

Historia Ecclesiastica

Ročník VI.
2015
č. 2

Z obsahu

Monika BIZOŇOVÁ: Dejiny a pôsobenie františkánov - minoritov na území
Spiša

Ján ŠAFIN: Z dejín ruského religiózneho myslenia. Novgorod,
Moskovská Rus a západ od konca 15.storočia – Gennadievska Biblia,
novgorodská Sofia

Peter KÓNYA: Premeny konfesijných pomerov v obci Hraň
v 18. – 19. storočí

VYDAVATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

HISTORIA ECCLESIASTICA

Časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe

Journal on the history of Central European churches and religions

Zeitschrift für die Geschichte der Kirchen und der Religionen in Mitteleuropa

Közép-európai egyház- és vallástörténeti folyóirat

Czasopismo Historii Kościoła i Religii w Europie Środkowej

Ročník VI.

2015

číslo 2

Redakčná rada:

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (*predseda*)

Mons. Dr. h. c. ThDr. Ján Babjak SJ; PhD., Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.;

Doc. PhDr. Jiří Bílý, PhD.; Prof. Dr. Buzogány Dezső;

Dr. Czenthe Miklós; Doc. David Paul Daniel, A. B., M. A., M. Div., PhD.;

Prof. Dr. Dienes Dénes; Doc. PhDr. Martin Javor, PhD.; Mons. Prof. ThDr. Viliam Judák, PhD.;

PhDr. Eva Kowalská, DrSc.; Prof. RNDr. René Matlovič, PhD.;

Prof. PhDr. Pavol Mešťan, DrSc.; Prof. Dr. Papp Klára, PhD.;

Prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.; Univ. Prof. Dr. Dr.h.c. Dr. Karl Schwarz;

Prof. Dr. Wacław Wierzbieniec, doc. Dr. Püski Levente, doc. Dr. Władysław Tabasz

Redakcia:

Doc. PhDr. Martin Javor, PhD. (*hlavný redaktor*)

PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.; Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.; Mgr. Monika Bizoňová, PhD.; Marek Sedlák

Preklad rezumé:

Ústav jazykových kompetencií CCKV PU a autori

Jazyková úprava:

Mgr. Lucia Šteflová

Vydáva:

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu

Prešovskej univerzity v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity

17. novembra 15, 080 01 Prešov, IČO 17 070 775

Tlač:

GRAFOTLAČ, Prešov

Evid. číslo: EV 4273/11

ISSN 1338-4341

Vyšlo v rámci riešenia projektu KEGA 040PU-4/2015

Konfesionálny vývin strednej Európy v ranom novoveku – smery, cirkvi, udalosti

Európska únia
Európsky fond regionálneho rozvoja

Agentúra

Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR
pre štrukturálne fondy EÚ

*„Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku.
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ“*

Časopis je registrovaný v textovej databáze ADT (Arcanum Digitális Tudománytár)

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

OBSAH

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły.....	3
DOKLADY NADSTAVBOVÝCH PREJAVOV V PALEOLITE STREDNEJ EURÓPY A POKUS O ICH INTERPRETÁCIU.....	3
<i>Adriána VOLANSKÁ</i>	
KREŠŤANSTVO VERZUS DIVADLO V NESKOREJ ANTIKE.....	12
<i>Peter OLEXÁK</i>	
DEJINY A PÔSOBNIE FRANTIŠKÁNOV – MINORITOV NA ÚZEMÍ SPIŠA.....	22
<i>Monika BIZOŇOVÁ</i>	
Z DEJÍN RUSKÉHO RELIGIÓZNEHO MYSLENIA. NOVGOROD, MOSKOVSKÁ RUS A ZÁPAD OD KONCA 15. STOROČIA – GENNADIEVSKÁ BIBLIA, NOVGORODSKÁ SOFIA.....	32
<i>Ján ŠAFIN</i>	
PREMENY KONFESIONÁLNYCH POMEROV V OBCI HRAŇ V 16. – 19. STOROČÍ.....	52
<i>Peter KÓNYA</i>	
HISTÓRIA A ARCHITEKTÚRA GRÉCKOKATOLÍCKYCH MUROVANÝCH CHRÁMOV TEREZIÁNSKEHO TYPU V BELOVEŽI, MATIAŠKE, NIŽNOM TVAROŽCI A RUSKEJ NOVEJ VSI.....	71
<i>Anton LIŠKA</i>	
ROZVÍJANIE ODKAZU J. A. KOMENSKÉHO VO VEDECKO-VÝSKUMNEJ ČINNOSTI DOC. PHDR. F. KARŠAIA, CSC. A PROF. PHDR. A. ČUMU, CSC.....	106
<i>Eduard LUKÁČ</i>	

Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum.....	128
DEJINY SLOVANOV: MEDZI HISTORIOGRAFIU A GENOLÓGIU.....	128
<i>Viera ŽEMBEROVÁ</i>	
INŠPIRATÍVNY ŽIVOT A TESTAMENT ZUZANY LORÁNTFFYOVEJ.....	135
<i>Annamária KÖNYOVÁ</i>	
KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ PÔSOBIACICH V HUMENNOM V ROKOCH 1612 – 1646.....	148
<i>Monika BIZOŇOVÁ</i>	
POČIATKY KOREŠPONDENCIE JÁNA KVAČALU S VÁCLAVOM NOVOTNÝM DO ROKU 1918.....	158
<i>Libor BERNÁT</i>	
Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle – Reconzje i omówienia.....	182
Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika.....	210

DOKLADY NADSTAVBOVÝCH PREJAVOV V PALEOLITE STREDNEJ EURÓPY A POKUS O ICH INTERPRETÁCIU¹

Adriána VOLANSKÁ

Evidence of extended demonstrations of the Palaeolithic era in Central Europe and the attempt at their interpretation

Extended demonstrations of the Palaeolithic era in Central Europe are the demonstrations of interesting finds and paintings, on the basis of which we can learn about the Palaeolithic society. Since the evidence regarding the way of life of Palaeolithic hunter-gatherers is fragmentary, we can only assume the real nature of their life attitudes and beliefs. The art created by the hunter-gatherers can help us, at least partially, to learn more about the era. The art is often interpreted as the reflection of the ideas of shamanic and magical practices, as well as of the first religious concepts in form of totemism and animism. The paper deals with the idea of various interpretations of the key and important Palaeolithic finds on the territory of Central Europe.

Key words: *Palaeolithic era, Central Europe, totemism, animism, Palaeolithic paintings.*

„Ak jestvuje matka umenia, je to náboženstvo.“

Henry Moore

V 19. storočí je učená verejnosť postavená pred viacero otázok, týkajúcich sa najstarších ľudských dejín. Archeológia len buduje svoju pozíciu v systéme historických vied. Prelomom je praktické uplatňovanie Thomsenovej trojdobej periodizácie, ktorej akceptácia sa ukázala nevyhnutnou pri ďalšom vedeckom profilovaní disciplíny. Veľké vedecké spory nemohli obísť ani archeologickú obec, ktorá sa od svojich počiatkov vyznačovala rôznymi názorovými prúdmi, ktoré

¹ Táto štúdia vznikla ako súčasť grantového projektu KEGA č. 026PU-4/2015 - Miesto Slovenska v pravekých a včasnohistorických dejinách Európy.

odrážali vedeckú, sociálnu a svetonázorovú pozíciu bádateľov. Okrem toho sa v týchto kruhoch, zvlášť zreteľne, stretávame s významnými osobnosťami, ktoré často nadlho ovplyvňovali názory svojich súčasníkov i pokračovateľov (napr. H. Breuil). Žiaľ, často ich samolúboosť a viera v správnosť svojich teórií nedovoľovala akceptovať odlišné názory, čo zákonite viedlo k stagnácii a cestám do slepých uličiek. Z množstva príkladov spomenieme spochybňovanie nálezov E. Dubois a J. C. Fuhlrotta. Oba prípady spájal boj medzi stúpenkami kreacionizmu a evolučnej teórie. Predstava, že súčasný človek mal vývojových predchodcov, bola potvrdená až ďalšími antropologickými nálezmi, ktoré vyvrátili tvrdenia o patologicky postihnutých jedincoch žijúcich v nedávnej minulosti.

Nami spracovávaná problematika je oblasťou, v ktorej sa stretávajú teoretické úvahy odborníkov z viacerých disciplín: archeológie, dejín umenia, religionistiky, filozofie atď. Rovnaký problém vyvolávala nielen predstava o dlhovekosti ľudského rodu, ale aj jeho schopnosti umeleckej tvorby v „dílúviu“. Klasickým príkladom s nádychom románovej zápletky, žiaľ, bez „happyendu“, je príbeh Marcelina Sanz de Sautuolu, ktorý spolu s dcérkou Máriou, objavil skalné maľby a rytiny paleolitického človeka v jaskyni Altamira (1879). Tento španielsky aristokrat netušil, že odštartoval dve desaťročia sporov o uznanie pravekého pôvodu jaskynných diel. Koniec traumatizujúcim sporom nastal v roku 1902, kedy paradoxne, jeden z najväčších skeptikov, francúzsky archeológ Emile Cartailhac, publikoval svoje priznanie v príspevku *Mea culpa d'un sceptique* (Skeptikovo priznanie). Znovuobjavenie jaskynných galérií, ako aj „umeleckého“ mobiliáru – skulptúr, plastík, rytín výrazne dopĺňa naše predstavy o duchovnom svete pravekých zberačov a lovcov.

Skvelé diela anonymných autorov, či už parietálnych obrazov pleistocénnej fauny alebo precízne rezby a modelácie žien a zvierat z mamutoviny, kostí, kameňa, ale aj hliny (niekedy takmer miniatúr) prirodzene vyvolávali otázky o počiatkoch takýchto činností. Na tomto mieste nebudeme rozvíjať úvahy, týkajúce sa „protoumenia“ v starom paleolite. Táto skutočnosť je vysvetľovaná ako prirodzený prejav vlastný rodu Homo – jeho schopnosť vytvárať dvoj a trojrozmerné artefakty neutilitárneho charakteru. Možno však predpokladať, že už v tomto období (750 000 – 300 000) dochádza pri úprave suroviny k intencionálnemu upravovaniu tvaru, avšak nie s ambíciou zhotovenia pracovného nástroja. Skutočnosťou, nad ktorou sa zamýšľajú autori syntéz o paleolite, je diagnostický artefakt acheuléenu – symetrický pästný klin. Postupne je tento artefakt precizovaný bifaciálnou plošnou retušou. Vedľa nevyhnutnej zručnosti empirických geologických znalostí je evidentné aj estetické cítenie výrobcu. Môžeme sa stotožniť s myšlienkou J. A. Svobodu, podľa ktorej „sa nemožno vyhnúť otázke, do akej miery bol pästný klin „len“ funkčný nástroj a do akej miery mohol byť taktiež symbolom“.²

Na stredopaleolitických náleziskách, kde dominantnou kultúrou je moustérien, sú sporadicky nachádzané, okrem pozostatkov neandertálcov, pri ktorých je zrejma zámerná inhumácia, aj drobné predmety, napr. prevrútané zvieracie zuby, ktoré slúžili ako súčasť ozdôb či náhrdelníkov. Zo severomaďarského náleziska Tata

² SVOBODA, J. A. *Předkové : Evoluce člověka*. Praha : Academia, 2014, s. 273.

pochádza z moustérienskej vrstvy zaujímavý artefakt, ktorým je kruhová schránka fosílného nummulita s prirodzenou puklinou, na ktorú je kolmo vyrytá druhá línia, čím bol vytvorený pravouhlý kríž. Nepochybne k tomuto predmetu musel mať vtedajší človek citový vzťah, pretože už samotný pravidelný kruhový tvar ho viedol k preneseniu do svojho sídelného priestoru. S ešte výraznejším prejavom vytvorenia zložitej scény sa stretli bádatelia na lokalite Molodova I. Unikátny nález bol uskutočnený v druhej moustérienskej vrstve v hĺbke 8,55 – 8,75 m. Na tomto mieste bola objavená mamutia lopatka s vyrytým obrazom jeleňa – losa(?), ktorý dopĺňajú cikcakovité vlnovkovité línie, medzi ktorými sa nachádza znak ženského lona.³ Na ploche lopatky sú aj stopy čiernych línií a mnohopočetných úderov. Podľa nálezcu A. P. Černyša ide o zobrazenie scény s loveckou mágiou.⁴

Pri počiatkoch pravekého umenia sa uvažuje s využívaním prirodzených tvarov, ktoré mohli v mysli nálezcu evokovať podobnosť, či už s ľudským, alebo zvieracím podobenstvom. Vtedy „stačilo“ len niekoľkými údermi zvýrazniť v predstavách videné podobnosti.⁵ Príkladom môže byť aj rádiolaritový antropomorf zo stredopaleolitického táboriska Bikoš V vo Veľkom Šariši (obr. 1). Isté recidívy pri zvažovaní duševných schopností neandertálskeho človeka sú zrejme pri výkladoch ním vytvorených artefaktov, ktoré sa vymykajú bežnému kultúrnemu štandardu stredného paleolitu. Do súčasnosti je živo diskutovanou otázkou úroveň jeho rečových prejavov, od ktorých sa odvíjajú jeho schopnosti vymieňať si informácie a vytvárať predstavy, v ktorých by mohli byť zárodoky neskorších mýtov. Jeho snaha sa zdobiť, ktorú okrem spomínaných drobných predmetov dopĺňa okrové farbivo, je vysvetľovaná ako výsledok akulturačných procesov podmienených kontaktmi s ľuďmi rodu *Homo sapiens*. Istá miera inšpirácií je prirodzená, ale je potrebné si uvedomiť, že najmä na začiatku mladého paleolitu (40 000 – 35 000) museli byť ovplyvnenia obojsmerné, čo je zrejme v technológiách tzv. prechodových kultúr.

Aké skutočnosti nám tieto poznatky dovoľujú formulovať? V starom a strednom paleolite dochádza k zmenám v kvalite ľudského správania. Tie podmienovali vznik symbolického myslenia, ktoré bolo komplexne rozvíjané v mladopaleolitických formách najstaršieho umenia.⁶

Obdobie mladého paleolitu (40 000 – 10 000) predstavuje jeden z kľúčových úsekov v dejinách rodu *Homo*. Prvých 10 000 rokov sa rod *Homo sapiens* konfrontoval so starobylými neandertálcami, avšak nezvratný trend poukazoval, že naši priami predchodcovia sú na ceste stať sa jediným ľudským druhom. Nebudeme na tomto mieste rozvíjať úvahy o druhoch konfrontácií, ani vypočítavať príčiny vymretia neandertálcov. Títo dokázali viac ako 300 000 rokov svojho vývoja vzdorovať nástrahám prírody, avšak s novoprichádzajúcimi skupinami *Homo*

³ ČERNÝŠ, A. P. Rannij i srednij paleolit. In *Archeologija Prikarpatja, Volyni i Zakarpatja (Kamennij vek)*. Kyjev : Naukova dumka, 1987, obr. 42.

⁴ ČERNÝŠ, A. P. Rannij i srednij paleolit. In *Archeologija Prikarpatja, Volyni i Zakarpatja (Kamennij vek)*. Kyjev : Naukova dumka, 1987, s. 21.

⁵ MIKULA, J. *Dvacetkrát starší než Altamira*. Praha : Albatros, 1983. 110 s.

⁶ JELÍNEK, J. *Umění v zrcadle věků. Počátky umělecké tvorby*. Brno : MZM, 1990, s. 15.

sapiens nedokázali súťažiť v rozvíjaní technológií výroby kamenných nástrojov, plánovaní, organizovaní spoločnosti atď.

Problematiku väzieb mladopaleolitického umenia na prírodne náboženské predstavy rozpracoval V. Podborský vo svojom syntetizujúcom prehľade.⁷ Archeologické nálezy nám poskytujú najviac informácií o prakticko-kultovej zložke. Autor jednoznačne dokladá fakt, že najstaršie prejavy duchovného života sú späté najmä s materializovaným výtvarným umením. Jaskynné sanktuária a ich inventár spája najmä s loveckou mágiou a mágiou plodnosti. Vedľa týchto ústredných tém možno v pleistocénnom umení vidieť aj jeho ďalšie poslania. Informačné, umelecké, kalendárne a pod.⁸

Najstaršou mladopaleolitickou kultúrou, s takmer celoeurópskym rozšírením, je aurignacien (37 000 – 27 000). Jej tvorcom bol nepochybne človek moderného typu. Je prekvapujúce, že v jej prostredí sa stretávame s prezentáciami, ktoré sa z pohľadu európskeho prijímateľa javia ako výrazné umelecké diela, a preto spravidla nimi od doby Antonína Matějčka začínajú všetky syntézy dejín umenia.⁹ Nový pohľad na parietálne umenie priniesol v roku 1994 objav Chauvetovej jaskyne, ktorej realistické maľby zvierat boli datované do obdobia 32 – 30 000 rokov. Prekvapujúcimi nálezmi z prostredia uvedenej kultúry sú württemberské skulptúry, pochádzajúce z jaskýň Vogelherd, Hohlefelds, Geissenklösterle. Výnimočnou je 27 cm vysoká stojaca figúra vyrezaná z mamutoviny z náleziska Hohlenstein-Stadel,¹⁰ v ktorej sa kombinujú prvky ľudskej a ľavej (alebo medvedej) anatómie (obr. 2). Podľa niektorých teórií zobrazovanie takýchto ľudsko-zvieracích figúrok súvisí s vierou o totemistických predchodcoch.¹¹

Z moravských nálezísk pochádza niekoľko kostných fragmentov s jednoduchou dekoráciou z jaskyne Kůlna. Aurignacien je relatívne bohatou kultúrou na rôzne ozdoby odevu a tela. K týmto nálezom je potrebné priradiť nálezy viacerých signálnych či loveckých píšťaliiek. O väčšine z nich, nemožno jednoznačne preukázať, že otvory zhotovil človek, avšak z jaskyne Istállóskő pochádza tento typ nástroja, o ktorom sa neuvažuje, žeby vznikol prírodnou cestou. V tejto súvislosti musíme pripustiť, že už pred 30 000 rokmi existovala schopnosť vytvárať nielen hudobné melódie, ale aj orálne tradície a výtvarné umenie.¹²

S vysokou umeleckou kreativitou sa stretávame v gravettiene (27 000 – 18 000). V stredoeurópskom priestore sa v staršej a strednej fáze (teda aj vo fácií pavlovien)

⁷ PODBORSKÝ, V. *Náboženství starých Evropanů*. Brno : FF MU, 2006, s. 93 – 129.

⁸ PODBORSKÝ, V. *Náboženství starých Evropanů*. Brno : FF MU, 2006, s. 96.

⁹ MATĚJČEK, A. *Dějepis umění*. Praha : Jan Štenc, 1922. 194 s.

¹⁰ Na základe revízneho výskumu sa objavila informácia o novom rekonštrukčnom zložení tejto figúry. HOLEČEK, J. Lví muž, nebo lví žena? Slavná figurka se skládá jako puzzle. In *Panorama 21. Století*. ISSN 0138-5224, 2013, č. 3, s. 30.

¹¹ NOVOTNÝ, L. *Počátky pravekého umění na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 21.

¹² JELÍNEK, J. *Umění v zrcadle věků. Počátky umělecké tvorby*. Brno : MZM, 1990, s. 18.

vyskytujú umelecky stvárnené artefakty. V mladšej fáze (kultúra kostenki-willendorf, 24 000 – 20 000) sa estetické prejavy koncentrujú najmä na východoeurópskych veľkých táboriskách (Kostenki, Avdejevo, Gagarino). V tejto kultúre je ústrednou témou žena, ktorá je realizovaná v podobe plastík, rytín, reliéfov a záveskov.¹³ Tieto nahé ženské plastiky – venuše sa na rozdiel od jaskynných malieb vyskytujú len v jednej paleolitickej civilizácii. Skutočnosť, že v tejto vyspelej mladopaleolitickej kultúre dochádzalo k technologickým experimentom (brúsenie kameňa, počiatky textilu), dokladajú aj keramické plastiky – jeden z najstarších dokladov modelovania a vypaľovania hliny. Klasickým príkladom je vēstonická venuša (obr. 3). Najviac výrobkov z hliny, fragmentov a hrudiek je z Pavlova I – 7 978 kusov.¹⁴ Zo Slovenska je uvádzaný zlomok plastiky z Moravian nad Váhom, znázorňujúci ženské lono. Zlomky prepálenej modelovanej hliny sa spájajú s Cejkovom, kde L. Bánesz rozpoznal hlavu lasice.¹⁵ Už z roku 1960 pochádza z blízkeho Kašova zlomok hlinenej plastiky nájdený spolu s paleolitickými nálezmi štiepanej kamennej industrie. Fragment približne kruhového tvaru má náznaky vytvorenej hranatosti, pričom hrany, vytvárajúce trojuholníkovité plôšky, sa zbiehajú do vyvýšeného stredu.¹⁶

Na súvekosť realistických a abstraktno-symbolických diel v mladom paleolite poukazujú nálezy z Dolných Věstoníc a Pavlova. Na vēstonickom táborisku bola objavená rytina štyroch mamutov vytvorená iba naznačením charakteristických znakov týchto zvierat. Rytina je na fragmente mamutej lopatky a dokazuje vysokú mieru abstrakcie pravekých lovcov.¹⁷

Vrcholom geometrizmu je rytá kresba štylizovanej ženskej postavy na mamuťom kle, zostavená z pravidelných geometrických obrazcov. Ku skupine výrazne štylizovaných artefaktov možno zaradiť prívesok v podobe vidlice interpretovaný ako stvárnený ženský symbol. Spomínané artefakty sú v ostrom kontraste s realistickými dielami, z ktorých je potrebné spomenúť drobnú, výnimočne realistickú hlavičku ženy. Jemná majstrovská rezba predstavuje svojím stvárnením nepochybne konkrétnu ženu, ktorá v dôsledku postihnutia trpela asymetriou niektorých častí úst. Zo stredoeurópskeho štandardu, v ktorom sú vytvárané venuše, sa vymyká drobná plastika z Petřkovic, ktorá spodobuje, možno povedať v modernistickom duchu, telo mladej ženy, resp. dievčaťa.

Z územia Slovenska je zaujímavý mladopaleolitický nález z Cejkova objavený F. Proškom a L. Báneszom v roku 1954. Na povrchu oráčiny sa našiel idol srdcovitého tvaru, pôvodne s červenou maľovkou (obr. 4). Predmet bol interpretovaný ako

¹³ PODBORSKÝ, V. *Náboženství starých Evropanů*. Brno : FF MU, 2006, s. 118.

¹⁴ NOVOTNÝ, L. *Počiatky pravekého umenia na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 31.

¹⁵ NOVOTNÝ, L. *Počiatky pravekého umenia na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2013, s. 32 – 33.

¹⁶ BÁNESZ, L. Zlomok hlinenej plastiky z paleolitickej stanice v Kašove. In *Archeologické rozhledy*. 1961, roč. 13, sešit 6, s. 779.

¹⁷ ŠÍDA, P. a kol. *Lovci mamutov*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2007. 119 s.

nález znázorňujúci materské lono.¹⁸ Podobný nález bol objavený aj v Čečejovciach, kde D. Thurzo prostredníctvom analógie posudzuje tento predmet ako paleolitický idol.¹⁹

V Brne, na Francúzskej ulici, sa v roku 1891 pri stavbe kanalizácie narušil mladopaleolitický hrob muža, v ktorom sa nachádzala z mamutoviny vyrezaná soška muža tvorená tromi dielmi: hlavou, trupom a ľavou pažou. Trupom a hlavou prebieha dutina, takže pôvodne boli prepojené drevenou tyčinkou. Išlo pravdepodobne o najstaršiu známu bábkú.²⁰ Všeobecne sa táto figúrka interpretuje ako súčasť šamanistických rituálov.

Šamanizmus má nepochybne svoje počiatky v čase, kedy vznikali prvé predstavy človeka o svete. K ľuďom so zvláštnym spoločenským statusom v kolektívoch pravekých zberačov a lovcov nepochybne patrili ľudia spätí s inštitucionálnou zložkou náboženstva. Skálne maľby naznačujú prítomnosť šamanských (resp. čarodejníckych) praktík aj v paleolite Európy. Túto skutočnosť má dokladať scéna zraneného zubra v Lascaux s len zdánlivo mŕtvym mužom. Podľa tohto výkladu, muž je pred posvätným zubrom v tranze a jeho duša putuje do zázsvetia. Za jeho integrálnu súčasť možno pokladať animizmus, ktorý bol rozšírený medzi nomádskym životom uplatňujúcimi lovcami, pastiermi a zberačmi.²¹

Snahy vcítiť sa do vzorcov správania ľudí, ktorí tvorili svoje diela v paleolite, sú prakticky odsúdené na neúspech a nemožno ich pochopiť. Nesmieme v nich vidieť hercov konajúcich podľa scenárov svojej kultúry.²² Aj keď si uvedomujeme dobrodenia a úskalia etnografických analógií, torzovitosť archeologických prameňov a absencia javov s nimi súvisiacimi nás nútia hľadať spôsoby ich rekonštrukcie. Bádateľ musí zvažovať, či etnografické pozorovania sprevádzali okolnosti porovnateľné s možnými situáciami v praveku.²³ Pri štúdiu tvorby pravekých lovcov musíme počítať s ich spontánnosťou, improvizáciou a iracionalitou. Paleolitické umenie predstavuje súbor funkcií, pre ktoré ho pravekí tvorcovia vytvárali. Slúžilo nielen náboženským obradom, ale aj celému spektru spoločenských akcií. Predstavovalo tmel upevňujúci sociálnu adaptáciu na prírodnú a demografickú realitu.²⁴ S umením staršej doby kamennej sa v Európe

¹⁸ BÁNESZ, L. Predmety umeleckého prejavu z paleolitickej stanice pri Cejkove a Kašove. In *Slovenská archeológia*. ISSN 1335-0102, 1996, roč. 44, č. 1, s. 7.

¹⁹ THURZO, D. Paleolitický idol z Čečejoviec. In *Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia*. ISSN 0139-5424, 2008, roč. C II, č. 18, s. 235 – 238.

²⁰ VALOCH, K. – LÁZNIČKOVÁ-GALETOVÁ, M. (eds.). *Nejstarší umění střední Evropy. The Oldest Art of Central Europe*. Brno : MZM – AÚ AV ČR, 2009, s. 82.

²¹ ZELENÝ-ATAPANA, M. *Malá encyklopedie šamanismu*. Praha : Libri, 2007, s. 137, 213.

²² SOUKUP, V. *Dějiny antropologie*. Praha : Karolinum, 2004, s. 591.

²³ OLIVA, M. *Civilizace moravského paleolitu a mezolitu*. Brno : MZM, 2005, s. 84.

²⁴ OLIVA, M. Fakta a úvahy o nejstarším umění. In *Nejstarší umění střední Evropy. The Oldest Art of Central Europe*. Valoch, K. – Lázníčková-Galetová, M. (eds.). Brno : MZM – AÚ AV ČR, 2009, s. 28.

stretávame najmä v jej západných a východných oblastiach, kde sa prezentuje bohatými súbormi. Oveľa početnejšie a rozľahlejšie sú regióny, kde sa s výtvarnou aktivitou takmer nestretávame.²⁵ Možno akceptovať názor M. Olivu, podľa ktorého „...popri náboženskej a spoločenskej objednávke hrali prinajmenšom rovnakú úlohu subjektívne, resp. čisto „kultúrne“ faktory – individuálnu schopnosť tvoriť a kolektívnu schopnosť tvorbu oceniť a začleniť do hodnotového rebríčka“.²⁶ Napriek obrovskému pokroku v bádaní a metódach, rozšírení zbierok s mobiliárom, objave ďalších jaskynných obrazární (napr. Chauvet) sa nezdá, žeby sme v poznaní dôvodov tvorby pravekých zberačov a lovcov pokročili.

Použitá literatúra:

- BÁNESZ, L. Paleolitický idol a vrstvy s obsidiánovou industriou v sprašovom súvrství pri Cejkove. In *Archeologické rozhledy*. 1961, roč. 13, sešit 6, s. 765 – 774.
- BÁNESZ, L. Zlomok hlinenej plastiky z paleolitickej stanice v Kašove. In *Archeologické rozhledy*. 1961, roč. 13, sešit 6, s. 774 7 80, 813.
- BÁNESZ, L. Predmety umeleckého prejavu z paleolitickej stanice pri Cejkove a Kašove. In *Slovenská archeológia*. ISSN 1335-0102, 1996, roč. 44, č. 1, s. 7 – 14.
- ČERNÝŠ, A. P. Rannij i srednij paleolit. In *Archeologija Prikarpatja, Volyni i Zakarpatja (Kamennij vek)*. Kyjev : Naukova dumka, 1987, s. 12 – 28.
- HOLEČEK, J. Lví muž, nebo lví žena? Slavná figurka se skládá jako puzzle. In *Panorama 21. Století*. ISSN 0138-5224, 2013, č. 3, s. 30.
- JELÍNEK, J. *Umění v zrcadle věků. Počátky umělecké tvorby*. Brno : MZM, 1990. 64 s.
- MIKULA, J. *Dvacetkrát starší než Altamira*. Praha : Albatros, 1983. 110 s.
- MATĚJČEK, A. *Dějepis umění*. Praha : Jan Štenc, 1922. 194 s.
- NOVOTNÝ, L. *Počiatky pravekého umenia na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 2013. 250 s.
- OLIVA, M. *Civilizace moravského paleolitu a mezolitu*. Brno : MZM, 2005. 120 s.
- OLIVA, M. Fakta a úvahy o nejstarším umění. In *Nejstarší umění střední Evropy. The Oldest Art of Central Europe*. Valoch, K. – Lázníčková-Galetová, M. (eds.). Brno : MZM – AÚ AV ČR, 2009, s. 15 – 38.
- PODBORSKÝ, V. *Náboženství starých Evropanů*. Brno : FF MU, 2006. 607 s.
- SOUKUP, V. *Dějiny antropologie*. Praha : Karolinum, 2004. 670 s.
- SVOBODA, J. A. *Předkové : Evoluce člověka*. Praha : Academia, 2014. 480 s.

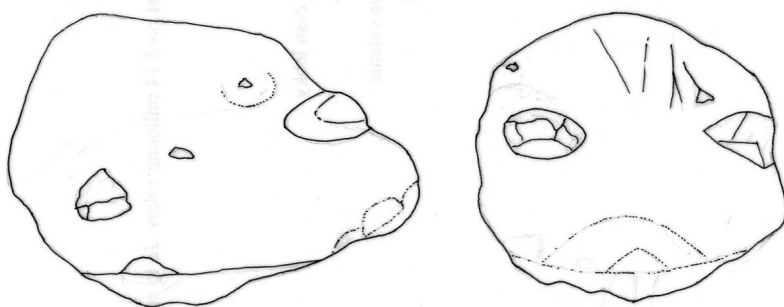
²⁵ Odpoveď na otázku, s akou vzorkou umeleckých nálezov pracujeme, je len v rovine dohadov. Nepochybne ide len o nepatrný zlomok. Podobne je potrebné si uvedomiť, že za viac než 30 000 rokov vývoja mladého paleolitu na území Slovenska, kedy tu došlo k vystriedaniu miliónov ľudí, dodnes nepoznáme žiaden hrob pleistocénnych zberačov a lovcov. Na tomto mieste je potrebné mať pri vytváraní interpretačných modelov na pamäti, že z dnes známych plastík, hlásiacich sa do obdobia paleolitu, je nepochybne istý počet novodobými falzami.

²⁶ OLIVA, M. Fakta a úvahy o nejstarším umění. In *Nejstarší umění střední Evropy. The Oldest Art of Central Europe*. Valoch, K. – Lázníčková-Galetová, M. (eds.). Brno : MZM – AÚ AV ČR, 2009, s. 28.

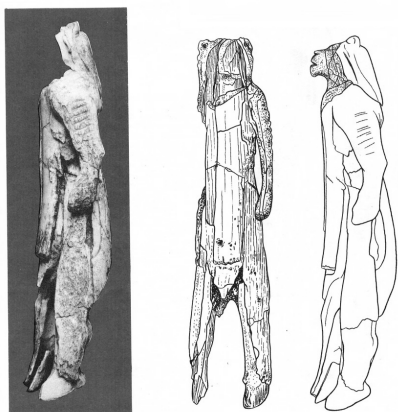
- ŠÍDA, P. a kol. *Lovci mamutů*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2007. 119 s.
- THURZO, D. Paleolitický idol z Čečejoviec. In *Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia*. ISSN 0139-5424, 2008, roč. C II, č. 18, s. 235 – 238.
- VALOCH, K. – LÁZNIČKOVÁ-GALETOVÁ, M. (eds.). *Nejstarší umění střední Evropy. The Oldest Art of Central Europe*. Brno : MZM – AÚ AV ČR, 2009. 126 s.
- ZELENÝ-ATAPANA, M. *Malá encyklopedie šamanismu*. Praha : Libri, 2007. 287 s.

Odporúčaná literatúra:

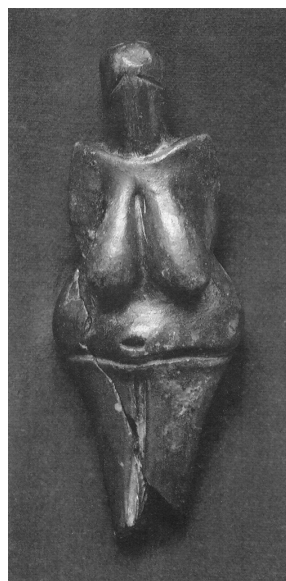
- JELÍNEK, J. *Velký obrazový atlas pravěkého člověka*. Praha : Artia, 1972. 560 s.
- KAMINSKÁ, L. Paläolithische Kunst in der Slowakei. In *Anthropologie*. ISSN 0003-5521, 2009, roč. 47, č. 1-2, s. 147 – 152.
- KLÍMA, B. *Dolní Věstonice : Tábořiště lovců mamutů*. Praha : Academia, 1983. 176 s.
- KLÍMA, B. *Lovci mamutů z Předmostí*. Praha : PNM, 1990. 157 s.
- LÁZNIČKOVÁ-GALETOVÁ, M. Umění v paleolitu – techniky a materiály. In *Nejstarší umění střední Evropy. The Oldest Art of Central Europe*. Valoch, K. – Lázníčková-Galetová, M. (eds.). Brno : MZM – AÚ AV ČR, 2009.
- LEWIS-WILLIAMS, D. 2007. *Mysl v jeskyni. Vědomí a původ umění*. Praha : Academia, 2007. 402 s.
- SÁZELOVÁ, S. Paleolitický člověk a jeho šamanství. In *Živá archeologie : (Re)konstrukce a experiment v archeologii*. ISSN 1213-1628, ISBN 978-80-254.7008-4, roč. 9, č. 10, 2009, s. 65 – 69.
- SOUKUP, V. 2015. *Prehistorie rodu Homo*. Praha : Karolinum, 2015. 1152 s.
- SVOBODA, J. A. Gravettské umění na Moravě: reflexe světa paleolitických lovců. In *Nejstarší umění střední Evropy. The Oldest Art of Central Europe*. Valoch, K. – Lázníčková-Galetová, M. (eds.). Brno : MZM – AÚ AV ČR, 2009, 39 – 52.

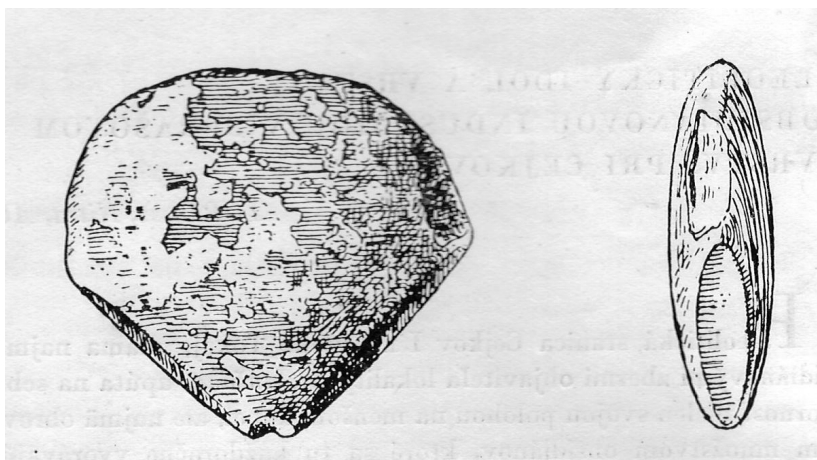
Obr. 1. Bikoš V, Veľký Šariš. Slovensko. Antropomorf s možnými intencionálnymi zásahmi (Kresba: Marián Vizdal, 1:1)

Obr. 2. Hohlenfels-Stadel. Nemecko.
Figúrka muža s hlavou leva alebo
medveďa (Jelínek, 1990, 17, obr. 11)

Obr. 3. Dolní Věstonice. Česká
republika. Věstonická venuša
z vypálenej hliny (Jelínek, 1990, 23, obr.
22)

Obr. 4. Cejkov, okr. Trebišov. Slovensko. Opracovaný plochý okruhliak so stopami
červeného farbiva (Bánesz, 1961a, 766, obr. 264)

KREŠŤANSTVO VERZUS DIVADLO V NESKOREJ ANTIKE

Peter OLEXÁK

Christianity vs. the Theater in the Late Antiquity

To preach against the theaters meant to compete against the pagan culture that enjoyed a co-existence alongside Christianity. According to ecclesiastical historians of the 5th century, paganism in the Late Antiquity was already on the brink of extinction and did not have any prospect to fight back the rise of Christianity. Today we do not need to repeat such a simplified sight on the matter. An alternative version of Christianization presents the Christian bishops as a group of people that opposed the euphoric image of Christianization and swapped it for a pessimistic vision of the decline of the Church. A change in the mentality of the people could not materialize without frictions and tension.

Key words: Late Antiquity, Church, Theater, John Chrysostom.

Pohanstvo po Milánskom edikte nebolo ihneď zrušené, a tak na otázku, čo znamená byť kresťanom, podľa Pelágia (360 – 418) buď neexistovala jasná odpoveď, alebo ich bolo priveľa a odpoveď nedával ani cisár.¹ Vedci neskorej antiky by preto najradšej boli jedným zo Siedmych spiacich z Efezu, aby mohli zažiť túto atmosféru. Týchto kresťanských bratov zamurovali do jaskyne počas prenasledovania pohanským cisárom Déciom (249 – 251). Náhodne ich prebudili po dvesto rokoch za vlády kresťanského cisára Theodosia II. (Flavius Theodosius 408 – 450) a oni mu odpovedali na otázky o vzkriesení tela. Keď vošli do mesta nad hlavnou mestskou bránou videli kríž, počuli ľudí prisahajúcich na Krista, videli kresťanské chrámy, klerikov, ktorí riadili opravy mestských múrov a keď na trhu ukázali mince z rýdzeho striebra s podobizňou pohanského cisára vyvolali údiv.² Zmeny v čase, keď naši kresťanskí bratia vošli do jaskyne sa ešte neprejavovali tak vyhranene, ale na konci štvrtého a začiatkom piateho storočia sa v náboženskom, sociálnom a kultúrnom živote od seba už tak odlišovali, že boli počiatkom definitívne nesko-roantického životného štýlu.

Podľa najrozšírenejšej predstavy pohanstvo v neskorej antike bolo už na smrteľnej posteli a nemalo ani najmenšiu šancu voči nezastaviteľnému nástupu kresťanstva.

¹ PELAG. 1, 1377.

² GREG. TUR. *Passio septem dormientium* (MGH Script. rer. Merov. 7, 2, 1991, 757 – 769). Tu našlo základ viacero neskorších verzií tejto legendy. Najznámejšia je *Legenda Aurea* Jakuba de Voragine (1228 – 1298).

ťanstva. Dnes nemusíme opakovať takéto a podobné zjednodušené vyjadrenia. V euforickom obraze víťazstva kresťanstva, ktorý v línii cirkevného historika Euzébia z Cézarey (Eusebios z Kaisareie 275 – 339) podávajú historici piateho storočia (Tyranius Rufinus, Socrates Scholasticus, Sozomenos, Theodoretos z Kyrrhu a iní) sa neodráža proces kristianizácie spoločnosti. S alternatívnou verziou kristianizácie prišli kresťanskí biskupi, ktorí odmietli euforický obraz kristianizácie a nahradili ho pesimistickou víziou úpadku cirkvi.³

Zmena mentality sa nemohla uskutočniť bez kontrastov a napätí. Ľudí a bohov spájal spoločný svet. V zachovanom ahistorickom prostredí mýtov sa nachádza množstvo príkladov takeého spolužitia.⁴ Ľudia prostredníctvom rituálov, ale aj snov vstupovali do kontaktu s božstvami, ktoré im pomáhali a boli naklonené svojim chránencom. Zákaz pohanských kultov nevymazal všetky pozostatky predchádzajúceho spôsobu života. Okrem skepticizmu málopočetných skupín intelektuálov mnohé pohanské prejavy zostali pri živote ešte dlho po tom, čo cisár Konštantín I. (306 – 337) zvolal Nicejský koncil (325). Ľudí v chrámoch bolo potrebné napomínať, aby zanechali pohanské zvyky. Nebolo jasné, koľko zo starého spôsobu možno preniesť do nového života.

Reálnejší obraz, s ktorým môžu pracovať historici, sa odráža v kázňach cirkvi, ktorá sa nachádzala v pohanskom prostredí veľkých miest. Od Jána Zlatoústeho (Chrysostomos 344/347 – 407) vieme, že vrchy okolo Antiochie ešte v štvrtom storočí strážili svätyne Neptúna. Sochy klasického obdobia sa ešte nachádzali na všetkých verejných miestach a boli predmetom úcty pohanov i tajného obdivu kresťanov. Intelektuáli ešte pohrdali predstavou konvertovať na kresťanstvo a s dešpektom sa pozerali na rituál krstu. Prečo by som sa mal stať kresťanom ako moja slúžka či moja hostinská, a nie Platónom alebo Pytagorom? Ján Zlatoústý odкрýva zložitú a nejednoznačnú proces kristianizácie a varuje pred dôverčivým opakovaním jej zjednodušených výkladov v dobových písomných prameňoch. Dejisko zmeny nebolo na nebi, ale na zemi, kde prebiehal dlhý a heroický zápas, dopredu odsúdený na neúplnosť.⁵ Divadlo v neskoroantickom prostredí zostávalo jedným z elementárnych prvkov klasickej kultúry. Aj naďalej bolo funkčné a živé. Príťahovalo masy aj napriek postoju cirkevných autorít a zmenám, ktorými toto obdobie prechádzalo.

Ján Zlatoústý bol v roku 398 už nejaký čas biskupom a krátko aj konštantínopolským patriarchom. V tomto roku niekedy na jeseň mohli veriaci počuť, ako sa v chráme pýtal: „*Chcel by som vedieť, kde sú? Chcel by som vedieť, čo robia v tejto chvíli?*“⁶ Odpoveď bola v mentalite toho, čím bol v Konštantínopole *homo civicus*.

³ KOŽIAK, R. *Conversio Gentum a christianizácia vo včasnem stredoveku*. In *Ružomberský historický zborník I*. Peter Zmátlo. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2007, s. 84 – 87.

⁴ MIRCEA, E. *Dejiny náboženských predstáv a ideí. II*. Bratislava : Agora, 1997, s. 96 – 214.

⁵ BROWN, P. *Autorita a posvätné: Aspekty christianizácie rímskeho sveta*. Brno : CDK, 1999, s. 38 – 39.

⁶ JOH. CHRYS. *Admon.*, 63.

Divadlo koncom 4. storočia, v kontexte ponúk a v tom, čím bola scénografia mesta, bolo stále atraktívnejšie ako chrám. Nebolo to ťažké pochopiť. Kedysi sám patriarcha bol vášnivým poslucháčom súdnych rečí v agore, vystúpení hercov, pretekárov v hypodrome a cirkuse.⁷ Vyhľadával zážitky, ktoré naplňali každého diváka, keď s napätým pohľadom sledoval osudie so žrebmí protihráčov.⁸ Toto bol jednoducho obraz gréckeho mesta. Dokonca aj potom, keď Theodosius II. slávnostne rehabilitoval náuku Jána Zlatoústeho a urobil z nej právnu normu.⁹

Ján Zlatoústý bol zástancom rigoróznej formy kresťanstva, čo ukazuje na kristianizáciu ako nekončiaci proces. Divadlo vo vedomí antickej spoločnosti sa javilo ako nevyhnutný prvok občianskeho života, ktorého sa nikto nechcel a ani nemohol zrieknuť. Na tomto strokotávala väčšina jeho snáh o morálnu reformu v zmysle autenticity kresťanstva. Verejne lamentoval, že keď sa v meste hrá divadlo, neexistuje nič dôležitejšie, ale keď treba ísť na bohoslužby, mnohí hľadajú výhovorku a napokon aj keď prídu, tak s nechutou, a tvária sa, akoby tým Bohu robili veľkú láskavosť.¹⁰ „Kdeže by sa títo tešili ísť do domu Pánovho. Mnohí kresťania uprednostnia radšej jazdecké preteky alebo divadlá namiesto toho, aby išli do chrámu.“¹¹ Občas stačilo, že kazateľ mal dlhšiu kázeň a ľud bol nepokojný, v chráme sa ozývalo hundranie, ponosovanie na zdravotné ťažkosti či množstvo čakajúcej práce.¹² Kritika starcov, ktorí ako mladíci vyhľadávali divadlá, bola neraz v hľadáčkiku Zlatoústeho kázni aj preto, že dávali zlý príklad a strácali autoritu, keď napokon napomínali mládež, ich napomínania boli neúčinné.¹³ Tu sa potvrdzuje kontinuita starobylej tradície, jej mimoriadna príťažlivosť na úkor, či na rozdiel, od liturgickej praxe, ktorá obyvateľom veľkomesta pripadala ako ťažká a nepríjemná povinnosť. Kvôli etickému synkretizmu dostávala dokonca novú kresťanskú tradíciu do krízy.

V pozadí kritik bolo vždy to isté. Potvrdzovali, že divadlá, ale aj predstavenia mimo nich boli súčasťou bežného spoločenského života. V plnej miere patrili ku kolektívnemu správaniu masy, ktorá len nedávno a postupne prijímala kresťanstvo. Divadlo sa v pohanskej mentalite bez ťažkostí integrovalo s profesionálnymi požiadavkami, sociálnymi potrebami, edukatívnymi a inými nevyhnutnosťami. Kázať proti divadlám znamenalo zápasíť s pohanskou kultúrou, ktorá koexistovala vedľa kresťanskej. Nešlo o kamenné štruktúry divadiel, ale o konverziu srdca spoločnosti, ktorá sa navonok stávala oficiálne kresťanskou. Každodenná pastoračná prax

⁷ JOH. CHRYS. *Sac.*, 1, 3.

⁸ CORSARO, F. Spettacoli e spettari nelle pagine del *De spectaculis* di Tertuliano. In BARCELLONA, R. – SARDELLA, T. *Munera amicitiae, Studi di storia e cultura sulla Tarda Antichità offerti a Salvatore Pricocco*. Catania – Palermo : Rubbettino, 2003, s. 96–97.

⁹ *Cod. Theod.*, 15, 5, 2–5; 12, 1–2.

¹⁰ JOH. CHRYS. *In Act. princ. hom.*, 1, 1.

¹¹ JOH. CHRYS. *Expos. in Ps.*, 121, 1.

¹² JOH. CHRYS. *In Gen.*, 6, 2.

¹³ JOH. CHRYS. *De Anna*, 4; *In Hebr. hom.*, 7, 3.

zoči-voči tomuto mestskému svetu však mala charakter cudzosti, bola ešte stále vnímaná ako celkom iná vec, vždy v napätí s potrebami a požiadavkami antickej spoločnosti. Pri všeobecnom presvedčení, že divadlá sú normálne, sa v takej atmosfére len ťažko odkrývalo ich nebezpečenstvo. Divadlo sa považovalo za znak mestskej kultúry – ἀστειότης (lat. urbanitas). V divadle nielen herci, ale aj diváci pred ostatnými „hrali“ svoje postavenie a potvrdzovali svoj spoločenský status. Lenže pre Zlatoústeho ἀστειότης – *urbanitas* nebolo len označenie manierov ľudí, žijúcich v meste, ale aj komickej ľahkovážnosti, ľudického správania, náchylnosti k spoločenským pôžitkom bez prílišných morálnych záväzkov, pretvárk. Patriarcha v kázňach kritizoval mestský štýl života vo všeobecnosti ako nekresťanský. Divadelnosť sa nevycherpávala len v čase a na miestach, ktoré boli na to určené, ale ako jemný závoj sa rozprestierali nad postojmi pokrstených a vytvárala zložku mestskej kultúry, ktorá sa osobitným spôsobom prejavovala v občianskej integrácii a ovplyvňovala celú reťaz interpersonálnych vzťahov, ktorú Ján vnímal ako osobitný sociálny jav. Divadlo bola „*žeravá pec, do ktorej diabol vŕahuje celé mesto*“.¹⁴ Toto bránilo dovŕšiť kristianizáciu mesta.

Realita prijímania kresťanstva v Konštantínopole bola značne diferencovaná. Krst bol neraz luxusným rebríkom, po ktorom sa dalo úspešne spoločensky postupovať. Takže nie najprv vnútorné obrátenie (μετάνοια), ktoré by následne vyústilo do individuálneho rozhodnutia prijať krst.¹⁵ Kresťanom sa stával ten, kto prijal sviatosť krstu. Patriarcha odmietal tolerovať pohanské prvky, ktoré sa prejavovali medzi veriacimi. Zároveň reagoval na teatrálné správanie občanov, ktoré vyplývalo z túžby „*dobré vyzerat*“.¹⁶ Bola to síce obyčajná ľudská slabosť predvádzať sa, fingovať iný status, akoby ho aktéri tejto hry aj skutočne mali, ale táto vlastnosť, ktorú dokumentoval v súvislosti s divadelnosťou, bola pohanskou vlastnosťou.

Jedným z argumentov v prospech existencie mestských divadiel bola požiadavka kompenzácie či vykúpenia spod frustrácií bežného života. Divadlo sprostredkovalo povznesený pocit nádhery, luxusu, erotického zážitku, zadostučinilo pocitu nadriadenosti a istoty, čomu za normálnych okolností sa tešili iba niektorí. Divadlá prispievali k spoločenskej spokojnosti, pričom divadlo premiestňovalo diváka do zázračného sveta. Jednou zo starostí kresťanských imperátorov bolo nepripraviť ľud o túto útechu: „*ne ex nimia restrictione tristitia generetur*“.¹⁷

¹⁴ JOH. CHRYS. *Poenit.*, 6, 1.

¹⁵ KOŽIAK, R. *Conversio Gentum*, s. 89. „Práve preto je veľmi dôležité pre pochopenie zmien (...) dôsledne rozlišovať v používaní historického pojmu „konverzia“ (a jeho rôznych gramatických tvarov), či odkazuje na „akt prijatia kresťanstva“ alebo „proces formovania nového vnútorného vedomia“. V každom prípade ide o kvalitatívne rôznorodé javy s odlišným priebehom, trvaním i dopadom na hĺbku mentálnej premeny jednotlivca súdobej spoločnosti.“

¹⁶ JOH. CHRYS. *Paneg. Ant.*, 13, 1–2.

¹⁷ *Cod. Theod.* 15, 6, 2.

Ján Zlatoústy nesúhlasil s týmto zákonom.¹⁸ Naopak tvrdil, že divadlo spôsobovalo sociálnu nespokojnosť. Prepychová scéna, ktorú mal divák považovať za skutočnú, nenapĺňala jeho žalúdok, ale ho ešte viac rozvášnila a napokon reálne túžil po tom, čo videl. Ani herci a samotní organizátori neboli spokojní a vyrovnaní ľudia, pretože ich predstava o zisku bola už dopredu odsúdená na veľké sklamanie. Jeden deň ich oslavovali v preplnenom divadle, ale na druhý deň, keď divadlo ostalo prázdne a fagle zhasli, ostávali opustení a sklamaní uvažovali, aká je ich sláva prchavá a iluzórna.¹⁹ Cenou falošnej slávy bolo ekonomické ruiniovanie rodín, ktorých majetok sa takto premrhal na zbytočnosti. Príjmy a pocity z divadiel boli negatívne. Po divadle boháč mal pocit, že potlesk, ktorý mu venovali nebol dostatočne úprimný a bol povrchný, chudák bol rozhorčený, že ilúzia, z ktorej sa mohol chvíľu tešiť, sa podobá na požičaný oblek, ktorý musí vrátiť.²⁰ Toto bol vzorec, ktorý sa opakoval v Jánových kázňach: divadlá sú klamstvom, slasť, ktorú ponúkajú, je iluzórna, sláva, ktorá sa s nimi spája, vedie k teatralizácii života, kde nie je nič pravdivé, skutočné a autentické. Diváci idú domov, herci si zložia masky a predstavenie skončilo.

V istom momente však pribudla nová téma, ktorou bola oslava tvrdosti, či dokonca krutosti osudu, ktorý sa v jeho očiach javil ako liek proti zvrátenosti divadiel. Po vzbure v roku 387 sa v Antiochii ľudia obávali cisárovej pomsty. Hrozilo, že na mesto bude uvalený trest. Mesto bolo vystresované. V uliciach a na námestiach sa prestali spievať divadelné pesničky, mestský amfiteáter aj napriek pozvánkam zostával prázdny a mesto sa zahalilo do napätého očakávania. „*Tí, čo nikdy nechodili do chrámu, ale trávili celé dni v divadle, sú teraz aj celý deň v chráme.*“²¹ Nebola za tým viera, ale strach z cisára, ktorý bol omnoho silnejší.

Pre Jána Zlatoústeho divadelnosť bola ženskou vlastnosťou. Netýkalo sa to len vzťahu ženského tela k profesionálnym divadelným exhibíciám, ale akejkolvek formy kontaktu so ženami v kontexte bežného občianskeho života. Ján Zlatoústy tvrdil, že ženské telo je schopné vyvolávať reakcie podobné divadlu. Odhliadnuc od kazateľských zámerov, jeho kázne by mohli byť aj zrkadlom mestskej etiky. Ženám stačilo sa ukázať na verejnosti a sprievodné efekty známe z amfiteátra nedali na seba dlho čakať. „*Nech je žena akokoľvek oblečená, už len pre svoj výzor dokáže v meste pritiahnuť pozornosť zvedavca, ktorý sa ňu zapozera.*“²² Starostlivosť o ženské telo a najmä nahota bola problematická v každej kultúre. V 7. homílii na Matúšovo evanjelium porovnával námahu Troch kráľov, ktorú museli prekonať, aby sa prišli pokloniť narodenému Dieťaťu, s lenivosťou kresťanov, ktorí veľmi dobre poznajú toto Dieťa a majú ho medzi sebou, ale nekontemplujú ho. Navyše bolestne

¹⁸ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 68, 4.

¹⁹ JOH. CHRYS. *Educ. lib.*, 4–6.

²⁰ JOH. CHRYS. *In Act. princ. hom.*, 5, 4; *De Anna*, 3, 5.

²¹ JOH. CHRYS. *Paneg. Ant.*, 4, 2.

²² JOH. CHRYS. *De David.*, 3, 1.

konštatoval, že ho opúšťajú, aby sa išli „*pozerat' na nahé ženy v divadle*“.²³ Táto vianočná kázeň prinášala tému mladých plavkyní, ktoré plávali v bazéne pred mužským publikom. Ženy neboli zraniteľné len pre svoju nahotu, ale aj pre osobitnú formu zábavy. V hľadisku boli usadení mužskí diváci podľa sociálneho rozvrstvenia, čo ešte viac zvýrazňovalo ich postavenie legitímnych členov občianskej spoločnosti a dolu, v centre amfiteátra, do ktorého sa zbíjali všetky pohľady z hľadiska, plávali dievčatá predstavujúce ryby v akváriu. Táto hra na ryby zdôrazňovala neprirodzenosť ich situácie. Obyčajný život bol v tomto priestore dočasne vyradený. Herci boli v nevýhodnejšej a zraniteľnejšej pozícii ako tí, ktorí ju sledovali nohami na zemi. Táto interpretácia Jána Zlatoústeho smerovala k tomu, aby obrátil pozornosť z hercov na divákov. Upozorňoval, že ženy plávajú, ale divák ich potápa. Keď divadlo napokon skončí, z bazéna rozkoší sa stáva nebezpečné more.²⁴

Kresťanským ženám navrhoval antiteatrálne správanie. V homílii k Listu Rimanom, v kontexte, v ktorom pozýval kresťanské ženy, aby nasledovali príklady biblických žien, ich nabádal, aby pohrdali umelou krásou, odevmi, šperkami a kozmetikou a namiesto toho, aby pozornosť venovali duši. Podľa neho svetské veci milujú len ženy z ulice, tanečnice a flautistky, ale kresťanské ženy by mali túžiť po niečom vyššom, „*čo im zaručí rešpekt medzi ľuďmi a získajú odmenu u Boha. Čosi iné je výzdoba chrámu a čosi iné výzdoba divadiel, jedno je hodné neba, druhé koní a mulíc*“.²⁵ To isté platilo aj pre bohaté matróny. Mali zaujať nie rečou šperkov a šiat, ale nádherou cnosťou. Podľa tejto direktívy, ozdoby prináležali herečkám a prostitútkam, ktoré robili všetko preto, aby upútali pozornosť a ukázali na seba. Hoci by sa herečky a tanečnice vystrojili akokoľvek, kresťanskej dáme, ktorej zbožný patriarcha uznával, že má istý smútok a skrytú závisť voči ženám ozdobeným zlatom, bola určená omnoho krajšia ozdoba. Na druhej strane aj kresťanská žena sa mala vhodne ozdobiť ako herečky vystupujúce na javisko vo svetských amfiteátroch s úmyslom získať obdiv publika a odmenu.²⁶ Nepochybne išlo o želanie muža Cirkvi. Sústredil sa na verš Mt 5, 28: „*Každý, kto na ženu hľadá žiadostivo, už s ňou scudzoložil vo svojom srdci*.“ Tomuto veršu venoval osobitný komentár a pôstnu

²³ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 7, 5–7.

²⁴ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 6, 8.

²⁵ JOH. CHRYS. *In Rom. hom.*, 30, 4.

²⁶ JOH. CHRYS. *In Rom. hom.*, 28, 5–6. „*Aj ty máš svoje divadlo. Vystroj sa pre toto divadlo a obleč si vhodný kostým. Aké je to divadlo? Nebo, miesto anjelov a nehovorím to len zasvätený pannám, ale aj ženám, ktoré žijú vo svete. Všetky ženy, ktoré veria v Krista, sa majú radowať. Povedz, ak by sa na scéne objavila prostitútka bez nádherných šiat, šperkov, smiechu, hanebných a dvojzmyselných slov len v skromnom oblečení a bez vyzývavosti a vyslovovala by slová plné bázne voči Bohu a uvažovala by o zdržanlivosti, pričom by nehovorila nič obscénne, nezodvihli by sa všetci, aby protestovali? Neprerušilo by sa divadlo? Ak by ju nevyhnali preto, že je neschopná vyhovieť chútkam publika, tak by to urobili preto, že vedie reči, ktoré sú nezlučiteľné s týmto satanským divadlom. Tak aj ty, ak sa predstavíš v nebeskom divadle v šatách prostitútky, budeš vylúčená divákmi.*“

homíliu o pokání.²⁷ „*Boh ti nedal oči na to, aby si skrze ne cudzoložil, ale by si hľadiac na jeho diela obdivoval Stvoriteľa. Ak sa chceš pozerat' a tešiť sa, hľad' na svoju manželku a neprestajne ju miluj, žiaden zákon ti to nezakazuje.*“²⁸ Prvým liekom bolo zrieknuť sa divadiel.²⁹ „*Sú potrebné prísne pravidlá a prvým je nikdy neposielať dieťa do divadla.*“³⁰

Napriek tomu chrám a divadlo boli dva úplne odlišné svety. Opozícia medzi chrámom a divadlom bola u Jána Zlatoústeho radikálna a absolútna. Zrieknutie sa divadiel bolo u neho obsiahnuté už v krstnom zrieknutí sa zlého ducha a všetkých jeho pokušení.³¹ V morálnej topografii, cesta do divadla a tá, ktorá viedla do chrámu, boli dve odlišné cesty, ktoré viedli opačnými smermi.³² Nielenže odsudzoval akýkoľvek prechod a prepojenie medzi chrámom a divadlom, ale neskrývajúc nedôveru sa pozeral aj na pohyb z divadla do cirkvi. Aj keď to bol znamenitý a požehnaný prechod, muselo mu predchádzať bezvýhradné zanechanie divadelnej minulosti a fáza očisťovania, ktorá bola súčasťou tejto konverzie. Zlatoústeho znepokojovalo už len pomyslenie, že by tie isté oči, ktoré predtým hľadeli na lôžko smilstva na scéne, mohli teraz pozerat' na posvätný oltár eucharistického tajomstva a uši, ktoré počúvali táranie herečky, by teraz počúvali prorocké a apoštolské slová.³³ Táto zdržanlivosť bola vo funkcii všeobecnej spoločenskej identity, či viditeľného verejného znaku, ktorý ich vo vnútri mesta a spoločnosti mal charakterizovať ako kresťanov.³⁴ Tento morálny imperatív adresoval všetkým kresťanom. Zákaz divadiel preto nepatril len mníchom. Tým, ktorí to tvrdili Ján Zlatoústý odpovedal, že keď Kristus hovoril, „*ak niekto pozerá na ženu žiadostivo,*“³⁵ tak to nehovoril mníchom, ale tým, ktorí mali manželky, a teda všetky príkazy okrem manželstva sú pre laikov i mníchov rovnaké. Keď apoštol Pavol prikazoval, aby kresťania boli dokonalí vo všetkom, v patriarchovom ponímaní to zároveň znamenalo „*nepriviesť si domov špinu divadiel.*“³⁶

V tomto zmysle vyhýbanie sa divadlám, ktoré patrili k základným manifestáciám mestskej identity, bol mimoriadne výrečný spôsob, ako proklamovať inú

²⁷ JOH. CHRYS. *Poenit.*, 6, 2 – 5.

²⁸ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 17, 2.

²⁹ JOH. CHRYS. *In Thess. hom.*, 1, 2.

³⁰ JOH. CHRYS. *Educ. lib.*, 56.

³¹ JOH. CHRYS. *In Gen.*, 15, 5.

³² JOH. CHRYS. *De David.*, 3, 2; *In Joh. hom.*, 1, 4.

³³ JOH. CHRYS. *In Gen.*, 7, 1.

³⁴ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 7, 7. „*Pohania a židia, keď vidia kresťanov, ako každý deň chodia do chrámu a tam pravidelne prijímajú kresťanskú formáciu, ale potom sa verejne miešajú s nimi v divadlách, nemôžu si nemyslieť, že toto ich kresťanské náboženstvo je podvod a končí to tým, že podozrenie, ktoré pochádza z niektorých, napokon rozšíria na všetkých veriacich.*“

³⁵ Mt 5, 28.

³⁶ JOH. CHRYS. *Diab.*, 3, 1.

občiansku príslušnosť. Bol to problém kresťanskej identity na pozadí mestského étosu.³⁷

Ani chrám nebol divadlom. Na prvý pohľad banálne tvrdenie, ale treba vziať do úvahy, že v antickom meste *θέατρον* mohlo označovať ľubovoľné zhromaždenie zísané z akéhokoľvek dôvodu na akomkoľvek na to určenom mieste. Napriek tejto štrukturálnej podobnosti chrám nemohol, nechcel a nesmel mať nič teatrálné. V tomto duchu hovoril: „*chrám nie je divadlo, kde sa chodí počúvať zo zvedavosti*“³⁸ a upozorňoval na aplauz, ktorým ho veriaci občas prerušovali. „*Nič tak nepristane kostolu ako ticho a poriadok. Zmätok je vhodný akurát pre divadlá, kúpele, sprievody, fórum, ale tu, kde sa vyučujú také veľké pravdy, je potrebný pokoj, ticho a láska k múdrosti.*“³⁹ Preto veľmi často prirovnával chrám ku škole, a to ho odlišovalo od divadla. Keď veriaci raz opäť začali tieskať počas kázne, zopakoval, že to nie je potrebné. Skôr si mali dať záležať na tom, aby pozorne počúvali a uskutočnili to, čo bolo povedané: „*Toto nie je divadlo, nesedíte tu preto, aby ste sledovali nejaké tragické vystúpenie len preto, aby ste potom zatlieskali. Toto je duchovná škola, kde sa treba usilovať predovšetkým o jednu vec, a to je zrealizovať to, čo bolo povedané a preukázať poslušnosť prostredníctvom skutkov.*“⁴⁰

Teda aj kresťanský chrám bol vystavený riziku, že sa naplní sekularizovaným správaním. Rovnako odsúdeniahodné teatrálné správanie v chráme bolo aj vtedy, keď veriaci neprichádzali do chrámu len preto, aby chválili Boha a počúvali patriarchu, ale preto, aby sa nechali vidieť. Chrám bol vo svojej podstate spoločným zhromaždením, kde sa obe pohlavia rozličného veku a rôzneho sociálneho postavenia schádzali. Bola to obrovská príležitosť vzájomne sa pozorovať a toto mohlo predstavovať rovnako nebezpečné miesto, kde sa mohli šíriť rôzne žiadostivé po-

³⁷ JOH. CHRYS. In *Mat. hom.*, 17, 4. „Pozorujem, že po krste sa mnohí správajú horšie ako neiniciovaní do svätých tajomstiev a nemajú žiaden znak, ktorý by poukazoval na ich pôvod. Teda či na námestí alebo v chráme nie je možné nespoznáť hneď na prvý pohľad, kto je alebo nie je kresťanom, okrem prípadu slávenia tajomstiev, keď tí, ktorí sú poslaní preč, odídu a ostatní zostanú vo vnútri. Bolo by vhodnejšie nebyť známymi podľa miest, ale podľa správania. Hovorím to preto, aby sme sa napravili. Nie preto, aby sme sa ukazovali, ale na úžitok tým, ktorí vidia. Ale pokúsím sa spoznať ťa. Zisťujem však, že kdekoľvek sa nachádzaš, nechávaš sa spoznať podľa opačného správania. Ak by som ťa chcel spoznať podľa prostredia, vidím, že celé dni tráviš na dostihoch, v divadlách, v márnivosti, na nevhodných zhromaždeniach, na námestí, v spoločnosti skorumpovaných ľudí. Ak by som ťa chcel pozorovať podľa výrazu tváre, vidím, že sa neustále pohrdavo usmievaš, rozpustilo ako vyškerená a odviazaná kurtizána. Ak by som ťa chcel pozorovať podľa odevu, vidím, že nie si o nič lepši od tých, čo stoja na javisku. Ak na základe tých, čo idú za tebou, tak si obklopený parazitmi a pochlebovačmi. Ak na základe slov, nepočujem ťa hovoriť nič zdravé, nič potrebné a nič, čo by bolo v súlade so štýlom nášho života. Ak podľa stravovania, tak tu sa zdá, že kritika je ešte väčšia.“

³⁸ JOH. CHRYS. In *Act. princ. hom.*, 30, 4.

³⁹ JOH. CHRYS. In *Mat. hom.*, 17, 7.

⁴⁰ JOH. CHRYS. In *Mat. hom.*, 73, 3.

hľady.⁴¹ Aj z posvätného miesta sa mohlo stať divadlo. Horlivý patriarcha hodnotil absenciu tejto vnútornej zábrany s realistickým pohoršením. Napokon ho to viedlo k tomu, že v patriarchálnej bazilike dal rozostaviť paravány, ktoré bránili pohľadom a kontaktu medzi mužmi a ženami.⁴²

Opozícia medzi chrámom a divadlom by nebola úplná a účinná, ak by sa obmedzila len na liturgickú prax a katechézu limitovanú vnútro chrámu. Rodina bola pre neho, viac ako pre ktoréhokoľvek autora patristiky domácou cirkvou. Zlatoústy bol presvedčený, že kresťanská formácia ohlasovaná v chráme, hoci by bola akokoľvek starostlivo vedená, nestačí na to, aby zmenila človeka, ak sa v nej nepokračuje doma.⁴³ Starosť bola na hlave rodiny podobne, ako na biskupovi v Cirkvi: „*Si učiteľom svojho domu a Boh ti zveril do rúk manželku a deti.*“⁴⁴ Vzťah medzi takýmto vnímaním rodiny a problematikou týkajúcou sa divadiel mimoriadne úzko súvisel. Domácnosť bola prostredím výchovy detí, tu sa nové kresťanské potomstvo viedlo k tomu, aby odolávalo pokušeniam očí. Hovoriac o čistote, ako o jednom zo základných cieľov výchovy v rodine, Zlatoústy tvrdil, že ju možno dosiahnuť iba vtedy, keď sa deti a mládež budú držať ďaleko od akéhokoľvek teatrálného prejavu, ktorý by mohol provokovať zmyselnú žiadostivosť. Divadelné predstavenia, ktorých veľmi častou témou bolo smilstvo a cudzoložstvo, boli zrkadlami, ktoré odrážali deformovaný a skazený obraz rodinného života. Tým, že ho odrážali, ho zároveň aj propagovali a podnecovali. Medzi rodinou a divadlom teda existovala väzba, ktorá v divadle zvyrazňovala nevhodné prejavy bežného familiárneho života, kládla ich pod lupu a zväčšovala ich teatrálnu škvrnu, pričom ju zaobaľovala do prepychu a čara, aby ju napokon opäť vrátila do každodenného života domácnosti, ktorá bola ňou nenapraviteľne nakazená.⁴⁵

Alternatíva divadla, ktorá sa ponúkala kresťanom, bola v prvom rade sústredená na liturgické slávenia, čítanie a meditovanie Božieho slova, osožnú konverzáciu, ale aj na inak sociálne príjemné podujatia, ktorých znakom mala byť pohoda a radosť. Takýmto príležitosťami mali byť sviatky mučeníkov, svadby a rodinné oslavy, teda podujatia, kedy rodina najmä spoločne stolovala v primerane vyzdobenom

⁴¹ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 73, 3. „*Mnohí vchádzajú [do chrámu] len preto, aby obdivovali krásu žien, iní, aby zvedavo pozorovali nehu detí... Čo to robíš, ó, človeče! Zvedavo skúmaš krásu žien a nehanbíš sa, že takto sa rúhaš v Božom chráme? Čo si to predstavuješ, že chrám je nevestinec a je nemravnejší ako ulica? Na ulici sa bojíš a hanbíš sa, aby ťa nevideli, ako sa zvedavo obzeráš za nejakou ženou, ale v chráme, kde ti hovorí samotný Boh a napomína ťa pre toto zlé správanie, smilníš a si cudzoložníkom priamo v momente, keď počúvaš, čo sa nemá robiť a pritom sa ani trochu nezahanbíš a nezačuduješ? Tieto veci vás učia nehanebné divadlá, mor, ktorý sa len ťažko vykorení, zhubný jed, smrteľná pasca pre toho, kto do nej padne, záhuba, ktorá postihuje tých, ktorých zvádza rozkoš.*“

⁴² JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 32, 1.

⁴³ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 32, 3.

⁴⁴ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 49, 4; 83, 4.

⁴⁵ JOH. CHRYS. *In Mat. hom.*, 37, 7.

a elegantnom prostredí vždy s mierou, ktoré nemalo cieľ a charakter teatrálnosti. Napokon antidivadelnou náhradou bola aj kontemplácia prírody krás a rodinného života, ktoré Ján Zlatoústý ponúkal ako primerane veľkú náhradu namiesto zábavy v divadlách: *„Ak si chceš oddýchnuť, chod' do parku, k rieke, ktorá tečie povedľa alebo k jazerám. Pozoruj záhrady, počúvaj spev cikád, zájdi k hrobom mučeníkov, kde načerpáš silu pre telo a prospeješ aj svojej duši, kde si nespôsobíš žiadnu škodu a nebudeš mať po tejto radosti žiadnu výčitku, ako je to v prípade divadiel. Ak máš manželku a deti, čo sa môže vyrovnáť tejto radosti? Máš dom, máš priateľov, toto sú radosti, ktoré, ak sú spojené so striedmosťou, sú pre teba veľmi prospešné.“* To, čo sa mohlo na prvý pohľad zdať ako naivné odporúčanie, malo jednoduché, ale nie banálne poslanstvo, ktoré spočívalo v tom, že radosť z pohľadu sa nemá separovať od predmetu v zmysle voyeurizmu, ale má koreniť vo vzťahu s reálne existujúcimi vecami, pričom subjekt sa reálne stáva ich súčasťou. Inými slovami, alternatívou k divadlám boli fungujúce pravdivé vzťahy, vo vnútri ktorých mal kresťanský pohľad novú úlohu.

DEJINY A PÔSOBENIE FRANTIŠKÁNOV – MINORITOV
NA ÚZEMÍ SPIŠA

Monika BIZOŇOVÁ

History and activity of Franciscans – Conventuals in Spiš region

Order of Franciscans came to Spiš region in 1308 and their first place of work was town Levoča. They received fundation for the construction of the monastery. This building is characteristic for mendicant orders, because it was situated in part of city urbanism, which was at fringe of a town. In time of Reformation in 1544 Franciscans left their church and monastery, too. It is not known, when Franciscans have returned to Levoča, but they were settled in hospital for poor people in Church of St. Spirit, which was situated at the city gate. Officially they acquired this church in 1679. Second place of their activities was Spišský Štvrtok. Here they acquired chapel of the church from Franciscus Csáky in 1666, they built monastery and they were very active in missions.

Key words: *Franciscans, Conventuals, Levoča, Spišský Štvrtok, Spiš region, Recatholisation, Reformation, catholic order.*

Príchod františkánov na územie Spiša

Rehoľa františkánov prichádza na územie Spiša pravdepodobne v roku 1308 a jej prvým pôsobiskom sa stalo mesto Levoča. Do tohto roku sa viaže fundácia na stavbu kláštora a kostola a je spojená s menom Ladislava Danka.¹ Tento jediný údaj sa nachádza v Lányiho kronike z 19. storočia a Lány túto informáciu našiel v dovtedy neznámom rukopise.

Avšak tento údaj sa viaže na stavbu kláštora, čo znamená, že františkáni sa mohli v Levoči objaviť už aj skôr, možno v druhej polovici 13. storočia. Aj na základe súpisu kláštorov, ktorý bol urobený ešte za generála rádu sv. Bonaventúru z roku 1272 sa dá vysloviť predpoklad o skoršom príchode františkánov do Levoče. Podľa tohto spisu Uhorská provincia mala 8 kustódií a z nich Jágerská kustódia mala viacero kláštorov, medzi ktorými boli aj dva kláštory na Spiši, pravdepodobne v Levoči a Spišskej Novej Vsi.²

¹ ŠPIRKO, J. Starý kláštor minoritov v Levoči. In PAŠTEKA, J. (ed.). *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : Lúč, 2001, s. 328.

² RZEŚNIEWIECKI, L. *Dzieje kościoła i klasztoru OO. Franciszkanów w Lewoczy (1671 – 1918)*. Kraków, 1997, s. 46 – 47.

Levočskí františkáni patrili k skupine miernejších františkánov, teda ku konventuálom, ktorí boli neskôr nazývaní aj minoritmi a ktorí okrem rehoľného domu mohli vlastniť aj iné nehnuteľnosti. Na základe archeologických výskumov v Levoči z roku 1978 František Javorský predpokladal, že prvým sídlom minoritov bol už dnes zaniknutý kostol sv. Mikuláša, pretože tento kostol mal typ svätyne, ktorá bola charakteristická pre mendikantskú sakrálnu architektúru.³

Stavba nového kostola a kláštora, ktorú začali pravdepodobne po roku 1308, bola dokončená niekedy v druhej polovici 14. storočia, snáď v 80. rokoch. Tieto stavby sú priam charakteristické pre prostredie žobravých rehoľí, o čom svedčí napr. situovanie kláštora v rámci mestského urbanizmu, keďže kláštor bol postavený v okrajovej časti mesta. Ďalším z charakteristických znakov typickým pre mendikantské prostredie je architektonická dispozícia kostola, ktorý je delený na časť pre laikov a členov rádu a taktiež aj celková kláštorňá schéma s ústredným rajským dvorom, no s redukciou hospodárskeho zázemia.⁴

Prvým patrónom novopostaveného kostola a kláštora bol sv. Ladislav, uhorský kráľ, no v roku 1442 sa patrón kostola i kláštora zmenil na Pannu Máriu Anjelskú, keďže františkáni hojne podporovali mariánsky kult. Levočský kláštor prináležal v tomto období do Jágerskej kustódie, ktorá bola súčasťou Uhorskej provincie s názvom *Provincia Sanctae Mariae Hungariae*.⁵

O účinkovaní levočských františkánov sa nezachovalo veľa písomných dokumentov. Jedným zo svedectiev o ich duchovnej činnosti je zachovaný kostol s kláštorom pri hradbách. Práve stavba kostola nasvedčuje, že táto ich činnosť mohla byť rozsiahla, keďže kostol disponuje veľkými a dlhými loďami, teda pravdepodobne bol dosť hojne navštevovaný a aj samotné sanktuárium sa svojou veľkosťou vyrovná sanktuáriám rakúskych kláštorňých kostolov.⁶

Apoštolská stolica udelila Uhorskej provincii a jej kláštorom a kostolom právo na konanie bohoslužieb v nedele a sviatky, udeľovanie sviatostí a hlásanie Božieho slova. Františkáni taktiež získali povolenie na spovedanie obyvateľstva, čo im bolo potvrdené bulou pápeža Jána XXII. dňa 25. júla 1321 a toto právo im potvrdil aj pápež Bonifác IX. dňa 23. júna 1396.⁷

³ Viac JAVORSKÝ, F. Záchranný výskum románskeho kostola pri Levoči. In AVANS, roč. 19, 1981, s. 104.

⁴ POMFYOVÁ, B. Starý kostol a kláštor minoritov v Levoči – reprezentatívny príklad stredoeurópskej mendikantskej architektúry. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 33 – 39.

⁵ RZEŚNIEWIECKI, L. *Dzieje kościoła i klasztoru OO. Franciszkanów w Lewoczy (1671 – 1918)*. Kraków, 1997, s. 51.

⁶ ŠPIRKO, J. Starý kláštor minoritov v Levoči. In PAŠTEKA, Július (ed.). *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : Lúč, 2001, s. 330 – 331.

⁷ RZEŚNIEWIECKI, L. *Dzieje kościoła i klasztoru OO. Franciszkanów w Lewoczy (1671 – 1918)*. Kraków, 1997, s. 52.

Okrem toho kláštor v Levoči využíval právo azylu a podľa Špirka sa levočskí františkáni zaoberali pastoračiou veriacich slovenského pôvodu, čo podľa neho vysvitá z toho, že keď kostol v 16. storočí prebrali protestanti, mávali tu bohoslužby práve slovenskí protestanti.⁸

Františkáni kláštor a aj kostol opustili v roku 1544. Práve v tomto roku ako už bolo v práci spomenuté, mesto Levoča povolalo za mestského farára Bartolomeja Bognera, ktorý už kázal v reformačnom duchu a keďže obyvateľstvo hromadne prestúpilo na novú vieru,⁹ pobyt minoritov v Levoči bol nežiaduci a taktiež bola ohrozená ich bezpečnosť. Preto kláštor opustili a pravdepodobne sa utiahli do Poľska alebo do niektorého z kláštorov na území Rakúska. Uhorská provincia postupne strácala svoje kláštory a v roku 1565 nedisponovala už ani jedným.¹⁰

Návrat františkánov – Minoritov v období rekatolizácie

Počiatky rekatolizácie na Spiši v 17. storočí sú spojené s menom spišského prepošta Martina Petheho, ktorý bol poverený samotným uhorským kráľom Rudolfom II. a aj poľským kráľom Žigmundom vykonať vizitáciu uhorskej a poľskej časti Spiša a zároveň aj vymeniť protestantských kňazov za katolíckych. Pri realizácii týchto nariadení prepošt narazil na nemalý odpor.

Obdobie zosilnenej rekatolizácie nastupuje s vládou uhorského kráľa Leopolda I., ktorý už 3. marca 1671 vydal mandát obyvateľom Levoče, aby vrátili katolíkom ich pôvodné majetky, kostoly a kláštor. Tento mandát mal byť vykonaný prostredníctvom spišského prepošta Juraja Bársonya. Ďalšou poverenou osobou zo strany Spišskej komory bol Žigmund Hollo.¹¹ Títo dňa 26. apríla 1671 vyzvali Levočanov, aby splnili tento mandát a aby vrátili františkánsky kostol aj s kláštorom. Levočania sa však odvolali na neprítomnosť minoritov v Levoči, ktorí odišli pred 126 rokmi a podľa nich odišli z mesta dobrovoľne.¹²

Po odpore Levočanov im bol dňa 5. mája 1671 odňatý bývalý františkánsky kostol aj kláštor násilím. No už 2. júla 1671 sa v tomto kostole konalo zhromaždenie veľkého počtu katolíkov, ktorí sa odtiaľto podľa tradičného zvyku vybrali s procesiou na Mariánsku horu. Po omši na tomto vrchu sa veriaci vrátili naspäť do Kostola Panny Márie Anjelskej, a tak ukončili slávnosť Navštívenia Panny Márie.¹³

⁸ ŠPIRKO, J. Starý kláštor minoritov v Levoči. In PAŠTEKA, J. (ed.). *Dejiny a umenie očami historika*. Bratislava : Lúč, 2001, s. 331.

⁹ HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 92.

¹⁰ HERVAY, F. Franciszkanie na Węgrzech w średnowieczu. In KŁOCZOWSKI, J. *Zakony franciszkańskie w Polsce. Tomus I*. Lublin, 1983, s. 227 – 235.

¹¹ KARÁCSONYI, J. *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Budapest, 1922 – 1924, s. 434.

¹² HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1911, s. 394.

¹³ JURÍK, R. *Mariánska Hora v Levoči*. Levoča, 1948, s. 17.

Pravdepodobne sklamaním pre františkánov bol 12. júl 1671.¹⁴ V tento deň spišský prepoš Juraj Bársony odovzdal spomínaný kostol s kláštorom jezuitom, a nie jeho pôvodným majiteľom františkánom. Vzhľadom na to, že sa z tohto obdobia nezachovali žiadne písomné dokumenty, nevieme ako sa v tejto situácii zachovali františkáni. Je však pravdepodobné, že sa mohli pokúsiť o svoj návrat na pôvodné pôsobisko, pretože od roku 1666 pôsobili aj v neďalekom Spišskom Štvrtku.¹⁵

Tento svoj krok Leopold I. vysvetlil vo svojom mandáte z dňa 18. februára 1673,¹⁶ podľa ktorého tieto majetky nepridelil františkánom z dôvodu toho, že boli iba žobravým rádom, ktorý by nebol schopný tieto budovy opraviť a ďalej zveľaďovať. Rovnako pri prevádzaní rekatolizácie mal Leopold I. bližšie k jezuitom, než františkánom.

Kedy sa františkáni vrátili do Levoče nie je známe, ale je pravdepodobné, že sa usadili v špitáli pre chudobných pri Kostole Sv. Ducha, situovanom pri mestskej bráne, ktorý spravovali už dávnejšie v 15. storočí.¹⁷ Keď v roku 1674 katolíci získali aj ostatné kostoly v Levoči, od tohto času slúžili františkáni omše v Kostole Ducha Svätého, ktorý bol súčasťou špitála pre chudobných.¹⁸ Oficiálne minoriti získali tento kostol 16. januára 1679, keď im mestská rada odovzdala od neho kľúče a okrem kostola získali aj budovu, ktorá stála vedľa kostola s príľahlou záhradou.¹⁹ Ešte pred odovzdaním týchto budov sa Spišská komora oboznámila s ich stavom a zároveň aj s tým, či minoritom postačujú.²⁰ V tejto dobe minoriti už obnovovali kostol a špitál, ktorý slúžil chudobným a starším ľuďom, o ktorých sa starali.²¹

Aj keď nie je jasné, kedy sa minoriti vrátili do Levoče, za dátum ich návratu môžeme považovať práve rok 1674. Tento rok je nepriamo potvrdený aj tým, že keď v roku 1675 bolo františkánom – observantom navrhnuté, aby sa usadili v Levoči, oni túto ponuku odmietli s tým, že tam pôsobia už minoriti.²² Budovy, ktoré dosta-

¹⁴ ŠA Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae..., s. 62.

¹⁵ KÖRTVÉLYESSY, L. *A 700 éves minorita rend története*. Szeged, 1943, s. 76.

¹⁶ HRADSZKY, J. *Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1901, s. 89 – 90.

¹⁷ RZEŚNIEWIECKI, L. – LESŃÁK, T. Z dejín „nového“ kláštora minoritov v Levoči. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 17.

¹⁸ HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1911, s. 424 – 430.

¹⁹ KARÁCSONYI, J. *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Budapest, 1922 – 1924, s. 434.

²⁰ HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 444.

²¹ RZEŚNIEWIECKI, L. – LESŃÁK, T. Z dejín „nového“ kláštora minoritov v Levoči. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 18.

²² RZEŚNIEWIECKI, L. *Dzieje kościoła i klasztoru OO. Franciszkanów w Lewoczy (1671 – 1918)*. Kraków, 1997, s. 60.

li, boli postupne obnovované a v Hainovej kronike sa píše, že 6. februára 1678 boli na vežu špitálskeho kostola vytiahnuté dva zvony a že kostol bol znovuvysvätený.²³

Keď počas povstania Imricha Thökölyho na jeho stranu v roku 1682 prešla aj samotná Levoča, situácia sa pre katolíkov v tomto meste veľmi rýchlo zmenila. Už 3. septembra 1682 boli katolíkom v meste odobrané všetky kostoly, kláštory a cirkevný majetok a všetci katolícki kňazi a rehoľníci boli prinútení mesto opustiť, čo urobili samozrejme aj minoriti.²⁴

Situácia sa zmenila, keď 11. decembra 1683²⁵ Levoča kapitulovala a podplukovník Granniani odovzdal 4. januára 1684 kostol Duchu Svätého minoritom aj s budovou ich rezidencie a špitálom, do ktorého sa nasťahovali chudobní a chorí ľudia, o ktorých sa minoriti ďalej starali.²⁶

Jedna z významnejších udalostí sa odohrala v roku 1686, keď sa v Levoči stretla provinčná rada, ktorá sa uzniesla na tom, že františkánska rezidencia bude povýšená na kláštor a zároveň bol vymenovaný aj nový gvardián p. Valentín Raslaviczý.²⁷ Toto povýšenie znamenalo, že v Levoči sa nachádzalo aspoň 12 rehoľníkov, inak by tento akt povýšenia nebolo možné uskutočniť.

V tejto dobe sa minoriti venovali rozsiahlej katechetickej činnosti, ktorá nebola zameraná iba na prostredie mesta, ale bola vykonávaná aj v širokom okolí formou ľudových misií a kázania Božieho slova. Minoriti tieto misie konali dokonca aj na Orave, či vzdialenejšom území Spiša, no stále boli súčasťou konventu v Levoči, ktorý bol centrom týchto ľudových misií až do polovice 19. storočia.²⁸

Okrem toho levočský kláštor plnil od roku 1727²⁹ aj ďalšiu významnú úlohu. Podobne ako kláštor piaristov v Podolínci, aj minoritský kláštor slúžil ako formálny dom, teda práve tu kandidáti na rehoľný život strávili prvý rok noviciátu, po ktorom skladali rehoľné sľuby. Túto úlohu zastával kláštor do roku 1783, keď bolo Jozefom II. upravené prijímanie nových členov do rehole.

Kláštor v rámci celej provincie patrila k tým najchudobnejším, pretože minoriti nevedli farnosť, a tým pádom im neprináležali štolárne poplatky, ktoré boli takpovediac pravidelným príjmom. Svedčí o tom aj to, že nový kostol Duchu Svätého nebol dokončený v pôvodnom pláne. Nový chrám bol vystavaný po ničivom požiari mesta v roku 1747 na mieste staršieho stredovekého chrámu spojeného s nemocni-

²³ HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 455.

²⁴ SUCHÝ, M. *Dejiny Levoče 1*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 221.

²⁵ HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 507 – 508.

²⁶ HAIN, G. *Lőcsei krónikája*. Lőcse 1910, s. 509.

²⁷ RZEŚNIEWIECKI, L. – LESŇÁK, T. Z dejín „nového“ kláštora minoritov v Levoči. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 20.

²⁸ *Schematismus Almae Dioecesis Scepusiensis pro Anno 1864*, s. 110.

²⁹ RZEŚNIEWIECKI, L. – LESŇÁK, T. Z dejín „nového“ kláštora minoritov v Levoči. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 23.

cou, z roku 1412. Celková stavba trvala tri roky, po tom ako v roku 1748 bol za prítomnosti spišského prepošta Alexandra Mariássyho položený základný kameň.³⁰

Minoriti tento kostol budovali hlavne z príjmov omšových obligácií a milodarov, ktoré im darovali zväčša duchovné osoby z územia Spiša a najmä z Oravy. Najvýnosnejšie boli tzv. večné fundácie, medzi ktoré patrila fundácia spišského kanonika Žigmunda Haška, ktorý ešte v roku 1742 pred požiarom kostola daroval minoritom 2 000 uhorských zlatých, či fundácia Rozálie Pethöovej, ktorá v roku 1750 darovala 1 000 uhorských zlatých na odslúženie 200 omší.³¹

Keď bola v roku 1751 dokončená hrubá stavba kostola, je pravdepodobné, že zariadenie interiéru muselo byť v 50. rokoch 18. storočia ešte skromné, pretože finančné prostriedky boli investované do nevyhnutných úprav, teda do výmalby chrámu, hlavného oltára a monštrancie od Jána Szilassyho. Až v polovici 60. rokov boli doplnené ďalšie fresky v kostole a v tomto období chrám získal aj organ, lavice a v roku 1769 aj sochu Panny Márie Loretánskej, ktorá bola umiestnená do kaplnky kostola. Vznik štvorice bočných oltárov³² a kazateľnice možno datovať do konca 60. rokov a priebehu 70. rokov 18. storočia. Presnejšie datovanie existuje pre oltáre sv. Františka a sv. Antona Paduánskeho, ktoré boli dokončené v roku 1780, a tým zavřili neskororokokovú úpravu kostola.³³

Aj keď minoriti od svojho príchodu nezalořili školu, po zrušení Spoločnosti Ježišovej v roku 1773 boli poverení vyučovaním na bývalom jezuitskom gymnázii v Levoči a z toho dôvodu bolo v kláštore vřdy pribliřne 5 rehoľníkov, ktorí sa venovali vyučovaniu. Túto činnosť vykonávali aj po roku 1789³⁴ a práve táto služba im zabezpečila, že minoriti v Levoči preřili zásahy Jozefa II., ktorý v 80. rokoch 18. storočia nariadil rušiť kláštory řobravých rehoľí či obmedziť ich fungovanie.³⁵ Napr. v roku 1787 bol zrušený jeden z najvýznamnejších minoritských kláštorov v Uhorsku, a to v Prešove a je dosť pravdepodobné, že časť prešovských minoritov našla svoje útočišče práve v Levoči.

³⁰ ŠA Levoča, fond Spišské biskupstvo, odd. Konvent malých františkánov, poodd. Levoča minoriti, *Visitatio canonica Conventus Leutschoviensis Ord. Min. S. Francisci Conventualium, Die 17a Septembris Anno 1832 per Illustrissimum ac reverendissimum Dominum Josephum Bélik Episcopus Scepusiensis peracta*, f. 2a.

³¹ RZEŚNIEWIECKI, L. *Dzieje kořciola i klasztoru OO. Franciszkanów w Lewoczy (1671 – 1918)*. Kraków, 1997, s. 71 – 72.

³² Na severnej strane kostola ide o oltár sv. Anny, sv. Jána Nepomuckého, sv. Jozefa a sv. Krířa, ktorý je niekedy označovaný ako oltár sv. Márie Magdalény.

³³ Viac CHMELINOVÁ, K. K interierovému vybaveniu kostola Ducha Svätého v Levoči. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 77 – 92.

³⁴ HALÁSZ, L. *A Lőcsei királyi kahalikus řőgymnasium története*. Lőcse, 1896, s. 66 – 69.

³⁵ Na základe dekrétu z roku 1781 Jozef II. obmedzil počet členov v kláštoroch a zakázal prijímať novicov. Cirkevnú jurisdikciu získali do svojich rúk biskupi, ktorí získali právo vizitovať jednotlivé kláštory.

Zoznam gvardiánov v Levoči

Meno gvardiána	Roky pôsobenia		
Ján Krstiel	1679	Dionýz Kovács	1732 – 1733
Štefan Pongrácz	1684	Anton Spurger	1733 – 1735
Valentín Raslavicz	1686 – 1690	Lukáš Horváth	1735 – 1736
Bonaventúra Resnikovics	1690 – 1693	Vincent Svarba	1736 – 1737
Anton Mikafay	1693 – 1694	Pavol Kissely	1737 – 1740
Valentín Raslavicz	1694 – 1695	Ferdinand Pupinsky	1740 – 1741
Benedikt Jasenszky	1695 – 1696	Juraj Urbanovics	1741 – 1743
Gabriel Hejler	1696 – 1698	Juraj Sihelsky	1743 – 1744
Dydak Hanssovsky	1698 – 1700	Astrik Szelecsényi	1744 – 1745
Gabriel Hejler	1700 – 1702	Ludovít Födelsy	1745 – 1748
Michal Vinter	1702 – 1705	Angelus Smolnik	1748 – 1751
Hubert Mertens	1705 – 1706	Šimon Revitzky	1751 – 1753
Gabriel Hejler	1706 – 1711	Ludovít Födelsy	1753 – 1756
Michal Vinter	1711 – 1713	Hieronym Schwartz	1756 – 1759
Norbert Schön	1713 – 1714	Bonifác Kopnitzki	1759 – 1761
Michal Vinter	1714 – 1715	Angelus Smolnik	1761 – 1763
Daniel Schivecz	1715 – 1718	Hieronym Schwartz	1763 – 1769
Bonaventúra Ferentzik	1718 – 1719	Félix Palicsak	1769 – 1770
Daniel Schivecz	1719 – 1720	Hieronym Schwartz	1770 – 1772
František Spisky	1720 – 1721	Šimon Revitzky	1772 – 1773
Anton Spurger	1721 – 1722	Gervác Steinhauser	1773 – 1774
Remigius Nehrer	1722 – 1724	Valerián Ostrovsky	1774 – 1777
Silvester Barabas	1724 – 1725	Hieronym Schwartz	1777 – 1778
Andrej Kovács	1725 – 1731	Lambert Szilzsanky	1778 – 1780
Juraj Sihelsky	1731 – 1732	Valerián Ostrovsky	1780 – 1784
		Polykarp Boncsak	1784 – 1785
		Valerián Ostrovsky	1785 – 1788

Pôsobenie františkánov – Minoritov v Spišskom Štvrtku

Pôsobenie minoritov v Spišskom Štvrtku je spojené s rodinou Csákyovcov. Ako už bolo spomenuté v roku 1636 vymrel rod Thurzovcov po meči a v roku 1638 ich majetky so Spišským hradom a aj s funkciou hlavných županov Spiša preberajú Csákyovci v osobe spišského župana Štefana Csákyho.

Aj v jezuitskej synopse je Štefan Csáky charakterizovaný ako zbožný človek a verný katolík.³⁶ Táto jeho vernosť katolíckej cirkvi sa preukázala povolaním jezuitov na Spiš, no zároveň aj rôznymi rekatolizačnými krokmi na jeho majetkoch. Už v roku 1639 odobral evanjelikom kaplnku Nanebovzatia Panny Márie, ktorá bola súčasťou kostola v Spišskom Štvrtku a začali sa v nej konať katolícke bohoslužby. Podobne chcel zakročiť aj v Hrabušiciach, kde 10. novembra 1641 narazil na odpor evanjelikov a podarilo sa mu získať iba časť kostola s hlavným oltárom, ktorá mala

³⁶ ŠA Levoča, fond Archív Dr. Valentína Kalinaya, inv. č. 5, Synopsis Historiae..., s. 4.

slúžiť katolíkom.³⁷ Podľa kanonickej vizitácie z roku 1655 bolo v Spišskom Štvrtku v tomto období málo katolíkov a v kaplnke bohoslužby viedol letanovský farár Václav Kissely. Vo vizitácii sa taktiež konštatuje, že kaplnku Nanebovzatia Panny Márie navštevovali katolíci z okolia.³⁸ Je otázne, prečo sem Csáky nedosadil priamo katolíckeho farára. Mohlo to byť zapríčinené celkovým nedostatkom katolíckych kňazov v tomto období.

V roku 1662 Štefan Csáky zomrel a funkciu spišského župana prebral jeho syn František. A práve František Csáky v roku 1666 zveril spomínanú kaplnku reholi minoritov a taktiež založil fundáciu pre vznik kláštora, čo potvrdil aj samotný ostrihomský arcibiskup Juraj Szelepcsényi dňa 14. apríla 1666.³⁹

Keďže vznikol spor medzi minoritmi a letanovským farárom, ktorý prišiel o príjmy, František Csáky nechal 1. februára 1668 svoju zakladaciu listinu úradne potvrdiť Spišskou kapitulou. Dozvedáme sa z nej, že Csáky založil dve fundácie: prvú vlastnícku, keď vymedzil pozemok medzi cintorínom a domom jedného poddaného, kde mali minoriti vybudovať kláštor a druhú fundáciu – nájomnú, z ktorej mali získavať financie na svoje fungovanie. Okrem toho Csáky nariadil, že na stavbu budov sa má použiť vhodné drevo z jeho lesov a že minoriti sú oprávnení ako ostatní poddaní v Spišskom Štvrtku využívať spoločné lúky, pastviny, vodné toky a pod. Taktiež sú v tejto listine vymedzené podmienky, ktoré museli dodržiavať aj samotní minoriti: boli povinní denne slúžiť omšu za svojho fundátora, na Spišský hrad mali posilať jedného pátra, ktorý tu mal slúžiť omšu a taktiež mali vydržiavať na tomto mieste najmenej šiestich kňazov.⁴⁰ Samotné založenie kláštora potvrdil aj Leopold I. svojou listinou z dňa 10. marca 1668.⁴¹

Prvým gvardiánom sa stal Ján Krstiteľ Reggiani de Felice, ktorý bol asistentom teológie rímskeho kardinála Karola Caraffu. Jeho brat, uhorský generál Anton Caraffa, ho zoznámil s uhorskou kráľovnou a tá ho predstavila Leopoldovi I., čo aj napomohlo usadzovaniu tejto rehole v Uhorsku. Reggiani de Felice bol zároveň aj provinciálom Uhorskej provincie do roku 1692.⁴²

³⁷ BRUCKNER, G. *A reformáció és ellenreformáció története a Szepességben*. Budapest : Udvari Könyvkereskedése, 1922, s. 244.

³⁸ Archív Biskupského úradu v Spišskej Kapitule, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonickej vizitácie, Pálfalvayova vizitácia 1655/1656, f. 9.

³⁹ CHALUPECKÝ, I. Minoriti v Spišskom Štvrtku. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 94.

⁴⁰ Archív menších bratov konventuálov – minoritov v Levoči, fond Minoriti Spišský Štvrtok, kr. 6, inv. č. 806.

⁴¹ Archív menších bratov konventuálov – minoritov v Levoči, fond Minoriti Spišský Štvrtok, kr. 6, inv. č. 806; *Magyarországi Minorita - rend névtára 1878 - dik évre*. Eger 1878, s. 25.

⁴² RZEŚNIEWIECKI, L. *Dzieje kościoła i klasztoru OO. Franciszkanów w Lewoczy (1671 – 1918)*. Kraków, 1997, s. 60 – 61.

Po čase sa minoritské majetky rozšírili, a to hlavne po smrti Františka Csákyho v roku 1670, ktorý na nich nezabudol ani vo svojom testamente. Neskôr minoriti získali vinice v Tapolci, Csermőke, Csattosi, Bodokő a v okolí Miškolca. Ďalšie majetky a právo na desiatok nadobudli po prevzatí fary v Spišskom Štvrtku. Táto fara síce bola odňatá evanjelikom už 14. júla 1671, ale zverená bola letanovskému farárovi. Ich uvedenie do farnosti sa konalo až 2. februára 1673 a odvtedy boli farármi v Spišskom Štvrtku len s krátkym prerušením. K farnosti prináležali aj filiálky, napr. Dravce a neskôr aj Čenčice a Vlkovce.⁴³ Od roku 1691 spravovali aj faru v Hrabušiciach. Počas povstania Imricha Thökölyho sa kostol v roku 1684 dostal do evanjelickej správy, no 20. februára 1687 bol už v rukách minoritov.⁴⁴

Minoriti však okrem spravovania farnosti a farskej školy podnikali aj ďalšie činnosti, ktoré im vyplývali z ich františkánskej príslušnosti. Jednou z týchto činností bolo konanie misií a Spišský Štvrtok sa naozaj stal jedným z centier katolíckej misijnej činnosti. Rozsah týchto misií nebol viazaný iba na územie Spiša. Vzhľadom na nedostatok katolíckych kňazov v období 70. rokov 17. storočia pomáhali pri pastorácii, slúžili omše, krstili, spovedali, sobášili, pochovávali a venovali sa kazateľskej činnosti.

Okrem toho sa minoriti postarali aj o kostol. Po prevzatí farnosti obnovili oltáre, ktoré boli počas reformácie zničené: oltár sv. Ladislava, ktorý zasvätili sv. Barbore, oltár sv. Františka Assiského a aj oltár sv. Antona Paduánskeho.⁴⁵ V roku 1704 sa postarali o vytvorenie dnešného oltára sv. Ladislava a v roku 1721 zabezpečili pre kostol novú kazateľnicu.⁴⁶

Počas pôsobenia minoritov si môžeme všimnúť aj zmenu konfesiónalnej štruktúry v Spišskom Štvrtku. Kým podľa kanonickej vizitácie z roku 1700 bolo v Spišskom Štvrtku 107 katolíkov a 194 evanjelikov,⁴⁷ tak v roku 1731 to bolo 80 katolíkov a 103 evanjelikov.⁴⁸ V kanonickej vizitácii z roku 1752⁴⁹ nachádzame údaj o konfesiónalnej štruktúre obyvateľstva takýto: 244 katolíkov a 78 nekatolí-

⁴³ HRADSZKY, J. *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1903 – 1904, s. 206 – 208.

⁴⁴ Viac CHALUPECKÝ, I. Minoriti v Spišskom Štvrtku. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2009*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 95.

⁴⁵ HRADSZKY, J. *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1903 – 1904, s. 207.

⁴⁶ JAVORSKÝ, F. *Kostol sv. Ladislava, kaplnka Zápoľských* a kláštor minoritov v Spišskom Štvrtku. Spišská Nová Ves : MiDa, 1998, s. 41.

⁴⁷ HRADSZKY, J. *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváralja : typis Dionysii Buzás, 1903 – 1904, s. 207.

⁴⁸ Štátny archív Levoča, fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonické vizitácie, Peltzova vizitácia 1731, f. 130 – 132.

⁴⁹ Štátny archív Levoča, archívny fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonické vizitácie, kr. č. 8, Spišský Štvrtok 1752, f. 2a.

kov, z čoho teda vyplýva, že Spišský Štvrtok zmenil svoju konfesijnú štruktúru v prospech katolíkov.

Okrem predošlých informácií sa v naposledy citovanej kanonickej vizitácii nachádza aj informácia, že po prestavbe kostola z roku 1735, dňa 1. októbra 1747 tento kostol vysvätil spišský prepoš Alexander Mariássy a v tejto dobe bola aj zhotovená dvojité krypta pre pochovávanie rehoľníkov, ale aj dobrodincov samotného kláštora.⁵⁰

Druhá polovica 18. storočia svedčí o aktivite minoritov v Spišskom Štvrtku. V roku 1770 ich bolo v konvente celkovo 27: 16 kňazov, dvaja laici, štyria novici a päť kandidátov. Jeden z kňazov bol kaplánom v Spišskej Novej Vsi, jeden v Hrabušiciach a jeden v Dubovej. V 90. rokoch 18. storočia nastala silná stavebná činnosť, vďaka ktorej bol prebudovaný a nadbudovaný samotný kláštor a zároveň bola vymenená asi štvrtina strechy. Okolo kláštora bolo vybudované oplotenie a nové oplotenie dostal aj cintorín. Zmena nastala aj na kostolnej veži, ktorá dostala novú červenú krytinu.⁵¹

Zoznam gvardiánov v Spišskom Štvrtku

Meno gvardiána	Roky pôsobenia
Johannes Baptista Reggiani	1668, 1671 – 1673
Bernardinus Bocheza	1686, 1694
Andreas Kovacz	1700
Didacus Hanusoczy	1705, 1708
Ludovicus Földessy	1735
Alexius Sigismundus Ladanyi	1746, 1747
Hilarius Sakay	pred 1758
Angelus Szmolnik	1759 – 1761
Felicianus Palicsak	1762, 1764
Zacharias Lukacsik	1769
Valerianus Osztrovszky	1770, 1789 – 1791
Victorinus Mikurszky	1777
Hieronymus Swartz	1781, 1782
Antonius Schechovics	1785
Adalbertus Szobek	1792, 1798

⁵⁰ Štátny archív Levoča, archívny fond Spišské biskupstvo, oddelenie Kanonické vizitácie, kr. č. 8, Spišský Štvrtok 1752, f. 2a – 2b.

⁵¹ CHALUPECKÝ, I. Minoriti v Spišskom Štvrtku. In NOVOTNÁ, M. (ed.). *Acta Musei Scepusiensis* 2009. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči a Rehoľa menších bratov konventuálov – minoritov na Slovensku, 2009, s. 97.

**Z DEJÍN RUSKÉHO RELIGIÓZNEHO MYSLENIA.
NOVGOROD, MOSKOVSKÁ RUS A ZÁPAD
OD KONCA 15. STOROČIA – GENNADIEVSKÁ BIBLIA,
NOVGORODSKÁ SOFIA**

Ján ŠAFIN

From the history of Russian religious thinking. Novgorod, Moscow Russia and the West since the late 15th century – Gennadiev Bible, Novgorod Sofia
The fifteenth century is alleged to be characteristic by its strong awakening the religious thinking among other things. That time many people were intensively and critically thought about the nature of religia, diverse currents and sects originated in various countries, heretical doctrines were spreading unusual speed, religious ceremonies were rejected and condemned as well as the Church hierarchy or some dogmas or dogma in general, and a return to the Bible was the only escape which was seen from it. This paper deals with the Gennadiev Bible, its origin, its translation and meaning.

Key words: Gennadiev Bible, Russia, religious thinking, Novgorod, Moscow, Russia.

O pätnástom storočí sa tvrdí, že okrem iného je preň charakteristické silné prebudenie religiózneho myslenia. Mnohí sa vtedy veľmi intenzívne a kriticky zamýšľali nad podstatou relígie, v rôznych krajinách vznikali najrozmanitejšie prúdy až sekty, heretické doktríny sa šírili neobyčajnou rýchlosťou, cirkevné obrady boli odmietané a odvrhované, podobne ako cirkevná hierarchia alebo niektoré dogmy či dogmatika vo všeobecnosti, a jediný únik z toho videli v návrate k Biblii.

Postavená otázka nad používaním tak povediac „národnej“ Biblie, jej správneho prekladu a k tomu ešte aj výkladov, sa ukázala byť oveľa komplikovanejšou a náročnejšou, než len pomerne priamočiari spor o to, či sa Biblia môže používať v „nebiblických“ jazykoch. Koniec koncov nešlo o nič nové pod slnkom. Spomeňme si len na gigantické dielo starovekého Origena a jeho tzv. Hexaplu... Aj teraz šlo o to, pokiaľ môžeme Bibliu, predovšetkým Starý Zákon – lebo toho sa týkala podstata sporov – prekladať do živých jazykov a z akého textu vychádzať? Z masoretského hebrejského? Alebo z Cirkvou už na počiatku kresťanstva požehnanej Septuaginty? A čo latinská Vulgáta alebo cirkevnoslovanské preklady s tradíciou siahajúcou až k svätým bratom Cyrilovi – Konštantínovi a Metodovi? A boli tu ešte starobylé

preklady do arménskeho, sýrskeho, gruzínskeho či ďalších jazykov, ktoré spomínal ešte sv. Cyril pri svojej polemike s „trojjazyčníkmi“.

Humanistami vyzdvihnutý záujem o Židov a ich písomnosť (Talmud, Zohar, komentáre Rašiho, Kimchidu, ibn Ezru, Gersonidov a i.) nesporne priviedli k oveľa intenzívnejšiemu štúdiu hebrejského jazyka. Johannes Reuchlin sa nielen zaujíma o židovskú písomnosť, ale aj vedie tuhý spor s tzv. obskurantmi, na čele s pokrstným Židom z Kolína Jozefom Pfefferkornom, ktorý požadoval, aby všetky hebrejské knihy okrem Starého Zákona, boli spálené!¹ Záujem renesančných mysliteľov o židovskú písomnosť zasa prebudil humanistické naladenia, hlavne pokiaľ ide o edukáciu, aj medzi samotnými Židmi. Vďaka ediktu sultána Mahmeda Dobývateľa (1451 – 1481), zaručujúceho nové práva Židom, sa jedným z hlavných centier judaizmu stáva Konštantínopol. Veľký prílev Židov do kedysi hlavného mesta východokresťanskej ekumény vytvoril z Druhého Ríma centrum intelektuálneho hnutia medzi Židmi, ktoré malo pomerne blízko k samotnému humanizmu. Židia v Konštantínopole vydávali nové knihy, otvárali školy, zaoberali sa medicínou a astrológiou. Analogické humanistické smerovanie v tej dobe pozorujeme aj medzi litovskými Židmi, čomu do nemalej miery napomáhala politika Witolda a Kazimíra. Navyše podľa historika Z. Ankoriho bol Jeruzalem v 15. st. tesne spojený s Trokami² neskorého stredoveku, a to vďaka aktívnemu prostredníctvu karaitského centra v byzantskom Konštantínopole. Toto sa zároveň dialo v dobe, kedy začali naberať na intenzite zmeny v politickej orientácii. Nešlo pritom iba o ideu Moskvy – Tretieho Ríma, ale aj o orientáciu Ruska smerom viac na Západ. Začína sa veľký prílev cudzincov na Rus, predovšetkým do Novgorodu a Moskvy. Zároveň sa hlavne v novgorodských krajoch prebúdzalo k životu neobyčajné „religiózne kvasenie“. Preto keď sa novgorodský arcibiskup Gennadij, riešiac problémy cirkevnej disciplíny a čistoty ortodoxie, obrátil na Západ, nešlo o niečo úplne nové a nečakané. Novgorod a Pskov boli v nepretržitých a tesných spojeniach so Západom už za arcibiskupa Eufímia (1430 – 1458), v Novgorode sa zhromažďovali cudzinci – „tiež zo zvláštnych či cudzích krajín prichádzajúcich, všetkých s láskou prijímajúc, všetkým dajúc odpočinutie“ (Pachomij). A nespájali ich len obchodné väzby. V každom

¹ Johannes Reuchlin sa svojím odmietavým stanoviskom k Pfefferkornovej požiadavke dostal do konfliktu s cirkevnými inštitúciami v Nemecku, čo by sa v Taliansku asi predsa už len nebolo stalo. Na Reuchlinovu obranu proti teológom sa postavili mnohí nadšení európski humanisti, reprezentanti kultúrnej a štátnej elity, ktorí svojmu nemeckému kolegovi posielali empatické listy. Reuchlin ich potom vydal v podobe zborníka, nazvaného „Listy znamenitých mužov“, ktorý vyšiel v r. 1514. Krátko na to sa objavila skutočná bojovná satira proti koelnským scholastikom a obskurantom, známa pod pomenovaním „Epistolae obscurorum virorum“ (Listy temných mužov), ktorá vyšla anonymne v dvoch častiach. Predpokladá sa, že prvá kniha, publikovaná v r. 1515, bola napísaná Krotom Rubeanom, magistrom z Erfurtu, a druhú, vydanú v pamätnom roku 1517 pripravil mladý nadšený humanista – básnik a rytier Ulrich von Hutten. Nuž a tento konflikt medzi humanistami a starým učením je považovaný za vrcholný bod rozvinutia nemeckého humanizmu.

² Troky, Trokaj, niekdajšie hlavné mesto Litvy.

prípade pri Gennadiovi pozorujeme v Novgorode celé hnutie v latinskom štýle. Inak by bolo nepochopiteľné, ako sa mohol koncom 15. storočia práve pri tomto metropolitovi objaviť v Novgorode dominikánsky mních Benjamín, ktorý prišiel pravdepodobne z Prahy alebo Krakova („presbyter, navyše mních kláštora svätého Dominika menom Benjamín, rodom Slovan, ale vierou latiník“). A objavil sa tam nielen ako pútnik či misionár medzi „schizmatikmi“, ale predovšetkým ako hlavný opravca biblických kníh. Obecný dohľad a riadenie práce nad prekladom síce oficiálne patrili vladýkovmu arcidiakonovi Gerasimovi Popovkovi, avšak v praxi mal rozhodujúci vplyv a slovo spomínaný mních Benjamín. Jeho cesta do Novgorodu bola sotva náhodná. Je veľa dôvodov predpokladať, že nebol sám. Navyše mal pripravené biblické texty (vplyv chorvátskej hlaholiky je cítiť aj v jazyku). „V roku 7007 (=1499) bola napísaná táto kniha, nazývaná Biblia, pozostávajúca z oboch Zákonov, Starého i Nového, za zbožného veľkokniežata Ivana Vasilieviča, celej Rusi autokratora, a za metropolitu celej Rusi Simeona, a pri novgorodskom arcibiskupovi Gennadiovi, vo Veľkom Novom Meste, v sídle arcibiskupa, nariadením arcibiskupovho arcidiakona mních Gerasima. A čítajúci v chráme, ktorí písali, sú títo: Vasiľ Jerusalismkij, Gridia Ispovednickoj, Kliment Archangelskoj.“ Nevieme, aké myšlienky a pocity ovládali novgorodského prepisovača, ktorý urobil tento zápis na prvom liste pred ním ležiacej obrovskej rukopisnej knihy (objemom viac ako tisíc listov!). Jednoducho a bez pátosu zafixoval objavenie sa prvého v slovanskom svete kódexu Biblie. V Novgorode bolo dotiahnuté do konca na Veľkej Morave a možno už v Byzancii započaté dielo svätými bratmi a arcieučiteľmi Slovanov Cyrilom – Konštantínom a Metodom ešte v druhej polovici 9. storočia. Nemenej dôležitým je tiež fakt, že týmto spôsobom bola na Rus a neskôr na celú pravoslávnu slovanskú pôdu prenesená upevniaca sa v Európe spolu so začiatkom kníhtlače forma zachovania a využívania Svätého Písma v podobe Biblie, t. j. plného súhrnu Starého a Nového Zákona v jedinom kódexe.

II.

Pokiaľ ide o tzv. Gennadijevskú Bibliu, jej preklad bol urobený na „vladykovom dvore“, u sv. Gennadia Novgorodského, a týkal sa kompletného biblického textu. Takto na pozadí vážneho politicko-religiózneho kvasenia, spojeného so sporom so židovstvujúcimi prebiehalo prepracovanie a opracovanie celého biblického textu. Šlo o veľkú a veľmi vážnu bohosloveckú prácu – zostavenie a spracovanie prvého plného slovanského biblického textu. Paradoxy doby sa aj v tomto prípade prejavili v plnej sile. Práca nad prekladom sa celkom nečakane ocitla v latinských rukách. Avšak základom tejto práce bolo vydanie Biblie s komentármi **Nicolasa de Lyru**, ktoré poslúžilo ako originál a vzor pre prvý ruský biblický kódex. Práve de Lyrovo vydanie Biblie s komentármi bolo v 15. a na začiatku 16. st. najrozšírenejším na Západe. Určite pod nemalým vplyvom dominikána Benjamína bolo prijaté ako originál a vzor pre preklad chýbajúcich, resp. nezachovaných biblických kníh

v slovanskej tradícii.³ Ku gréckym rukopisom, dokonca ani ku gréckym vydaniam v Novgorode pozornosť nesmerovali. V dostatočnej miere neboli využité a ani plne dostupné slovanské materiály (z bohoslužobných kníh). Zato veľmi cítiť vplyv Vulgaty.⁴ Biblický text nielen opravujú, ale jednoducho prekladajú z latinčiny, na čo svojho času poukázal ešte „otec slavistiky“ Jozef Dobrovský, ktorý sa po svojom príchode do Moskvy r. 1793 neodbytno dožadoval prístupu k tomu rukopisu Gennadievskej Biblie, ktorý bol chránený v Synodálnej bibliotéke (do rúk sa mu dostala tzv. Joakimovská Biblia z r. 1588). Dobrovského názory na rozšírenie slovanskej Biblie boli neskôr neraz opakované.

No oveľa väčšie zásluhy pri preskúmaní Gennadievskej Biblie patria dvom skvelým bádateľom 19. storočia, Alexandrovi Gorskému a Kapitonovi Nevostrujevovi, ktorí vo svojom „Opisaniji slavjanskich rukopisej moskovskoj Sinodalnoj biblioteki“ venovali charakteristike Gennadievskej Biblie a dvoch plných exemplárov 16. storočia 164 strán prvého zväzku, ktorý vyšiel r. 1855. Bohatstvom porovnávaných materiálov z iných slovanských rukopisov, z gréckych, latinských a hebrejských prameňov, bohatstvom cenných pozorovaní táto práca výrazne prekonala všetko, čo sa k tejto problematike objavilo predtým a položila pevný základ pre založenie slovanskej filológie v Rusku, doposiaľ nestratiac na svojom vedeckom význame.

Za najdôležitejšie zistenia spomínaných dvoch ruských bádateľov môžeme považovať nasledujúce: Starý preklad prorokov sa zachoval iba čiastočne v knihách Sofoniáša, Aggeáša, Zachariáša a Malachiáša; knihy Jóba, Veľpiesní, Prorokov (okrem spomínaných štyroch) a Apokalypsy sú zobrať z tzv. „tolkovych (výkladových)“ verzií; bohoslužobný text Evanjelíí bol prepisovaný častejšie a v minulosti bol rozšírenejší, než text určený na čítanie; v 14. – 15. storočí bola u južných Slovanov urobená korektúra novozákonného textu podľa gréckeho originálu, čoho výsledkom bolo rozšírenie homogénneho textu; tie biblické knihy, ktoré chýbali v slovanskej rukopisnej tradícii, boli pre Gennadievskú Bibliu preložené z latinského originálu. Stalo sa tak koncom 80. a začiatkom 90. rokov 15. st., kedy z latinčiny preložili nasledujúcich jedenásť kníh: 1. a 2. kniha Paralipomenon, 1. až 3. kniha Ezdrášova, Nehemiáš, Tobias (Tobith), Judith, Premúdrosť Šalamúnova, 1. a 2. kniha Makabejská. Potom modlitba Manaseho a taktiež doplnené chýbajúce časti

³ LURIE, J. S. *Ideologický zápas v ruskej publicistike na konci XV. a začiatkom XVI. st.*, (rusky). Moskva – Leningrad 1960, s. 273. Jakov Lurie ako prvý prišiel s tým, že Biblia s výkladmi de Lyru poslúžila ako originál pre novgorodských učencov. Čo začal Lurie, dokončil nemecký bádateľ E. Wimmer. Lurie bol totiž oboznámený iba s vydaním Biblia cum postillis... Nicolai de Lyra, ktoré vyšlo v Bazeli v r. 1498, päť rokov po dokončení novgorodského prekladu z r. 1493. Avšak E. Wimmer po dôkladnom textologickom prešľudovaní došiel k záveru, že Novgorodčania pracovali s Nuernberským vydaním z r. 1487. Poz. WIMMER, E. Zu den katholischen Quellen der Gennadij-Bibel. In *Forschung und Lehre. Abschiedsschrift zu Joh. Schropfers Emeritierung und Festgru zu seinem 65. Geburtstag*. Hamburg 1975, s. 454.

⁴ FLOROVSKIJ, G. V. *Puti russkogo bogoslovija*. Vilnius 1991, (reprint parížskeho vydania z r. 1937), s. 15 – 16.

kníh prorokov Ezechiela, Jeremiáša a knihy Esther.⁵ Preklady týchto kníh sú spre-
vádzané z latinčiny v tej dobe preloženými výbermi z výkladov Nicolasa de Lyru,⁶
pričom aj v prípade, že výklady boli prijímané nezávisle od textu – mohli sa do-
stávať do iných diel, zvlášť do tzv. „azbukovníkov“⁷ – tak samotný biblický text je
nemenne sprevádzaný výkladmi na najranejších aj na celkom posledných etapách
svojej existencie,⁸ až po vydanie v r. 1580 – 1581 tlačenej **Ostrožskej Biblie**. Dve
vyjadrenia Nicolasa de Lyru boli zahrnuté aj do textu Premúdrosti Šalamúnovej
a 2. knihy Makabejskej.⁹ Okrem toho úvodné state sú zobraté z nemeckej Biblie
vydanej v roku 1500. Do súhrnu sú pojaté aj tzv. deuterokánonické knihy, taktiež
podľa latinského príkladu. „**Pestrý chitón, zošíty z rôznorodých handričiek
a záplat,**“ takto charakterizoval Gennadievsú Bibliu jej vynikajúci ruský bádateľ

⁵ Podľa opisu synodálneho rukopisu Gennadievskej Biblie, ktorý urobili A. V. Gorskij a K. I. Nevostrujev, boli prvé štyri úvodné state zobraň z akéhosi nemeckého vydania Biblie (prvá – s. 3, a druhá – s. 7. Je celkom možné, že pochádzajú z Biblie židovstvujúcich.). Dve knihy Paralipomenon, tri Ezdrášove, ďalej knihy: Nehemiáš, Tobit, Judith, Premúdrosť Šalamúnova a dve knihy Makabejské, spolu s predslovom bl. Hieronýma sú preložené z Vulgaty. V prvej, úvodnej stati sa 1. a 2. kniha Kráľov nazýva Samuelova, ale v samotnom texte (s. 31) sa prvá nazýva Samuelovou a druhá jednoducho – Druhou Kráľov. Prorok Jeremiáš je značne doplnený z Vulgaty (kap. 1 – 25 a 46 – 51; s. 91). Prorok Ezechiel je iba trochu doplnený z Vulgaty (kap. 45 a 46; s. 104), Kniha Prísloví je na konci uvedená do poriadku podľa Vulgaty (s. 66). To isté je u Isusa Syrachovho a proroka Jeremiáša (s. 80 a 98). Obdiv nad prácou otca Gorského (bol pravoslávny kňazom) a Nevostrujeva si zasluhuje zvlášť ich odhalenie rozdielov medzi citátmi z prorockých kníh v ruskom letopise alebo u metropolitu Ilariona na jednej strane a textom prorokov v Gennadievskej Biblii na druhej (pozri ich „Opisanije...“, T. 1., s. 133 – 135).

⁶ WIMMER, E. Zu den katholischen Quellen der Gennadij-Bibel, s. 444 – 458; ROMODANOVSKAJA, V. A. O prameňoch a charaktere encyklopedických glos Gennadievskej Biblie (r. 1499) (rusky). In *Práce oddelenia staroruskej literatúry (Trudy otdela drevnerusskoj literatury)*. T. 52. St. Peterburg 2001.

⁷ O „azbukovníkoch“ a o spojitosti statí „azbukovníka“ a Gennadievskej Biblie poz.: KOVTUN, L. S. *Azbukovniki XVI.-XVII. st. Staršia variácia či odroda*. Leningrad 1989, s. 103 – 105, 117, 122; o texte „azbukovníka“ GPG O. XVI.1 (20. roky XVII. st.) poz. s. 136 – 282.

⁸ Opísanie plných zoznamov rukopisnej slovanskej Biblie poz.: GORSKIJ, A. V. – NEVOSTRUJEV, K. I. *Opísanie slovanských rukopisov Moskovskej synodálnej bibliotéky. Oddiel 1.: Sväté Písmo*. Moskva 1855, s. 47 – 48 a i.; archimandrita LEONID: *Systematický opis v 4. častiach, s. 13. snímkami slovano-ruských rukopisov zo zbierky grófa A.S. Ulvarova*. Časť I. Moskva 1893, s. 1 – 5. Okrem toho plný opis spisu GIM Synod. 915, r. 1499 poz. vo vydaní: RUSSKAJA BIBLIJA, T. 9; a opis raných rukopisov Gennadievskeho krúžku pozri u V. A. ROMODANOVSKAJEJ. Rozšírenie preložených z latinčiny častí Gennadievskej Biblie. I. Rukopisy XV. – prvej tretiny XVI. storočia. In *Archeografia a znalosti prameňov*. Vydanie 19. Novosibirsk 2005, s. 256 – 266.

⁹ GORSKIJ, A. V. – NEVOSTRUJEV, K. I. *Opísanie slovanských rukopisov Moskovskej synodálnej bibliotéky*, s. 79, 128 – 129.

z prelomu 19. a 20. st. I. E. Evsejev, ktorý s rozpakmi hovorí o akomsi „**neviditeľnom zblížení**“ s latinstvom, o „**premiestnení slovanskej Biblie z gréckeho koryta do latinského**“, o „**veľmi zhustenej katolíckej atmosfére**“ okolo Gennadia, dokonca o priamom „**prejavení bojovného katolíckeho ducha v ruskom cirkevnom živote**“, čím mal nepochybne na mysli upálenie niektorých židovstvujúcich po sneme v r. 1504.

Avšak paradoxy doby sa aj v tomto prípade prejavili v plnej sile. Okrem latinského textu je využívané hlavne hebrejské znenie Biblie. Päť kníh Mojžišových – Tóra bolo opravených podľa hebrejského textu, taktiež nie z gréckej Septuaginty preložili knihu proroka Daniela. Židovský preklad „**Esfiri**“ (**Esther**) sa objavil už na konci 14. st. I. E. Evsejev ešte na začiatku 20. st. poznamenal, že tento preklad svedčí o „**vysokej a výnimočnej úcte prekladateľa k hebrejskej pravde. Na christologických prorockých miestach je výrazne vnesené rabínske chápanie**“.¹⁰ „**Takýmto spôsobom tuná máme novú literárnu tradíciu prekladu z hebrejského textu**“.¹¹ Túto tradíciu potvrdzuje v 15. storočí neznámym autorom urobená redaktorská práca nad slovanským prekladom piatich kníh Mojžišových. Opravy v preklade boli podľa slov N. Astafieva „**urobené človekom poznajúcim hebrejský text**“.¹² No pokiaľ Tóru v čase vzniku tzv. Gennadievskej Biblie, ktorej preklad bol ukončený v r. 1499, ešte len opravovali podľa hebrejského originálu, knihu Esther už prekladajú bezprostredne z hebrejského originálu, presnejšie jej prvých deväť kapitol. Kniha Esther má šesťnásť kapitol, z ktorých prvých deväť, ako už bolo povedané, je preložených z hebrejského textu (zobraté z Biblie židovstvujúcich? poz. s. 181), a zostávajúcich sedem z Vulgaty.¹³ Bol to údajne Fedor, čerstvo pokrstný Žid, kto už predtým urobil preklad knihy Esther a tiež Žaltára.¹⁴

Text je v jednotlivých opisoch rozdelený podľa Vulgaty na kapitoly, avšak bez rozdelenia na verše. Preklad Piatich kníh Mojžišových spadá do hlbkej minulosti. Podľa slov o. A. Meňa v prípade Piatich kníh, Jozueho, Sudcov, Ruth a Žalmov iba prepracovali starú cyrilometodskú verziu.¹⁵ Preklad kníh Jozueho, Sudcov a Ruth je starobyľý, hoci vo formách jazyka je menej stôp tejto starobylosti než v Piatich knihách Mojžišových. Preklad štyroch Kníh Kráľov je oveľa menej dokonalý ako Tóry a tiež iných predchádzajúcich kníh a možno konštatovať, že ich prekladateľ nebol tou istou osobou, ktorá prekladala aj predchádzajúce biblické knihy. Preklad knihy Jóba, okrem prvých kapitol, neskôr opravených, má príznaky hlbkej minulosti.

¹⁰ Pozri O jeresi židovstvušičich. In ČOИДР, s. 135.

¹¹ O jeresi židovstvušičich. In ЧОИДР, s. 131 – 132.

¹² АСТАФЬЕВ, Н. А. *Опыт истории Библии в России в связи с просвещением и нравами*. St. Peterburg 1889. Citované u MEŇO, A. *Bibliologičeskij slovar*. Moskva 2002, t. 2, s. 424.

¹³ СОБОЛЕВСКИЙ, А. И. *Переводная литература московской Руси*. St. Peterburg 1903, s. 433 – 436.

¹⁴ ФИЛАРЕТ (ГУМИЛЕВСКИЙ). *Обзор русской духовной литературы*. 2 knihy. Charkov 1859 – 1861, s. 146.

¹⁵ MEŇ, A. *Bibliologičeskij slovar*. T. I. s. 245.

Preklad Žaltára je veľmi starý. Taktiež aj preklad knihy Prísloví. Preklad knihy Eklesiasta je aspoň podľa jazyka novší ako preklad Prísloví. Preklad knihy Pieseň Pieseň je veľmi starý. Jazyk knihy Isusa, syna Syrachovho, je značne doplnený. Preklad kníh Prorokov je veľmi starý, ale taktiež nepatrí iba jednému prekladateľovi. Predovšetkým prekladateľ posledných štyroch malých prorokov je odlišný od prekladateľa prvých štyroch veľkých prorokov a tiež prvých siedmich malých. Kvôli tomu, že Gennadij nemal grécku Bibliu, teda Septuagintu, ani ľudí, ktorí by natoľko dobre ovládali grécky jazyk, aby z neho mohli prekladať, rozhodol sa urobiť preklad pomocou latinskej a nemeckej Biblie. O tom všetkom sa môžeme dozvedieť vďaka tomu, že opisy Gennadievskej Biblie sa zachovali až do súčasnej doby – z r. 1499, r. 1558, 16. st. rjazanský. Napriek všetkým západným a judaistickým vplyvom, gennadievskej preklad už okolo r. 1580 zohral dôležitú úlohu, keď ho využili pripravovatelia ostrožskej Biblie, ktorí ho ale opravili podľa gréckeho textu. Aj preto jeden z najlepších znalcov biblickej problematiky I. E. Evsejev o tomto preklade napísal, že „**gennadievske zhrnutie slovanskej Biblie z r. 1499 bolo centrom a najvyšším završením všetkej biblickej činnosti na slovanskej pôde**“.¹⁶

Avšak toto završenie je zároveň svedectvom narastajúceho západného vplyvu na Rusi. Používanie Vulgaty ako jedného z hlavných zdrojov pri preklade, riadenie prekladu dominikánom Benjamínom, Slovanom z Prahy, Krakova alebo Chorvátska, sú vrcholcami ľadovca tohto vplyvu na konci 15. storočia. Západné vplyvy sa potom začínajú prejavovať aj v iných oblastiach teologickej tvorby. Typickým príkladom čoho slúži napríklad učenie o Sofii – Premúdrosti Božej.

V „**Arcibiskupskom dome**“ za Gennadia a na základe vladykovho nariadenia vo všeobecnosti veľa prekladajú z latinčiny (a tiež z nemčiny). Je zrejmé, že kvôli informáciám v čase práce nad novým bohoslužobným **Poriadkom (Ustavom)** bola preložená (v krajnom prípade vo forme výťahu) aj znamenitá kniha **Rationale divinorum officiorum** Wilhelma Durantia. Podľa jazyka prekladu môžeme predpokladať, že jej prekladateľom bol cudzinec, možno spomínaný Benjamín. Prekladali aj polemické spisy, taktiež prevažne z latinčiny. Zvlášť významnú úlohu pri týchto prekladoch zohral Dimitrij Gerasimov (Mitja Malyj) zvaný Tolmač (asi 1465 – zomrel po r. 1535).

Výborne vzdelaný Dimitrij bol veľmi zaujímavou a nedocenenou postavou. Bolo o ňom známe, že vyrastal v Livonii, kde sa naučil nemecky a latinsky. Neskôr pracoval ako prekladateľ pri Vyslaneckom dvore. Ako veľvyslanec alebo člen vyslaneckých misí pôsobil vo Švédsku, Dánsku, Prusku, Viedni, Taliansku. Pohyboval sa vo veľmi vzdelaných kruhoch, dva roky bol v Ríme a Florencii. Podľa E. F. Šmurla bol jedným z prvých Rusov, ktorý prebral zo západnej kultúry nielen vonkajšie stránky, ale aj pozitívne duchovné blahá. Jeho súčasníkom bol taliansky historik z Como Paolo Giovio (1483 – 1552), v ruskom prostredí nazývaný Pavel Jovius, autor na tú dobu výbornej knihy o Rusku,¹⁷ ktorý sa o Dimitrijovi Gerasimovi vyjadril

¹⁶ MEŇ, A. *Bibliologičeskij slovar*. T. I. s. 245.

¹⁷ Paolo Giovio bol vychovaný starším bratom Benedettom, inak historikom mesta Como. Neskôr sa učil v Padove pod vedením známeho filozofa Pietra Pomponazziho. V Pávii

ako „veľmi znalom svetských vied aj Svätého Písma“ (*Humanarum rerum et sacracrum literarum valde peritus*).¹⁸ Dimitrij Gerasimov sa pritom veľmi zaujímal o cirkevno-religiózne otázky, ktoré znepokojovali vtedajšiu spoločnosť. Stal sa nielen popredným prekladateľom, ale aj všeobecne vzdelaným a dodnes nedoceneným učencom. Arcibiskup Gennadij Novgorodský ho poveril požiadaním informácií a dovezením tzv. „mirotoverneho kruhu“ (Paschálie so vzťahujúcimi sa k nej vysvetleniami) z Ríma na Rus a aby zistil, či na Západe spievajú alliluja dvakrát alebo trikrát. Okrem toho preložil pre Gennadievsckú Bibliu state z jej nemeckej verzie. Kvôli šíriacej sa heréze „židovstvujúcich“ a vznikajúcemu sporu dostal ešte za úlohu preložiť viacero kníh z latinčiny. Predovšetkým, podľa slov E. E. Golubinského „jeden z hlavných polemických spisov proti judaizmu“¹⁹ známy pod názvom „Proti Bohom odvrhnutým Židom“ francúzskeho teológa a scholastického exegéty Nicolausa de Lyra (ok. 1270 – 1349),²⁰ ktorého názov v slovanskom

zasa študoval medicínu. No čoskoro zanechal lekársku prax a stal sa historikom. Jeho „*Historiarum sui temporis libri XLV*“ (taliansky Florencia 1551 – 53) zachytáva epochu od r. 1494 po r. 1549. Inak sa pohyboval vo vysokých cirkevných kruhoch. Pápež Hadrián VI. mu udelil kanonikát pri comskom katedrálnom chráme a Klement VII. ho vymenoval za biskupa v Nocere. Giovio okrem spomínanej práce je autorom ešte niekoľkých diel, napr. „*Vitae virorum: Clustrum*“, „*Elogia virorum doctorum. Elogia viiroru bellica virtute illustrium*“. Avšak známejším ho učinila jedna z prvých kníh v západnej Európe o vtedajšom Rusku, konkrétnejšie o Moskve, nazvaná „*De legatime Basilií M.P. Moscoviae liber*“, ktorá vyšla v r. 1537. Giovio sa ju rozhodol napísať hlavne vďaka inšpirácii, ktorú v ňom prebudilo rozprávanie Dimitrija Gerasimova-Tolmača. Táto práca, naplnená mnohými zaujímavými správami, občas vyžadujúcimi kritickejší pohľad, bola neskôr veľakrát vydávaná. V roku 1841 sa dostala aj do vynikajúceho zborníka Adalberta Vojtecha Vikentieviča Starčevského o zahraničných publicistoch píšucich o Rusku v XVI. storočí. Pozri tiež Grigorovičovú prácu „*Perepiska pap s rossijskymi gosudariami v XVI. veke*“, St. Peterburg 1834.

¹⁸ ŠMURLO, E. F. *Kurs ruskoj istorji*. Rus i Litva. St. Peterburg 2000, s. 260.

¹⁹ GOLUBINSKIJ, E. E. *Istorija ruskoj cerkvi*. Moskva 1911, T. III., s. 348.

²⁰ NICOLAUS DE LYRA. *De Messia ejusque adventu praeterito tractatus*, Venetiae 1481. Tento františkán bol profesorom na Sorbonne a potom provinciálom rádu v Burgundii. Na rozdiel od väčšiny scholastikov bol dobre oboznámený s hebrejským jazykom a rabínskymi komentármi, zvlášť Šloma Icchaka zvaného Raši (1040 – 1105). Vedúc polemiku s judaizmom, považoval za možné využiť niektoré poznatky z jej exegézy. Neskôr mala hermeneutika N. De Lyru veľmi veľký vplyv na Martina Luthera. O polemikách západných kresťanov s judaizmom v stredoveku por. MACCOBY, H. *Judaism on Trial: Jewish-Christian Disputations in the Middle Ages*. New Jersey 1982. Pozri tiež ROTH, C. *The Disputation at Barcelona*. In *Harvard Theological Review*, 1950/XLIII; COHEN, M. A. *Reflections on the Text and Context of the Disputation at Barcelona*. In *Hebrew Union College Annual*, 1964; BAER, J. *A History of the Jews in Christian Spain*, dva zväzky, angl. preklad Filadelfia 1961 – 66; LINEHAM, P. *Spanish Church and Society*. Londýn 1983; GORCE, M. M. *St Vincent Ferrer*. Paríž 1935; PACIOS LOPEZ, A. *La Disputa de Tortosa*. Madrid 1957 (dva zväzky); FARINELLI, A. *Marrano: storia di un vituperio*. Miláno 1925; BEINART, H. *Conversos on Trial*:

prostredí znel „Čina menších feologiji presledovatelja, prekrasnejšije stjazanja, judejskoje bezverije v Pravoslavnoj vere pochuljajuščje“. Potom to malo byť dielo Samuela Hebreja obviňujúce židovské zablúdenia známe ako „učitelja Samoila Jevreja na Bogootmetnyje židove, obličitelno proročeskimi rečmi“.²¹ Taktiež akéhosi Jakova Židovina „vera i protivlenije krestivšichsja judej v Afrikii i Karfagene“.²² Do tej istej doby patrí veľmi charakteristické „**Stručné slovo proti tým, ktorí za účelom posvätných vecí, či už premiestniteľných alebo pevných do katedrálnych chrámov vstupujú**“ – slovo na obranu cirkevných majetkov a za plnú nezávislosť duchovného činu, ktorý má pritom právo rokovať aj „**mimo svetských ramien**“ (t. j. *brachium saeculare*). Toto je nesporné preklad z latinčiny. Mimochodom, Gerasimovi pripisujú aj zostavenie veľmi zaujímavej „**Povesti o bielom klobúku**“, ktorú vraj úmyselne napísal počas pobytu v Ríme. Avšak je oveľa pravdepodobnejšie, že iba spracoval a preložil už existujúci text.

No napriek polemikám s kresťanským západom a deklaráciám vlastnej viery je nesporné, že vtedajší západ sa stával Rusku, hlavne Novgorodu, bližší než spustnosť Byzancia. Svedčia o tom vyššie spomínané prekladané polemiky proti judaizmu, ktoré sú preberané z latinských prameňov. Latinské motívy ovplyvňujú spracovania životov svätých („žitijnych“, hagiografických materiálov). Do poučných spisov je badateľné prenikanie nielen latinských nálad, ale aj priamych teologických formulácií, ktoré neboli práve najšťastnejšie.²³ V tomto ohľade je ešte charakteristickejšia redakcia známej povesti o Barlámovi a Joasafovi v tzv. Makarievských Veľkých Čet-Mineách. Veľmi v nej pociťujeme ostrú tendenciu ukázať prevahu duchovnej moci nad svetskou; naopak, zmäknutým je všetko, čo sa v obvyklej redakcii hovorí o zbytočnosti pozemských bláh a statkov. Oba tieto pamätníky patria práve do doby,

The Inquisition in Ciudad Real. Jeruzalem 1981; LEA, H. C. *A History of Inquisition in Spain*. New York 1906 – 7 (4 zväzky); ADLER, E. N. *Auto da Fé and Jew*. Oxford 1908 a i.

²¹ Raboni Samuelis de adventu Messiae. Latinský preklad tohto textu bol pôvodne urobený z arabského v r. 1339. Tento preklad do ruštiny akademici Sobolevskij a Speranskij síce pripisujú Gerasimovi, ale Golubinskij sa domnieva, že v r. 1504 ho urobil Nikolaj Nemčin (Bülow).

²² GOLUBINSKIJ, E. E. *Istorija russkoj cerkvi*. T. IV., s. 295 „**Vera i protivlenije krestivšichsja ijudej v Afrikii i v Kartageni**“ (Poučenie Jakuba novokrstenca; **Dikaskalia Iakovu neovaptistu**).

²³ Obracanie sa k západným vydaniam životov svätých zanechalo určité stopy aj u takého pravoslávneho svätca a autora, akým bol sv. Dimitrij Rostovský. Napr. v ním spracovanom živote sv. veľkomučeníka Juraja (Georgia) sa objavujú, podľa slov A. Vinogradova, stopy katolíckych dogmatických zablúdení, keď na konci opísania zázraku sv. Juraja s drakom umiestnil epiteton Bohorodice „**Dcéra Nebeského Kráľa, Matka Jeho Syna a Nevesta Svätého Ducha**“, čo je charakteristické pre novú rímsku mariológiu. Pozri VINOGRADOV, A. Opyt novoj redakcii Žitija svjatogo velikomučenika i Pobedonosca Georgija. Bibliografičeskij komentarij. In *Žurnal moskovskej patriarchiji* Moskva 1991, s. 62. Mimochodom, tento epiteton má najskôr sofiologické korene.

kedy povstal spor o cirkevných majetkoch a o vzájomnom vzťahu moci sakrálnnej a profánnej.

Táto polemika bola známa nielen na stredovekom západe – povestný spor o investitúru, alebo čiastočne v Byzancii – napríklad v čase ikonoboreckých cisárov, ale aj na Rusi. Šlo o konflikt, ktorý do dejín vošiel ako spor medzi „**jozefiniánmi**“ a „**zavolžcami**“. Hlavnými predstaviteľmi oboch „**táborov**“ boli dvaja svätci, Níl Sorský (1433 – 1509) a hlavný bojovník s herézou židovstvujúcich Jozef Volokolamský (1439 – 1515). Jozefovi stúpenci boli nespokojní s povolením veľkého kniežaťa odnímať cirkevné majetky za účelom ich efektívnejšieho využitia. Preto sa arc. Gennadij aj ctih. Jozef Volokolamský obrátili za sebaospravedlnením k latinským prameňom, a pravdepodobne Dimitrij Tolmač prekladá z latinčiny traktát proti svetským ľuďom, „**ktorí na nehnuteľné cirkevné majetky vstupujú a odoberať sa ich odvažujú**“.

No toto bol predovšetkým konflikt medzi kresťanstvom sociálne organizovaným a kresťanstvom duchovnej tradície chudoby a mystického nazerania. „**Tradícia Nílova a jeho zavolžských žiakov**“, parafrázuje slová otca Georga Florovského Paul Evdokimov, „**kladie všetok dôraz, na rozdiel od vonkajšieho ritualizmu, na vnútorný prameň duchovného života. Hoci nezanedbávali nič, čo sa týkalo sociálnej charity, títo „chudobní“ napriek tomu videli úlohu mníchov v čomsi inom – v profetii: mních všetkým svedčí o prítomnosti Božieho kráľovstva medzi ľuďmi v tomto svete. „Tretí Rím“ nie je nič iné, ako vzdialený a veľmi krehký symbol tohto Kráľovstva. Staroobriadci, tragicky izolovaní vo svojom rozkole, viedli ostrý boj s posvätným, ale upadnúcim štátom, a vystúpili s tematikou antichrista, ktorá sa stala podvedomým prvkom všetkých týchto epoch a hlboko poznamenala ruské myslenie.**“²⁴ Zobrazať ctih. Jozefa, ale hlavne jeho nasledovateľov ako tradicionalistov by nebolo celkom správne. „**Jozefiniáni**“²⁵ určite jednoznačne nevychádzali z byzantskej tradície duchovného a kontemplatívneho života a hnutia, ktoré zachvátilo grécky a južnoslovanský svet v 14. st. Skôr ich možno nazvať „**novátormi – v ikonopisectve je to v každom prípade zrejmé. Víťazstvo jozefiniánov znamenalo predovšetkým pretrhnutie alebo uzamknutie byzantskej tradície**“.²⁶ Ich konečný ideál sa pri daných premisách chtiac-nechtiac akoby posúval smerom k pozemskému raju, k utópii, tak hlboko poznamenávajúce západné myslenie nielen tej doby. A aj spor o cirkevné majetky alebo o trestaní heretikov bol skôr vonkajším dôvodom, ktorý rozniatil vnútorné napätie. Toto bol spor o samotné princípy a hranice kresťanského života a činnosti. Zrazili sa tu dva religiόzne zámery, dva religiόzne ideály: klasická byzantská tradícia duchovného života, siahajúca až pod horúce slnko Palestíny a Egypta, ktorá však zavolžcami nebola ani vyčerpaná a ani len jednoducho pasívne predlžovaná, a západné novátorstvo dokonalej kresťanskej spoločnosti, akoby

²⁴ EVDOKIMOV, P. Pravosláví. In *Pravoslavní teologický zborník č. III*. Praha 1971, s. 53.

²⁵ Samozrejme bolo by chybou hádzať všetkých „**jozefiniánov**“ do jedného vreca. O čistote ortodoxie u ctihodného Jozefa Volokolamského niet pochybností.

²⁶ FLOROVSKIJ, G. *Puti russkogo bogoslovija*. Vilnius 1991, s. 20.

snažiacej sa prerásť, preklenúť Parúsiu – druhý príchod Christa – vybudovaním Božieho kráľovstva na zemi v podobe sociálne bezchybnej spoločnosti. Zavolžci reprezentovali asketicko-mystickú prípravu na teológiu, usilovali sa o prebudenie hlbín teologického vedomia. Do sveta prichádzali nie za účelom budovania sociálnej spoločnosti, ale skôr aby polemizovali a zápasili so sekularizáciou samotného cirkevného života a ľudí učili pamätať na to, že **„Božie kráľovstvo nie je z tohto sveta“**, že v ceste každej ľudskej utópie dokonalej spoločnosti na tomto svete stojí **„posledný nepriateľ“** – smrť. Práve toto odmietanie priamej religiózno-sociálnej činnosti bolo svojráznym sociálnym koeficientom zavolžského hnutia.²⁷

Na rozdiel od zavolžcov u jozefiniánov šlo hlavne o pravdu sociálnej služby. Samotný mníšsky život bol v tomto kontexte chápaný skôr ako sociálna práca, ako svojrázna religiózno-pozemská služba. V ideáli **„spoločného života“** aj samotného ctih. Jozefa je veľa nových, nebyzantských črt, niekedy pripomínajúcich ideály holandských **„bratov spoločného života“** či západného, sociálne ponímaného kresťanstva ako celku. Mimochodom, veľmi zaujímavý Vladimír Rjabušinskij v súvislosti so staroobrjadcami hovorí o tom že „dejiny ich religiózneho cítenia sú vlastne dejinami religiózneho cítenia „jozefiniánov“ po 17. storočí. Dejiny religiózneho cítenia značnej časti inej psychologické skupiny ruského národa, tej, ktorá sa po rozkole ocitla v ohrade dominujúcej cirkvi, to je história stúpcov zavolžských starcov po 17. st. Toto je až dodnes citelné, pretože pre ruských inteligentov i teraz obľúbený svätý Níl Sorský, Vassian Kosoj je pozitívnou figúrou, ale Jozef Volocky je pre nich organicky neprijateľný“.²⁸ Všetko je to samozrejme komplikovanejšie, no v týchto slovách je aj veľa pravdy. Šlo tu o vernosť pôvodnej kresťanskej tradícii, tradícii autentického duchovného života, ktorá zároveň nemohla opomenúť skutočnosť, že kresťanstvo predstavovalo „nový sociálny poriadok“ vo svete, že to nebolo iba nové učenie, ale predovšetkým nový život a tento nový život musel byť ako-tak vtesnaný do sociálneho stroja predovšetkým, no nie výlučne Rímskej ríše. Tieto všeobecne naznačené fakty sa premietli do dejín oboch hnutí na ruskej pôde, ktoré viac či menej sa vyrovnávali s byzantským dedičstvom Ruska. V prípade zavolžcov bolo inklinovanie k „zahynúcej Byzancii“ nesporne veľké, zatiaľ čo „jozefiniáni“ sa tejto tradícii vzdávali, aj keď zďaleka od nej úplne neodchádzali. Z tohto uhla pohľadu by sme v tomto spore mohli vidieť predzvesť budúceho sporu medzi slavjanofilmi a západníkmi, ako tento prebiehal medzi ruskou inteligenciou v 19. storočí. Prirodzene, ide tu len o isté konštrukcie, vychádzajúce z niektorých morfológických podobností oboch hnutí.

No nachádzať žriedla tak povediac „jozefiniánskej ideológie“ práve na Západe nie je nemiestne. Ešte raz si pripomeňme: keď v zápase so **„židovstvujuščimi“** potrebovali novú pascháliu (tzv. **„mirotvornij kruh“**, pascháliu s vysvetleniami),

²⁷ FLOROVSKIJ, G. *Puti russkogo bogoslovija*. Vilnius 1991, s. 21.

²⁸ RJABUŠINSKIJ, V. *Staroobrjadčestvo i ruskoje religioznoje čuvstvo*. Moskva – Mosty kulturi/Gešarim 2010, s. 48. Kniha pôvodne vyšla okolo r. 1930 a jej autorom bol silný ruský priemyselník, patriaci k staroobrjadcom a významný učenec, ktorý sa po revolúcii ocitol ako emigrant na Západe Vladimír Rjabušinskij.

arcibiskup Gennadij poverí Dimitrija Tolmača, aby získal informácie v Ríme, kde ich vypisuje a priváza do Novgorodu – nie na kresťanskom Východe. Sotva ide o náhodu. A zostáva ešte pripomenúť ostré formulovanie otázky o smrti upálením na hranici heretikov s odvolávaním sa na „**španielskeho kráľa**“, o ktorom „**cé-zarský**“ posol rozpráva, ako „**očistil svoju zem**“. Kedysi sa Orest Miller vyjadril takto: „**Svojím vnútorným zmyslom, duchom, snem proti heretikom v Moskve v dobe Jozefa Volockého bol druhým florentským snemom.**“ Slová síce prehnane a prisilné, no v určitom zmysle mal Miller pravdu: „**Latinské sa nám stalo bližšie než grécke.**“ Preto o. G. Florovsky hovorí o tom, že aj znamenitý spor „**jo-zefiniánov**“ a „**zavolzov**“ je okrem iného aj akousi zrážkou nového a starého, latinského a gréckeho.²⁹

Po arcibiskupovi Gennadiovi na novgorodskú arcibiskupskú katedru zasadol Serapion, človek úplne iného štýlu, známy svojou tragickou zrážkou (**skôr konfliktom**) s Jozefom, keď bol zvrhnutý z katedry a uväznený. Potom bolo arcibiskupstvo dlho prázdne a neobsadené. No cirkevná a kultúrna situácia sformovaná pri Gennadiovi sa zrejme nemenila, naďalej existovalo to isté kultúrne prostredie, pokračovala začatá práca. Práve preto je v tomto ohľade veľmi charakteristický obraz spomenutého Dimitrija Gerasimova, neraz cestujúceho do Európy so zodpovednými úlohami, a v mladosti pracujúceho v Novgorode pod vedením Benjamína. Neskôr bol totiž prekladateľom pri ctih. Maximovi Grékovi. V roku 1535 alebo 1536, v „**pokročilej starobe**“ z nariadenia vtedajšieho novgorodského arcibiskupa Makária prekladal „**z rímskych diel a jazyka**“ Výklad na Žaltár Bruna Herbipolenského (t. j. Würzburgského, z. r. 1045) nazvaný „**Psalterium beati Brunonis, ep. Herbipolensis**“, akoby za účelom splnenia toho gréckeho zvodu výkladov, ktoré bol pozvaný prekladať aj ctih. Maxim Grék.³⁰ Toto bol epilóg ku Gennadievskej práci. V každom prípade vidíme, že západná kniha tu nebola ani zriedkavá, ani neobvyklá.

Podobne ako v Novgorode, aj v Moskve sa upevňujú vzťahy so Západom, hlavne Itáliou a konkrétne Benátkami, na čom mal zásluhu predovšetkým rodený Ital Giovanni Battista Trivisano (v **ruských prameňoch nazývaný Ivan Trivizanov**). Okrem Trivisana je v tej dobe v Moskve dobre známy aj ďalší Ital, mincovný majster Giambattista della Volpe nazývaný na Rusi Ivan Frjazin, ktorý slúžiac u veľkého kniežaťa, poslal v r. 1468 vo svojom mene do Ríma príbuzného N. Guislardiho a Gréka Juria (požiadať o ruku Sofie Palaiológovnej pre Ivana III.? či pozvať reme-

²⁹ FLOROVSKIJ, G. *Puti russkogo bogoslovija*. Vilnius 1991, s. 15 – 17.

³⁰ Brunnonova kniha bola pre tú dobu novinkou: v origináli sa objavila iba krátko predtým, v r. 1533 v Leipzigu. Prekladateľ ju obohatil o vlastné dodatky, dajúc jej v preklade takýto názov: „**Sobranije tolkovaniem na knigu sto i piatidesiat psalm ot različnych učitelej, potruženijem blažennogo Brunona episkopa Gerbipolenskogo (Zhromaždenie výkladov na knihu sto päťdesiatich žalmov od rozličných učiteľov, úsilím blaženého Bruna, biskupa Herbipolenského)**“ V knihe sú zhromaždené výklady latinských ortodoxných otcov a učiteľov Cirkvi (bl. Hieroným Stridomský, bl. Augustín Hipponský, sv. Gregor Veľký, Beda Venerabilis, Cassiodor).

selníkov a architektov?). A už vo februári r. 1469 sa Grék Juraj vrátil do Moskvy s listom kardinála Bessariona a ponukou ruky mladej Sofie. V marci toho istého roku bol della Volpe poslaný do Ríma pozrieť nevestu, čo sa neskôr zopakovalo v januári r. 1472. Avšak ani pre Rím nevydareným sobášom Sofie a Ivana III., keď namiesto presadzovania princípov Florentskej únie z r. 1439 medzi Rusmi Sofia prijíma pravoslávie, vzťahy moskovskej Rusi s Itáliou neboli prerušené. Naopak, zakrátko to bolo posolstvo Semena Tolbuzina do Benátok za účelom najatí remeselníkov a iných majstrov či „**umelcov**“; taktiež žaloba na Trevizana (posla Benátskej republiky k Zlatej Horde), ktorý prišiel do Moskvy, cez ktorú sa pokúšal prejsť k miestu určenia tajne, v prestrojení za kupca. Tolbuzin vyviezol z Benátok bolognského rodáka Aristotela Fioraventiho, ktorý neskôr vybudoval v Moskve Uspenský sobor (katedrálny chrám; 1474 – 75). 28. septembra 1476 veľké moskovské knieža Ivan III. v spoločnosti porušeného Itala G. B. Trivisana prijal benátskeho diplomata Ambrogia Contarinioho, posla Benátskej republiky do Perzskej ríše, ktorý nakoniec strávil v Moskve štyri mesiace. Contarini svoju cestu neskôr opísal v zaujímavom diele „**Cesta do Perzie**“. V dobe, keď dielo dokončil, vzťahy medzi Moskvou a Benátkami boli nielen stále živé, ale ešte sa upevňovali.³¹ O necelých desať rokov neskôr zasa Grék Jurij Trachaniot viedol posolstvo do Milána a Ríma, aby pozval na Rus lekárov, majstrov zbrojárov, zlatníkov a iných remeselníkov. Práve potreba ďalších majstrov a snaha osvojiť si poznatky mestských cechov z rôznych oblastí viedli Rusov k ďalším pokusom o najatie nových a nových zručných majstrov, ktorí mali prísť na Rus. Tak tomu bolo pri posolstve italských Grékov, bratov Dimitrija a Manuela Rhalevych a brata Sofie Palaiológovnej Andreja do Benátok, Milána a Ríma v r. 1487 – 1490. Hoci oficiálnym dôvodom mala byť správa o víťazstvách Rusov nad kazanským chánom, nakoniec prišlo do Moskvy viac ako desať ľudí, medzi nimi architekt Pietro Antonio Solari a aj „**lekár, majster Leon, Žid z Benátok a tiež iní majstri**“.³² Leon bol však v tom istom roku popravený, pretože nezachránil pred smrťou, ako neopatrne prisľúbil, najstaršieho syna veľkého kniežaťa Ivana Molodeho (1487 – 1490). V roku 1493 to bolo posolstvo Manuela Doxu a Daniela Mamyreva do Benátok a Milána za „**nástennými a palácovými majstrami**“. Taktiež prišlo niekoľko ľudí, medzi nimi zbrojár Peter a architekt Aloizij (Alvizo). O sedem rokov neskôr cestovali za majstrami do Mantovy, Benátok, Ríma a Neapola Dimitrij Rhalev a Mitrofán Karačorov. Potom sa o určité spojenectvo s Rusmi usiluje Janovčan Paolo Centurione, ktorý sledoval záujmy známej mestskej republiky, obchodne súperiacej s Portugalskom, ktoré po objavení Mysu dobrej nádeje v r. 1486 a novej cesty do Ázie zmenilo trhovú triedu z Indie do Európy, čím získalo výhodu na úkor italských obchodných miest (Janova, Pisy, Benátok). Janovčania sa potom snažia pomstiť stratu objavom iných nových ciest. Centurione vychádzal z presvedčenia, dosť rozšíreného v tej dobe, že rieka Oxus (Amudaria)

³¹ SKRŽINSKAJA, E. Č. *Rus, Itálie i Vizantia v Srednevekovije*. St. Peterburg 2001, s. 180 – 181.

³² SKRŽINSKAJA, E. Č. *Rus, Itálie i Vizantia v Srednevekovije*. St. Peterburg 2001, s. 157 – 157.

sa vlieva do Kaspického mora a že vyjdúc hore k jej prameňom, stačí iba prejsť cez horský chrbát, aby sa bolo možné dostať do doliny rieky Indus. Odtiaľ pochádza jeho túžba spustiť sa po Volge do Kaspického mora a uskutočniť teoretický plán v praxi. Zaopatrený rekomendujúcim listom pápeža Leva X. (1518), Centurione sa v r. 1520 objavil v Moskve, no do vnútrozemia na Volgu ho Rusi nepustili. Neskôr tento pokus zopakoval v r. 1524, tentoraz ako polooficiálny posol pápeža Klementa VII. Opäť neúspešne. Knieža Vasilij III. poslal v r. 1525 k pápežovi spolu s Centurionem aj Dimitrija Gerasimova. Skutočným cieľom bolo opäť získať majstrov. Rok nato prichádza posolstvo skarenského biskupa do Moskvy: pápež Klement VII. pozýva veľké knieža k spoločnému zápasu s Turkami. V r. 1527 je to odvetné posolstvo Trusova a Lodygina do Ríma (cestou cez Benátky), opäť s cieľom najatť majstrov a upevniť s pápežskými územiami obchodné styky. No doba nebola priaznivá pre posolstvá. Práve v tom čase dobyl a znivočil Rím kráľ Karol V., pričom samotný pápež sa musel skryť do Orvieta. Po tejto príhode nastáva na určitý čas ochladnutie vzájomných vzťahov, ktoré malo aj objektívne príčiny v protestantskej reformácii, zachvátiacej celú západnú a strednú Európu. Po určitej odmlke to bude až v r. 1580 vyslané posolstvo do Ríma Istomy Ševrigina, aby poprosil pápeža Gregora XIII. o sprostredkovanie mieru so Štefanom Bátorym. To už ale na scénu vystupujú jezuita Antonio Possevini, Ivan IV. Hrozný a ďalší, ktorí otvárajú novú etapu vzájomných vzťahov so Západom, no teraz sa neorientujú iba na Itáliu.³³

Podobné rokovania ako s italskými obchodnými mestami prebiehajú aj s inými krajinami Západu. Napríklad v r. 1489 Jurij Trachaniot navštívil rakúskeho cisára, aby získal banských inžinierov na ťažbu zlatej a striebornej rudy. V r. 1491 v pečerskom kraji Nemci odhalili striebornú a medenú rudu. Keď o tri roky neskôr Ivan III. odňal právo hanzovým mestám obchodovať v Novgorode, zdalo sa, že dochádza k zmrazeniu vzťahov, no o dvadsať rokov, v r. 1514, im bolo toto právo vrátené, podobne ako právo mať vlastný chrám. O ďalšie dva roky to bol zasa dohovor s Dánmi, ktorí získali právo obchodovať v Novgorode a Ivangorode – taktiež im bolo dovolené mať vlastný „dvor“ a chrám. V r. 1547 zasa Nemcovi Hanzovi Schmittovi bolo nariadené naverbovať v Nemecku rôznych remeselníkov.

Po ochladnutí vzťahov s Itáliou Rusi začínajú nadväzovať nielen obchodné kontakty hlavne s Angličanmi. V r. 1553 prijali v Moskve ako nečakaného, no želaného hosta anglického kapitána Chenslora, ktorý hľadal severnú cestu do Indie, pričom sa ocitol v ústí rieky Dvina, prekvapene zistiť, že sa nachádza na území moskovského cisárstva. O dva roky neskôr Chenslor opäť prišiel do Moskvy, tentoraz ako kráľovský posol. O ďalšie štyri roky kapitán Jenkinson vybavil pre „**Moskovskú obchodnú spoločnosť**“ právo voľne prevážať tovar cez Rusko do Perzie a ako

³³ Styky Ivana III. a Vasilija III. so Západom majú prevažne obchodný a materiálny charakter (nájom majstrov, technikov a pod.). Ivan IV. Hrozný a jeho nasledovníci sa viacej pohybujú na religióznej a politickej pôde. Boli to práve italskí majstri a architekti: Aristoteles Fioraventi, Marco Ruffo, Antonio Frjazin, Pietro A. Solari, ktorý 22. novembra 1495 zomrel, Aloizio z Milána, Aleviz Nový, ktorí podnietili veľkú budovateľskú činnosť v období rokov 1475 – 1533.

prvý z Angličanov sa spustil po Volge do Astrachanu, po Kaspickom mori doplával do Mangyšlaku a cez stepi v r. 1558 dorazil až do Buchary. Jenkinson prešiel v r. 1557 – 1571 päťkrát Ruskom s obchodným cieľom, pričom podobne ako Chenslor zanechal po sebe opísanie týchto ciest a Ruska. No ešte väčší úspech malo Fletcherovo svedectvo z r. 1591, ktoré je až do dnešných dní považované za drahocenný prameň znalosti o Rusku druhej polovice 16. storočia. To už bol záujem Západu o Rusko značne prebudený, o čom okrem Fletcherovej práce svedčí aj Hakluytov zborník nazvaný „**The principal Navigations, Voyages, Trafiques and Discoveris of the English nation. By R. Haklyut**“, ktorý vyšiel v r. 1589 a obsahoval okrem opisov Chernslora a Jenkinsona záznam z ciest Barroua, Bousa, Horsey a i. (druhé, plnšie vydanie vyšlo v r. 1598 – 1600). Ešte predtým Heiderstein, pisár poľského kráľa, opísal vojnu Hrozného s Bátorym (1584). Guanini v tom istom roku a Oderborn o rok neskôr uverejnili akúsi biografiu Ivana IV. Hrozného, zastavujúc sa hlavne pri jeho krutostiach. Nakoniec v r. 1600 vyšiel vo Frankfurte špeciálny zborník o Rusku nazvaný „**Rerum Moscovitarum Auctores varii**“, v ktorom boli znovu publikované práce baróna S. Herbersteina, Paola Giovia, Fabera, Matúša z Mechowa a i. To už ale nastala doba Lžedimitrija a nádeje rímskej kúrie na minimálne zavedenie únie medzi Rusmi opäť vzrástli.

Tento veľmi stručný výpočet písomne zaznamenaných kontaktov medzi Rusmi a západnou Európou je jasným svedectvom, že Rusko na začiatku novoveku nadväzuje oveľa čulejšie styky so Západom, ako s porobenou „**Byzanciou**“. A to nielen v politickom, ale aj religiózno-kultúrnom ohľade. Výsledok týchto stretnutí nedá na seba dlho čakať nielen alebo skôr nie natoľko vo sfére politickej ako religióznej a konkrétne ikonografickej. V 16. storočí učený ruský mních Zinovij Oten-skij, pravdepodobne žiak ctih. Maxima Gréka, v jednom zo svojich listov vyzýval: **„Prestaňte už, bratia, rozprávať, že je neznáma podoba Sofie, Premúdrosti Božej. Ó, zle je s nami, ako sme len pohltení týmto zabudnutím, beda, beda, príde množstvo plaču i náreku, lebo náš národ úplne zachvátil neduh neznalosti posvätných kníh.“**³⁴ Tento neduh, nad ktorým narieka mních Zinovij, takmer pohltil pamiatku na jeho spisy, ktoré vznikali v dobe veľkých zmien nielen na Západe, ale aj samotnej Rusi. Vďaka šťastnej náhode, ak ju vôbec pripustíme, môžeme práve vďaka jeho dielam presne určiť, kedy bolo v známom katedrálnom chráme, v novgorodskej Sofii, ustanovené slávnostné sviatkovanie dňa Zosnutia. Avšak fakt, že dve zaujímavé rozprávania mnícha Zinovija – ktoré majú v tejto súvislosti pre nás neobyčajný význam – vydal až v 19. storočí ruský archeológ a kunsthistorik Georgij Dmitrijevič Filimonov, sú veľavravné a môžu napomôcť pri odhaľovaní príčin zabudnutia na to, čo alebo koho rozumeli cirkevní otcovia pod Sofiou. Filimonov Zinovievovo rozprávania publikoval podľa rukopisu zo 16. st. Prvé sa volá „**Skazanie izvestno, čto jest Sofej Premudrost' Božija**“. Druhé, hneď za ním nasledujúce a bezprostredne s prvým spojené, sa volá „**Kotoryja radi viny pričten**

³⁴ FILIPONOV, G. D. Očerok russkoj christijanskoj ikonografiji. Sofia Premudrost' Božija (Materialy). In *Vestnik Obščestva ljubitelej drevnerusskogo iskusstva*. Moskva 1874, č. 3, s. 4, č. 4, s. 98.

bysť praznik Uspenija svjatyja Bogorodici v dvunadesjať Vladyčnich prazdnikov“. Mimochodom, v rukopisoch meno autora oboch rozprávání chýba, avšak všetky okolnosti a štýl prác svedčia o tom, že šlo o Zinovija Otenského, ktorý sa okrem iného zapísal do dejín aj ako vynikajúci odporca herézy Feodosia Kosocho.³⁵ V každom prípade, obe rozprávania vznikli v prvej polovici 16. storočia a ich autor píše s veľkým zápalom, presvedčivo a hlavne poznaním celého problému. „Počul som,“ píše mních Zinovij, „sporiacich sa, nie jedného či dvoch, ale mnohých o to, čo chápať pod Sofiou, Premúdrosťou Božou, a v čie meno je tento chrám postavený a v ktorých pochvalu je posvätený. Inokedy aj ku mne prichádzali sporiaci sa ľudia a s veľkou dotieravosťou sa ma pýtali: Povedz nám, čo si o tom počul; pretože niektorí hovoria, že tento chrám je posvätený v meno Najčistejšej Bohorodice; iní však tvrdia, že toto meno (Premúdrosť, Sofia, naša poz.) nie je na Rusi známe, dokonca ani len múdrosť nemôžeme pod ním rozumieť.“³⁶ Počujúc tieto pochybnosti, Zinovij povedal: „Zastonal som nad našou zábudlivosťou a nepoznaním našich rodičov,“ pričom sa rozhodol odpovedať „nie zo svojho rozumu, ale z Božských zdrojov“. Potom uvádza najdôležitejšie miesta zo Starého a Nového Zákona, kde sa hovorí o Premúdrosti, využíva popredného cirkevného otca a významného exegézu sv. Jána Zlatoústeho, ako aj „známeho v teológii“ ctihodného Jána z Damašku. Taktiež spomína sv. Dionýza Areopagitu (tzv. Areopagitiky). Zinoviov záver nepripúšťa dvojzmyselný výklad: „Všetci teológovia počujúc hypostázu Syna, (rozumejú pod Ňou) Sofiu nazývanú Premúdrosť, Logos, to jest Slovo, Silu Božiu a tomu podobné, zatiaľ čo k Duchu (užívajú pomenovanie) Utešiteľ, t. j. Paraklet, Duch Hospodinov, Duch Boží, Duch Hospodinov oživujúci, Ktorým sa všetko dokonáva, neukazujúc týmito menami ich prirodzenosť, ale prozreteľne týchto milosrdenstvo zjavujúc.“³⁷

Zvlášť zaujímavé je druhé rozprávanie. Na otázku Zinovij odpovedá stručne: „Hľa, ako poslední videli Christa apoštoli, ešte neodlúčení od svojich tiel (telesnými očami).“ Inak povedané, sviatok Zosnutia (Uspenija) je sviatkom Zjavenia Boha (Bogojavenija, Teofánie), a preto sa nazýva „Vládcovým, Hospodinovým“ sviatkom – autor sa totiž opiera o pomerne málo známe rozprávanie o zjavení sa Christa pri Zosnutí Bohorodičky. A ďalej rozvíjajúc svoje myšlienky o Premúdrosti Božej, nie nepriamo vyčíta arcibiskupovi Gennadiovi Novgorodskému, že ustanovil prestolný (oltárny) sviatok v katedrále Svätej Sofie na deň Zosnutia Božej Matky,

³⁵ O Zinovijovi pozri podrobnú štúdiu: KALUGIN, F. *Zinovij inok Otenskij i jeho bogoslovsko-polemičeskoje i cerkovno-učitelnyja proizvedenija*. St. Peterburg 1894; tiež Metropolita JEVGENIJ (BOLCHOVITINOV). *Slovar istoričeskij o byvsich v Rossiji pisateljach duchovnago čina greko-rossijskoj cerkvi*, I. St. Peterburg 1827, izd. Vtoroje, s. 189 – 193; BARSUKOV, N. *Istočniki russkoj agiografiji*. St. Peterburg 1882, s. 203 – 205; ANDREJEV, N. Inok Zinovij ob ikonopočitaniji i ikonopisaniji. In *Seminarium Kondakovium*. Praha 1936/VIII, s. 259 – 277.

³⁶ NIKOLSKIJ, A. I. Sofija Premudrosť Božija. In *Vestnik archeologii i istoriji*. St. Peterburg 1906, vyp. 17, s. 92.

³⁷ Pozri *Izbornik Svjatoslava 1073g.* (faximilné vydanie). Moskva 1983, s. 96.

keď doslova píše: „Avšak arcibiskup Gennadij sa rozhodol jeden z dvanástich sviatkov sviatkovať v deň Zosnutia Bohorodice. Zatiaľ čo predtým všetkých týchto dvanásť Hospodinových sviatkov bolo oslavovaných podľa starého podania v chráme svätej Sofie mnohopočetným súhlasom sviatkovali sa radostne, a práve toto som počul v Novgorode od mnohých zostarnúcich mužov, ako od počiatku až doteraz v Kyjeve podľa ústavov (poriadkov) dávno odovzdávaných vykonávajú. Toto postačuje tým, ktorí majú rozum z mnohých dôkazov o tomto (predmete).“ Okrem toho hovorí, že „Božej Matke (takéto) mená nikdy neboli dábané: Čistá, Najčistejšia, zo všetkých rodov vyvolená... a mnohé iné, ktoré jej rozumnú prirodzenosť (slovesnoje estestvo) a čistotu pochválili“.³⁸ Preto vyzýva svojich súčasníkov, „aby už prestali rozprávať o tom, že je neznáma podoba Sofie“.

Pred nami je svedectvo výnimočnej dôležitosti. Predovšetkým svedčí o tom, že v Novgorode už na konci 15. st. len ťažko môžeme jednoznačne hovoriť o pevnosti liturgickej tradície a dogmatickej jasnosti pokiaľ ide o otázky spojené s učením o tom, čo je Sofia, keď miestny vladyka sa snaží vlámať do otvorených dverí a rieši dávno vyriešenú otázku o správnom dni oslavovania prestolného sviatku v novgorodskej Katedrále sv. Sofie.³⁹

Avšak otázka znie: Ako je možné, že taký známy a učený hierarcha, akým bol novgorodský vladyka Gennadij, ktorý vynaložil obdivuhodné množstvo síl na boj s herézami a dokonca nechal pripraviť prvý plný preklad slovanskej Biblie, sám prichádza s latentne nebezpečnými zmenami? Alebo azda nešlo o žiadne vybočenia z tradície, no len o prejasnenie, precizovanie existujúceho stavu? Gennadij mohol byť dosť výrazne ovplyvnený niektorými cirkevno-politickými udalosťami, ktorých bol nielen svedkom, ale aj priamym účastníkom. Ako si totiž povšimol A. M. Ammann, v tej dobe sa odohrali ešte ďalšie dve významné udalosti, ktoré mohli vzbudiť sofologické pochybnosti: **svadba Ivana III. so Sofiou Palaiológovnou, neterou posledného byzantského cisára, avšak vychovanou učeným Byzantíncom Bessarionom v duchu únie, a preklad do slovano-ruského jazyka – apropos z latinčiny, nie gréčtiny – knihy Premúdrosti Šalamúnovej.**

Počas poldruhého storočia, ktoré uplynulo od doby novgorodských biskupov Dalmata a Klementa po Gennadija, jasnosť ponímania Sofie novgorodskými (a nielen týmito) biskupmi sa postupne vytráca. Taktiež v 13. storočí nebolo na Rusi ponímanie Sofie ako Vteleného Logosa zabudnuté. Svedectvom toho sú **pečate novgorodských vladykov (biskupov) Dalmata a Klementa so zobrazením Bohomatkky „Znamenije v rost“**, kde je na nimbe dieťaťa napísané „SO-FI“.⁴⁰ „Tento detail“ poznamenáva kunsthistorička V. G. Brjusová, „je v určitej miere charakteristický pre Novgorodčanov: dobre využívajúc známy preklad „Znamenija

³⁸ *Izbornik Svjatoslava 1073 g.* (faximilné vydanie). Moskva 1983, s. 96 – 97.

³⁹ Porov. FLOROVSKIJ, G. O počítaní Sofiji, Premudrosti Božijej v Vizantiji i na Rusi. In *Trudy 5-go sjezda russkich akademičeskich organizacij za granicej*, č.1. Sofia 1932.

⁴⁰ Pozri MEYENDORFF, J. L'icokongraphie de la Sagesse divine dans la tradition Byzantine. In *Cahiers archéologiques*. Paríž 1959/X, s. 259 – 279, s. 46 – 47, tabuľka 62.

-Vlachernitissy“ ako „vtelenú Premúdrosť“, považovali za potrebné spresniť svoje ponímanie toho, že Premúdrosťou je jedine Christos.“⁴¹ No ako svedčia spisy mnícha Zinovija či námietky iného popredného učenca 16. storočia Ivana Viskovatého, na Rusi ešte stále žili aj takí, ktorí to nielen videli, ale sa aj usilovali napraviť.⁴² Nech je to už akokoľvek, bezpečne vieme, že pred Gennadiom, ktorý sa stal novgorodským arcibiskupom z čudovských archimandritov v roku 1484, v novgorodskom Chráme svätej Sofie „podľa starej obyčaje“ sa sviatkovalo dvanásť „vladyčných prazdnikov (despotikai eortai, vládcových, teda Hospodinových sviatkov)“; inými slovami, neexistoval špeciálny prestolný deň. Až Gennadij ustanovil osobitné sviatkovanie dňa Zosnutia. Tento nový poriadok vyvolal minimálne rozpaky a bol príčinou zrodu nových výkladov: „Čo je Sofia, Premúdrosť Božia, a v čie meno je tento chrám postavený, a v ktorých pochvalu je posvätený...“ Vtedy vznikla spomínaná myšlienka, či nie je katedrálny Chrám svätej Sofie posvätený „v meno Najčistejšej Bohorodice“, na čo mních Zinovij rozhodne odpovedal odmietavo, odôvodnene tvrdiac, že všetci teológovia mysleli pod Sofiou na Syna, Logos, no určite nie na Božiu Matku. Aby svoje tvrdenie podložil ešte pevnejšie historicky, pripája zaujímavé rozprávanie o budovaní svätým cisárom Justiniánom Veľkým (527 – 565) Chrámu Hagie Sofie. Toto rozprávanie bolo dobre zachytené aj v cirkevno-slovanskej písomnosti, a to pod názvom „Skazanie o Svjatoj Sofiji Caregradskoj“. Dnes málo známa byzantská povest' bola, ako sa zdá, veľmi obľúbená na vtedajšej Rusi, o čom by mohlo svedčiť množstvo existujúcich opisov. Hovorí sa v nej o zjavení chlapcovi Anjela, „strážcu chrámu“, ktorý mu oznámil (až sa zaprisahával (kľajsa) menom Sofie), že budovaný chrám je zasvätený Svätej Sofii, Slovu Božiemu. V jednom z južno-slovanských opisov tohto rozprávania je dodatok, že na mieste zjavenia sa chlapcovi Anjela „ctená ikona veľkého Boha a nášho Spasiteľa Isusa Christa sa upevní“.⁴³ Toto vyjadruje rozšírené, obecné prijímané chápanie mena Sofie a zasvätenia chrámu v Konštantínopole. „A preto obdržal chrám meno či pomenovanie „Svätá Sofia“, čo znamená „Slovo Božie“ /kai ék-tote élaste tin posigorían o náos: „agía Sofía“, o Lógos tou Theou ermineuóme-nos/.⁴⁴ V každom prípade nijakej osobitnej „sofijnej“ ikony v Chráme svätej Sofie v Konštantínopole nebolo ani v 6. storočí, v čase Justiniána Veľkého a ani neskôr. Napríklad Pavel Silentiarios, ktorý osobne navštívil tento veľkolepý chrám a svoju návštevu písomne zaznamenal, o ničom podobnom nehovorí.⁴⁵ A v neskoršej

⁴¹ BRJUSOVA, V. G. Tolkovanie na IX pritču Solomona v Izbornike 1073 g. In *Izbornik Svjatoslava 1073 g.* Moskva 1977, s. 303.

⁴² Pozri o tom našu knihu „Sofia v dejinách“, Prešov 2005.

⁴³ VILINSKIJ, S. G. Vizantijsko-slavjanskija skazanja o sozdaniji chrama sv. Sofii Caregradskoj. In *Letopis Istoriko-filologičeskogo obščestva pri imperatorskom Novorossijskom universitete.* Odesa 1900, s. 239.

⁴⁴ *Scriptores originum Constantinopolitanarum* I., ed. Th. Preger, Leipzig 1901, VIII, 7; MANGO, C. *The Art of the Byzantine Empire 312-1453. Sources and Documents.* Tonoto-Buffalo-London 1986, pp. 96 – 97.

⁴⁵ AMMANN, A. M. Darstellung und Deutung der Sophia im vorpetrinischen Russland.

dobe podobne nenachádzame žiadne správy, ktoré by dovolili čo i len predpokladať existenciu akejsi záhadnej a mystickej ikony Sofie. V Byzancii sa chrámy Svätej Sofie vzťahovali jednoznačne k **Slovu Božiemu – Logu** aj v oveľa neskoršej dobe, na oficiálnej úrovni minimálne do začiatku 15. storočia. Dôkazom toho sú dve svedectvá z druhej polovice 14. storočia, ktoré nachádzame u dvoch súčasníkov sv. Gregora Palamu, neskorších konštantínopolských patriarchov **Kallista** a **Filoteja Kokkina**, v ktorých sa hovorí o jednoznačnom rozumení pod Sofiou Syna Božieho. Prvé pochádza z **Kallistových epíštol**, druhé z „**Troch rečí k biskupovi Ignácovi s objasnením výroku Prísloví: Premúdrost' si postaví dom**“. Pokrstený Žid a Palamov žiak i životopisec v jednej osobe patriarcha Filotej pri výklade 1. verša 9. kapitoly knihy Prísloví doslova píše: „**A tak hypostázovaná a živá Premúdrost' Boha Otca, to jest Syn Boží a Boh, Sama Sebou pre Seba si vybudovala dom, či chrám svätý, dom telesný.**“⁴⁶

Nemusíme sa pýtať, v aký deň sa konal „**prestolný sviatok**“ v Justiniánovej Sofii. Ani oveľa neskôr po Justiniánovi neexistovali prestolné či chrámové sviatky v súčasnom zmysle. Samotné posvätenie chrámov zatiaľ nebolo stroho rozhraničené, zvlášť nie posvätenie Hospodinových a Bohorodičných chrámov. Tieto boli zasväcované Christovi či Bohorodičke, no pritom ešte nebol vydeľovaný nejaký presne určený sviatočný deň z obecného ročného kruhu, okrem prípadov, keď sa na to objavili vážne dôvody v istých historických spomienkach alebo prebiehajúcich udalostiach, napríklad v znameniach a zázrakoch. Vo všeobecnosti sa ročný sviatok každého chrámu konal v deň „**otvorenia dverí**“, pri ročnom výročí posvätenia alebo pri „**obnovení**“ chrámu (**En tois enkainiois**) – takýto poriadok bol zachovávaný aj neskôr v dobe **Simeona Solúnskeho**. V konštantínopolskej Sofii sa sviatok obnovenia konal v predvečer Christovho narodenia 23. decembra – pretože chrám bol po prvýkrát posvätený 25. decembra 537 a obnovený po oprave a znovuzriadení kupoly 24. decembra 563. Že to boli práve dni Narodenia, ktoré vybrali pre tieto sviatky, asi nebola náhoda. V službe na deň obnovenia podľa **Typikonu Veľkého Chrámu z 10. storočia**, ktorý vydal A. Dmitrijevskij, nenachádzame nijaké zvláštnosti, ktoré by ukazovali konkrétne na sofijný chrám, na jeho presné posvätenie. Služba je skôr konaná za ochranu imperátorského mesta vo všeobecnosti.

V ruských sofijných chrámoch pre niekoho síce oddávna, avšak v skutočnosti od konca 15. storočia, teda doby arcibiskupa Gennadia, prestolný sviatok začali oslavovať počas **Bohorodičných dní či Bohorodičných sviatkov**: v Kyjeve v deň Narodenia Bohorodice, v Novgorode v deň Zosnutia. Nevieme presne povedať, čo

In *Orientalia christiana periodica* V. IV, nr. 1 – 2, p. 120 – 156, s. 124.

⁴⁶ Biskup ARSENIJ (IVAŠČEŇKO). *Filofeja, patriarcha Konstantinopolského XIV veka, Tri reči k episkopu Ignatiju, s objasnenijem izrečenija Pritčeja: Premudrost' sozda Sebe dom i proč*. Gréckij text i ruskij perevod. Novgorod 1898, s. 112. Mimochodom, tento text nebol inde publikovaný, pretože v dobe vydávania Migneho gréckej patológie ešte nebol známy. Našiel ho až biskup a vynikajúci učenec Arsenij Ivaščenko, ktorý publikoval viacero pozoruhodných pamiatok byzantskej písomnosti, dovtedy prakticky neznámych.

viedlo vtedajšieho novgorodského arcibiskupa k tomu, aby ustanovil za sviatočný deň miestnej Sofie sviatok Zosnutia. Podľa otca Georgija Florovského v tom môžeme vidieť odraz nových gréckych poriadkov, ktoré súvisia s obecným prechodom na jeruzalemský „ustav“ (poriadok, ústavu). V Evargatitskom typikone z 12. storočia je sviatok Zosnutia výrazne oddelený: **eortí gár eortón kaí panígyris tón panigírion éstai (sviatkov sviatok a slávnosti slávnosť)**. Arcibiskup Gennadij ako učený a aktívny hierarcha sa veľmi usiloval zaviesť poriadok do bohoslužieb. Za týmto účelom zhromažďoval rozmanitý písomný materiál, odkiaľ sa len dalo. Je možné dokonca vidieť aj priame napodobňovanie stále dôležitejšej a silnejšej Moskvy s jej katedrálnym chrámom Zosnutia – a Gennadij bol moskovským chrámencom. Avšak toto všetko ešte nič nevysvetľuje a určite z toho nemôžeme urobiť tie závery, ktoré spravili v Novgorode. Hoci len z toho dôvodu, že v Byzancii sviatok Zosnutia vonkoncom nedávali do súvislosti so sviatkom Sofie. Toto spojenie vzniká až na Rusi, v staroslávnom Novgorode a či už priamo alebo nepriamo súvisí so silnejúcim vplyvom Západu, ktorý na prelome 16. a 17. storočia privedie k prvej vážnej konfrontácii medzi vlastným byzantským dedičstvom a okúzleniami okcidentálnou civilizáciou. A tak hovoriť ďalej o tom, či bol alebo nebol na Rusi v období druhej polovice 15. a 16. storočia vplyv Západu natoľko silný, aby zasahoval do smerovania cirkevnej ikonografie, odtrhávajúc ju od tradičných byzantských koreňov je hádam zbytočné. Avšak nebol to iba priamy vplyv okcidentálneho sveta, ktorý sa stále vehementnejšie prejavoval v ruskom cirkevnom vedomí a kultúre. Nemenej dôležitú úlohu zohrali „vlastné, domáce“ herézy strigoľnikov a židovstvujuščich. Je síce pravdou, že niektorí prevažne ruskí autori aj tieto heterodoxné náuky považujú za západný import, respektíve za výsledok vplyvu idúceho z okcidentálneho sveta, avšak my sa aspoň v tomto prípade budeme konvenčne pridržiavať názoru, že šlo o špecifické heretické smery, známe predovšetkým z ruských teritórií.⁴⁷

⁴⁷ Pozri o tom našu knihu „O ruskom byzantinizme, židovstvujuščich a vesternizácii Ruska“, Michalovce 2008.

**PREMENY KONFESIONÁLNYCH POMEROV V OBCI HRAŇ
V 16. – 19. STOROČÍ**

Peter KÓNYA

Transformations of Confessional Conditions in the Municipality Hraň in the Period of 18th – 19th century

The municipality Hraň with its peripheral location in one of the borderland upper-Hungarian districts, on the ethnic border, was directly influenced by anti-Habsburg uprisings and other important political processes and their social and economic consequences. It overwent the interesting confessional development reflecting impulses from the whole country. Their observation, in the period of four centuries and within the micro-level of a rural religious community, shows the standard process of this development in a certain country framework as well as the phenomena being beside the nationwide framework. The submitted paper investigates transformations of confessional conditions and situation in this municipality in the period of 18th – 19th century.

Key words: *confessional conditions, Hraň, Kingdom of Hungary, Zemplín, recatolization.*

Konfesionálny vývin v Uhorsku prešiel najmä v období raného novoveku viacerými, neraz zásadnými zmenami. Tie mali rôzne príčiny, ktoré nie vždy spočívali v cirkevných či náboženských pomeroch, no rovnako v demografickom, národnostnom, spoločenskom i ekonomickom vývine. Konfesionálne zmeny sa v priebehu stáročí rovnako prejavovali na krajinskej úrovni, v podobe pôsobenia rôznych cirkví a ich vzťahu k štátnej moci, ako aj na miestnej platforme, v mestách, mestečkách a obciach a ich cirkevných štruktúrach, akými boli cirkevné zbory, farnosti či náboženské obce. V závislosti od ďalších, politických, demografických, hospodárskych, etnických či sociálnych faktorov, prebiehal konfesionálny vývin v storočiach raného novoveku a novoveku aj na miestnej úrovni dynamickejšie, búrlivejšie alebo miernejšie, či dokonca bez významnejších zmien.

Obec Hraň, vzhľadom na svoju okrajovú polohu v jednej z pohraničných hornouhorských stolíc, na etnickej hranici, priamo ovplyvnená protihabsburskými povstaniami i inými významnými politickými procesmi a ich spoločenskými i ekonomickými dôsledkami, prekonala zaujímavý konfesionálny vývin, v nerovnakej miere reflektujúci impulzy z celokrajinskej úrovne. Ich sledovanie na pozadí štyroch storočí na mikroúrovni dedinského náboženského spoločenstva ukazuje na štandardný priebeh tohto vývinu v istom krajinskom rámci, avšak

takisto i isté javy, vymykajúce sa z celoštátneho rámca.

Obec Hraň, ležiaca v južnej časti Horného Zemplína, bola osídlená od raného stredoveku. Dokladom tohto ranostredovekého osídlenia je radové pohrebisko z 11. storočia.¹ Písomné dokumenty však existenciu stredovekej obce dokumentujú až o niekoľko storočí neskôr, od druhej polovice 14. storočia. Podľa lingvistickej analýzy názvu obce mala pôvodne slovanské obyvateľstvo a vznikla pred 12. storočím. Podľa názoru niektorých historikov dedina existovala od prelomu 8. a 9. storočia a patrí k najstarším v okolí.² Obec mala v priebehu stredoveku slovienske, resp. slovenské a maďarské obyvateľstvo. Pravdepodobne už v priebehu 10., najneskôr však v prvej polovici 11. storočia sa maďarské obyvateľstvo usadilo aj v tejto oblasti.³ Hraň mala tak zrejme už od 11. storočia zmiešané, slovensko-maďarské obyvateľstvo.

V stredoveku patrila Hraň medzi obce, riadiace sa tzv. zvykovým právom. Napriek tomu, že prvé písomné správy o nej pochádzajú až zo 14. storočia, patrí nepochybne medzi najstaršie sídliské jednotky na území Zemplína, ktoré existovali aj po vzniku Uhorského kráľovstva na prelome 10. a 11. storočia. Kvôli nedostatku písomných správ nemožno rekonštruovať vlastnícke pomery, ani ďalšie aspekty existencie obce v prvých storočiach Uhorska. Možno sa domnievať, že v druhej polovici 13. storočia, počas vlády posledných Árpádovcov, bola Hraň v držbe veľmožského rodu Abovcov. Zrejme už v tom období bola obec súčasťou veľkého panstva hradu Slanec, spolu so susedným Novosadom, Kašovom a niektorými inými dedinami. Na držbu obce rodom Abovcov poukazuje aj skutočnosť, že r. 1330 získal výmenou hrad Slanec od Petra I. z rodu Abovcov palatín Viliam Drugeth, jeden z najvýznamnejších prívržencov kráľa Karola I. Róberta. Panstvo Slanec bolo v rukách Drugethovcov do r. 1342, keď prešlo pod kráľovskú správu. Komorským majetkom bolo až do r. 1387, keď sa dostalo do rúk Losonczyovcov.⁴

Prvá preukázateľná zmienka o obci pochádza z 8. júla 1387, keď kráľ Žigmund v Záhrebe daroval szörényskemu bánovi Ladislavovi Losonczyemu obce Hraň a Kašov so všetkými právami, právomocami, úžitkami, výnosmi, poľami, lúkami, lesmi, vinicami, vodnými plochami, mlynmi a ďalšími náležitosťami, patriace v tom čase hradnému panstvu Slanec.⁵

Na začiatku 15. storočia, najneskôr r. 1410, bola Hraň s Novosadom a Kašovom v majetku Losonczyovcov a ostala v ňom až do druhej polovice 16. storočia. V prvej polovici 15. storočia bola Hraň stredne veľkou (resp. väčšou) dedinou. V roku 1441 bola zdanená od 15 port, resp. obyvatelia zaplatili 25 zlatých daň.⁶

¹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej stolice*. Bratislava 2002, s. 173.

² ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej stolice*, s. 173.

³ KNIEZSA, I. *Magyarország népei a XI. században*. Budapest 2000.

⁴ OLÁH, T. *Pusztafalu története a XVII. században*. Kisvárdá 2000. Rkp., s. 42.

⁵ VARJÚ, E. *Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család oklevéltára*. Budapest 1908, s. 403 – 404.

⁶ MOL Budapest, DL 99507: Súpis zaplatenej dane z r. 1441.

Medzi nimi nie je domácnosť richtára, ktorá bola oslobodená od platenia dane. Vzhľadom na to, že sedliaci v 15. storočí spravidla stavali viacero domov za jednu portu (bránu), neodráža počet port alebo suma dane skutočný počet poddanských rodín v obci. Keďže v 15. storočí v dedinách na zvykovom práve pripadali približne dve poddanské rodiny na dve porty,⁷ možno predpokladať, že v Hrani žilo v tomto období najmenej 35 domácností. Hraň obývalo v 15. storočí takmer výlučne poddanské obyvateľstvo, výnimkou boli iba panskí úradníci a miestny farár.

Obyvateľstvo Hrane v stredoveku bolo rímskokatolíckeho náboženstva. Na existenciu kostola už v 11. storočí poukazuje spomínané pohrebisko. Možno preto predpokladať, že Hraň pravdepodobne bola jednou z obcí, kde bol už v zmysle zákonov sv. Štefana postavený kostol, slúžiaci pre desať okolitých dedín. Napriek tomu, že písomne chrám do konca stredoveku v obci nie je doložený, možno predpokladať jeho nepretržitú existenciu. Zrejme bol predchodcom neskoršieho reformovaného kostola (príp. stál na mieste jeho neskoršej stavby), ktorý je uvádzaný v písomnostiach z prvej polovice 17. storočia.⁸ Miestna farnosť mohla najskôr zaniknúť v priebehu reformácie v prvej polovici 16. storočia.

Etnické pomery v obci v stredoveku nie je možné spoľahlivo rekonštruovať. Aj keď pôvodná obec bola rozhodne slovienska (slovenská), je pravdepodobné, že už v 11. storočí ju osídlilo aj maďarské obyvateľstvo⁹ a v nasledujúcom období tak získala prevažne maďarský etnický charakter, ktorý si udržala až do nedávnej minulosti.

Po osudnej moháčskej bitke, ktorá na konci augusta 1526 ukončila existenciu stredovekého Uhorského kráľovstva, nastalo niekoľko desaťročí trvajúce obdobie bojov o trón a vnútorných vojen. Zároveň začala ďalšia vojna s osmanskou ríšou, ktorá najprv zúrila na južných hraniciach a s postupom tureckej moci sa presúvala stále viac na sever. Tieto konflikty, aj keď čiastočne prebiehali najmä vo vzdialenejších oblastiach, výrazne zasiahli do ďalších osudov všetkých stolíc a obcí, vrátane Hrane.

Majiteľmi hradného panstva Slanec boli takmer počas celého 16. storočia naďalej Losonczyovci. Spolu s nim vlastnili takisto jeho exteritoriálnu časť v Zemplínskej stolici s centrom v Hrani. Nesporne najvýznamnejšou osobnosťou spomedzi Losonczyovcov v tomto období bol legendárny protiturecký bojovník Štefan Losonczy. V zápase medzi dvoma kráľmi podporoval spoiatku Jána Zápoľského, neskôr sa však pridol na stranu Ferdinanda Habsburského. Spolu s Petrom Perényim bojoval proti panovníkovým protivníkom na východe krajiny, za čo získal viacere majetky. Vďaka nim zveľaďoval svoje panstvo na Zemplíne so strediskom v Hrani. V službách Ferdinanda I. sa Štefan Losonczy preslávil ako hrdina prvej etapy protitureckých bojov v Uhorsku. Za svoje zásluhy mu panovník zveril majetky na juhu krajiny v Temešskej stolici, ako aj hodnosť temešského župana. Sídлом

⁷ OLÁH, T. *Pusztafalu története a XVII. században*, s. 42.

⁸ Történeti jegyzetek Zemplén vármegyéről. In DONGÓ, GYÁRFÁS, G. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez VII. Sátorlajújhely 1902*, s. 135.

⁹ KNIEZSA, I. *Magyarország népei a XI. században*. Budapest 2000.

stolice bol mocný hrad Temešvár, ležiaci priamo v susedstve tureckého územia, vklineného do Kráľovského Uhorska. Osmanská moc sa svoje teritórium snažila rozšíriť, v čom im bránila práve táto pevnosť. Kým v októbri 1551 porazil turecké vojsko a úspešne odrazil niekoľko pokusov o dobytie hradu, v lete nasledujúceho roku neodolal stotisícovej osmanskej armáde. Napriek dohode ho turecký paša dal ihneď popraviť. Štefan Losonczy, pán Hrane, vošiel do dejín tým, že ako prvý po moháčskej porážke dokázal počas niekoľkých týždňov úspešne odolávať obrovskej tureckej presile, v dôsledku čoho muselo osmanské velenie zmeniť svoju stratégiu v postupe do Uhorska.¹⁰

Počas panstva Losonczyovcov bol v prvej polovici 16. storočia postavený v obci kaštieľ. Je možné, že nové sídlo nadviazalo na starší opevnený objekt, slúžiaci už v predchádzajúcom storočí ako sídlo správcu tejto časti panstva Slanec. Túto funkciu plnil aj počas nasledujúcich dvoch storočí. Dobové dokumenty ho uvádzajú ako „castellum“ (hrad, kaštieľ) či „fortalicium“ (opevnené sídlo, hrádok), čo poukazuje na to, že bol opevnený a mal aj obrannú funkciu. Losonczyovci nechali kaštieľ postaviť ako tzv. vodný hrad na nevysokej vyvýšenine západne od obce. Pozostával z masívnej budovy, chránenej hlbokou vodou napustenou priekopou, hradbou a od východu dvoma vežami.¹¹

Po smrti Štefana Losonczyho sa jeho zemplínske panstvo s centrom v Hrani dostalo do držby jeho dcéry Anny, ktorá vošla do dejín ako objekt intímnej poézie najvýznamnejšieho uhorského renesančného básnika Valentína Balassiho. Po jej svadbe s krajinským sudcom Mikulášom Báthorym prešli tieto majetky do jeho vlastníctva.¹² Vlastnícke pomery obce a jej panstva sa zmenili po vydaji ďalšej dcéry Štefana Losonczyho, Kataríny. Jej manžel bol Mikuláš Várday.¹³ Hraň spolu s dvoma susednými dedinami sa tak stala súčasťou obrovských várdavovských statkov, rozprestierajúcich sa na území šiestich stolíc. Keď sa r. 1590 Anna Losonczyová po tretí raz vydala, tentoraz za Žigmunda Forgácha, stala sa Hraň s nevelkým panstvom majetkom Forgáchovcov, ktorí ju vlastnili bez prestávky viac ako nasledujúcich sto rokov.

V porovnaní s predchádzajúcim obdobím v priebehu celého 16. storočia klesal počet obyvateľov obce. Údaje z prvej polovice storočia síce k dispozícii nie sú, v daňových súpisoch od konca 60. rokov však možno sledovať sústavný pokles port v obci. V rokoch 1567, 1569, 1576, 1578 a 1582 bola Hraň zdanená od štyroch port.¹⁴ Takisto v roku 1593 boli v súpise zaznamenané štyri porty.¹⁵ Dicálny súpis z r. 1596 uvádza v obci už iba tri a pol porty a r. 1598 ju opäť zdanili od štyroch

¹⁰ NAGY, L. *Megfogyva bár, de tönkre nem...*. Budapest 1990, s. 48 – 54.

¹¹ Zemplén vármegye politikai és helyrajzi ismertetése. In DONGÓ GYÁRFÁS, G. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez VII.* Sátoraljaújhely 1902, s. 7.

¹² BAZML, Filmtár. Dicajegyzékek, 457.

¹³ Tamže.

¹⁴ BAZML, Filmtár. Dicajegyzékek, 457.

¹⁵ BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely Loc. 123/No. 66: Daňový súpis z r. 1593.

port.¹⁶ Prudký pokles port oproti neskorému stredoveku nebol priamo úmerný poklesu počtu obyvateľov obce. Preto sa od týchto údajov značne odlišujú ojedinelé súpisy, registrujúce počet poddanchých alebo domov v obci. Jeden z nich zaznamenal r. 1598 v Hrani 19 poddanských domácností bez bližšej špecifikácie spoločenského postavenia¹⁷ a podľa ďalšieho, pochádzajúceho z r. 1600, stálo v poslednom roku 16. storočia v obci 10 poddanských domov.¹⁸

Výrazný pokles počtu obyvateľov obce v priebehu 16. storočia mohol mať viacero príčin. Mohol byť dôsledkom nejakej, najskôr morovej epidémie, skôr však pustošenia vojsk v období vnútorných bojov a protitureckých vojen. Na to by nepriamo poukazovali už uvádzané údaje z 90. rokov. Kým r. 1598 žilo v Hrani 19 poddanských rodín, r. 1600 mala už iba 10 poddanských domov. Tento rozdiel mohol byť dôsledkom vtedy prebiehajúcej pätnásťročnej vojny s Osmanskou ríšou, počas ktorej na území stolice zimovali zle platené žoldnierske vojská. Obec nebola doosídlená ako niektoré iné dediny, a tak pokles obyvateľstva pokračoval i v nasledujúcom období.

Prevratné zmeny v náboženských pomeroch Hrane i celej krajiny spôsobila v prvej polovici 16. storočia reformácia. Táto nesporne najvýznamnejšia udalosť v duchovnom vývine spoločnosti v ranom novoveku v západnej a strednej Európe prenikla do Uhorska už v prvej polovici 20. rokov, jej prívrženci boli však spočiatku prenasledovaní a z viacerých príčin sa začala na vidieku masívne šíriť až niekoľko rokov po moháčskej bitke. K novému učeniu sa najprv hlásili nemeckí mešťania slobodných kráľovských a banských miest, neskôr sa s ním stotožnila aj aristokracia, šľachta a jej poddaní. Masy vidieckeho obyvateľstva sa stávali prívržencami ideí reformácie a vznikajúcich nových cirkví predovšetkým z iniciatívy svojich zemepánov. Podobne ako iní magnáti, aj majitelia panstva Slanec boli prívržencami a neskôr i šíriteľmi a podporovateľmi nových náboženských ideí.

Po víťazstve luterskej reformácie na väčšine územia Uhorského kráľovstva sa v polovici storočia začala v krajine šíriť tzv. druhá reformácia v podobe učenia švajčiarskych a juhonemeckých reformátorov, nazývaného podľa jeho najvýznamnejšieho predstaviteľa kalvinizmom. Táto švajčiarska reformácia si našla najviac priaznivcov v radoch hornouhorskej i zadunajskej šľachty a mešťanov veľkých zemepanských miest. Najsilnejšie zasiahlo toto učenie stolice, v ktorých nedošlo k vytvoreniu silných luterských cirkevno-správných celkov. V dôsledku toho sa konzervovalo lutherstvo v Dolnom Uhorsku a časti Zadunajska, väčšina Horného Uhorska¹⁹ bola však otvorená prenikaniu švajčiarskej reformácie. Tá sa na Zemplíne a v susedných vnútrotiských stoliciach presadila už do konca 50. rokov a začiatkom nasledujúceho desaťročia sa upevnila vznikom reformovaných seniorátov.

¹⁶ BAZML, Filmtár. Dicajegyzékek, 457.

¹⁷ Tamže.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Okrem dvoch západných stolíc, Šarišskej a Spišskej.

Spolu s majiteľmi panstva prijali najneskôr na začiatku 17. storočia nové náboženstvo i poddaní v pôsobnosti stredovekej rímskokatolíckej farnosti v Hraňi.²⁰ Podľa tradície mali obec reformovať ešte Losonczyovci, čo znamená, že k akceptácii nového učenia mohlo dôjsť najneskôr v 60. rokoch 16. storočia. V cirkevnom vývine obce došlo v priebehu 16. storočia okrem akceptácie švajčiarskej reformácie ešte k jednej významnej udalosti. Z neznámych príčin vtedy zanikla tunajšia farnosť, existujúca od stredoveku. Možno sa iba domnievať, že sa tak stalo v dôsledku personálnych zmien po prijatí nového učenia, azda kvôli dlhodobému uprázdneniu tunajšej fary. Nejakú bližšie neurčiteľnú úlohu v tomto procese mohli zohrať aj zmeny vo vlastníckych pomeroch v poslednej tretine storočia či udalosti spojené s pustošením cudzích vojsk. Možno noví zemepáni panstva neboli ochotní držať v každej obci kazateľa. Zároveň počet obyvateľov Hrane permanentne klesal a Novosad získal práve v tomto období postavenie mestečka. Nie je pritom možné ani približne určiť obdobie, kedy k tomu došlo. Azda niekedy na prelome storočí, keďže ešte r. 1600 existovala v obci fara aj škola.²¹ Každopádne v roku 1611 nebola už Hraň samostatnou farnosťou, ale predstavovala fíliu reformovanej farnosti susedného Novosadu.

V 17. a na prahu nasledujúceho storočia prežívala celá krajina veľmi búrlivé obdobie veľkých protitureckých vojen a protihabsburských povstaní. Tie, spolu s habsburskou absolutistickou politikou, sprevádzanou násilnou rekatolizáciou, priamo zasiahli veľkú časť Horného Uhorska, vrátane Zemplínskej stolice. Vojnovému pustošeniu, zdieraniu a plieneniu zo strany vojsk a negatívnym zásahom panovníkovej politiky sa nevyhla ani obec Hraň. Ich negatívne dôsledky viedli k poklesu obyvateľstva i dočasnej strate reformovaného chrámu.

Vlastnícke pomery obce ostávali počas celého 17. storočia nezmenené. Jej majiteľom boli baróni a neskôr grófi Forgáchovci, ktorí sa stali jedným z najvýznamnejších rodov v Kráľovskom Uhorsku a viacerí z nich zastávali popredné krajinské úrady. Žigmund, ktorý sa vďaka manželkiným majetkom stal jedným z najbohatších statkárov v Uhorsku, obsadil významné úrady. Stal sa vrchným pohárnikom, krajinským sudcom, županom troch stolíc a r. 1618 palatínom. Forgáchovci boli medzi prvými magnátmi v Uhorsku, ktorí spojili svoje osudy s habsburskými panovníkmi a stali sa jednými z ich najvýznamnejších opôr v zápase so stavovskou opozíciou a pri presadzovaní rekatolizácie. V roku 1620, zrejme kvôli spochybneniu vlastníctva počas majetkových sporov na konci 16. storočia, dostal palatín barón Žigmund Forgách od kráľa Ferdinanda I. novú donáciu na panstvo Hraň.²² Po ňom zdedil obrovské rodinné majetky jeho syn barón Adam Forgách, ktorý sa preslávil ako vojvodca v protitureckých vojnách. Takisto on zastával významné funkcie: bol kapitánom Sečianskeho hradu, Nových Zámkov,

²⁰ Každopádne r. 1611 bolo už obyvateľstvo obce reformované. *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16.-17. századból*. Ed. Dienes, D. Budapest 2001, s. 322.

²¹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej stolice*, s. 173.

²² Zemplén vármegye politikai és helyrajzi ismertetése. In DONGÓ, GYÁRFÁS, G. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez VII*. Sátoraljaújhely 1902, s. 6.

pred dunajským, resp. dolnouhorským hlavným kapitánom a krajiniským sudcom. Za jeho zásluhy ho panovník odmenil udelením grófskeho titulu. Azda najviac sa však preslávil jeho syn a ďalší zemepán Hrane gróf Šimon Forgách. V cisárskej armáde získal vysoké dôstojnícke hodnosti a na prelome storočí sa stal generálom. Pre aktívnu účasť v povstaní Františka II. Rákócziho prišiel o všetky majetky a po jeho ukončení r. 1711 tak aj v Hrani skončilo panstvo Forgáchovcov.

V priebehu prvej polovice 17. storočia ďalej pokračoval úbytok port a zrejme aj obyvateľstva obce. Podľa súpisu z r. 1601 stálo v Hrani 8 a v nasledujúcom roku 7 poddanských domov.²³ Daňové súpisy z r. 1604 a 1605 zaznamenali dve porty, r. 1606 a 1609 už iba jednu sedliacku portu. V roku 1610 bola Hraň zdanená od jednej sedliackej a dvoch želiarskych port, r. 1613 mala jednu sedliacku, jednu polovičnú a jednu osminovú želiarsku portu, r. 1620 už len po jednej štvrtinovej sedliackej aj želiarskej porte.²⁴ V roku 1630 boli v obci už tri porty, z nich dve sedliacke a jedna želiarska,²⁵ r. 1635 opäť už iba jedna sedliacka porta.²⁶ Jednou z príčin pokračujúceho poklesu port a iste i počtu obyvateľov boli akiste vojenské udalosti pätnásťročnej vojny a protihabsburských povstaní.

Po ukončení posledného z protihabsburských povstaní prvej polovice storočia, vedeného Jurajom I. Rákóczim a následne tridsaťročnej vojny došlo k zmierneniu týchto negatívnych javov a postupne rástol aj počet obyvateľov Hrane. V roku 1672 žilo v obci spolu 21 roľníckych, z nich 20 poddanských domácností.²⁷ Stoličný súpis z roku 1693 zaznamenal však už len 8 samostatných poddanských domácností (bez želiarov bývajúcich na majeri) v obci.³¹ Ďalší pokles počtu obyvateľov bol iste dôsledkom teroru habsburskej armády po potlačení odboja Wesselényiho sprisahania a následne kuruckého povstania v r. 1670 a 1672, povstania Imricha Thökölyho a azda aj spustošenia panského majera počas týchto udalostí.

Po náboženskej stránke bolo obyvateľstvo Hrane v 17. storočí protestantské. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia v obci už v prvej štvrtine nového storočia neexistovala samostatná farnosť. Hraň bola vtedy už fíliou Novosadu, spolu s Kašovom, Zemplínskym Brančom a Hrčelom. Miestnemu reformovanému obyvateľstvu však naďalej slúžil stredoveký kamenný kostol. Po zrušení farnosti zrejme prechodne zanikla aj tunajšia škola, doložená na konci predchádzajúceho storočia. V prvej štvrtine 17. storočia navštevovali deti z Hrane školu v Novosade. Tá však bola v zlom stave a farnosť vyžadovala i od fílií participáciu na jej opravách, no obyvatelia Hrane sa na nich zúčastňovať odmietli (r. 1536, 1647).²⁸ Pravdepodobne v priebehu prvej polovice storočia obnovili svoju starú, resp. postavili novú školu,

²³ BAZML, Filmtár. Dicajegyzékek, 457.

²⁴ BAZML, Filmtár. Dicajegyzékek, 457, 458.

²⁵ BAZML Zemplén Levéltára Sátorajújhely Loc. 104/No. 475: Daňový súpis z r. 1630.

²⁶ BAZML, Filmtár. Dicajegyzékek, 458.

²⁷ MOL Budapest, U et C, 156, Fasc. 56, No. 20: Súpis panstva Hraň z r. 1672.

²⁸ DIENES, D. *Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső-Magyarországon 1596-1672*. Sárospatak 2000, s. 114 – 116.

ktorá pôsobila najneskôr v 40. rokoch.²⁹

Reformovaný farár z Novosadu užíval v Hrani ornú pôdu v troch častiach chotára: jedno pole pri Sírniku, ďalšie vedľa cesty do Novosadu a tretie v časti Tölgyes alja, každé s výmerou jedného jutra. Ďalšiu časť príjmov farára a farnosti tvorili naturálne dávky od poddaných. Sedliaci, ktorým aj po odvedení dvoch desiatkov ostalo 20 stohov pšenice, mali kazateľovi dať 60 snopov. Ak im ostalo 10 stohov, odovzdávali farárovi asi polovicu, tí, čo mali 15 stohov, dávali fare 3 kríže. Sedliaci, ktorí nemali pre svoju potrebu ani 10 krížov, odovzdávali farárovi 4 denáre alebo 4 gbely pšenice. Želiari bez vlastného obilia mali odvádzať po 20 denárov, vdovy 3 rífy plátna. Všetci sedliaci dávali farárovi po jednej sliepke. Okrem naturálií mal každý poddaný zaplatiť fare po 3 denáre. Ďalšie náležitosti poberal kazateľ za rôzne cirkevné úkony. Pri krstínach to bola jedna sliepka a jeden chlieb, pri sobášení platili všetci svadobčania po jednom denári, ak sa sobáš konal v dome, dostal kňaz 1 zlatý. Pristáhovalci do obce mali zaplatiť sumu 40 denárov.³⁰

Podobne, avšak v oveľa menšom množstve, odvádzali obyvatelia obce naturálne dávky aj iným zamestnancom farnosti. Náležitosti poskytované zvonárovi boli spočiatku dobrovoľné, neskôr mu mal každý sedliak odovzdať 4 snopy pšenice a dve holby vína. Učiteľovi v Novosade odovzdávali všetci sedliaci po jednom gbeli vína s obsahom 8 holb. Tí, ktorí nedorábali víno, platili rektorovi po 20 denárov alebo bližšie neurčené množstvo pšenice. Každý obyvateľ mu bol povinný dať aj 3 denáre a jednu sliepku. Vdovy odovzdávali 3 rífy plátna. Za vyhotovenie poslednej vôle s pečatou mestečka dostával učiteľ od ľudí z fílií 8 denárov.³¹

Keďže Forgáchovci ako katolíci patrili od začiatku 17. storočia k stúpencom habsburskej vlády a ich rekatolizačnej politiky, aj v Hrani a ďalších obciach panstva sa pomerne skoro pokúsili o rekatolizáciu ich reformovaného obyvateľstva. Počas postupujúcej rekatolizácie v druhej štvrtine 17. storočia, sprevádzanej obsadzovaním protestantských kostolov, škôl a vyhánaním kňazov, takisto v Hrani prišiel reformovaný zbor o svoj kostol. Ku skonfiškovaniu chrámu došlo najpravdepodobnejšie v priebehu 30. rokov 17. storočia, zrejme z iniciatívy palatína baróna Žigmunda Forgácha, ktorý bol nielen bratom ostrihomského arcibiskupa, ale aj sám patril k najvýznamnejším stúpencom rekatolizačnej politiky panovníka. Podmienky pre navrátenie kostola vznikli až v druhej polovici 40. rokov. Práve prenasledovanie protestantov, zaberanie chrámov a vyhánanie kazateľov boli totiž jednými z hlavných príčin vypuknutia stavovského povstania pod vedením sedmohradského kniežaťa Juraja I. Rákócziho v r. 1644 – 1645. Po víťaznom povstaní sa dostala otázka slobody vyznania protestantov na rokovanie uhorského snemu r. 1647, ktorý obnovil aj rozšíril zákon z r. 1608 o práve na slobodné vyznávanie náboženstva pre všetkých obyvateľov krajiny a v zákonomnom článku č. VI rozhodol

²⁹ Adatok az oktatásügy történetéhez. In DONGO GYÁRFÁS, G. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XI.* Sátoraljaújhely 1906, s. 234.

³⁰ DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16.-17. századból.* Budapest 2001, s. 322.

³¹ DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16.-17. századból,* s. 323.

o navrátení časti neprávom skonfiškovaných chrámov. Práve reformovaný kostol v Hrani bol jedným z troch evanjelických chrámov (oboch vyznaní) v Zemplínskej stolici, ktoré mali dostať naspäť ich pôvodní majitelia.³²

Ďalšie veľké škody priniesli stoliciam na severovýchode povstania v poslednej tretine 17. a na začiatku 18. storočia, ako aj panovníkove represie. Po neprimeraných represívnych zásahoch vojska po nevydarenom Wesselényiho sprisahaní sa práve Zemplínska stolica stala jednou z oblastí nového kuruckého hnutia a povstania r. 1672. Jednou z odpovedí panovníka bola dočasná likvidácia obidvoch protestantských cirkví, začatá smutne známymi Prešporskými (krvavými) súdmi rokov 1673 – 1674. O niekoľko rokov však vypuklo mohutné protihabsburské povstanie pod vedením posledného evanjelického magnáta Imricha Thökölyho (v rokoch 1678 – 1686), ktoré potom do konca storočia vystriedala reštitúcia absolutizmu. Na začiatku nového storočia zachvátilo krajinu ďalšie, najmohutnejšie a najrozsiahlejšie povstanie, vedené zemplínskym rodákom Františkom II. Rákóczim. Počas nich sa na vidieku často striedali vojská obidvoch bojujúcich strán, čo prinieslo ďalšie plienenie a pustošenie. Okrem neho postihla krajinu v r. 1709 – 1710 ničivá morová epidémia, ktorá spôsobila masívne vyľudnenie.

Na začiatku tohto obdobia (v r. 1671 – 73) prechodne zanikol aj reformovaný zbor, kostol a škola v Hrani. Po jeho odňatí vojenskou mocou v rokoch 1670 – 1671 vyslali protestantské stavy Zemplínskej stolice notára Petra Kazinczyho k vdove baróna Žigmunda Forgácha s prosbou o intervenciu v záujme navrátenia chrámu.³³ To sa im však nepodarilo, keďže tunajší chrám sa r. 1681 opäť uvádza v zozname kostolov, neprávom skonfiškovaných evanjelikom obidvoch vyznaní.³⁴

Násilnosti vojska sprevádzané prenasledovaním protestantov stupňovali nespokojnosť a tá viedla r. 1678 k začatiu nového protihabsburského povstania, pod vedením Imricha Thökölyho. Východ krajiny a s ním i Zemplínska stolica, bol vtedy hlavnou hospodárskou a sociálnou základňou povstania. Rovnako v Hrani v rokoch 1678 – 1685 pobývali, zimovali alebo len prechádzali rôzne oddiely povstalcov. Opevnený kaštieľ opäť obsadili vojaci.³⁵ Po ústupe kurucov na juh Zemplína koncom roku 1685 povstalcov i v tejto oblasti vystriedali jednotky habsburskej armády a tie sa k obyvateľstvu nesprávali o nič lepšie. Vojnové ničenie, nadmerné požiadavky vojska a vysoké daňové zaťaženie spôsobili zrejme koncom 80. rokov opäť pokles obyvateľstva a niektorí sedliaci obec opustili. Ich dôsledkom boli akiste 2 a $\frac{3}{4}$ pustých usadlostí, uvádzané v tomto období.³⁶

Počas Thökölyho povstania došlo k reštitúcii náboženskej slobody

³² *Corpus Juris Hungarici*. Tyrnavia 1734.

³³ Történeti jegyzetek Zemplén vármegyéről. In DONGO GYÁRFÁS, G. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez VIII*. Sátoraljaújhely 1903, s. 72 – 73.

³⁴ Történeti jegyzetek Zemplén vármegyéről. In DONGO GYÁRFÁS, G. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez VII*. Sátoraljaújhely 1902, s. 135.

³⁵ MOL Budapest, U et C, 156, Fasc. 56, No. 20: Súpis obce Hraň z r. 1682.

³⁶ MOL Budapest, U et C, 156, Fasc. 114, No. 56: Súpis obce Hraň z konca 80., resp. začiatku 90. rokov 17. storočia.

reformovaného obyvateľstva v obci. Po obsadení tejto oblasti kurucmi boli všetky skonfiškované kostoly navrátené ich pôvodným majiteľom – reformovaným. Z exilu sa vrátili kňazi, ktorí na povstaleckom území obnovili cirkevný život. Pod vplyvom rýchleho postupu kuruckých vojsk zvolal r. 1681 Leopold I. do Šopronu snem, ktorý povolil činnosť obidvoch evanjelických cirkví v krajine a rozhodol o navrátení časti skonfiškovaných chrámov. Vo východných stoliciach, ktoré boli v moci povstalcov, mali ostať všetky chrámy protestantom, na západe dostali iba vymedzené tzv. artikulárne miesta. Napriek tomu, že tieto tzv. šopronské artikuly neprijala ani jedna strana, ostali v platnosti po povstaní a boli potvrdené opäť snemom v Prešporku r. 1687. V Hrani bola obnovená činnosť reformovaného zboru určite už po príchode kurucov v r. 1678 – 1680, takže tunajší chrám sa v snemových artikulách menovite neuvádza. Ani po povstaní však nedošlo k zániku zboru a novému zabratiu kostola, ktorý slúžil reformovaným až do polovice nasledujúceho storočia.

Po Satmárskom mieri, ktorý r. 1711 ukončil povstanie Františka II. Rákócziho a s ním všetky protihabsburské povstania v Uhorsku, nastala nová epocha v dejinách krajiny. Charakterizovalo ju bližšie pripútanie k habsburskej monarchii a vládnucej dynastii, strata niektorých atribútov štátnej samostatnosti, postupné presadzovanie absolutizmu a dlhá, sedem desaťročí trvajúca, tzv. „tichá“ rekatolizácia, bez násilných metód, avšak podstatne účinnejšia.

Po porážke posledného protihabsburského povstania, došlo v celej krajine k významným zmenám vo vlastníckych pomeroch. Predovšetkým mnohí bývalí prívrženci Františka II. Rákócziho prišli konfiškáciami po Satmárskom mieri o obrovské majetky. Týkalo sa to aj kuruckého maršala grófa Šimona Forgácha, posledného zemepána Hrane pred koncom povstania. Napriek tomu, že ešte počas odboja upadol do nemilosti a dvakrát sa dostal do väzenia, po Satmárskom mieri sa odmietol zmieriť s porážkou a prisahať vernosť habsburskému panovníkovi. Ešte v roku 1711 odišiel spolu s ďalšími bývalými povstalcami do Poľska, kde prežil zvyšok života.³⁷

Do roku 1711, s ústupom povstaleckej moci, obsadilo habsburské vojsko obrovské forgáchovské majetky. Už v januári 1711 bola grófovi Šimonovi Forgáchovi skonfiškovaná aj obec Hraň.³⁸ Spolu s ďalšími súčasťami panstva sa dostala do správy komory a ostala v nej až do polovice storočia. Po roku 1717 ju získali cestou zálohu noví zemepáni, Bégányiovci.³⁹ Zemianska rodina Bégányiovcov pochádzala z Ugočskej stolice. V prvej polovici 18. storočia zálohom alebo kúpou získali jej príslušníci okrem panstva Hraň majetky vo viacerých stoliciach.⁴⁰ Bégányiovci mali Hraň v držbe do druhej polovice storočia.⁴¹ Avšak už r. 1852 ju (spolu s celým

³⁷ HECKENAST, G. *Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban?* Budapest 2005, s. 149.

³⁸ MOL Budapest, U et C, 156, Fasc. 30, No. 17: Súpis majetkov skonfiškovaných po r. 1711 pre odboj proti panovníkovi.

³⁹ MOL Budapest, U et C, 156, Fasc. 12, No. 30: Súpis panstva Hraň z r. 1717.

⁴⁰ NAGY, I. *Magyarország családjai czimerekkel és nemtérendi táblákkal*, IV. Pest 18851.

⁴¹ MOL Budapest, U et C, 156, Fasc. 188, No. 30: Súpis panstva Hraň z r. 1751.

panstvom) získal ako forgáchovský konfiškát nový majiteľ podžupan Zemplínskej stolice Ján Okolicsányi.⁴² Po ňom sa panstvo aj obec dostali do vlastníctva ďalšieho zemepána, Michala Almássyho, manžela Zuzany Okolicsányiovej. Michal Almássy sa takisto usadil v Hraň, rozšíril a prestaval tamojší kaštieľ. Majiteľom obce bol až do nasledujúceho storočia.⁴³

V 18. storočí, v súvislosti so zmenami vo vlastníckych pomeroch sa posilnilo postavenie obce ako centra neveľkého panstva. V dôsledku rozdelenia skonfiškovaných majetkov zanikli akékoľvek väzby na niekdajšie panstvo hradu Slanec a zmenilo sa aj samotné panstvo Hraň. V druhej polovici 18. storočia ho tvorili obce Hraň, Novosad, Kašov a Veľaty.⁴⁴ Napriek tomu, že najväčší hospodársky význam z nich malo zrejme mestečko Novosad, Hraň ako stredisko panstva a sídlo zemepánov si udržala ústredné postavenie.

Na ďalší pokles obyvateľstva obce poukazuje celokrajinský súpis vykonaný v roku 1715, štyri roky po ukončení povstania Františka II. Rákócziho. Podľa jeho údajov obývalo vtedy Hraň celkovo sedem poddanských domácností, z nich bolo päť sedliackych a dve želiarske.⁴⁵ Počet obyvateľov obce tak oproti koncu druhej polovice 17. storočia (r. 1682) poklesol takmer o celú polovicu, čo však bolo menej ako v iných dedinách južného Zemplína, ktoré boli po povstaní a morovej epidémii doslova vyľudnené (napr. Michalovce).

V náboženskom vývine obce v 18. storočí nastali významné zmeny, spôsobené predovšetkým dvoma príčinami: prisťahovaním nového obyvateľstva a napredujúcou rekatolizáciou. Ich výsledkom bola marginalizácia a napokon zánik reformovaného zboru aj príchod rímskokatolíkov a gréckokatolíkov, ktorí si čoskoro vytvorili vlastné cirkevné organizácie v obci. Demografické zmeny, najmä príchod nového slovenského a rusínskeho obyvateľstva spôsobili narušenie dovtedajšieho maďarského národnostného charakteru obce a vzhľadom na jej okrajovú polohu na etnickej hranici sa aj v nasledujúcich desaťročiach posilňovala najmä slovenská národnosť. Tieto zmeny v národnostnej skladbe sa premietli aj do náboženských pomerov, keď potomkovia pôvodného obyvateľstva, reformovaní sa naďalej hlásili k maďarskej národnosti, na rozdiel od katolíkov obidvoch rítov.

Reformovaná farnosť v Novosade, ktorej fíliou bola aj Hraň, po Satmárskom mieri nezanikla a na teritóriu panstva naďalej nerušene pôsobila kalvínska cirkev. Počas správy komory jej úradníci zrejme do náboženských pomerov nezasahovali, a tak obec v nasledujúcich rokoch nebola vystavená ďalšej vlne rekatolizácie. Až do druhej polovice storočia, počas panstva Bégányiovcov, ktorí sami boli kalvínskeho

⁴² Zemplén vármegye politikai és helyrajzi ismertetése. In DONGO GYÁRFÁS, G. *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez VII.* Sátoraljaújhely 1902, s. 7.

⁴³ *A Kassai százéves egyházmegye történelmi névtára és évkönyv. Zempléni főesperesség.* Kassa 1904, s. 502. MOL Budapest HTT: Garanyi Dominium helységeknek Urbarioma 1774.

⁴⁴ Tamže.

⁴⁵ BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV-1005/a, C.Loc. 114, No. 89: Krajinský súpis z r. 1715.

vyznania, v obci naďalej pôsobila reformovaná cirkev a obyvatelia užívali starý stredoveký kostol. K nemu bola pristavaná drevená zvonica s jedným zvonom. Spoločne s poddanými navštevovali reformované služby Božie aj zemepáni. Bégányiovci, potom, ako prevzali od komory zálohované panstvo a nastahovali sa do kaštieľa prestali používať tamojšiu domácu kaplnku, pochádzajúcu z čias Forgáchovcov a prebudovali ju na kuchyňu. Cirkvi patrilo v obci nevelké pozemkové vlastníctvo, slúžiace pre potreby farnosti a obživu farára: polia v chotári, jedno v chotárnej časti vedúcej k Cserje s plochou dva gbely, ďalšie smerom ku kopcu Avas a lúka zvaná Getzi (Getziho). Od veriacich z celej obce poberal farár ročne 50 krížov obilia. Bližšie sú povinnosti poddaných voči farárovi (naturálne dávky) uvedené v predchádzajúcej kapitole. V roku 1749 žilo v Hrani 113 reformovaných, čo bolo o málo viac ako polovica všetkých obyvateľov.⁴⁶

V polovici 18. storočia však už nie všetko obyvateľstvo obce bolo reformovaného náboženstva. V desaťročiach po Salmárskom mieri bola celá oblasť doosídlená prisťahovalcami zo severných, vojnou a morom menej postihnutých oblastí. Noví obyvatelia, najmä Slováci a Rusíni, boli poväčšine rímsko- a gréckokatolíkmami. Aj keď ešte nemali prevahu, tvorili už podstatnú časť obyvateľstva obce. Táto skutočnosť bola zrejme jednou z príčin alebo aspoň zámienkou rýchlej a dramatickej rekatolizácie, uskutočnenej začiatkom päťdesiatych rokov novou vrchnosťou.

Zmena cirkevných pomerov v obci spojená s násilnou rekatolizáciou úzko súvisela s odkúpením panstva Hraň zemplínskym podžupanom katolíkom Jánom Okolicsányim. Nový zemepán, čoskoro po prevzatí panstva pristúpil k násilnému odňatiu protestantských chrámov a škôl, vykázaniu kazateľov a konfiskácii všetkého cirkevného majetku. V Hrani, Novosade a ďalších obciach panstva sa v podstate iba s istým oneskorením zopakoval scenár známy z desiatok iných evanjelických či reformovaných dedín a mesteciek z prvej polovice storočia. V roku 1752 zakázal Ján Okolicsányi reformovanej cirkvi pôsobiť v Novosade a jeho fíliách a vyhnal posledného kazateľa Gabriela Túriho. Kostol v Hrani ostal opustený a aby ho obyvatelia nemohli používať, vyžiadal si zemepán od nich kľúče, pod zámenkou zbierania holubov, ktoré im potom už nevrátil. Dva roky, do r. 1754, stál chrám prázdny. V tom istom roku odobral Okolicsányi reformovaným svojvoľne zvon a nechal ho odviezť do Veľat. Reformovaní sedliaci, vidiac, že je ohrozená samotná existencia zboru, vlámali sa raz v noci do kostola a odniesli z neho všetky predmety, potrebné pre slúženie Večere Pánovej a tie potom uschovali vo svojich domoch. Chrám počas dlhého používania natoľko spustol, že sa ho zemepán rozhodol zbúrať a na jeho mieste dal v rokoch 1755 – 1756 postaviť nový, avšak už rímskokatolícky kostol. Do drevenej zvonice nechal doviesť nový zvon, ktorý podľa dohody mali právo užívať aj reformovaní, čo však trvalo iba veľmi krátko.⁴⁷

Vykázanie kazateľa a násilné odňatie chrámu spolu s jeho následným zbúraním

⁴⁶ Archív Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy Košice: Kanonická vizitácia z r. 1749; *A Zempléni Református Egyházmegye összeírása 1782*. Ed. Dienes, D. Sárospatak 2003, s. 106.

⁴⁷ Tamže.

a postavením katolíckeho kostola malo byť začiatkom likvidácie reformovanej cirkvi v Hrani a postupnej katolizácie jej obyvateľov. Tento pokus bol však z viacerých príčin v konečnom dôsledku neúspešný. Jednak prišiel už pomerne neskoro, necelé tri desaťročia pred Tolerančným patentom Jozefa II., vďaka ktorému bol zbor obnovený. V Novosade pritom naďalej pôsobil reformovaný kazateľ a veriaci si tam postavili drevený chrám, kam iste tajne chodili aj obyvatelia Hrane. Je možné aj to, že sa priamo v obci schádzali na tajných bohoslužbách, tak ako to robievali reformovaní v neďalekom Kožuchove.⁴⁸ Zrejme z týchto dôvodov reformovaná cirkev pretrvala v Hrani aj v nasledujúcich rokoch a ešte aj po dvoch desaťročiach, r. 1776 sa k nej hlásilo 185 obyvateľov.⁴⁹ V každom prípade sa tak aj Hraň v druhej polovici 18. storočia stala jedným z neúspešných príbehov násilnej rekatolizácie, keď sa jej reformovaným veriacim, napriek absencii chrámu i kňaza, ako aj proti vôli zemepána, podarilo odolať rekatolizácii a zachovať si aj bez inštitúcie cirkvi, resp. farnosti svoju protestantskú vieru.

Rímskokatolíci, ktorí od roku 1757 užívali jediný kostol v obci, boli filiou novozriadenej farnosti v Branči. Takisto tá bola založená r. 1755 z iniciatívy už spomínaného podžupana Jána Okolicsányiho. Rímskokatolícky Kostol Nájdenia sv. Kríža v Hrani dal v rokoch 1756 – 1757 postaviť Ján Okolicsányi. Vnútrotným zariadením chrám v nasledujúcich rokoch vybavil ďalší zemepán obce Michal Almássy. Nový barokový kostol mal predstavanú murovanú vežu, ktorá nahradila drevenú zvonicu. V roku 1766 bol postavený hlavný oltár spolu s dvoma bočnými oltármi. Všetky tri boli bohato zdobené obrazmi, plastikami a zlatením. V tom období bola v chráme inštalovaná aj baroková krstiteľnica.⁵⁰ Na kamennom chóre bol postavený organ s ôsmimi registrami, vo veži boli dva zvony, jeden vážil tri a druhý dva a pol centa. Donátori zabezpečili kostol všetkým potrebným zariadením a vybavením. V chráme boli strieborné kalichy, misky a nádoby na hostie, drevené, pozlátené a sklenené svietniky a lampáše, zvončeky, súčasti rôzneho kňazského odevu, ručníky, prikrývky na oltár a knihy (rituál a kancionál).⁵¹

Počet rímskokatolíckych veriacich nebol zrejme ešte v čase vzniku filie porovnateľný s počtom reformovaných. V polovici storočia tvorili ešte rímskokatolíci s 39 veriacimi početne najmenšiu cirkev v obci.⁵² Jeden z miestnych katolíkov, Juraj Polánkay, vykonával funkciu kantora, organistu a zvonára. Prvým rímskokatolíckym farárom v Branči bol Tomáš Černek a po ňom v sledovanom

⁴⁸ *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808)*. Budapest 1998, s. 399.

⁴⁹ Archív Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy Košice: Kanonická vizitácia farnosti Branč z r. 1772.

⁵⁰ *Súpis pamiatok na Slovensku I*. Bratislava 1967, s. 448 – 449.

⁵¹ Archív Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy Košice: Kanonická vizitácia farnosti Branč z r. 1772.

⁵² *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808)*. Budapest 1998, s. 370.

období vo farnosti pôsobili Jozef Klembarský, Andrej Dolhai a Michal Hazucha.⁵³ Dôchodky farnosti pozostávali z troch častí. Farár dostával ročne sumu 150 rýnskych zlatých z fundácie založenej Jánom Okolicsányim, už uvádzané naturálne dávky od poddaných a úžitky z farskej pôdy s rozlohou 15 gbelov. Kantor, organista a zvonár dostával ročne 15 rýnskych zlatých a užíval pole s plochou 3 kily. Naturálne dávky aj štólu rímskokatolíckemu farárovi odovzdávali okrem katolíkov takisto reformovaní poddaní.⁵⁴

Gréckokatolíkov žilo v Hrani v polovici storočia (r. 1749) 53 a predstavovali tak druhú najsilnejšiu konfesiu.⁵⁵ Podobne ako rímskokatolícke obyvateľstvo, aj oni sa prisťahovali v období po Satmárskom mieri. V čase príchodu do Hrane to boli prevažne Rusíni zo severnejších oblastí stolice. Na základe neskorších údajov (66 r. 1786) je však zrejmé, že v nasledujúcich rokoch ich počet výraznejšie nevzrastal.⁵⁶ Vlastný chrám v tomto období v obci nemali a patrili ako fília ku gréckokatolíckej farnosti v Novosade. Starý stredoveký cintorín nebol rozdelený medzi jednotlivé cirkvi a používali ho dedinčania všetkých troch náboženstiev.⁵⁷

Obdobie po vydaní Tolerančného patentu panovníkom Jozefom II. v roku 1781 ukončilo „tichú rekatolizáciu“ a nastolilo viac ako polstoročie trvajúcu náboženskú toleranciu. Charakterizovalo ju privilegované, dominantné postavenie katolíckej cirkvi pri občianskej emancipácii obidvoch protestantských cirkví. Trvalo až do revolúcie roku 1848, ktorá priniesla skutočné zrovnoprávnenie evanjelickej a. v. a reformovanej cirkvi s katolíckou.

Náboženské pomery v obci naďalej charakterizovalo spolužitie troch konfesií, rímskokatolíkov, gréckokatolíkov a reformovaných. V porovnaní s predchádzajúcim obdobím došlo pritom aj v tejto oblasti k niektorým významným zmenám. Akiste vďaka stavbe nového kostola, zavedeniu pravidelného cirkevného života, no najmä podpore zo strany vrchnosti a štátu zosilnela predovšetkým rímskokatolícka cirkev, ktorá už v prvej štvrtine 19. storočia zaujala prvé miesto v konfesionalnej štruktúre obyvateľstva.

Od konca 18. storočia tak sústavne stúpala počet rímskokatolíckych veriacich v obci. Kým r. 1786 žilo v Hrani 195 rímskokatolíkov, r. 1815 ich už bolo 383 a ich počet ďalej vzrastal. Údaje z r. 1828 uvádzajú síce spolu 567 katolíkov oboch rítov, keďže však gréckokatolíckych veriacich nemohlo byť viac ako 150, možno medzi nimi predpokladať najmenej 400 rímskokatolíkov.⁵⁸ Obec ostávala naďalej fíliou

⁵³ *A Kassai százéves egyházmegye történelmi névtára és évkönyv. Zempléni főesperesség.* Kassa 1904, s. 502.

⁵⁴ Archív Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy Košice: Kanonická vizitácia farnosti Branč z r. 1772.

⁵⁵ Archív Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy Košice: Kanonická vizitácia z r. 1749.

⁵⁶ *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808).* Budapest 1998, s. 386.

⁵⁷ Archív Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy Košice: Kanonická vizitácia z r. 1749.

⁵⁸ Tamže; *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808).* Budapest 1998, s. 370.

farnosti v Branči. Veriaci používali nový Kostol Nájdenia sv. Kríža, postavený a zaradený v päťdesiatych, resp. šesťdesiatych rokoch 18. storočia. V kamennej veži pribudol k dvom väčším zvonom jeden menší, tridsaťlibrový zvon. Vnútorne zariadenie a vybavenie chrámu pochádzalo z predchádzajúceho obdobia. Ku kostolu nepatrili v obci žiadne polia ani lúky.⁵⁹

V priebehu sledovaného obdobia sa na brančskej rímskokatolíckej fare vystriedalo pomerne veľa farárov. Do konca 18. storočia zastávali tento úrad Michal Hazucha, Andrej Džugaň a Tomáš Járosha, v prvej polovici 19. storočia ho vykonávali Anton Schön, Ján Lapsánszky, Ján Huttay, Peter Morvay, Jozef Švirbel a Jakub Molnár. Farár okrem platu z výnosov viacerých fundácií stále poberal naturálne dávky od poddaných z farnosti a filií. Každý sedliak mu bol povinný odovzdať po 2 korce, želiar po 1 korci raže. Štólu platili poddaní za viaceré cirkevné úkony. Za privedenie ženicha alebo nevesty po 12 grajciarov, za sobášenie 1 rýnsky zlatý, za pohreb cudzieho 2 rýnske zlaté, za menší pohreb domácich 10 grošov a za väčší 1 rýnsky zlatý. Šľachtické obyvateľstvo platilo dvojnásobok. Funkciu kurátora a kostolníka v Hrani zastával stále Michal Polyánkai. Za svoju prácu dostával ročne 30 zlatých z fundácie, ktoré boli využívané aj na pokrývanie bežných nákladov spojených s cirkevným životom filie. Ďalej užíval štyri polia v chotári obce s rozlohou 2 gbely.⁶⁰

K významným zmenám došlo v tomto období v postavení a živote reformovanej cirkvi v obci. V priebehu druhej polovice storočia, v dôsledku dynamického rozvoja rímskokatolíckej filie, štedro podporovanej panstvom, začal klesať podiel reformovaných v náboženskej skladbe obyvateľstva. Kľúčový význam pre obnovenie náboženského života reformovaných v Hrani mal Tolerančný patent, vydaný Jozefom II. r. 1781. Týmto zákonom panovník nielen zrovnoprávnil protestantov obidvoch vyznaní s katolíkmi, ale umožnil im zakladanie nových farností a filií. Bol zrušený rozdiel medzi súkromnou a verejnou náboženskou praxou a existujúce aj novovzniknuté farnosti mohli zakladať filie. Na jar 1782 bola obnovená filia novosadskej farnosti v Hrani a miestni reformovaní mohli opäť navštevovať bohoslužby v tamojšom chráme. Desať rokov po obnovení cirkevného života, r. 1792, si postavili vlastný drevený kostol, na mieste starého stredovekého cintorína. Ten po polstoročí používania už nevyhovoval potrebám rozrastajúceho sa zboru, ktorý sa rozhodol postaviť v roku 1842 nový, kamenný chrám.⁶¹

Tolerančný patent ukončil úpadok reformovaného zboru v obci a umožnil jeho ďalší rozvoj. Nepodarilo sa mu však celkom prekonať škody z predchádzajúcich troch desaťročí a zaujať vedúce miesto v konfesionalnej štruktúre obyvateľstva. Počet veriacich síce stúpал, tento rast však už nebol úmerný celkovému demografickému vývinu obce. Kým r. 1776 bolo v Hrani 185 reformovaných, r. 1823 už 264 a r.

⁵⁹ Archív Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy Košice: Kanonická vizitácia z r. 1815.

⁶⁰ Tamže; *A Kassai százéves egyházmegye történelmi névtára és évkönyv. Zempléni főesperesség*. Kassa 1904, s. 502.

⁶¹ *Súpis pamiatok na Slovensku I*. Bratislava 1967, s. 449.

1828 312.⁶² Po obnovení náboženského života zboru odvádžali reformovaní poddaní naturálne dávky kazateľovi v Novosade. Sedliaci s dvoma volmi odovzdávali po dvoch krížoch (snopoch) obilia, so štyrmi volmi štyri kríže, želiari alebo sedliaci bez dobytká dve štvrté obilia, všetci po jednom voze dreva a jednej sliepke (kurčatí). Služby Božie sa konali v nedeľu a dvakrát v týždni, v utorok a piatok.⁶³

Gréckokatolícki veriaci stále patrili ako fília k farnosti v Novosade. Napriek ich pomerne vysokému počtu nemali v obci vlastný chrám, ale, zrejme kvôli blízkosti sídlu farnosti, navštevovali tamojší kostol. Takisto ich počet od poslednej štvrtiny storočia stúpал, v konfesionalnej skladbe obyvateľstva zaujímali tretie miesto. V roku 1786 žilo v Hrani 66 gréckokatolíkov,⁶⁴ rovnako aj r. 1792, no na začiatku nasledujúceho storočia, r. 1806, stúpol ich počet na 136.⁶⁵ Farárom bol na prelome storočí Ján Bukószky (Bukovský), v roku 1828 Jozef Gulovič a po ňom Anton Daniľovič. Novosadský gréckokatolícky farár z tejto filie na konci storočia poberal ročný plat 11 zlatých.⁶⁶ Bohoslužobnou rečou gréckokatolíkov v Hrani bola rusínčina.⁶⁷

Od druhej polovice, najmä však od konca 18. storočia začalo na územie Zemplínskej stolice vo veľkom počte prichádzať židovské obyvateľstvo zo susednej Haliče a Poľska. Židia sa zaoberali najmä tradičným maloobchodom a už spomínaným nájmom panských regálov (páleníc, krčiem, mlynov) aj pôdy. Do Hrane sa židia nasťahovali pomerne neskoro. Na konci 18. ani na začiatku 19. storočia ešte židovské obyvateľstvo v obci doložené nie je. Prvé doklady o židoch pochádzajú až z roku 1828. V tom roku žilo v obci 8 obyvateľov židovského náboženstva. Akiste išlo o rodinných príslušníkov dvoch krčmárov Samuela Czukkera a Jozefa Čmuľa.⁶⁸ Židia tak predstavovali najmenej početné náboženstvo v konfesionalnej štruktúre obyvateľov. Nemali v obci modlitebňu, kúpeľ, zrejme ani cintorín a iné kultové objekty. Určite patrili do niektorej silnejšej židovskej obce v okolí (azda v Novosade).

Náboženský vývin Hrane sa výraznejšie nezmenil ani v druhej polovici 19. storočia, keď revolúcia r. 1848 – 49 nastolila rovnoprávne postavenie všetkých kresťanských náboženstiev, resp. cirkví, označovaných právne za tzv. prijaté. Podstatnou zmenou bolo prijatie židovského náboženstva a strešných organizácií

⁶² *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808)*. Budapest 1998, s. 399.

⁶³ *A Zempléni Református Egyházmegye összeírása 1782*. Ed. Dienes, D. Sárospatak 2003, s. 106.

⁶⁴ *Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808)*. Budapest 1998, s. 386.

⁶⁵ *A munkácsi Görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása*. Ed. Udvari, I. Nyíregyháza 1990, s. 150.

⁶⁶ BENDÁSZ, I. – KOI, I. *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792. évi katalógusa*. Nyíregyháza 1994, s. 109.

⁶⁷ *A munkácsi Görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása*. Ed. Udvari, I. Nyíregyháza 1990, s. 150.

⁶⁸ NAGY, L. *Notitiae politico- geographico- statisticae Hungariae*. Buda 1828, s. 443.

židovských obcí medzi prijaté cirkvi v roku 1893. Prevratné zmeny v tomto období nastali v spoločenskej sfére, keď po zrušení poddanstva sa bývalí sedliaci zmenili na samostatných roľníkov a miestni šľachtickí statkári na veľkostatkárov. Vzhľadom na dominanciu katolíckeho obyvateľstva sa posilnila slovenská národnosť v obci, ktorá presiahla 50 % a až v prvých rokoch 20. storočia, zrejme, v dôsledku štátom presadzovanej maďarizácie, klesla na 10 %.

Náboženské pomery v Hrani v priebehu druhej polovice 19. storočia naďalej charakterizovalo tradičné spolužitie troch kresťanských vyznaní s rýchlo sa rozrastajúcou židovskou komunitou. Prvé miesto v konfesionálnej štruktúre si stále udržiavala rímskokatolícka cirkev, za ňou nasledovala reformovaná a gréckokatolícka cirkev. Ani v tomto období nemala žiadna z nich v obci sídlo farnosti. V polovici storočia, r. 1851, bolo v Hrani 428 rímskokatolíkov (50 %), 328 reformovaných (39 %), 87 gréckokatolíkov (10 %) a 8 židov (1 %). Do konca 60. rokov najviac stúpol počet gréckokatolíkov, a to až na 225, rímskokatolíkov žilo vtedy v obci 455, reformovaných 354, židov 51 a okrem nich tu býval aj jeden evanjelik a. v. Podľa sčítania ľudu z r. 1881 v sedemdesiatych rokoch v dôsledku vysťahovalectva najviac poklesol počet rímskokatolíkov, a to na 378 a čiastočne aj reformovaných, ktorých bolo 314. Ostatné konfesie mierne početne vzrástli: gréckokatolíkov bývalo vtedy v Hrani 229, židov 65 a evanjelici a. v. 4. Na sklonku storočia bolo z 1 137 obyvateľov Hrane 496 (43 %) rímskokatolíkov, 320 (30 %) reformovaných, 268 (23 %) gréckokatolíkov a 53 (4 %) židov. Z uvedených údajov vyplýva, že v priebehu druhej polovice 19. storočia v náboženskej skladbe obyvateľstva si síce zachovala každá konfesia svoje postavenie, najviac však vzrástol počet aj podiel gréckokatolíkov a židov, kým zastúpenie dvoch najsilnejších náboženstiev, rímskokatolíkov a reformovaných ostávalo absolútne aj relatívne približne na tej istej úrovni.

Rímskokatolícki veriaci v obci predstavovali stále fíliu farnosti v Branči. V tomto období nedošlo k žiadnym významnejším zmenám v ich náboženskom živote. Funkciu farára vykonával spočiatku (do r. 1852) František Misley, po ňom krátko (r. 1852 – 1855) Alojz Prámer, František Beszterczey (r. 1855 – 1890) a od r. 1890 Valér Czifrák. Od polovice storočia nemala farnosť svetského patróna. Kantorom bol v 60. rokoch Ján Polyánkay, funkciu kurátorov vykonávali Juraj Tomko a Ján Luczki.

Takisto gréckokatolíci boli fíliou farnosti v Novosade a stále nemali v obci vlastný kostol. Pre svoje potreby používali zrejme zvony rímskokatolíckeho kostola, keďže jeden z obyvateľov je r. 1869 uvádzaný ako zvonár. Farárom bol na sklonku storočia Ján Varga.

V Novosade mali stále sídlo farnosti aj reformovaní. Funkciu farára ku koncu storočia vykonával Soma Gyarmathy a správcom fílie v Hrani bol Samuel Kolosváry.⁴⁶ Miestni reformovaní ďalej zveľaďovali v tomto období novopostavený chrám. V roku 1882 bola postavená veža, ktorá nahradila dovtedy používanú drevenú zvonnicu.

Židia, ktorých počet vzrástol v priebehu päťdesiatich rokov takmer desaťnásobne, stále patrili k niektorej z väčších náboženských obcí a nemali v Hrani synagógu ani školu.

Identické náboženské, resp. cirkevné pomery pretrvávali aj na prahu 20. storočia, v období pred prvou svetovou vojnou. Najpočetnejšiu konfesiu predstavovali vždy rímskokatolíci, reprezentovaní podľa údajov posledného uhorského sčítania ľudu 534 veriacimi (42 %). Druhé miesto v konfesionalnej štruktúre mali stále reformovaní, v počte 384 (31 %). Za nimi nasledovali gréckokatolíci s 290 veriacimi (23 %). Pomerne malá židovská komunita mala 38 príslušníkov (3 %). Z iných konfesí žil v obci 1 evanjelik a. v.⁶⁹

Úrad rímskokatolíckeho farára v Branči vykonával Valér Cifrák⁷⁰ a gréckokatolíckym farárom v Novosade bol Juraj Mitro.⁷¹ Na čele reformovanej farnosti v Novosade aj na začiatku storočia stál Šoma Gyarmathy a miestnym kurátorom vo fílii v Hrani bol Samuel Kolosváry.⁷²

Obec Hraň prešla od začiatku raného novoveku do konca „dlhého“ 19. storočia nesporne zaujímavým konfesionalným vývinom, v mnohom odlišným od desiatok ďalších dedín v regióne. Prejavili sa v ňom tak krajinské či celoštátne udalosti a procesy, ako aj viaceré osobitosti. Vďaka kostolu z čias sv. Štefana bola obec jedným z najstarších cirkevných centier Zemplína. V 16. storočí sa podobne ako ostatné obce v regióne stotožnila s lutherskou reformáciou. V druhej polovici storočia prešli jej obyvatelia „druhou reformáciou“ a vytvorili reformovaný cirkevný zbor, jeden z mnohých v Zemplínskej stolici, od Humenského po Tokajské panstvo. Z iniciatívy zemepánov panstva Forgáchovcov zasiahla Hraň pomerne skoro, už v prvej polovici 17. storočia násilná rekatolizácia. Konfiškácia reformovaného chrámu však bola vďaka povstaniu Juraja I. Rákócziho iba dočasná. Reformovaný kostol v Hrani bol jedným z troch v Zemplínskej stolici, ktoré boli v zmysle rozhodnutia snemu r. 1647 vrátené protestantom. Prišli oňho až na začiatku 70. rokov, tak ako v ostatných reformovaných a evanjelických zboroch v celej krajine. Podobne ako v iných obciach získali reformovaní svoj chrám späť počas Thökölyho povstania. Azda vďaka náboženskej benevolentnosti zemepána grófa Šimona Forgácha si reformovaní v Hrani udržali chrám až do povstania Františka II. Rákócziho. Po Satmárskom mieri v dôsledku morovej epidémie a migrácie výrazne poklesol počet reformovaného obyvateľstva v obci, ktoré nahradili rímsko- a gréckokatolícki prisťahovalci. Ani vtedy však už nepočetní miestni protestanti svoj chátrajúci chrám nestratili, zrejme vďaka tolerancii nových zemepánov Bégányiovcov, azda tiež reformovaných. Radikálna zmena nastala až po zmene majiteľa panstva, ktorým sa stal Ján Okolicsányi. Ten v rokoch 1752 – 56 vykázal z panstva reformovaného kazateľa, skonfiškoval reformovaný chrám, nechal ho zbúrať a na jeho mieste dal postaviť katolícky kostol. Takmer tri desaťročia ostali reformovaní v Hrani bez kazateľa a chrámu, a napriek tomu odolali rekatolizačnému tlaku až do r. 1782, keď

⁶⁹ *A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása I.* Budapest 1912, s. 270 – 271.

⁷⁰ *A Kassai százéves egyházmegye történelmi névtára és évkönyv. Zempléni főesperesség.* Kassa 1904, s. 502.

⁷¹ *Schematismus cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis* 1913, s. 199.

⁷² *A Tiszáninneni Református Egyházkerület Névtára* 1900.

Tolerančný patent umožnil obnovenie reformovaného zboru. V nasledujúcom období náboženskej tolerancie až do začiatku 20. storočia pôsobili v Hrani tri cirkvi: rímskokatolícka, gréckokatolícka a reformovaná. Rímskokatolícka aj reformovaná disponovala v obci vlastným kostolom, ani jedna však v nej nemala sídlo farnosti. Patrili ako fílie (filiálky) k rímskokatolíckej farnosti v Zemplínskom Branči, gréckokatolíckej a reformovanej farnosti v Novosade. Židovské obyvateľstvo bolo síce v obci prítomné, pre malý počet však nevytvorilo samostatnú náboženskú obec.

**HISTÓRIA A ARCHITEKTÚRA GRÉCKOKATOLÍCKYCH
MUROVANÝCH CHRÁMOV TEREZIÁNSKEHO TYPU
V BELOVEŽI, MATIAŠKE, NIŽNOM TVAROŽCI
A RUSKEJ NOVEJ VSI**

Anton LIŠKA

History and architecture of Greek-Catholic walled temples of Teresian type in Beloveža, Matiaška, Nižný Tvarožec and Ruská Nová Ves

This study is devoted to the history and architecture of the Greek-Catholic temples in Beloveža, Matiaška, Nižný Tvarožec and Ruská Nová Ves. The temples of these villages belong to the group of single-body Greek-Catholic walled temples of Teresian type with the side niches. It is a specific type of walled religious architecture of Eastern Byzantine rite, with origin in the last third of the 18th and the first third of the 19th century, in the period of so-called Teresian classicism, based on the type projects of the Construction office of the Ugrian Royal Chamber, or more precisely Ugrian construction office. The study was completed with the help of primary (inventories of parishes, dean and canonical visitations, historical cadastral maps, collections of basic research) and secondary (historical schematism) sources of church and secular provenance and scientific and technical literature.

Key words: *Construction office of the Ugrian Royal Chamber, Greek-Catholic temples, single-body temples with side niches, teresian type, type projects of countryside temples, Ugrian construction office.*

Gréckokatolícke chrámy v Beloveži, Matiaške, Nižnom Tvarožci a Ruskej Novej Vsi patria do skupiny jednolodových gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu s bočnými výklenkami. Pod pojmom gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu rozumieme typ murovanej sakrálnej architektúry východného byzantského obradu, vznikajúcej v poslednej tretine 18. a v prvej tretine 19. storočia, teda v období tzv. tereziánskeho klasicizmu, na základe typových projektov¹ Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory,

¹ V poslednej tretine 18. storočia vypracovali zamestnanci Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory 33 typových projektov pre katolícke, protestantské a pravoslávne kostoly. Išlo o typové projekty kostolov s jednolodovou a trojlodovou dispozíciou. Okrem nich vypracovali zamestnanci Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory v rokoch 1779, 1785 a 1797 aj 18 typových projektov určených výlučne pre potreby gréckokatolíckej cirkvi. Predmetné typové projekty sa od všeobecných

resp. Uhorského stavebného riaditeľstva. Pre ich celkový vzhľad je charakteristický neskorý barokový, barokovo-klasicistický, resp. klasicistický štýl. Typickou črtou gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu je šablónovitost architektonického výrazu, líšiaceho sa v malých detailoch, z ktorých dva výraznejším spôsobom ožívujú inak jednotvárnu jednododovú dispozíciu predmetného typu sakrálnnej architektúry. Prvým z týchto detailov sú výklenky v bočných stenách posledného klenebného poľa lode, čím pôdorys chrámu nadobúda podobu latinského kríža. Druhým detailom, výraznejšie oživujúcim jednotvárnu jednododovú dispozíciu gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu, je mohutná predstavaná západná veža s otvoreným priestorom v podveží, ktorej bočné steny takmer lícuju s bočnými stenami lode. Tento architektonický detail zasahuje do členenia vnútorného chrámového priestoru, ktorý sa vďaka nemu mení z dvojpriestorového na trojpriestorový. Umožňuje to otvorený priestor v podveží, ktorý de facto premieňa spodnú časť západnej veže chrámu na predsieň. V skupine gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu tak možno nájsť 3 základné typy chrámov – jednododové chrámy s predstavanou vežou, jednododové chrámy so vstavanou vežou a jednododové chrámy s bočnými výklenkami. Podmieňujúcim faktorom výstavby týchto dispozične nenáročných

typových projektov líšia jednak dispozičným riešením interiéru, v rámci ktorého bol chrám rozdelený na svätyňu, loď a predsieň, jednak tým, že priestor medzi svätyňou a loďou oddeľoval ikonostas. V rámci exteriéru boli typové projekty gréckokatolíckych chrámov identické s rímskokatolíckymi, protestantskými a pravoslávny. Z vyššie uvedeného vyplýva, že predmetné typové projekty využívali byzantské architektonické a ikonografické prvky v minimálnej možnej miere, čo možno jednoznačne považovať za ich negatívum. Spoločnými menovateľmi všetkých typových projektov, určených pre výstavbu gréckokatolíckych murovaných chrámov, bola ich dispozičná nenáročnosť, ekonomická úspornosť, východná orientácia svätyne, umiestnenie ikonostasu medzi chrámovou loďou a svätyňou, dvojpriestorová, resp. trojpriestorová dispozícia a aplikácia základných architektonických prvkov prebiehajúceho slohového obdobia v rámci chrámového interiéru i exteriéru. Relatívne široká škála typových projektov umožňovala potenciálnym záujemcom o ich využitie vybrať si architektonicky, rozmerovo, ale predovšetkým finančne najvhodnejší variant. Autormi typových projektov pre gréckokatolícke chrámy boli architekti, stavební kresliči i murárski majstri, ktorí boli zamestnancami Stavebnej kancelárie Uhorskej kráľovskej komory. Mená väčšiny z nich nepoznáme. Známy je len autor typových projektov z roku 1779, ktorým bol komorský architekt Vavrinec Lander, autor typových projektov z roku 1785, ktorým bol komorský stavebný kreslič Jozef Kitling a autori dvoch dvojpriestorových typových projektov z roku 1797, ktorými boli komorskí murárski majstri Georg Focisz a Jozef Mraczek. Všeobecné typové projekty pre katolícke, protestantské a pravoslávne kostoly sú uložené v archívnych fondoch Múzea umenia Albertina (*Albertina muzeum*) vo Viedni a Rakúskeho štátneho archívu (*Österreichisches Staatarchiv*) vo Viedni. Typové projekty, určené výlučne pre potreby gréckokatolíckej cirkvi, sa nachádzajú v archívnych fondoch Múzea umenia Albertina (*Albertina muzeum*) vo Viedni, Rakúskeho štátneho archívu (*Österreichisches Staatarchiv*) vo Viedni, Maďarského národného archívu (*Magyar Országos Levéltár*) v Budapešti a Štátneho archívu Zakarpatskej oblasti (*Державний архів Закарпатської області*) v Berehove – pozn. A. L.

sakrálnych stavieb bol pravdepodobne aspekt ekonomickej úspornosti. Prvé sakrálné objekty tohto typu vznikajú na našom území začiatkom 70. rokov 18. storočia, posledné koncom 30. rokov 19. storočia. Situovanie gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu v urbanistickej štruktúre sídel vychádzalo z úzkeho vzťahu architektúry a prostredia, bez uplatňovania apriórnych urbanistických zásad. Vyvážené hmotové proporcie predmetných sakrálnych stavieb vystupovali ako architektonické dominanty svojho okolia.² S výnimkou Chrámu Nanebovstúpenia Pána v Šumiaci (1775) a Chrámu Najsvätejšej Trojice v Telgárte (1784) sa gréckokatolícke murované chrámy tereziánskeho typu nachádzajú výlučne na území východného Slovenska. Najväčšie zastúpenie majú v oblasti Zemplína a Šariša.

Ako už bolo v úvode spomenuté, gréckokatolícke chrámy v Beloveži, Matiaške, Nižnom Tvarožci a Ruskej Novej Vsi patria do skupiny jednoloďových gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu s bočnými výklenkami. Jednoloďové chrámy s bočnými výklenkami sú menej rozšíreným typom gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu. Z celkového počtu 82 chrámov patrí do tejto skupiny 15 sakrálnych objektov.³ Ide o chrámy, ktorých bočné steny lodí sú v poslednom klenebnom poli rozšírené o výklenky vybudované na spôsob niky, resp. prebiehajúce v celej šírke steny. Chrámy patriace do tejto skupiny sa medzi sebou vzájomne odlišujú západnou vežou (vstavaná, predstavaná, mierne predstavaná), pôdorysom (polkruh, obdĺžnik, obľý tvar) a výškou bočných výklenkov (nika, výklenky v celej šírke steny) a ukončením svätyne (polygonálne, polkruhovú, obľý uzáver, segmentový uzáver).

Chrám sv. Michala archanjela v Beloveži⁴

Gréckokatolícky Chrám sv. Michala archanjela (1778) je situovaný na juhozápadnom okraji obce na kopci, v blízkosti miestneho cintorína a potoka. Priamo k chrámu nevedie žiadna prístupová cesta.

² LUKÁČOVÁ, E. a kol. *Sakrálna architektúra na Slovensku*. Komárno : Vydavateľstvo MT, 1996, s. 120.

³ Chrám sv. apoštolov Petra a Pavla v Banskom (1788), Chrám sv. Michala archanjela v Beloveži (1778), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Čičarovciach (začiatok 19. storočia), Chrám Nanebovstúpenia Pána v Dobrej (koniec 18. storočia), Chrám Nanebovstúpenia Pána vo Falkušovciach (začiatok 19. storočia), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v GERALTOVE (1792), Chrám Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Kalinove (koniec 18. storočia), Chrám sv. Demetra veľkomučeníka v Matiaške (1773), Chrám Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci (1777), Chrám Narodenia Presvätej Bohorodičky v Poľanoch (1802), Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi (1790), Chrám sv. Michala archanjela v Stanči (1798), Chrám sv. Paraskevvy v Stebníku (1838), Chrám sv. Michala archanjela v Strede nad Bodrogom (1780), Chrám Nanebovstúpenia Pána vo Vyšnom Orlíku (1793) – pozn. A. L.

⁴ Obec Beloveža leží v Nízkych Beskydách v doline potoka ústiaceho do Tople. V rámci územno-správneho členenia Slovenskej republiky je súčasťou okresu Bardejov. KROPILÁK, M. – PISOŇ, Š. (eds.). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 1. časť*. Bratislava : Veda, 1977, s. 156.

História chrámu

Chrám sv. Michala archanjela v Beloveži bol postavený v roku 1778, v čase, keď bol správcom miestnej farnosti Andrej Petrik.⁵ V tom istom roku ho 8. novembra posvätil vicearchidiakon Makovického dekanátu Peter Podhájecký (Podhajeczky). Chrám bol pôvodne bez ikonostasu. V roku 1805 vyrobil pre miestny chrám konštrukciu ikonostasu rezbár Jakub Sarič (Szarics). Za predmetnú prácu zinkasoval 535 florénov. V roku 1817 boli na konštrukciu pridané ikony, ktorých autorom bol Michal Mankovič (Mankovics). Ikony stáli 1750 florénov. Ikonostas posvätil 11. mája 1824 Andrej Podhájecký (Podhajeczky), gréckokatolícky farár z Varadky.⁶ Prvá písomná zmienka,⁷ ktorá s určitou istotou dokladuje jeho existenciu, sa nachádza v Schematizme Prešovského biskupstva z roku 1831, kde sa uvádza, že miestny gréckokatolícky chrám bol farský, murovaný a bol zasvätený sv. Michalovi archanjelovi. Patrónom chrámu bol v danom roku gróf Juraj Erdődy.⁸

Prvá podrobná správa o Chráme sv. Michala archanjela v Beloveži pochádza z roku 1833. V danom roku bol vyhotovený inventár farnosti Beloveža, z ktorého sa dozvedáme, že miestny chrám bol situovaný mimo obce, na pozemku patróna chrámu, bol vybudovaný z pevného materiálu vďaka starostlivosti miestneho farského spoločenstva, svätyniu mal orientovanú smerom na východ a niesol patrocínium sv. Michala archanjela. Chrám bol 12 siah dlhý, 4 siah vysoký a 5 siah široký, mal 7 okien univerzálnej veľkosti. Kostra chrámu, pozostávajúca z hlavných obvodových múrov, sa v roku 1833 v interiéri aj exteriéri nachádzala v dobrom stave. Podlaha chrámu bola drevená. Strecha chrámu bola pokrytá šindľami zo

⁵ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1833.*

⁶ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1833.*

⁷ Informáciu o existencii gréckokatolíckeho murovaného chrámu v Beloveži možno nájsť aj v protokole z roku 1814, ktorý vyhotovili štátni úradníci počas tzv. predprešovského zisťovania stavu gréckokatolíckych farností z územia dnešného Slovenska. Z predmetného protokolu sa dozvedáme, že miestny chrám mal štátut farského chrámu gréckeho obradu. Postavený bol z dobrého materiálu, vďaka milodarom veriacich, zbierkam a finančnej pomoci miestneho farára, ktorý na jeho výstavbu venoval peniaze zo zádušných obiet. Patrónmi chrámu boli v danom roku gróf Aspermont (Aspermonth) a gróf Sirmaj (Szűrmay). Vnútorne zariadenie chrámu bolo prispôsobené gréckemu obradu. Liturgické predmety a posvätná výbava bola zadovážaná vďaka milodarom veriacich. V chráme sa nachádzali zvony. ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia II.* Košice : Viena, 2009, s. 26. Z predmetného prameňa nie je jasné, či ide o Chrám sv. Michala archanjela, nakoľko v ňom absentuje údaj o dobe vzniku a zasvätení chrámu. Na základe iných dochovaných primárnych a sekundárnych prameňov a literatúry, datujúcich vznik gréckokatolíckeho chrámu v Beloveži do roku 1778, však možno predpokladať, že v protokole z tzv. predprešovského zisťovania stavu gréckokatolíckych farností sa spomína nami skúmaný, t. j. súčasný gréckokatolícky murovaný Chrám sv. Michala archanjela – pozn. A. L.

⁸ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiesiensis pro Anno Domini M.D.CCC.XXXI. Ab erecta sede episcopali Anno undecimo.* Cassoviae : Typis Caroli Werfer, Typographi Academiae 1831, s. 61.

smrekového dreva. Chrám pozostával zo svätyne, lode a veže. Svätyňa chrámu bola 3 siah dlhá a 3 siah a 2 stopy široká a nachádzali sa v nej 3 okná. V strede svätyne bol situovaný oltár s baldachýnom, stojacím na 4 drevených stĺpoch. V strede prestola sa nachádzal svätostánok s krížom a 6 drevených pozlátaných svietnikov v dobrom stave. Na pravej strane svätyne bol umiestnený obraz Presvätej Bohorodičky, na ľavej strane bol situovaný žertveník s 2 drevenými svietníkmi. Strecha svätyne bola drevená. Všetky časti svätyne sa v roku 1833 nachádzali v dobrom stave. Chrátový lod' oddeľoval od svätyne ikonostas, ktorý mal 3 brány. Prvý rad ikonostasu tvorili 4 hlavné ikony, druhý rad ikony sviatkov, tretí rad ikony apoštolov s obrazom Spasiteľa, štvrtý rad ikony prorokov. Na vrchu ikonostasu bol umiestnený kríž. Ikonostas sa v roku 1833 nachádzal v dobrom stave. Priestor pred ikonostasom bol vyhradený pre kantora a nachádzal sa tu krysol. V lodi, pred ikonostasom, sa nachádzala solea, ktorá bola vyzdvihnutá o 6 palcov od úrovne podlahy. Po oboch stranách lode bolo rozmiestnených 12 lavíc. V chrámovej lodi boli umiestnené aj 2 stolíky, slúžiace na vysluhovanie sviatostí a tetrapod, na ktorom bola umiestnená ikona Krista Spasiteľa. Vľavo od ikonostasu sa nachádzal obraz svätého Jána Krstiteľa, pod ktorým bola medená nádoba s krstnou vodou. V chrámovej lodi sa nachádzal aj kríž, ktorý sa používal pri procesiách. Chrám mal v roku 1833 päť veží, z ktorých hlavná (západná) bola situovaná pri vstupne do chrámu, dosahovala výšku 10 siah, vybudovaná bola z pevného materiálu a nachádzali sa v nej 3 zvony. Najväčší zo zvonov vážil 200 libier, bol uliaty v Prešove v roku 1765 a bol na ňom vyobrazený sv. Ján Krstiteľ. Ďalší zvon vážil 100 libier a bol na ňom vyobrazený sv. Michal archanjel. Tretí zvon vážil približne 80 libier, bol uliaty v roku 1762 a nachádzal sa na ňom nápis „*Ježiš Nazaretský židovský kráľ*“, a tiež vyobrazenie kríža. Zvyšné 4 veže boli drevené, nafarbené na červeno a rozmiestnené nad celým chrámom. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1833 nachádzala jedna strieborná, pozlátaná čaša so striebornou, pozlátanou lyžičkou a hviezdou a medeným pozlátaným diskosom, jedno strieborné, pozlátané cibórium s vrchnákom a 2 kovové nádoby na uchovávanie svätej krizmy a svätého oleja. Súčasťou chrámoveho vybavenia bolo v roku 1833 aj 12 svietnikov, z ktorých 4 sa nachádzali pred hlavnými ikonami, 6 bolo na prestole a 2 na žertveníku. Okrem toho tu boli aj 3 malé kríže, jeden stojan používaný pri čítaní, jeden drevený luster s kovovou obrubou, jedna kovová kadidelnica, 2 ampulky, 2 zvončeky, jedna cínová fľaštička na víno, 2 zástavy umiestnené pri laviciach, 2 okrúhle cínové nádoby na svätenú a krstnú vodu, jedna kovová skrinka, 3 oltárne plátna, antimenzion so svätými relikviami, ktorý chrámu daroval 24. januára 1774 mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský, 3 korporály a jedna malá truhlica so zámkom a závorou, slúžiaca na zbieranie milodarov. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1833 nachádzali 4 felóny, z ktorých 2 boli červené, jeden biely a jeden bol zdobený kvetinovou výšivkou, 3 sticháre, z ktorých 2 sa nachádzali v drobnom stave, tretí bol poškodený, 2 humerály a 2 pojasy červenej farby. Z liturgických kníh sa v chrámovej knižnici v roku 1833 nachádzal Evanjeljár z roku 1760, 2 Liturgikony, jeden z roku 1733 a ďalší z roku 1687, Apoštolár z roku 1666, Trebník z roku 1695,

Tryfológion z roku 1674, Triod' pôstna z roku 1753, Triod' kvetná z roku 1688, Žaltár z roku 1750, Typikon a Oktoich z roku 1644. Súčasťou chrámovej knižnice bol aj Katechizmus a Dyptichon.⁹

V roku 1835 boli do Chrámu sv. Michala archanjela v Beloveži zakúpené 2 nové zástavy. Ďalšie nové zástavy pribudli do chrámu v rokoch 1849 a 1863. V prvom prípade venoval 2 zástavy chrámu Andrej Mirozsay, ktorý pôsobil ako kantor, v druhom prípade bol donátorom 2 zástav Michal Udics, sedliak z Beloveže.¹⁰

Druhá podrobná správa o Chráme sv. Michala archanjela v Beloveži pochádza z roku 1864. V danom roku bol vyhotovený inventár farnosti Beloveža, z ktorého sa dozvedáme, že miestny chrám, ktorého patrónom bol gróf Erdődy, bol situovaný na kopci, mimo obce, na mieste chránenom od požiarov a mal svätyňu orientovanú smerom na východ. Chrám bol vybudovaný z pevného materiálu vďaka starostlivosti miestneho farského spoločenstva, dokončený bol v roku 1778 a niesol patrocínium sv. Michala archanjela. Chrám bol 12 siah dlhý, 4 siah vysoký a 5 siah široký, mal 7 okien a jeho vstupná brána bola vyrobená z tvrdého dreva. Na chrámových múroch sa v roku 1864 objavovali zvonku aj zvnútra trhlinky. Podlaha chrámu bola drevená. Strecha chrámu bola pokrytá šindľami zo smrekového dreva, v roku 1864 sa nachádzala v dobrom stave. Strecha západnej veže bola plechová, strecha zvyšných 4 vežíčiek bola obnovená do pôvodného stavu. Svätyňa chrámu bola 3 siah dlhá a 3 siah široká. V strede svätyne sa nachádzal oltár, postavený z pevného materiálu, ktorého súčasťou bol aj drevený, obrázkami a zlatom zdobený baldachýn, stojací na 4 stĺpoch. V strede prestola sa nachádzal svätostánok, drevený pozlátený kríž a tiež 6 pozlátených svietnikov. Na pravej strane svätyne bol umiestnený obraz Presvätej Bohorodičky, na ľavej strane bol situovaný žertveník s obrazom Spasiteľa a 2 drevené svietniky. Chrátovú loď oddeľoval od svätyne ikonostas. Priestor pred ikonostasom bol vyhradený pre kantora a bol tu umiestnený krylos. V lodi, pred ikonostasom, sa nachádzala solea, ktorá bol vyzdvihnutá o 6 palcov od úrovne podlahy. V ľavej časti chrámovej lode sa nachádzala kazateľnica. Smerom k vstupnej bráne chrámu bolo po oboch stranách lode rozmiestnených 12 lavíc. Pri kazateľnici bol umiestnený stojan s ikonou, znázorňujúcou Ježiša Krista v hrobe. V lodi chrámu sa nachádzali aj 2 kovové nádoby, z ktorých jedna bola medená a slúžila na uchovávanie krstnej vody, v ďalšej sa nachádzala svätená voda. Okrem toho sa tu nachádzal aj veľký drevený kríž, využívaný počas procesií. Chrám mal v roku 1864 päťoro veží. Hlavná (západná) veža bola situovaná pri vstupne do chrámu, dosahovala výšku 10 siah, bola vybudovaná z pevného materiálu a nachádzali sa v nej 3 zvony. Najväčší zo zvonov vážil 200 libier, bol uliaty v Prešove v roku 1765 a bol na ňom vyobrazený sv. Ján Krstiteľ. Druhý zvon vážil 100 libier a bol na ňom vyobrazený sv. Michal archanjel. Tretí zvon vážil približne 80 libier, bol uliaty v roku 1762, nachádzal sa na ňom nápis „Ježiš Nazaretský židovský kráľ“ a tiež vyobrazenie kríža. Zvyšné 4 veže boli v roku 1864 drevené a rozmiestnené po streche nad úrovňou chrámových múrov. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku

⁹ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1833.*

¹⁰ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1864.*

1864 nachádzala jedna strieborná, pozlátená čaša z roku 1726 so striebornou, pozlátenou lyžičkou a hviezdou a medeným pozláteným diskosom, 2 pozlátene cibórie s vrchnákom, daronosica slúžiaca na prenos presvätej Eucharistie pre chorých a 2 kovové nádoby na uchovávanie svätej krizmy a svätého oleja. Súčasťou chrámového vybavenia bolo v roku 1864 aj 5 malých drevených krížov, z ktorých 4 boli starobylé a jeden bol pozlátený a na jeho prednej strane bol obraz, znázorňujúci ukrižovaného Ježiša Krista. Predmetný kríž venoval chrámu sedliak Andrej Udics mladší. Okrem toho sa tu nachádzali aj 2 visiace lampády, z ktorých jedna bola starobylá, drevená, postriebrená, druhá bola cínová a do chrámu ju zakúpili za 20 florénov, 14 drevených svietnikov, z toho 6 bolo na prestole, 2 na žertveníku, 4 pred hlavnými ikonami ikonostasu a 2 boli starobylé, 2 kovové kadidelnice, z toho jedna s loďkou, 2 kovové zvončeky, jedna medená schránka nazývaná buxa, jeden drevený stojan využívaný pri čítaní, jeden drevený stolík, 8 zástav, z ktorých 2 boli starobylé a roztrhané, 2 boli opatrené v roku 1835 a nachádzali sa v priemernom stave, 2 venoval chrámu v roku 1849 kantor Andrej Mirozsay, 2 venoval chrámu v roku 1863 sedliak Michal Udics, antimenzion so svätými relikviami, ktorý chrámu daroval 24. januára 1774 mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský, jeden korporál, 3 oltárne plátna, z toho jedno s vyobrazením 4 cherubínov v zlatej farbe, ktoré chrámu daroval Adolf Dobranszky a jedna malá truhlica so zámkom a závorou, slúžiaca na zbieranie milodarov. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1864 nachádzali 2 červené felóny, z ktorých jeden daroval chrámu Adolf Ivanovics Dobranszky, jeden starobylý felón zlatej farby, 2 felóny, používané na slávenie liturgii v období cez rok, jeden čierny felón, 4 sticháre, 2 humerály a 3 pojasy. Z liturgických kníh sa v chráme v roku 1864 nachádzal Evanjeliár z roku 1760, Liturgikon z roku 1773, obsahujúci texty liturgii sv. Jána (Zlatoústeho), sv. Bazila (Veľkého) a sv. Gregora (Veľkého), menší Liturgikon, obsahujúci iba text liturgie sv. Jána (Zlatoústeho), Apoštolár z roku 1666, Trebník z roku 1695, Tryfologion z roku 1674, Triod' pôstna z roku 1753, Triod' kvetná z roku 1753, Oktoich z roku 1644, Žaltár z roku 1750 a Typikon. Okrem toho sa v chrámovej knižnici nachádzal aj Katechizmus od Kutku a Dyptichon. Všetky knihy sa v roku 1864 nachádzali v dobrom stave.¹¹

V roku 1869 pribudli do chrámu 2 zástavy. Chrámu ich venovala Eva Kuzmová. V tom istom roku nechali farníci pozlátiť striebornú čašu z roku 1727. Ďalšie 2 nové zástavy pribudli do chrámu v roku 1872. Prvou výraznou obnovou prešiel Chrám sv. Michala archanjela v Beloveži v rokoch 1875 – 1876. Počas rekonštrukčných prác realizovaných v roku 1875 bola v celom chráme vymenená drevená podlaha,¹² v roku 1876 bol omietnutý a vymalovaný exteriér aj interiér chrámu. Po ukončení opráv bol chrám nanovo posvätený.¹³ V roku 1876 došlo

¹¹ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1864.*

¹² AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1892.*

¹³ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1898. Ab erecta sede episcopali Anno 78. Eperiesini : Typis Pannoniae, 1898, s. 81.*

v dôsledku búrky k poškodeniu ikonostasu. Vrchný rad ikon, t. j. rad prorokov, bol úplne zničený. V roku 1882 boli do chrámu zakúpené 2 biele felóny. Jeden nový čierny felón pribudol do chrámu aj v roku 1884. V tom istom roku bola zakúpená aj jedna postriebrená kadidelnica, ktorá stála 20 florénov. O rok neskôr boli v rámci rekonštrukčných prác vymaľované vstupné chrámové dvere a opravené okná, ktoré boli opatrené novým dreveným rámom a ich vitráže boli obohatené o farebné ornamenty. V roku 1887 boli do chrámu zakúpené 2 čierne zástavy. Dve nové zástavy pribudli do chrámu aj v roku 1891. V tom istom roku zakúpil pre potreby chrámu nový pozlátený svätostánok miestny farár Ľudovít Toronszky. Svätostánok posvätil vicearchidiakon Makovického dekanátu Ján Kapisinszky.¹⁴

V poradí tretia podrobná správa o Chráme sv. Michala archanjela v Beloveži pochádza z roku 1892. Podobne ako v predošlých dvoch prípadoch, aj v tomto ide o inventár farnosti Beloveža. Z predmetného inventáru sa dozvedáme, že miestny chrám, ktorého patrónom bol v roku 1892 gróf Erdödy, bol situovaný na kopci, mimo obce, na mieste chránenom od požiarov a mal svätyňu orientovanú na východ. Chrám bol vybudovaný z pevného materiálu vďaka starostlivosti miestneho farského spoločenstva, dokončený bol v roku 1778 a niesol patrocínium sv. Michala archanjela. Chrám bol 25 metrov dlhý, 8 metrov vysoký a 10 metrov široký, mal 7 presklených okien, ktoré boli vyzdobené farebnými ornamentmi. Vstupná brána bola vyrobená z tvrdého dreva. Na chrámových múroch v interiéri sa v roku 1892 objavovali trhlinky. Podlaha chrámu bola drevená. Strecha chrámu sa nachádzala v priemernom stave. Chrám mal 5 veží, pričom hlavná (západná) veža bola pokrytá kovovou krytinou. Svätyňa chrámu bola 6 metrov dlhá a 6 metrov široká. V strede svätyne sa nachádzal oltár, postavený z pevného materiálu, ktorého súčasťou bol aj drevený baldachýn, stojaci na 4 drevených stĺpoch. V strede prestola sa nachádzal pozlátený svätostánok z roku 1891. Na pravej strane svätyne sa nachádzala skriňa (almara) na uskladňovanie sviečok a bohoslužobných rúch, na ľavej strane bol situovaný žertveník s obrazom Krista Spasiteľa a jeden svietnik. Chrámovú loď oddeľoval od svätyne ikonostas. Priestor pred ikonostasom bol vyhradený pre kantora. Nachádzal sa tu aj krylos. Smerom k vstupnej bráne chrámu bolo po oboch stranách lode rozmiestnených 12 lavíc. Pri kazateľnici bol situovaný stojan s ikonou, znázorňujúcou výjav ukladania tela Ježiša Krista do hrobu. Chrám mal 5 veží, z ktorých hlavná (západná) bola situovaná pri vstupne do chrámu, dosahovala výšku 20 metrov, bola vybudovaná z pevného materiálu a v roku 1892 sa v nej nachádzali 3 zvony. Najväčší zo zvonov vážil 200 libier, bol uliaty v Prešove v roku 1765 a bol na ňom vyobrazený sv. Ján Krstiteľ. Druhý zvon vážil 100 libier a bol na ňom vyobrazený sv. Michal archanjel. Tretí zvon vážil približne 40 kilogramov, bol uliaty v roku 1762, jeho súčasťou bol nápis „*Ježiš Nazaretský židovský kráľ*“ a vyobrazenie kríža. Pred hlavnou (západnou) vežou sa nachádzali 4 veže, ktoré boli drevené a rozmiestnené po streche nad úrovňou chrámových múrov. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1892 nachádzala jedna strieborná čaša z roku 1727, ktorá bola v roku 1869 pozlátená, súčasťou ktorej bola

¹⁴ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1892.*

i strieborná, pozlátená lyžička, hviezda a medený pozlátený diskos. Okrem toho sa nachádzalo aj jedno pozlátené cibórium s vrchnákom a daronosica, slúžiaca na prenos presvätej Euchristie pre chorých s dvoma lyžičkami. Súčasťou chrámového vybavenia boli v roku 1892 aj 2 kovové schránky, z ktorých prvá slúžila na uchovávanie svätej krizmy a oleja katechumenov, druhá na prenos vecí pre chorých, 2 kadidelnice s loďkami, z ktorých jedna bola kovová, druhá bola postriebrená, 2 medené nádoby, z ktorých jedna slúžila na uchovávanie svätenej vody, druhá na uchovávanie krstnej vody, 4 malé kríže, z ktorých 2 boli starobylé, jeden z nich bol pozlátený a na jeho prednej strane bol obraz, vyjavujúci ukrižovaného Ježiša Krista, ďalšie kríže boli tiež pekne vyzdobené. V chráme sa nachádzali aj 2 lampády, z ktorých jedna bola starobylá, drevená a vymaľovaná, druhá bola cínová, 4 drevené svietniky, umiestnené pred hlavnými ikonami ikonostasu, 2 kovové zvončeky, 2 schránky nazývané buxa, jeden drevený stojan, využívaný pri čítaní, jeden drevený stolík, jeden veľký drevený kríž, ktorý sa používal pri procesiách, 16 zástav používaných pri procesiách a pohreboch, z ktorých 4 boli starobylé a roztrhané, 2 zástavy boli zakúpené v roku 1835 a nachádzali sa v opotrebovanom stave, 2 venoval chrámu v roku 1849 kantor Andrej Mirozsay, 2 venoval chrámu v roku 1863 sedliak Michal Udisc, 2 venovala chrámu v roku 1869 Eva Kuzmová, 2 pochádzali z roku 1872, 2 čierne z roku 1887 a 2 boli miestnymi veriacimi zakúpené v roku 1891. V chráme sa nachádzal aj antimenzion so svätými relikviami, ktorý chrámu daroval 24. januára 1774 mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský, 5 oltárnych plátien, z toho jedno s vyobrazením 4 cherubínov v zlatej farbe, ktoré chrámu daroval Adolf Dobranszky, jeden korporál a jedna malá truhlica so zámkom a závorou, slúžiaca na zbieranie milodarov. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1892 nachádzali 2 biele felóny z roku 1882, jeden felón používaný na slávenie liturgií v období cez rok, ktorý bol v roku 1884 opravovaný, jeden čierny felón, ktorý daroval chrámu Alexander Paulovics, jeden nový čierny felón z roku 1884, okrem toho ďalšie 2 felóny, 2 pojasy, 2 sticháre, 2 humerály. Z liturgických kníh sa v chráme v roku 1892 nachádzali 2 Evanjeliáre, starší z roku 1760 a novší z roku 1876, Liturgikon z roku 1773, obsahujúci texty liturgií sv. Jána (Zlatoústeho), sv. Bazila (Veľkého) a sv. Gregora (Veľkého), menší Liturgikon, obsahujúci iba text liturgie sv. Jána (Zlatoústeho), Trebník z roku 1695, Tryfológion z roku 1674, Triod' pôstna z roku 1753, Triod' kvetná z roku 1644, Žaltár z roku 1750, Horologion a Typikon. Okrem toho sa v chrámovej knižnici nachádzala aj kniha Dyptichon. Všetky knihy sa v roku 1892 nachádzali v použiteľnom stave.¹⁵

Druhá väčšia obnova Chrámu sv. Michala archanjela v Beloveži bolo zrealizovaná v roku 1898. V rámci rekonštrukčných prác sa o. i. opravila strecha a chrámové veže boli zastrešené novou plechovou krytinou.¹⁶ Po ukončení opráv bol chrám nanovo posvätený.¹⁷

¹⁵ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1892.*

¹⁶ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1905.*

¹⁷ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1903. Ab erecta sede episcopali Anno 83. Eperjesini : Typis Arpadi Kósch,*

Posledná podrobná správa o Chráme sv. Michala archanjela v Beloveži pochádza z roku 1905. Aj v tomto prípade ide o inventár farnosti Beloveža. Z predmetného inventáru sa dozvedáme, že miestny chrám, ktorého patrónom bol v roku 1905 gróf Erdődy, bol situovaný na kopci, mimo obce, na mieste chránenom od požiarov a svätyňu mal orientovanú smerom na východ. Chrám bol vybudovaný z pevného materiálu vďaka starostlivosti miestneho farského spoločenstva, bol 24 metrov dlhý, 8 metrov vysoký a 10 metrov široký a mal 7 okien. Strecha chrámu bola drevená a nachádzala sa v optimálnom stave. Chrám mal 5 veží, ktoré boli zastrešené plechovou krytinou. Svätyňa chrámu bola 6 metrov dlhá a 6 metrov široká. Vo svätyni sa nachádzal oltár, vybudovaný z pevného materiálu, ktorého súčasťou bol baldachýn a svätostánok. Chrátovú loď oddeľoval od svätyně ikonostas. Ikonostas sa v roku 1905 nachádzal vo veľmi zlom stave. Priestor pred ikonostasom bol vyhradený pre kantora, nachádzal sa tu aj krylos. Smerom k vstupnej bráne chrámu bolo po oboch stranách lode rozmiestnených 12 lavíc, vyhradených pre veriacich. Popri laviciach boli rozmiestnené zástavy. Pri kazateľnici bol situovaný stojan s ikonou, znázorňujúcou Ježiša Krista v hrobe. Chrám mal 5 veží. Hlavná (západná) veža bola umiestnená pri vstupe do chrámu, dosahovala výšku 20 metrov, vybudovaná bola z pevného materiálu a v roku 1905 sa v nej nachádzali 3 zvony. Najväčší zo zvonov vážil 200 libier, uliaty bol v Prešove v roku 1765 a bol na ňom vyobrazený sv. Ján Krstiteľ. Druhý zvon vážil 100 libier a bol na ňom vyobrazený sv. Michal archanjel. Tretí zvon vážil približne 40 kilogramov, bol uliaty v roku 1762, jeho súčasťou bol nápis „*Ježiš Nazaretský židovský kráľ*“ a vyobrazenie kríža. Zvyšné 4 veže boli drevené. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1905 nachádzala jedna strieborná čaša z roku 1727, ktorá bola v roku 1869 pozlátená, súčasťou ktorej bola strieborná, pozlátená lyžička a hviezda a medený pozlátený diskos. Okrem toho sa tu nachádzali aj 2 medené pozlátené cibórie s vrchnákom a daronosica, slúžiaca na prenos presvätej Eucharistie s 2 lyžičkami. Súčasťou chrámového vybavenia boli v roku 1905 aj 2 kovové nádoby na uchovávanie svätej krizmy a svätého oleja, 2 kadidelnice s loďkou, 2 medené nádoby, 4 kríže, 3 závesné lampády, z ktorých 2 boli starobylé a jedna nová, pre potreby chrámu ich za 200 korún zakúpil miestnym veriacim Ján Mirics Perdenczin, 4 svietniky umiestnené pred hlavnými ikonami ikonostasu, 2 zvončeky, 2 schránky nazývané buxa, jeden drevený stojan, jeden drevený stolík, jeden veľký drevený kríž, 18 zástav, antimenzion so svätými relikviami, 2 oltárne plátna, jeden korporál, viacero obrusov a jedna malá truhlica s dvoma zámkami, slúžiaca na zbieranie milodarov. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1905 nachádzali všetky felóny, ktoré tu boli aj v roku 1892. Okrem toho sa tu nachádzali ďalšie 3 felóny, z ktorých jeden chrámu venoval Budapeštiansky oltárny spolok, jeden zadovážili miestni veriaci a jeden zakúpil za 220 korún miestny veriaci Lukáš Hudacs. Ďalej sa tu nachádzalo aj 6 pojasov, 3 sticháre a 3 humerály. Z liturgických kníh sa v chráme v roku 1905 nachádzal Evanjeliár, veľký Liturgikon, malý Liturgikon,

1903, s. 96.

jeden starobylý a 2 nové Trebníky, Tryfológion, Triod' kvetná, Žaltár, Typikon a starobylý i nový Dypitchon.¹⁸

V priebehu prvej svetovej vojny uhorská armáda zrekvirovala na vojenské účely dva zvony z miestneho gréckokatolíckeho chrámu. Prvý zo zrekvirovaných zvonov vážil 97 kg, druhý 32 kilogramov.¹⁹ Išlo o najväčší chrámový zvon, uliaty v roku 1765 a najmenší chrámový zvon, uliaty v roku 1762. Po skončení prvej svetovej vojny vo veži miestneho chrámu zostal len jeden zvon.

V roku 1925, počas dekanskej vizitácie farnosti Beloveža, sa interiér aj exteriér chrámu sv. Michala archanjela nachádzal v dobrom stave. Bohoslužobné predmety, predovšetkým cibórium, daronosica, čaša a myrnica boli v poriadku. V dobrom stave sa nachádzal aj oltár, žertveník, bohoslužobné rúcha, oltárne plátna, obrusy a purifikatórium. Súčasťou chrámovej knižnice bol Evanjeljár, Liturgikon, Trebník a knihy nápevov okrem Minei.²⁰

Na začiatku druhej svetovej vojny, počas dekanskej vizitácie farnosti Beloveža, konanej v roku 1940, sa Chrám sv. Michala archanjela nachádzal v zlom stave. Potrebná bola jeho vnútorná aj vonkajšia obnova. S opravami sa síce v roku 1940 začalo, ale kvôli nedostatku financií boli pozastavené. Pokiaľ ide o interiér, ten bolo potrebné vymalovať. Opravu si vyžadoval aj ikonostas. Prestol, čaša, diskos, darochraniteľnica a svätostánok sa nachádzali v dobrom stave, liturgické knihy boli opotrebované a felóny sa nachádzali v zlom stave.²¹ Aj v čase dekanskej vizitácie farnosti Beloveža, konanej v roku 1941, sa Chrám sv. Michala archanjela nachádzal v zlom stave. Potrebné boli opravy v interiéri aj exteriéri. V dobrom stave sa nachádzala len plechová strecha chrámu, ktorá bola nanovo natretá. Potrebné opravy na chráme boli vyčíslené na 40 000 až 60 000 korún. Prestol, čaša, diskos, darochraniteľnica, svätostánok a felóny sa v roku 1941 nachádzali v dobrom stave, liturgické knihy bolo potrebné opraviť.²² V roku 1942, počas dekanskej vizitácie miestnej farnosti, sa Chrám sv. Michala archanjela nachádzal v dobrom stave, nakoľko bol v predošlom roku zvonku aj zvnútra opravený a vymalovaný. Výmalba interiéru stála 20 000 korún. V rámci interiéru bolo v roku 1942 potrebné opraviť už len nástenné malby. Prestol, čaša, diskos, darochraniteľnica, svätostánok a felóny sa nachádzali v dobrom stave. Liturgické knihy boli opotrebované, a to až do takej miery, že sa nedali opraviť. Z tohto dôvodu bolo potrebné zakúpiť nové knihy.²³

¹⁸ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 2, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Beloveža z roku 1905.*

¹⁹ AGA Prešov, f. Bežná agenda (BA), pf. Spisy, inv. č. 431, r. 1921, sign. 1068. *Súhrnný zoznam zvonov Prešovského biskupstva, odovzdaných na vojenské ciele v čase Prvej svetovej vojny.*

²⁰ AGA Prešov, f. Dekanské vizitácie (DV), inv. č. 481, sign. 8. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Beloveža z roku 1924.*

²¹ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 481, sign. 8. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Beloveža z roku 1940.*

²² AGA Prešov, f. DV, inv. č. 481, sign. 8. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Beloveža z roku 1941.*

²³ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 481, sign. 8. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Beloveža*

V 50. a 60. rokoch 20. storočia sa chrám zo známych dôvodov dostal pod správu pravoslávnej cirkvi. V 80. rokoch 20. storočia, v čase, keď miestny chrám opätovne užívali gréckokatolícki veriaci, bola na celom chráme vymenená strešná krytina. Pôvodnú plechovú nahradila nová medená. Oprava strechy stála celkovo 840 000 Kčs. Polovicu z nákladov uhradil štát, druhá polovica bola dofinancovaná prostredníctvom cirkevných zbierok.²⁴ Posledná obnova chrámu bola zrealizovaná koncom prvej a na začiatku druhej dekády 21. storočia. V rámci rekonštrukčných prác bol obnovený interiér a vonkajšia fasáda chrámu. Na predmetné opravy získal Gréckokatolícky farský úrad v Beloveži z rezervy predsedu vlády Slovenskej republiky v roku 2010 nenávratný finančný príspevok vo výške 7 000 eur. V súčasnosti sa chrám nachádza v dobrom stave a slúži svojmu účelu.²⁵

Architektúra chrámu

Z architektonického hľadiska možno Chrám sv. Michala archanjela charakterizovať ako jednolodovú stavbu s predstavanou západnou vežou a loďou, ktorá sa na úrovni posledného klenbového poľa pred svätyňou rozširuje o bočné polkruhové výklenky a svätyňou s rovným uzáverom. Za svätyňou je situovaná sakristia. Svätyňa chrámu je zaklenutá jedným poľom pruskej a jedným poľom plytko segmentovej klenby. Prechod zo svätyne do lode tvorí polkruhový víťazný oblúk. Loď chrámu je zaklenutá dvoma poľami pruskej klenby so združenými medziklenbovými pásmi, dosadajúcimi na vystupujúcu rímsu združených pilastrov. Podvezie chrámu je zaklenuté krížovou klenbou.²⁶ Fasáda bočných stien chrámu je vertikálne členená lizénami a polkruhovo zaklenutými oknami, z ktorých 4 sa nachádzajú v lodi a 2 vo svätyni. Vrchná časť fasády je zakončená korunnou rímsou. Západná veža chrámu má v spodnej časti situovaný vstupný portál so stlačeným záklenkom, nad ktorým je umiestnené polkruhovo zaklenuté okno, rovnaké, aké presvetľujú hmotu veže. Nárožia hornej časti veže, v ktorej je situovaných 5 okien, sú zdobené lizénami, zakončená je terčíkovou korunnou rímsou. Chrám je zastrešený sedlovou a nad svätyňou polygonálnou strechou so štyrmi cibulovitými strešnými konštrukciami, piate cibulové zastrešenie je nasadené na vežu. Ako krytina je vo všetkých prípadoch využitý plech. Gréckokatolícky Chrám sv. Michala archanjela bol vďaka svojej špecifickej architektúre zapísaný dňa 7. marca 1963 pod evidenčným číslom 165/1 do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu medzi národné kultúrne pamiatky Slovenskej republiky.²⁷

z roku 1942.

²⁴ RATICA, A. *Z minulosti a súčasnosti Beloveže 1355 – 2005*. Bardejov : Arena, 2005, s. 16.

²⁵ Čerpanie dotácií z rezervy predsedu vlády SR v roku 2010. In *Sme*. [online]. Dostupné na internete: <http://i.sme.sk/cdata/0/54/5411660/2010_priebezne.xls> (10.12.2014).

²⁶ APÚ Bratislava, Zbierka základných výskumov (Z), sign. 1165. *Beloveža*.

²⁷ Register nehnuteľných NKP. In *Pamiatkový úrad Slovenskej republiky*. [online] Dostupné na internete: <<http://www.pamiatky.sk/po/po/Details?id=1329>> (10.12.2014).

Obrázok 1 Chrám sv. Michala archanjela v Beloveži, 1778 (NKP)
(Zdroj: Archív autora)

Chrám sv. Demetra veľkomučeníka v Matiaške²⁸

Gréckokatolícky Chrám sv. Demetra veľkomučeníka (1773) je situovaný na kopci nad obcou, v blízkosti miestneho cintorína, povýše novovytvoreného farského Chrámu sv. Demetra veľkomučeníka (2009) a farskej budovy, neďaleko miestneho potoka. Ku chrámu vedie prístupová cesta.

História chrámu

Chrám sv. Demetra veľkomučeníka bol postavený na začiatku 70. rokov 18. storočia, v roku 1773.²⁹ Prvá písomná zmienka, ktorá s určitou dokladou jeho existenciu, sa nachádza v Schematizme Prešovského biskupstva z roku 1831, kde sa uvádza, že miestny gréckokatolícky chrám bol farský, murovaný a niesol patrocínium sv. Demetra veľkomučeníka. Patrónkou chrámu bola v danom roku grófka Juliana rod. Sándor, vdova po grófovi Forgáčovi (Forgacsovi).³⁰ Zásvätenie chrámu ostalo v prvej polovici 19. storočia nezmenené, nezmenil sa ani jeho štatút farského chrámu.³¹ Patronátne právo mala v sledovanom období okrem už vyššie spomenutej grófky Juliany rod. Sándor aj jej dcéra Juliana Forgáčová (Forgács de Ghymes et Gács).

²⁸ Obec Matiaška leží v Nízkych Beskydách na sútoku Bžanského, Voľanského a Porubského potoka. V rámci územno-správneho členenia Slovenskej republiky je súčasťou okresu Vranov nad Topľou. Porov. ŠAFRANKO, P. *650 rokov jubilujúcej obce. Hanušovce nad Topľou : Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou*, 2013, s. 64.

²⁹ GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý, K – P*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 305.

³⁰ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini M.D.CCC.XXXI. Ab erecta sede episcopali Anno undecimo*. Cassoviae : Typis Caroli Werfer, Typographi Academiae 1831, s. 117.

³¹ *Schematismus v. cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1848*. Posonii : Typis Caroli Frid. Wigand, 1848, s. 137.

Prvá podrobná správa o Chráme sv. Demetra veľkomučeníka v Matiaške pochádza z vyššie spomínaného inventáru farnosti, vyhotoveného v roku 1851. Z inventára sa dozvedáme, že miestny murovaný chrám stál v strede obce, na kopci, na farskom pozemku a jeho svätyňa bola orientovaná smerom na východ. Vybudovaný bol pracovitou a finančným pričinením miestnych veriacich. Chrám bol zasvätený sv. Demetrovi, bol dlhý 8 siah, široký $2\frac{5}{6}$ siahly a vysoký 3 siahly. Vo svätyni sa nachádzali 2 stredne veľké okná bez kovových mreží, v lodi 4 okná bez kovových mreží, z ktorých 2 boli stredne veľké a 2 menšie. Vstupná brána chrámu bola osadená na kovových pántoch a opatrená železnou závorou a železným zámkom. Chrám bol zastrešený šindľovou strechou. Svätyňa chrámu bola 2 siahly dlhá a 2 siahly široká, mala drevenú podlahu, ktorá sa nachádzala v priemernom stave. Uprostred svätyne bol umiestnený murovaný oltár s dreveným svätostánkom v opotrebovanom stave a ikonou Presvätej Bohorodičky Spolupriteľky, taktiež v opotrebovanom stave. Naľavo od oltára sa nachádzal žertveník s 2 vzácnymi časami a ikonou Krista Trpiteľa. Priestor vpravo od oltára slúžil na odkladanie bohoslužobných rúch. Za oltárom sa nachádzalo kreslo, ktoré bolo v zlom stave. Loď od svätyne oddeľoval ikonostas, ktorý bol dlhý 3 siahly a zostavený z častí podľa zvyku chrámov východnej tradície, nachádzal sa v priemernom stave. Kráľovské dvere boli drevené, zdobené rezbárskymi detailmi, obrazmi a zlátением. Autor rezbárskych detailov ikonostasu nie je známy. Ikony, nachádzajúce sa na ikonostase, pochádzajú z roku 1810 a ich autorom bol stropkovský ikonopisec František Krizanovszky. Hlavné ikony ikonostasu sa nachádzali v priemernom stave. Naproti tomu ikony apoštolov, prorokov ako aj kríž ikonostasu boli v roku 1851 v značne opotrebovanom stave. Pred ikonostasom sa nachádzala lavica pre kantora a oproti nej bola umiestnená lavica pre vážených patrónov chrámu. Obe lavice sa nachádzali v podpriemernom stave. V lodi chrámu sa nachádzali aj 4 obrazy, ktoré boli v zlom stave. Súčasťou chrámu bola v roku 1851 aj veža, v spodnej časti ktorej bol situovaný vchod do chrámu. Veža bola široká $2\frac{1}{2}$ siahly a vysoká 5 siah, jej strecha bola zakončená kovovým krížom. Vo veži boli umiestnené 2 zvony. Väčší zo zvonov vážil 1 cent a 2 libry, pochádzal z roku 1783 a na svoje vlastné náklady ho pre potreby chrámu nechal uliat istý Matúš z Prešova. Menší zo zvonov vážil 80 libier, uliaty bol v roku 1781 a nachádzal sa na ňom nápis „*Ježiš Kristus Židovský kráľ*“. Okrem hlavnej veže boli v roku 1851 súčasťou Chrámu sv. Demetra veľkomučeníka v Matiaške aj dve menšie veže, situované na severnej a južnej strane chrámu. Strechy týchto veží boli zakončené kovovými krížmi a nachádzali sa v dobrom stave. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme nachádzala strieborná čaša, diskos a lyžička, medená hviezda, cínové cibórium s vekom a 2 nádoby, ktoré slúžili na uchovávanie svätej krizmy a oleja katechumenov. Súčasťou chrámového vybavenia v roku 1851 boli aj 4 drevené pozlátané svietniky, umiestnené na oltári, nachádzajúce sa v opotrebovanom stave, 4 medené svietniky, umiestnené pred ikonostasom, ktoré boli vo výbornom stave, 3 kríže, z ktorých najväčší, umiestnený pri lavici kantora bol bezfarebný a v zlom stave, ďalší bol menší a tiež sa nachádzal v zlom stave, tretí kríž bol kovový. V chráme sa nachádzali aj 2 bronzové

kadidelnice, z ktorých novšia bola väčšia a staršia bola menšia, ďalej bronzová loďka, drevená lyžička a 2 cirkevné zástavy. Z bohoslužobných rúch sa v chráme nachádzali 4 felóny, z toho jeden červený, zdobený zlatými kvetmi, jeden biely, zdobený striebornými kvetmi a 2 čierne, 4 epitrachily, 4 sticháre a 8 nárukavníkov, ktoré boli v rovnakých farbách ako felóny. Súčasťou chrámového vybavenia v roku 1851 boli aj 3 stredne veľké oltárne plátna, ktoré veriacim farnosti Matiaška daroval Ján Répassy, tabulárny sudca Turnianskej župy a súčasne gréckokatolícky správca farnosti Chorváty, prikrývadlo na čašu a diskos a tiež antimenzion, ktorý Chrám sv. Demetra veľkomočeníka daroval mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský. Z bohoslužobných kníh sa v chráme nachádzal Evanjeliár, Apoštolár, Triod', Liturgikon, Trebník, malý Tryfológion a Žaltár. Súčasťou chrámovej knižnice bol aj malý katechizmus. Z dreveného nábytku sa v chráme nachádzal stolík, lavica na spovedanie, skrinka na uchovávanie liturgických predmetov, drevený pult, používaný pri čítaní evanjelia a 4 lavice pre potreby veriacich.³²

Z historickej katastrálnej mapy katastrálneho územia Matiaška z roku 1868 sa dozvedáme, že gréckokatolícky Chrám sv. Demetra veľkomočeníka bol spolu s miestnou farou jedinou murovanou stavbou v obci. V tom čase sa v jeho blízkosti nenachádzal žiaden cintorín.³³ V roku 1876 bol chrám obnovený a posvätený. Patrocínium ostalo nezmenené.³⁴

Druhú podrobnú správu o gréckokatolíckom murovanom Chráme sv. Demetra veľkomočeníka prináša inventár farnosti Matiaška z roku 1897. Z inventára sa dozvedáme, že miestny chrám bol murovaný, nachádzal sa v strede obce na kopci, na farskom pozemku a jeho svätyňa bola orientovaná smerom na východ. V roku 1893 boli v chráme osadené nové drevené podlahy a bol zvnútra aj zvonku omietnutý a vymalovaný. Obnovený chrám 7. novembra 1893 posvätil Andrej Toronszky,³⁵ vicearchidiakon Vranovského dekanátu a farár Lomného. Chrám bol dlhý 8 siah, široký $2\frac{5}{6}$ siah a vysoký 3 siah. Mal nové pány na vstupnej bráne. V roku 1881 bol zastrešený novou šindľovou strechou, ktorá sa nachádzala v priemernom stave. Svätyňa chrámu bola dlhá 2 siah, široká tiež 2 siah, mala 3 okná a krásnu podlahu z drevených dosák. V strede svätyne sa nachádzal murovaný oltár s nanovo pozláteným baldachýnom a svätostánkom, a tiež 4 pozlátené svietniky. V severnej

³² AGA Prešov, f. IF, kr. č. 12, inv. č. 930, sign. 1. *Inventár farnosti Matiaška z roku 1851.*

³³ Ústredný archív geodézie a kartografie (ÚAGaK) Bratislava, f. Pôvodný katastrálny operát – Pôvodné katastrálne mapy (PKO – PKM), sign. Ša 197/1, r. 1868. *Pôvodná katastrálna mapa katastrálneho územia Matiaška.*

³⁴ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1880. Ab erecta sede episcopali Anno 60.* Eperiessini : Typis Societatis „Eperjesi Bankegyet“, 1880, s. 138.

³⁵ Andrej Toronsky sa narodil 9. januára 1816 v obci Soboš v Šarišskej župe. Za kňaza bol vysvätený 29. decembra 1840 v Užhorode. Od roku 1841 pôsobil ako administrátor farnosti Korunková, od roku 1844 ako správca farnosti Lomné a od roku 1848 ako vicearchidiakon Vranovského dekanátu. *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1893. Ab erecta sede episcopali Anno 73.* Eperiesini : Typis Pannoniae, 1893, s. 229.

časti svätyne sa nachádzal stolík s ikonou Ježiša v Getsemanskej záhrade. Za oltárom bola umiestnená nová skriňa čiernej farby, ktorá slúžila na uskladňovanie bohoslužobných rúch a bohoslužobných predmetov. Svätyňu od lode oddeľoval ikonostas, ktorý bol 3 siah dlhý a 2 siah vysoký a mal troje dverí. Kráľovské dvere boli dvojkrídlové, vyrezávané a namaľované, nachádzali sa v priemernom stave. V prvom rade ikonostasu sa nachádzali 4 hlavné ikony, ktoré boli v priemernom stave. Súčasťou ikonostasu boli i ikony sviatkov, apoštolov a prorokov a kríž, ktorý zakončoval ikonostas. Pred ikonostasom boli umiestnené oproti sebe 2 lavice. Na severnej strane lode pri stene bola umiestnená debnička na voskové sviece. Vchod do chrámu bol situovaný vo veži, ktorá bola 5 siah vysoká a 2½ siah široká. Na streche veže sa nachádzal trojamenný železný kríž. Chrám mal 2 zvony, väčší vážil 120 libier a pochádzal z roku 1783, menší vážil 80 libier a uliaty bol v roku 1781. Prvý spomínaný zvon dostali veriaci do daru od Matúša z Prešova, kto daroval druhý zvon, známe nie je. Strecha veže bola pokrytá drevenými šindľami, nachádzala sa v zlom stave a bola veľmi deravá. Celý chrám bol zvnútra aj zvonku vymaľovaný. Okolie chrámu bolo oplotené kamenným múrom, ktorého súčasťou boli 2 vstupné brány. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme nachádzali 2 čaše, diskos, hviezda, 2 lyžice, poškodená kopia, ktorá sa používala na krájanie prosfor. Všetky vymenované predmety boli medené a pozlátené tenkou vrstvou. Okrem toho sa v chráme nachádzalo starožitné cínové cibórium s cínovým vrchnákom, medená nádoba na uchovávanie svätej krizmy a oleja katechumenov a medená pozlátená daronosica s medenou pozlátenou lyžicou na podávanie presvätej Eucharistie chorým. Z bohoslužobných rúch sa v roku 1897 nachádzalo 7 felónov, z toho jeden zlatý, roztrhaný, jeden červený, tiež roztrhaný, jeden biely, taktiež roztrhaný a 2 čierne, ďalej 3 sticháre, z toho 2 starobylé a jeden nový, 2 pojasy a epitrachily. Z bohoslužobných kníh sa v roku 1897 v chráme nachádzal starobylý Evanjeliár, 2 Apoštoláre, z toho jeden nový, druhý v zlom stave, 2 Triode, z toho jeden nový, jeden roztrhaný, 2 Liturgikony, z toho jeden starobylý a jeden novší, jeden Trebník, jeden Tryfológion a 2 Žaltáre, z toho jeden nový, druhý roztrhaný. Súčasťou chrámového vybavenia boli aj 4 veľké, nové, pozlátené svietniky, drevený svietnik, ktorý bol umiestnený na žertveníku, 4 medené svietniky, nachádzajúce sa pred ikonostasom, drevený analog s 2 obrazmi, pult na čítanie Svätého Evanjelia, pokladnička so zvončekom na vyberanie peňazí, 6 krížov, jeden obraz a jedna socha, ktoré zakúpil vavrinský sedliak Štefan Szukovský, 2 väčšie nádoby na svätenú vodu, krstiteľnica, ktorá bola umiestnená vo svätyňi, 2 sklenené nádoby, uložené na štvorhrannej tákke, slúžiace na uskladnenie vody a vína, používaných pri liturgii, 3 kadidelnice, z toho jedna nová aj s loďkou a lyžicou, ďalšie dve s jednou loďkou a lyžicou, stojan pre Liturgikon, umiestnený na oltári, 7 cirkevných zástav, z toho 6 nových a 1 starobylá, jeden zvonček vo výbornom stave a 2 nové maľované lavice. Ďalšou súčasťou liturgickej výbavy chrámu boli 3 oltárne plátna, z toho jedno starobylé a 2 nové, 4 ručníky, 10 obrúskov na čistenie čaše, 2 obrusy na žertveník a antimenzion od mukačevského biskupa Michala Manuela Olšavského.³⁶

³⁶ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 12, inv. č. 930, sign. 1. *Inventár farnosti Matiaška z roku 1897.*

V priebehu prvej svetovej vojny, konkrétne 30. augusta 1915, uhorská armáda pri zisťovaní počtu zvonov vo farnostiach severovýchodného Slovenska označila menší zo zvonov (25 kg, uliaty v roku 1783) miestneho Chrámu sv. Demetra veľkomučeníka za vhodný pre použitie na vojenské účely.³⁷ V roku 1925 prešiel Chrám sv. Demetra veľkomučeníka rekonštrukciou. Podobne ako pri predošlej úprave chrámu (1876), aj v tomto prípade ostalo patrocínium nezmenené.³⁸

V roku 1940 potreboval chrám vymaľovať a opraviť jedno okno. Vnútorne vybavenie chrámu vrátane liturgických kníh a bohoslužobných predmetov bolo v poriadku, až na darochraniteľnicu, ktorá potrebovala opravu.³⁹ V roku 1941 sa chrám nachádzal v dobrom stave. Podobne ako v predošlom roku, aj teraz potreboval výmalbu interiéru, ktorá pravdepodobne v roku 1940 nebola zrealizovaná. Vnútorne vybavenie chrámu vrátane liturgických kníh a bohoslužobných predmetov bolo v poriadku, až na čašu, ktorú bolo potrebné nechať pozlátiť.⁴⁰ V roku 1942 sa chrám nachádzal v dobrom stave, nepotreboval väčšie opravy, až na jeho výmalbu. Všetky práce realizované v chráme mali byť financované z farských peňazí, vyzbieraných od veriacich.⁴¹

V 50. a 60. rokoch 20. storočia sa chrám zo známych dôvodov dostal pod správu pravoslávnej cirkvi. Poslednou väčšou rekonštrukciou prešiel v roku 1972,⁴² krátko potom, ako sa opäťovne dostal do vlastníctva gréckokatolíckej cirkvi. V súčasnosti sa nachádza v zchovalom stave, avšak je nevyužívaný, nakoľko liturgie sa v obci slávia v novopostavenom Chráme sv. Demetra veľkomučeníka (2009).

Architektúra chrámu

Z architektonického hľadiska je Chrám sv. Demetra veľkomučeníka v Matiaške jednodôbovou stavbou s polygonálnym uzáverom svätyne a predstavenou západnou vežou, ktorej podvežie je otvorené do lode. Chrámová loď má na úrovni prvého klenbového poľa pri svätyni, na severnej a južnej strane, malé polkruhovité výklenky, ktoré zdôrazňujú centrálu kríženia. Loď je krytá dvoma poľami českej placky s medziklenbovým pásom, dosadajúcu na rímsovú hlavicu pilastrov.

³⁷ AGA Prešov, f. BA, pf. Spisy, inv. č. 431, r. 1915, sign. 1771. *Súhrnný zoznam zvonov dekanátu Lomné, odovzdaných na vojenské ciele v roku 1915.*

³⁸ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Fragopolitanae seu Prešovensis administraturae apostolicae Mukačensis et Hajdudorogensis necnon omnium graeci ritus catholicorum in Republica Cechoslovacciae degentium pro Anno Domini 1948. Ab erecta sede episcopali Anno 132.* Fragopoli : Typis Typographiae Nakladateľské družstvo, 1948, s. 118.

³⁹ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 482, sign. 43. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Matiaška z roku 1940.*

⁴⁰ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 482, sign. 43. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Matiaška z roku 1941.*

⁴¹ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 482, sign. 43. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Matiaška z roku 1942.*

⁴² ŠAFRANKO, P. *650 rokov jubilujúce obce. Hanušovce nad Topľou : Vlastivedné múzeum v Hanušovciach nad Topľou*, 2013, s. 64.

Svätyňa je krytá plytkou valenou klenbou, podvežie českou plackou. Výzdoba interiéru je prevedená v historizujúcom slohu. Fasády chrámu sú hladké, členené obdĺžnikovými oknami s polkruhovým ukončením. Okná sú orámované pásovou šambránou s klenakom. V parapete je štukový obrazec s čučkami. Veža má pravouhlý vstupný portál s pásovou šambránou. V supraporte je plytká rímša s pásovou štylizovanou rastlinnou ornamentikou, vrytou do kameňa. V hornej časti má veža skosené nárožie. Zvukové okná sú riešené obdobne ako v ostatnej časti chrámu, na západnej strane je v strede veže menšie kruhové okno s hladkou šambránou. Strecha chrámu je sedlová, nad svätyňou prechádza do polygonálneho ihlana, nad výklenkami do polkužeľovej striešky. Veža je zastrešená barokovou cibulovou strechou. Strechy sú pokryté plechom.⁴³ Gréckokatolícky murovaný Chrám sv. Demetera veľkomučeníka bol vďaka svojej špecifickej architektúre zapísaný dňa 14. apríla 1963 pod evidenčným číslom 323/1 do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu medzi národné kultúrne pamiatky Slovenskej republiky.⁴⁴

Obrázok 2 Chrám sv. Demetra veľkomučeníka v Matiaške, 1773 (NKP)
(Zdroj: Archív autora)

Chrám Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci⁴⁵

Gréckokatolícky Chrám Povýšenia sv. Kríža (1777) je situovaný na kopci nad obcou, mimo zástavby, v blízkosti miestneho potoka a cintorína. Ku chrámu vedie vedľajšia prístupová cesta.

⁴³ APÚ Bratislava, Zbierka základných výskumov (Z), sign. 1622. *Matiaška*.

⁴⁴ Register nehnuteľných NKP. In *Pamiatkový úrad Slovenskej republiky*. [online] Dostupné na internete: <<http://www.pamiatky.sk/po/po/Details?id=18163>> (10.12.2014).

⁴⁵ Obec Nižný Tvarožec leží v severozápadnej časti Nízkych Beskyd v doline Sveržovky. V rámci územno-správneho členenia Slovenskej republiky je súčasťou okresu Bardejov. KROPILÁK, M. – PISOŇ, Š. (eds.). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. 2. časť. Bratislava : Veda, 1977, s. 317.

História chrámu

Chrám Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci bol postavený v roku 1777 počas pôsobenia farára Jána Hobodaja (Hobodaya).⁴⁶ Veľkú zásluhu na jeho výstavbe mala aj uhorská panovníčka Mária Terézia, s pomocou ktorej bol chrám vybudovaný.⁴⁷ Prvá písomná zmienka,⁴⁸ ktorá s určitosťou dokladuje jeho existenciu, sa nachádza v Schematizme Prešovského biskupstva z roku 1831, kde sa uvádza, že miestny gréckokatolícky chrám bol farský, murovaný a niesol zasvätenie Povýšenia sv. Kríža. Patrónom chrámu bol v danom roku gróf Juraj Erdődy.⁴⁹ Zasvätenie chrámu ostalo v priebehu prvej polovice 19. storočia nezmenené, nezmenil sa ani jeho štatút farského chrámu.⁵⁰ Patronátne právo nad miestnym chrámom mala v sledovanom

⁴⁶ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1898. Ab erecta sede episcopali Anno 78.* Eperiesini : Typis Pannoniae, 1898, s. 51.

⁴⁷ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1898. Ab erecta sede episcopali Anno 78.* Eperiesini : Typis Pannoniae, 1898, s. 51; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1903. Ab erecta sede episcopali Anno 83.* Eperiesini : Typis Arpadi Kósch, 1903, s. 70; *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Fragopolitanae seu Prešovensis administraturae apostolicae Mukačensis et Hajdudorogensis necnon omnium graeci ritus catholicorum in Republica Cechoslovacciae degentium pro Anno Domini 1948. Ab erecta sede episcopali Anno 132.* Fragopoli : Typis Typographiae Nakladateľské družstvo, 1948, s. 47.

⁴⁸ Informáciu o existencii gréckokatolíckeho murovaného chrámu v Nižnom Tvarožci možno nájsť aj v protokole z roku 1814, ktorý vyhotovili štátni úradníci počas tzv. predprešovského zisťovania stavu gréckokatolíckych farností z územia dnešného Slovenska. Z predmetného protokolu sa dozvedáme, že miestny chrám mal štatút farského chrámu gréckeho obradu. Postavený bol zo solídneho materiálu, vďaka finančnému príspevku 1 000 florénov z náboženského fondu, finančného príspevku patróna chrámu, milodarom veriacich a zbierkam. Patrónom chrámu bol v danom roku gróf Aspermonth (Aspermonth). Vnútorne zariadenie chrámu bolo prispôbené gréckemu obradu. Liturgické predmety a posvätná výbava bola zadovážaná vďaka milodarom veriacich. V chráme sa nachádzali zvony. ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia II.* Košice : Viena, 2009, s. 84. Z predmetného prameňa nie je jasné, či ide o Chrám Povýšenia sv. Kríža, nakoľko v ňom absentujú údaje o dobe vzniku, zasvätení aj stavebnom materiáli, z ktorého bol popisovaný chrám vyhotovený. Na základe iných dochovaných primárnych a sekundárnych prameňov a literatúry, datujúcich vznik súčasného gréckokatolíckeho chrámu v Nižnom Tvarožci do roku 1777, však možno predpokladať, že v protokole z tzv. predprešovského zisťovania stavu gréckokatolíckych farností sa spomína nami skúmaný, t. j. súčasný gréckokatolícky murovaný Chrám Povýšenia sv. Kríža – pozn. A. L.

⁴⁹ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini M.D.CCC.XXXI. Ab erecta sede episcopali Anno undecimo.* Cassoviae : Typis Caroli Werfer, Typographi Academiae 1831, s. 43.

⁵⁰ *Schematismus v. cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1848.* Posonii : Typis Caroli Frid. Wigand, 1848, s. 18.

období šľachtická rodina Erdődy.

Prvá podrobná správa o Chráme Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci pochádza zo začiatku 2. polovice 19. storočia. Ide o inventár farnosti Nižný Tvarožec, vyhotovený v roku 1858, z ktorého sa dozvedáme, že miestny chrám, ktorého patrónom bol gróf Juraj Erdődy de Magyaró-kerék, bol postavený na kopci, na vlastnom pozemku, v blízkosti vody a vrchu zvaného Buszov a mal svätyňu orientovanú smerom na východ. Vybudovaný bol z pevného materiálu a jeho výstavba bola dokončená v roku 1777. Chrám bol 11 siah dlhý, 4 siah široký a 5 siah vysoký. V roku 1852 sa na niektorých miestach v oporných múroch chrámu nachádzali trhlinky. Strecha bola neporušená, v priemernom stave, pokrytá drevenými šindľami. Chrám mal 4 veže, zastrešené drevenou šindľovou strechou. V blízkosti chrámu sa nachádzala drevená zvonica. Chrám pozostával zo svätyne, lode a veže. Svätyňa chrámu bola 3 siah dlhá a 3½ siah široká, mala 3 rovnako veľké okná, chránené kovovou mriežkou. Steny svätyne zdobili obrazy, znázorňujúce Nebeské kráľovstvo so Svätou Trojicou, 4 evanjelistov a Presvätú Bohorodičku Spolutrpiteľku. V strede svätyne sa nachádzal murovaný oltár s baldachýnom, stojacim na 4 stĺpoch, uprostred prestola bol umiestnený svätostánok bez zámku a 4 drevené, vyrezávané, pozláté, starobylé svietniky. Za oltárom sa nachádzala ikona Presvätej Bohorodičky Ochrankyne. Vľavo od oltára bol umiestnený žertveník, vpravo od oltára sa nachádzala skriňa (almara), ktorá slúžila na uskladňovanie svietnikov a iných vecí, používaných v chráme. Podlaha vo svätyni bola drevená. Loď chrámu, ktorá bola 8 siah dlhá a 4 siah široká, oddeľoval od svätyne ikonostas, dosahujúci výšku 3 siah. Ikonostas bol do chrámu prenesený z pôvodného dreveného chrámu. Na ikonostase sa nachádzali 4 hlavné ikony: ikona Krista Spasiteľa, ikona Presvätej Bohorodičky, ikona sv. Mikuláš a ikona Povýšenie sv. Kríža. Medzi týmito ikonami boli umiestnené 3 brány. Kráľovská brána pozostáva z dvojkrídlových dverí, ktoré boli drevené, pozláté, zdobené drevorezbou a nachádzali sa v dobrom stave. Druhý rad ikonostasu tvorili ikony sviatkov, uprostred ktorých bol situovaný obraz, znázorňujúci Poslednú večeru. Tretí rad ikon tvorili ikony apoštolov, medzi ktorými bol umiestnený obraz Krista Spasiteľa. Vo štvrtom rade ikonostasu sa nachádzali ikony prorokov. Ikonostas bol ukončený krížom. Priestor pred ikonostasom bol vyhradený pre kantora. Na ľavo od priestoru, vyhradeného pre kantora, sa nachádzal malý oltár s ikonou Presvätej Bohorodičky Spolutrpiteľky. V prostrednej časti chrámovej lode bolo umiestnených 6 lavíc, určených pre starších ľudí. V prednej časti chrámovej lode, po ľavej strane, sa nachádzala kazateľnica. Podlaha v chrámovej lodi bola kamenná. Loď mala 4 okná, opatrené kovovými mriežkami. Steny a strop chrámovej lode zdobili obrazy, znázorňujúce nájdenie sv. Kríža, Presvätú Bohorodičku Ochrankyňu, sťatie sv. Jána, smrť sv. Eliáša a jeho vzatie do neba, sv. apoštola Petra, Ježiša Krista modliaceho sa a nesúceho kríž. V zadnej časti chrámovej lode sa nachádzal obraz Posledného súdu. Chrám mal 4 veže. Prvá veža bola situovaná pri vstupe do chrámu. Táto veža bola murovaná, dosahovala výšku 15 siah a jej strecha si v roku 1852 vyžadovala opravu. Nachádzali sa v nej schody, vedúce do zvonice, v ktorej boli pôvodne

umiestnené zvony. Nakoľko zvuk zvonov nebolo z tejto veže dobre počuť, miestni veriaci postavili v blízkosti chrámu novú drevenú zvonnicu. Zvonica merala 5 siah a v roku 1852 sa v nej nachádzali 3 zvony. Prvý zvon vážil 300 libier a bol uliaty v Prešove roku 1777. Druhý zvon vážil 100 libier a pre potreby miestneho chrámu v Nižnom Tvarožci ho nechal v roku 1777 v Prešove uliat Ján Hodobay. Tretí zvon bol starobylý a vážil 60 libier. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1852 nachádzala jedna strieborná, pozlátená čaša s pozláteným diskosom, hviezdou a lyžičkou, ktorú pre potreby chrámu zakúpil v roku 1775 Andrej Chodaba, jedna hviezda, jeden diskos a jedno strieborné, pozlátené cibórium, nachádzajúce sa v dobrom stave. Súčasťou chrámového vybavenia bolo v roku 1852 aj 14 svietnikov, z toho 2 kovové a 12 drevených, z nich 4 boli umiestnené na prestole, 4 pred hlavnými ikonami ikonostasu, 2 používali počas liturgie miništranti a 2 veľké boli umiestnené pred kráľovskými dverami ikonostasu. Okrem toho sa v chráme nachádzala aj jedna kovová lampa, umiestnená v strede chrámu, 2 kadidelnice, 2 džbány, z toho jeden medený, slúžiaci na uskladnenie svätenej vody, druhý kovový, slúžiaci tomu istému účelu, 2 malé zvončeky, 4 malé kríže, z toho jeden kovový a 3 drevené, jeden veľký kríž, používaný pri pohreboch, 3 zástavy červenej farby, jeden prenosný obraz Presvätej Bohorodičky, 2 väčšie fľaštičky na víno a vodu, 2 menšie fľaštičky na svätý olej a krizmu, jedna cínová paténa, jeden stojan, používaný pri čítaní evanjelia, jeden nožík na krájanie prosfory, antimenzion, ktorý posvätil a chrámu daroval mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský, 4 obrusy, z ktorých dva boli na oltári, jeden na žertveníku, viacero menších obrúskov, jedna truhlica o objeme 16 gbelov, slúžiaca na uskladnenie chrámového obilia a jedna truhlica slúžiaca na zbieranie milodarov. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1852 nachádzalo 5 felónov, z toho jeden zelený s vyšívanými červenými kvetmi, nachádzajúci sa v dobrom stave, jeden biely s kvetmi, ktorý bol v slušnom stave, tretí smútočný, nachádzajúci sa v dobrom stave, štvrtý červený a piaty fialový, oba v opotrebovanom a potrhanom stave. Z liturgických kníh sa v chrámovej knižnici v roku 1852 nachádzal Evanjeľiár z roku 1763 v dobrom stave, rukopisné starobylé Evanjeliem, 2 Liturgikony, z toho jeden starobylý a ďalší z roku 1733 v dobrom stave, starobylý Trebník v potrhanom stave, Triod' pôstna a Triod' kvetná, Apoštolár v dobrom stave, nový Tryfológion, Oktoich, Minea a Žaltár, ktorý bol poškodený a potrhaný.⁵¹

Počas druhej polovice 19. storočia patrilo patronátne právo nad Chrámom Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci naďalej šľachtickej rodine Erdődy. V roku 1886 bol do chrámu zakúpený nový Liturgikon.⁵² O rok neskôr sa podarilo zrenovovať obraz Ježiša Krista, nachádzajúci sa za oltárom chrámu. V roku 1891 boli obnovené všetky 4 chrámové veže.⁵³

⁵¹ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 13, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Nižný Tvarožec z roku 1858.*

⁵² AGA Prešov, f. IF, kr. č. 13, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Nižný Tvarožec z roku 1932.*

⁵³ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 13, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Nižný Tvarožec z roku*

Druhá podrobná správa o Chráme Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci pochádza z konca 19. storočia. Ide o inventár farnosti Nižný Tvarožec, vyhotovený v roku 1891, z ktorého sa dozvedáme, že miestny chrám, ktorého patrónom bol gróf Juraj Erdődy de Magyoró-kerék, bol postavený na kopci, na vlastnom pozemku, v blízkosti vody a vrchu zvaného Buszov a mal svätyňu, orientovanú smerom na východ. Vybudovaný bol z pevného materiálu a jeho výstavba bola dokončená v roku 1777. Rok dokončenia výstavby chrámu bol vyznačený na chrámovej fasáde. Chrám bol 11 siah dlhý, 4 siah široký a 5 siah vysoký. V roku 1891 sa na niektorých miestach v chrámovom múre nachádzali trhlinky. Strecha bola neporušená, v priemernom stave, pokrytá drevenými šindľami. S chrámom boli prepojené 4 veže. Chrám tvorili svätyne, loď a veže. Svätyňa chrámu bola 3 siah dlhá a 3½ siah široká, mala 3 rovnako veľké okná chránené kovovou mriežkou. Steny svätyne zdobili obrazy, znázorňujúce Nebeské kráľovstvo so Svätou Trojicou, 4 evanjelistov a pri žertveníku Presvätú Bohorodičku Spolutrpiteľku. V strede svätyne bol umiestnený murovaný oltár s baldachýnom so 4 stĺpmi. Uprostred prestola sa nachádzal svätostánok, ktorý bol bez zámku. Za oltárom bol umiestnený obraz Ježiša Krista, vľavo od oltára sa nachádzal žertveník. Podlaha vo svätyni bola v roku 1891 drevená. Loď chrámu, ktorá bola 8 siah dlhá a 4 siah široká, oddeľoval od svätyne ikonostas, dosahujúci výšku 3 siah. Ikonostas bol do chrámu prenesený z pôvodného dreveného chrámu a v roku 1891 bol dosť opotrebovaný. Na ikonostase sa nachádzali 4 hlavné ikony: ikona Krista Spasiteľa, ikona Presvätej Bohorodičky, ikona sv. Mikuláša a ikona Povýšenia sv. Kríža. Medzi hlavnými ikonami boli umiestnené 3 brány. Kráľovskú bránu vyplňali dvojkrídlové, drevené, pozlátané dvere, zdobené drevorezbou, ktoré sa v roku 1891 nachádzali v dobrom stave. Druhý rad ikonostasu tvorili ikony sviatkov, uprostred ktorých bol situovaný obraz, znázorňujúci Poslednú večeru. Tretí rad ikonostasu tvorili ikony apoštolov, medzi ktorými bol umiestnený obraz Krista Spasiteľa. Vo štvrtom rade ikonostasu sa nachádzali ikony prorokov. Ikonostas bol ukončený krížom. Priestor pred ikonostasom bol vyhradený pre kantora. Naľavo od priestoru, vyhradeného pre kantora, sa nachádzal malý oltár s ikonou Presvätej Bohorodičky Spolutrpiteľky. V prostrednej časti chrámu bolo umiestnených 6 lavíc, určených pre starších ľudí. V prednej časti chrámu, po ľavej strane, sa nachádzala kazateľnica, na ktorej boli vyobrazené postavy 4 evanjelistov. Podlaha bola v roku 1891 v chrámovej lodi kamenná. Loď mala 4 okná, opatrené kovovými mriežkami. Steny a strop chrámovej lode zdobili obrazy, znázorňujúce nájdenie sv. Kríža, Presvätú Bohorodičku Ochrankyňu, státie sv. Jána, smrť sv. Eliáša a jeho vzatie do neba, sv. apoštola Petra, Ježiša Krista, modliaceho sa a nesúceho kríž. V zadnej časti lode sa nachádzal obraz Posledného súdu. Chrám mal 4 veže. Prvá veža bola murovaná, umiestená pri vstupe do chrámu. Spolu s obvodovými múrmi a strechou dosahovala výšku 15 siah. Vo veži sa nachádzalo schodisko, vedúce do zvonice, kde boli pôvodne umiestnené zvony. Nakoľko zvuk zvonov nebolo z tejto veže dobre počuť, miestni veriaci postavili v blízkosti chrámu drevenú zvonnicu.

1891.

Zvonica merala 5 siah a v roku 1891 sa v nej nachádzali 3 zvony. Prvý zvon vážil 300 libier a bol uliaty v Prešove roku 1777. Druhý zvon vážil 100 libier a pre potreby miestneho chrámu v Nižnom Tvarožci ho nechal v roku 1777 v Prešove uliať Ján Hodobay. Tretí zvon bol starobylý a vážil 60 libier. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1891 nachádzala jedna strieborná, pozlátená čaša s pozláteným diskosom, hviezdou a lyžičkou, ktorú pre potreby chrámu zakúpil v roku 1775 Andrej Chodaba, jedna nová pozlátená čaša, ktorú pre potreby chrámu obstaral miestny farár Augustín Petrik, okrem toho jedna ďalšia čaša, opotrebovaná, v zlom stave, ďalej jedna hviezda, jeden diskos a jedno strieborné, pozlátené cibórium, nachádzajúce sa v dobrom stave. Súčasťou chrámového vybavenia bolo v roku 1891 aj 14 svietnikov, z toho 4 kovové a 10 drevených, z nich 4 kovové sa nachádzali na prestole, 4 pred hlavnými ikonami ikonostasu, 4 používali počas liturgie miništranti a 2 veľké boli umiestnené pred kráľovskými dverami ikonostasu. Okrem toho sa v chráme nachádzala aj jedna kovová lampa, umiestnená v strede chrámovej lode, ktorú pre potreby chrámu daroval Bazil Lisivka, jedna starobylá lampa, jeden veľký luster na sviečky, ktorý chrámu daroval Andrej Balascsak, 2 kadidelnice, 2 džbány, z toho jeden medený, slúžiaci na uskladnenie svätenej vody, druhý kovový, slúžiaci tomu istému účelu, 2 malé zvončeky, 4 malé kríže, z toho jeden kovový a 3 drevené, jeden veľký kríž, používaný pri pohreboch, nachádzajúci sa v zlom stave, 8 zástav červenej farby, z ktorých 6 bolo veľmi opotrebovaných, 4 zástavy fialovej farby, z ktorých 2 sa nachádzali v zlom stave, 2 zelené zástavy v dobrom stave, jeden prenosný obraz Presvätej Bohorodičky, 2 väčšie fľaštičky na víno a vodu, 2 menšie fľaštičky na svätý olej a krizmu, jedna cínová paténa, jeden stojan, používaný pri čítaní evanjelia, 2 nožíky na krájanie prosfory, antimenzion, ktorý posvätil a chrámu daroval mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský, 5 obrusov, z ktorých dva boli na oltári, jeden na žertveníku, jeden na bočnom oltári a jeden pod ikonou pri vstupnom portáli, 2 korporále, 9 mantilií, niekoľko menších utierok na utieranie čaše, viacero menších obrusov, jedna truhlica o objeme 16 gbelov, slúžiaca na uskladnenie chrámového obilia, jedna truhlica slúžiaca na zbieranie milodarov a jedna truhlica slúžiaca na vyberanie ofier. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1891 nachádzalo 9 felónov, z toho jeden zelený v dobrom stave, jeden zelený s vyšívanými červenými kvetmi v zlom stave, 2 biele s kvetmi v zlom stave, 2 smútočné v dobrom stave, 2 červené a jeden fialový, 5 stichárov, 2 humerály a 5 pojasov. Z liturgických kníh sa v chrámovej knižnici v roku 1891 nachádzal Evanjeliár z roku 1763 v drobnom stave, rukopisné starobylé Evanjelium, 2 Liturgikony, z toho jeden nový a jeden starobylý z roku 1733, nachádzajúci sa v dobrom stave, starobylý Trebník v potrhanom stave, Triod' pôstna a Triod' kvetná, Apoštolár v dobrom stave, nový Tryfológion, Oktoich, Minea a Žaltár, ktorý bol poškodený a potrháný.⁵⁴

Veľkým problémom Chrámu Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci bol začiatkom 90. rokov 19. storočia ikonostas, ktorý sa nachádzal v opotrebovanom

⁵⁴ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 13, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Nižný Tvarožec z roku 1891.*

stave. Jeho nevyhnutná oprava sa zrealizovala v roku 1894, v rámci ktorej bol celý ikonostas zrenovovaný a pozlátený.⁵⁵ V priebehu prvej svetovej vojny prišiel chrám o časť zvonov, ktoré boli zrekvirované uhorskou armádou na vojenské účely.⁵⁶ Po skončení vojny boli do chrámu zakúpené nové zvony. V roku 1924, počas dekanskej vizitácie farnosti Nižný Tvarožec, miestny chrám potreboval vymalovať. Bohoslužobné predmety, predovšetkým cibórium, daronosica, čaša a myrnica sa nachádzali v dobrom stave. V poriadku bol aj oltár, žertveník, bohoslužobné rúcha, oltárne plátna, obrusy i purifikatórium. Liturgické knihy sa nachádzali v zachovalom stave.⁵⁷

V poradí tretia, zároveň posledná podrobná správa o Chráme Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci, pochádza z roku 1932. Podobne ako v predošlých prípadoch, aj v tomto ide o inventár farnosti Nižný Tvarožec, z ktorého sa dozvedáme, že miestny chrám bol situovaný na kopci, na vlastnom pozemku a mal svätyňu orientovanú smerom na východ. Vybudovaný bol z pevného materiálu a jeho výstavba bola dokončená v roku 1777. Rok dokončenia výstavby chrámu bol vyznačený na chrámovej fasáde. Chrám, pokiaľ ide o vnútorné rozmery, bol 20,9 metrov dlhý, 7,6 metrov široký a 9,5 metrov vysoký. Strecha bola v roku 1932 neporušená, plechová, na niektorých miestach v horšom stave, podomácky opravená. Chrám tvorila svätyňa, loď a veže. Svätyňa chrámu bola 5,7 metrov dlhá a 6,65 metrov široká, mala 3 rovnako veľké okná, ktoré boli chránené kovovou mriežkou. Steny svätyne boli vyzdobené obrazmi, znázorňujúcimi Nebeské kráľovstvo so Svätou Trojicou, 4 evanjelistov a Presvätú Bohorodičku Spolutrpiteľku. V strede svätyne bol umiestnený murovaný oltár, na ktorom sa nachádzal baldachýn, stojaci na 4 stĺpoch. Uprostred prestola sa nachádzal svätostánok. Za oltárom bol umiestnený obraz Ježiša Krista. Vľavo od oltára sa nachádzal žertveník. Podlaha vo svätyni bola v roku 1932 drevená a nachádzala sa v dobrom stave. Loď chrámu, ktorá bola 15,2 metrov dlhá a 7,6 metrov široká, oddeľoval od svätyne ikonostas, dosahujúci výšku 6,7 metrov. Ikonostas bol do chrámu prenesený z pôvodného dreveného. Priestor pred ikonostasom bol vyhradený pre kantora. V prostrednej časti chrámu, rozdelenej na mužskú a ženskú časť, boli umiestnené lavice, určené pre starších ľudí. V prednej časti chrámu, po ľavej strane, sa nachádzala kazateľnica. Steny bočných výklenkov zdobili obrazy 4 evanjelistov. Podlaha bola v chrámovej lodi v roku 1932 kamenná. Loď mala 4 okná opatrené kovovými mriežkami. Steny a strop chrámovej lode zdobili obrazy, znázorňujúce nájdenie sv. Kríža, Presvätú Bohorodičku Ochrankyňu, sťatie sv. Jána, smrť sv. Eliáša a jeho vzatie do neba, sv. apoštola Petra a Ježiša Krista, modliaceho sa a nesúceho kríž. Chrám mal 4 veže. Prvá veža bola murovaná, situovaná pri vstupe do chrámu, spolu s obvodovými múrmi a strechou dosahovala výšku 28,5 metra. V tejto veži sa nachádzalo schodisko, vedúce do

⁵⁵ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 13, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Nižný Tvarožec z roku 1932.*

⁵⁶ AGA Prešov, f. BA, pf. Spisy, inv. č. 431, r. 1921, sign. 1068. *Súhrnný zoznam zvonov Prešovského biskupstva, odovzdaných na vojenské ciele v čase Prvej svetovej vojny.*

⁵⁷ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 482, sign. 62. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Nižný Tvarožec z roku 1924.*

zvonice, kde sa pôvodne nachádzali zvony. Nakoľko zvuk zvonov nebolo z veže dobre počuť, miestni veriaci postavili v blízkosti chrámu drevenú vežu zvonice. Zvonica dosahovala výšku 9,5 metra a v roku 1932 sa v nej nachádzali 4 zvony, z ktorých najťažší dosahoval hmotnosť 384 kg, ďalšie zvony vážili 232 kg, 186 kg a 122 kg. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1932 nachádzali 3 čaše, z toho 2 v dobrom stave a jedna poškodená a jedno strieborné pozlátené cibórium, nachádzajúce sa v dobrom stave. Súčasťou chrámového vybavenia bolo v roku 1932 aj 24 svietnikov, z toho 12 kovových a 12 drevených, z nich 6 kovových sa nachádzalo na prestole, 6 pred hlavnými ikonami ikonostasu, 2 veľké svietniky boli umiestnené pred kráľovskými dverami ikonostasu. Okrem toho sa tu nachádzala aj jedna kovová lampa, umiestnená v strede chrámovej lode, ktorú miestnemu chrámu daroval Bazil zo Širokého, jeden starobyľý veľký kovový luster na sviečky, ktorý do chrámu venoval Andrej Balascák, 2 džbány, z toho jeden medený, slúžiaci na uskladnenie svätenej vody, druhý kovový, slúžiaci tomu istému účelu, 3 malé a jeden veľký zvonček, 4 malé kríže, z toho 2 kovové a 2 drevené, jeden veľký kríž, používaný pri pohreboch, 12 zástav, z toho 2 červené, 4 fialové, 2 zelené, 2 čierne a 3 biele, všetky v dobrom stave, 2 prenosné obrazy Presvätej Bohorodičky, 2 malé sklenené fľaštičky na vodu a víno, 2 malé fľaštičky na svätú krizmu a olej katechumenov, jeden stojan používaný pri čítaní evanjelia, jeden nožík na krájanie prosfory, antimenzion, ktorý posvätil a chrámu daroval mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský, 4 oltárne plátna, niekoľko menších obrusov, viacero menších utierok na utieranie čaší, 2 korporály, jedna truhlica o objeme 16 gbelov, opatrená závorou, slúžiaca na uskladnenie chrámového obilia, skriňa na uskladňovanie bohoslužobných rúch, debnička na sviečky, debnička na liturgické nádoby a dve truhlice, slúžiace na zbieranie milodarov a ofier. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1932 nachádzalo 14 felónov, z toho 7 bolo v dobrom stave a 7 vo veľmi zlom stave, 4 sticháre, 5 humerálov a 2 pojasy. Z liturgických kníh sa v chráme v roku 1932 nachádzal jeden novší a jeden starší Evanjeliár v dobrom stave, 2 Liturgikony, z toho jeden z roku 1866, nachádzajúci sa v dobrom stave a okrem toho ešte jeden ďalší, Triod' pôstna, Triod' kvetná, 2 Apoštoláre v dobrom stave, Typikon, 2 Trebníky, Tryfológion, Minea, Oktoich, a Žaltár.⁵⁸

V roku 1936 bol Chrám Povýšenia sv. Kríža obnovený a nanovo posvätený.⁵⁹ Na začiatku druhej svetovej vojny, v čase dekanských vizitácií farnosti Nižný Tvarožec, realizovaných v rokoch 1940 a 1941, sa exteriér a aj interiér miestneho chrámu nachádzal v dobrom stave. V poriadku bol aj prestol, svätostánok, liturgické knihy, bohoslužobné rúcha, čaša, diskos, darochraniteľnica a daronosica.⁶⁰

⁵⁸ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 13, inv. č. 930, sign. 3. *Inventár farnosti Nižný Tvarožec z roku 1932.*

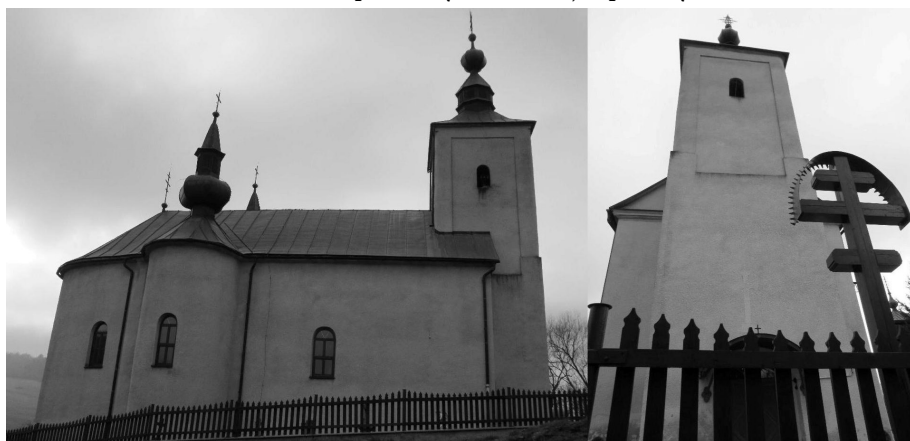
⁵⁹ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Fragopolitanae seu Prešovensis administraturae apostolicae Mukačensis et Hajdudorogensis necnon omnium graeci ritus catholicorum in Republica Cechoslovacciae degentium pro Anno Domini 1948. Ab erecta sede episcopali Anno 132. Fragopoli : Typis Typographiae Nakladateľské družstvo, 1948, s. 47.*

⁶⁰ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 482, sign. 62. *Protokoly dekanských vizitácií farnosti Nižný Tvarožec z rokov 1940 a 1941.*

Po skončení druhej svetovej vojny, v 50. a 60. rokoch 20. storočia, sa chrám zo známych dôvodov dostal pod správu pravoslávnej cirkvi. V súčasnosti je opätovne vo vlastníctve gréckokatolíckej cirkvi, nachádza sa vo vyhovujúcom stave a slúži svojmu účelu.

Architektúra chrámu

Z architektonického hľadiska možno Chrám Povýšenia sv. Kríža charakterizovať ako jednolodovú stavbu s oblým uzáverom svätyne a malou priečnou loďou, ktorá je v bočných stenách posledného klenbového poľa rozšírená o polkruhové výklenky. Fasáda bočných stien chrámu je hladká, vertikálne členená polkruhovými oknami bez šambrán, z ktorých 4 sa nachádzajú v lodi a 3 vo svätyni, ukončená korunnou rímsou. Na fasáde svätyne je vyobrazený jednoramenný kríž. Západná veža chrámu je predstavaná, umiestnená v strede priečelia a v hornej časti má situované 4 polkruhové okná. V jej spodnej časti je situovaný polkruhový vstupný portál. Horná časť fasády západnej veže je zdobená náročnými lizénami, ukončená je korunnou rímsou. Loď chrámu je zastrešená sedlovou strechou, západná veža malou lucernou s cibulou, bočné výklenky cibulovou strechou. Ako krytina je vo všetkých prípadoch využitý plech. Svätyňa chrámu je krytá plytkou konchou, chrámová loď je zaklenutá dvoma poľami pruskej klenby s medziklenbovým pásom, dosadajúcim na rímsu vtiiahnutých pilastrov. Podvežie je kryté valenou klenbou. Na západnej strane chrámového interiéru je situovaný chór.⁶¹ Gréckokatolícky murovaný Chrám Povýšenia sv. Kríža bol vďaka svojej špecifickej architektúre zapísaný dňa 7. marca 1963 pod evidenčným číslom 228/1 do Ústredného zoznamu pamiatkového fondu medzi národné kultúrne pamiatky Slovenskej republiky.⁶²

Obrázok 3 Chrám Povýšenia sv. Kríža v Nižnom Tvarožci, 1777 (NKP)
(Zdroj: Archív autora)

⁶¹ APÚ Bratislava, Zbierka základných výskumov (Z), sign. 1271. *Nižný Tvarožec*.

⁶² Register nehnuteľných NKP. In *Pamiatkový úrad Slovenskej republiky*. [online] Dostupné na internete: <<http://www.pamiatky.sk/po/po/Details?id=13334>> (10.12.2014).

Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi⁶³

Gréckokatolícky Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky (1790) je situovaný v strede obce na rovine, v zástavbe, v blízkosti vedľajšej cesty.

História chrámu

Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi bol postavený v roku 1790 počas pôsobenia farára Michala Dudinského.⁶⁴ Hlavným investorom výstavby miestneho chrámu bola Uhorská kráľovská komora, ktorá mala nad chrámom v prvej polovici 19. storočia aj patronátne právo.⁶⁵ Prvá písomná zmienka,⁶⁶ ktorá s určitosťou dokladuje existenciu súčasného murovaného chrámu v Ruskej Novej Vsi, sa nachádza v Schematizme Prešovského biskupstva z roku 1831, kde sa uvádza, že miestny gréckokatolícky chrám bol farský, murovaný a niesol patrocínium Ochrany Presvätej Bohorodičky. Patrónom chrámu bola v danom roku Uhorská kráľovská komora. Podľa predmetného schematizmu bol chrám v Ruskej Novej Vsi 31. októbra 1824 nanovo posvätený.⁶⁷ Začiatkom druhej polovice 30. rokov 19. storočia, v roku 1836, bol miestny chrám obnovený.⁶⁸ Zasvätenie chrámu ostalo

⁶³ Obec Ruská Nová Ves leží v severovýchodnej časti Košickej kotliny v doline Hradného potoka. V rámci územno-správneho členenia Slovenskej republiky je súčasťou okresu Prešov. KROPILÁK, M. – PISOŇ, Š. (eds.). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 2. časť*. Bratislava : Veda, 1977, s. 508.

⁶⁴ AGA Prešov, Inventáre farností, r. 1856, kr. č. 18, inv. č. 930, sign. 9.

⁶⁵ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1851*. Eperiessini : Typis Eduardi Redlitz, 1851, s. 33.

⁶⁶ Informáciu o existencii gréckokatolíckeho murovaného chrámu v Ruskej Novej Vsi možno nájsť aj v protokole z roku 1815, ktorý vyhotovili štátni úradníci počas tzv. predprešovského zisťovania stavu gréckokatolíckych farností z územia dnešného Slovenska. Z predmetného protokolu sa dozvedáme, že miestny chrám mal štátuť farského chrámu gréckeho obradu a súčasne slúžil ako filiálny kostol solivarského rímskokatolíckeho farára. Postavený bol zo solídneho materiálu a kapacitne postačoval potrebám miestnych veriacich. Stavba, interiér a vnútorné zariadenie chrámu boli prispôsobené gréckemu obradu a nachádzali sa v dobrom stave. ZUBKO, Peter. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia II*. Košice : Viena, 2009, s. 105. Z predmetného prameňa nie je jasné, či ide o Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky, nakoľko v ňom absentujú údaje o dobe vzniku, zasvätení aj stavebnom materiáli, z ktorého bol popisovaný chrám vyhotovený. Na základe iných dochovaných primárnych a sekundárnych prameňov a literatúry, datujúcich vznik súčasného gréckokatolíckeho chrámu v Ruskej Novej Vsi do roku 1790, však možno predpokladať, že v protokole z tzv. predprešovského zisťovania stavu gréckokatolíckych farností sa spomína nami skúmaný, t. j. súčasný gréckokatolícky murovaný Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky – pozn. A. L.

⁶⁷ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperiessiensis pro Anno Domini M.D.CCC.XXXI. Ab erecta sede episcopali Anno undecimo*. Cassoviae : Typis Caroli Werfer, Typographi Academiae 1831, s. 61.

⁶⁸ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro*

v priebehu prvej polovice 19. storočia nezmenené, nezmenil sa ani jeho štatút farského chrámu.

Prvá podrobná správa o Chráme Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi pochádza zo začiatku 2. polovice 19. storočia. Ide o inventár farnosti Ruská Nová Ves, vyhotovený v roku 1856. Z predmetného inventára sa dozvedáme, že miestny chrám bol postavený z pevného materiálu, v roku 1790, na náklady Uhorskej kráľovskej komory. Chrám mal jednu vežu a jeho svätyňa bola orientovaná smerom na východ. Situovaný bol na pokojnom mieste. Spolu s vežou dosahoval dĺžku 14 siah a šírku 5½ siah. Mal 11 okien a jednu vstupnú bránu so závorou a kovovým zámkom. Vonkajšie chrámové múry boli v roku 1856 zdobené obyčajnou štukatúrou, kostra chrámu sa nachádzala v solídnom stave. Podlaha bola v celom chráme v roku 1856 tabuľová, kamenná, strecha drevená, šindľová, nachádzajúca sa v drobom stave. Chrám bol zasvätený Ochrane Presvätej Bohorodičky a tvorila ho svätyňa, loď, nartex a veža. Svätyňa chrámu bola 4 siahy dlhá a 3 siahy široká a mala 3 okná. Podlaha svätyne bola vykladaná kamennými tabuľami. V jej strede sa nachádzal oltár s baldachýnom, ktorý bol postavený na 4 drevených stĺpoch bielej farby. V strede prestola bol umiestnený svätostánok, na ktorom bol znázornený obraz ukrižovania Krista. Vo svätyni sa nachádzal aj obraz Ochrany Presvätej Bohorodičky, ktorý bol položený na stolíku vo forme oltára. Svätyňa sa v roku 1856 nachádzala v priemernom stave. Loď chrámu, ktorá bola 10 siah dlhá a 5½ siah široká, oddeľoval od svätyne ikonostas. Ikonostas mal tri brány a jeho súčasťou boli aj hlavné ikony. V prvom rade nad radom hlavných ikon boli umiestnené ikony sviatkov, v druhom rade ikony apoštolov, v treťom rade ikony prorokov. Ikonostas bol zakončený krížom. Priestor pred ikonostasom bol po oboch stranách vyhradený pre kantora a spevákov. Z tohto dôvodu tu bol umiestnený krylos a lavica pre spevákov. V tejto časti lode sa nachádzala aj solea, ktorá spájala loď so svätyňou a od úrovne podlahy lode bola vyvýšená o jednu stopu. Loď chrámu bola rozdelená na dve časti. Prvá časť bola určená pre dievčatá a ženy, druhá pre mužov. V oboch častiach lode sa v roku 1856 nachádzali lavice. V prednej časti lode vľavo bola umiestnená kazateľnica bielej farby, dosahujúca výšku 1 siah. Kazateľnica bola prístupná prostredníctvom schodov a v roku 1856 sa nachádzala v priemernom stave. V zadnej časti lode, pri veži, sa nachádzal chór, ku ktorému viedlo drevené schodisko. Pod chórom bol situovaný nartex. Vo veži, na ľavej strane, sa nachádzala malá kaplnka s obrazom Zosnutia Presvätej Bohorodičky. Chrám mal jednu vežu, ktorá bola situovaná pri vstupe do chrámu. Postavená bola z pevného materiálu. Vo veži sa nachádzalo drevené schodisko, vedúce do zvonice. Vo zvonici sa v roku 1856 nachádzali 3 zvony, z toho jeden väčší, vážiaci 150 libier a dva menšie, vážiace 80 libier. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1856 nachádzala jedna medená, pozlátená čaša v zlom stave, s medenou, pozlátenou hviezdou a diskosom a striebornou lyžičkou, medené cibórium v zlom stave, medená daronosica s medenou, pozlátenou lyžičkou, slúžiaca na prenos presvätej Eucharistie chorým, 2 fľaštičky na uchovávanie svätej krizmy a oleja katechumenov,

Anno Domini 1851. Eperiessini : Typis Eduardi Redlitz, 1851, s. 33.

2 džbány, z toho jeden drevený a jeden z červeného kovu, slúžiace na uchovávanie svätej vody a kropidlo s kropeničkou. Súčasťou chrámového vybavenia bolo v roku 1856 aj 23 svietnikov, z toho 6 drevených, bielych, umiestnených na prestole, 14 umiestnených pred ikonostasom, jeden starobylý, umiestnený na oltári a 2 drevené, starobylé, nachádzajúce sa v kaplnke, umiestnenej vo veži, jeden drevený trikirion, 2 kadidelnice, z toho jedna v priemernom a jedna v opotrebovanom stave, 3 zvončeky, 6 zástav, z toho 2 červené, v drobnom stave a 4 potrhané, jeden drevený kríž, používaný pri pohreboch, 2 drevené kríže, z toho jeden malý a jeden s vyobrazením Ježiša Krista, mešec na vyberanie peňazí, 2 medené lampy, 11 oltárnych plátien, 16 menších obrusov, jeden starobylý antimenzion, ktorý posvätil a chrámu daroval mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský, 5 mantílií, jedna drevená truhlica, slúžiaca na uskladnenie bohoslužobných rúch, jedna malá drevená truhlica so závorou a zámkom, kde boli uložené chrámové peniaze. Vo svätyni za oltárom sa nachádzala jedna starobylá lavica, ktorá slúžila kňazovi na prípravu svätých pokrmov. V strede chrámu sa nachádzal drevený stolík, na ktorom bol umiestnený obraz Presvätej Bohorodičky. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1856 nachádzalo 5 felónov, z toho jeden biely, jeden červený so striebornými kvetmi, jeden zlatý, starobylý, jeden čierny a jeden felón voskovej farby, 6 stichárov, 3 humerály a 4 pojasy. Z liturgických kníh sa v chrámovej knižnici v roku 1856 nachádzal Evanjeliár, ktorý bol v zlom stave, Apoštolár, 3 Liturgikony, z toho jeden nový a 2 starobylé, Tryfológion v zlom stave, Horologion, Triod' pôstna, starobylý Trebník, Žaltár, Irmologion, toho času v dobrom stave a Oktoich v dobrom stave.⁶⁹

Druhá podrobná správa o Chráme Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi pochádza z konca 60. rokov 19. storočia. Ide o inventár farnosti Ruská Nová Ves, vyhotovený v roku 1867. Z predmetného inventára sa dozvedáme, že miestny chrám bol postavený z pevného materiálu v roku 1790 na náklady Uhorskej kráľovskej komory. Chrám bol situovaný na pokojnom mieste a svätyniu mal orientovanú smerom na východ. Spolu s vežou dosahoval dĺžku 14 siah a šírku 5½ siah. Mal 11 okien a jednu vstupnú bránu so závorou a kovovým zámkom. Vonkajšie chrámové múry a priečelie boli zdobené obyčajnou štukatúrou, v roku 1867 sa nachádzali v solídnom stave. Podlaha bola v celom chráme tabuľová, kamenná, strecha drevená, šindľová, v roku 1867 sa nachádzala v najlepšom stave. Chrám bol zasvätený Ochrane Presvätej Bohorodičky a tvorila ho svätýňa, loď, nartex a veže. Svätýňa chrámu bola 4 siahy dlhá a 3 siahy široká, mala 3 okná. Podlaha vo svätyni bola vykladaná kamennými tabuľami. V jej strede sa nachádzal oltár s baldachýnom, stojacim na 4 drevených stĺpoch bielej farby. V strede prestola bol umiestnený svätostánok, na ktorom bol znázornený obraz ukrižovania Krista. Vo svätyni sa nachádzal aj žertveník, ktorý mal podobu jednoduchého stola. V jeho vrchnej časti sa nachádzal obraz, v strede žertveníka boli 4 voskové sviečky. Loď chrámu, ktorá bola 10 siah dlhá a 5½ siah široká, oddeľoval od svätyně ikonostas. Ikonostas mal tri brány a 4 hlavné ikony. V prvom rade ikonostasu, nachádzajúcim

⁶⁹ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 18, inv. č. 930, sign. 9. *Inventár farnosti Ruská Nová Ves z roku 1856.*

sa nad hlavnými ikonami, boli umiestnené ikony sviatkov, v druhom rade ikony apoštolov, v treťom rade ikony prorokov. Nad prostrednou bránou ikonostasu sa nachádzal veľký obraz Poslednej večere, nad ním obraz Krista Kráľa a na vrchole ikonostasu bol kríž s dvoma obrazmi. Ikonostas, oltár a baldachýn sa kvôli veľkej vlhkosti v chráme nachádzali v roku 1867 v biednom stave. Priestor pred ikonostasom bol po oboch stranách vyhradený pre kantora a spevákov. Z tohto dôvodu sa tu nachádzal krylos a lavica pre spevákov. Loď chrámu bola rozdelená na dve časti, z ktorých jedna bola určená pre dievčatá a ženy, druhá pre mužov. V oboch častiach sa v roku 1867 nachádzali lavice. V prednej časti lode vľavo bola umiestnená pestrofarebná kazateľnica, ktorá sa nachádzala v dobrom stave. V zadnej časti lode, pri veži, sa nachádzal chór, do ktorého viedlo drevené schodisko. Vo veži, na ľavej strane, sa nachádzala malá kaplnka s oltárom a obrazom Presvätej Bohorodičky. Chrám mal jednu vežu, ktorej súčasťou bolo drevené schodisko špirálovitého tvaru. Vo veži boli umiestnené 3 zvony, z toho jeden väčší, vážiaci 150 libier a dva menšie, vážiace približne 80 libier. Všetky tri zvony sa v roku 1867 nachádzali v dobrom stave. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1867 nachádzala jedna medená, pozlátená čaša s medenou, pozlátenou hviezdou a diskosom a lyžičkou, medené cibórium, medená daronosica so striebornou, pozlátenou lyžičkou, slúžiaca na prenos presvätej Eucharistie chorým, 4 fľaštičky na uchovávanie svätej krizmy, oleja katechumenov, oleja na pomazanie chorých a vína, jedna menšia medená nádoba slúžiaca na uchovávanie svätenej vody, jedna väčšia drevená nádoba červenej farby, slúžiaca na uchovávanie trojkráľovej vody a 2 ampulky na víno a vodu, ktoré sa používali počas liturgie. Súčasťou chrámového vybavenia bolo v roku 1867 aj 26 svietnikov, z toho 13 drevených, z ktorých 6 bolo umiestnených na prestole a 4 sa nachádzali pred ikonostasom a tiež 2 veľké, staršie svietniky, dosahujúce dĺžku 5 stôp. Okrem toho sa tu nachádzal aj jeden drevený trikirion, 2 kadidelnice s loďkami, 2 zvončeky, 6 zástav, z toho 4 červené a 2 zelené, jeden kríž, používaný pri pohreboch, 3 ručné kríže, z toho jeden sklenený, jeden zo zinku a jeden drevený, mešec na vyberanie peňazí so zvončekom, 2 visiace lampy, 11 oltárnych plátien, 22 menších obrusov, 2 antimenziony, z toho jeden starobylý, ktorý posvätil a chrámu daroval veľadôstojný Michal Manuel Olšavský, jeden neposvätený antimenzion, 11 mantílií, 5 ručníkov, jedna nová drevená truhlica so závorou a zámkom, kde boli uložené chrámové peniaze. Vo svätyni, za oltárom, sa nachádzala jedna starobylá lavica, ktorá slúžila kňazovi na prípravu svätých pokrmov. V strede chrámu bol umiestnený drevený stolík, na ktorom sa nachádzal obraz Presvätej Bohorodičky. Predmetný stolík slúžil na vysluhovanie sviatosti krstu a myropomazania. V chráme sa nachádzal aj jeden stojan umiestnený na solee, používaný pri čítaní evanjelia. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1867 nachádzalo 8 felónov, z toho 2 biele, 2 červené, jeden zelený, jeden modrý a 2 čierne, z toho jeden nový a jeden starší, sticháre, humerál, 3 pojasy, z toho 2 viacfarebné a jeden biely a 3 menšie sticháre pre miništrantov. Z liturgických kníh sa v chrámovej knižnici v roku 1867 nachádzal Evanjeljár v červenom obale, Apoštolár, ktorý bol potrháný, 3 Liturgikony, z toho jeden nový a 2 potrhane, Tryfologion, 2

Triode, Irmologion, Trebník, Oktoich v priemernom stave, Horologion a Žaltár.⁷⁰

Tretia a zároveň posledná podrobná správa o Chráme Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi pochádza z konca 70. rokov 19. storočia. Podobne ako v predošlých dvoch prípadoch, aj v tomto ide o inventár farnosti Ruská Nová Ves, vyhotovený v roku 1877. Z predmetného inventára sa dozvedáme, že miestny chrám bol postavený z pevného materiálu v roku 1790 na náklady Uhorskej kráľovskej komory. Situovaný bol na prístupnom mieste. Svätyňu mal orientovanú smerom na východ. Chrám bol 14 siah dlhý a 5½ siah široký, mal 11 okien a jednu vstupnú bránu so závorou a kovovým zámkom. Vonkajšie chrámové múry boli zdobené štukatúrou, v roku 1877 sa na viacerých miestach nachádzali v poškodenom a nie veľmi dobrom stave. Na chrámových múroch sa nachádzali štrbiny a praskliny, ktoré vznikli vďaka vlhkosti. Podlaha bola v roku 1877 v celom chráme tabuľová, kamenná. Podobne ako chrámové múry, aj podlaha bola navlhnutá od vodnatej pôdy. Strecha chrámu bola drevená, šindľová a v roku 1877 sa nachádzala v dobrom stave. Chrám bol oplotený plotom z prútia, ktorý sa v roku 1877 nachádzal v priemernom stave. Zasvätený bol Ochrane Presvätej Bohorodičky a tvorila ho svätyňa, loď, nartex a veža. Svätyňa chrámu bola 4 siah dlhá a 3 siah široká a mala 3 okná. Podlaha svätyne bola vykladaná kamennými tabuľami. V strede svätyne sa nachádzal murovaný oltár s baldachýnom, stojacim na 4 drevených stĺpoch. V strede prestola bol umiestnený svätostánok, na vrchole ktorého bol drevený kríž. Vo svätyni sa nachádzal aj žertveník s obrazom ukrižovania Ježiša Krista. V zadnej časti svätyne, za oltárom, bol na stene umiestnený veľký obraz Ochrany Presvätej Bohorodičky. Loď chrámu, ktorá bola 10 siah dlhá a 5½ siah široká, oddeľoval od svätyne ikonostas. Ikonostas mal tri brány a 4 hlavné ikony. V prvom rade ikonostasu, nachádzajúcom sa nad hlavnými ikonami, boli umiestnené ikony sviatkov, v druhom rade ikony apoštolov a v treťom rade ikony prorokov. Nad kráľovskými dverami sa nachádzal veľký obraz Poslednej večere, nad ním obraz Krista Kráľa a na vrchole ikonostasu bol kríž s dvoma obrazmi. Farba na ikonostase a jeho ikonách, na prestole a baldachýne bola v roku 1877 kvôli veľkej vlhkosti poškodená. Priestor pred ikonostasom bol po oboch stranách vyhradený pre kantora a spevákov. Nachádzal sa tu krylos a lavica pre spevákov. V chrámovej lodi sa v roku 1877 nachádzalo 16 veľkých a 8 malých lavíc. V prednej časti lode vľavo bola umiestnená pestrofarebná kazateľnica. Na stenách lode boli oproti sebe umiestnené obrazy, znázorňujúce Svätú Trojicu a Presvätú Bohorodičku. V zadnej časti lode, pri veži, sa nachádzal chór, ku ktorému viedlo drevené schodisko. Pod chórom, pri vstupne, na ľavej strane, sa nachádzala malá kaplnka so starobyľným oltárom a obrazom Presvätej Bohorodičky. Chrám mal jednu vežu, ktorej súčasťou bolo drevené schodisko špirálovitého tvaru. Vo veži sa v roku 1877 nachádzali 3 zvony, z toho jeden väčší, vážiaci 150 libier a dva menšie, vážiace približne 80 libier. Veža i všetky zvony sa v roku 1877 nachádzali v dobrom stave. Z bohoslužobných predmetov sa v chráme v roku 1877 nachádzala jedna medená, pozlátená čaša

⁷⁰ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 18, inv. č. 930, sign. 9. *Inventár farnosti Ruská Nová Ves z roku 1867.*

s medenou, pozlátenou hviezdou a diskosom a lyžičkou, medené, pozlátané cibórium s vrchnákom v dobrom stave, medená daronosica so striebornou, pozlátenou lyžičkou, slúžiaca na prenos presvätej Eucharistie chorým, 4 fľaštičky na uchovávanie svätej krizmy, oleja katechumenov, oleja na pomazanie chorých a vína, jedna menšia medená nádoba, situovaná pri vstupe do chrámu, v ktorej sa nachádzala svätená voda, jedna väčšia drevená nádoba, slúžiaca na uchovávanie svätenej vody a 2 ampulky. Súčasťou chrámového vybavenia bolo v roku 1877 aj 29 svietnikov, z toho 13 drevených, z ktorých 6 väčších a 2 menšie drevené boli umiestnené na prestole a nachádzali sa v priemernom stave, 2 medené svietniky boli umiestnené na žertveníku a nachádzali sa v drobnom stave, 2 staršie, väčšie svietniky, dosahujúce dĺžku 5 stôp, 4 svietniky boli umiestnené pred ikonostasom a nachádzali sa v priemernom stave a 2 staršie svietniky sa nachádzali v kaplnke. Okrem toho sa v chráme nachádzal aj drevený trikirion, ktorý bol v priemernom stave, 2 starobylé kadidelnice s loďkami, 2 zvončeky, 8 zástav, z toho 4 červené, 2 zelené a 2 červeno-zelené, 3 náručné kríže, z toho jeden sklenený, jeden zo zinku a jeden drevený, jeden kríž, ktorý sa používal pri pohreboch, mešec na vyberanie peňazí so zvončekom, jeden drevený, pozlátený, starobylý luster, 4 oltárne plátna, z toho dva v dobrom stave a 2 potrhane, 8 menších obrusov, z toho 4 v drobnom stave a zvyšné staršie, potrhane, jedna plaščenica, 9 menších a 5 väčších utierok, 2 antimenziony, z toho jeden starobylý, ktorý posvätil a chrámu daroval mukačevský biskup Michal Manuel Olšavský a jeden neposvätený antimenzion, jedna drevená truhlica so závorou a zámkom, slúžiaca na uchovávanie bohoslužobných rúch, nachádzajúca sa v dobrom stave, jedna menšia drevená truhlica so závorou a zámkom, kde boli uložené chrámové peniaze a dokumenty. Vo svätyni, za oltárom, sa nachádzala jedna starobylá lavica, ktorá slúžila kňazovi na prípravu svätých pokrmov. V strede chrámu bol umiestnený menší stolík s obrazom Presvätej Bohorodičky. Ďalší obraz Presvätej Bohorodičky bol umiestnený pri vstupnom portáli. Z bohoslužobných rúch sa v chráme v roku 1877 nachádzalo 8 felónov, z toho 2 biele, jeden z nich venoval chrámu Peter Schirilla, 2 červené, jeden zelený, jeden modrý a 2 čierne, jeden z nich darovala chrámu farnosť Abranovce, 3 humerály, 6 stichárov, 3 pojasy a 3 menšie sticháre pre miništrantov. Z liturgických kníh sa v chráme v roku 1877 nachádzal Evanjeľiár v červenom obale, 3 Liturgikony, z toho jeden vo výbornom stave a 2 čiastočne potrhane, nachádzajúce sa v priemernom stave, Apoštolár v dobrom stave, jeden starobylý Tryfológion, 2 Triode v dobrom stave, Irmologion v dobrom stave, 3 Trebníky, z toho jeden v drobnom stave, ďalšie dva opotrebované, Oktoich v dobrom stave, Horologion v dobrom stave a Žaltár v priemernom stave.⁷¹

V roku 1880 zachvátil Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky ničivý požiar, v dôsledku čoho bol značne poškodený.⁷² Po požiari ostal miestny chrám bez

⁷¹ AGA Prešov, f. IF, kr. č. 18, inv. č. 930, sign. 9. *Inventár farnosti Ruská Nová Ves z roku 1877.*

⁷² *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1903. Ab erecta sede episcopali Anno 83. Eperjesini* : Typis Arpadi Kósch, 1903, s. 86.

zvonov, oltára, ikonostasu, kazateľnice, svietnikov, bohoslužobných predmetov, liturgických kníh i ďalšieho cirkevného zariadenia. Nakoľko farnosť nemala peniaze na zakúpenie poškodených predmetov, v nasledujúcich rokoch bol miestny chrám vybavený iba najnutnejším liturgickým zariadením.⁷³ Trvalo 20 rokov, kým sa ho podarilo zvonku aj zvnútra kompletne zrekonštruovať. V rámci rekonštrukčných prác bola opravená aj strecha a strop chrámu, pričom výdavky na ich opravu činili 3 600 korún. Obnova chrámu trvala nepretržite od roku 1881 do roku 1901.⁷⁴

Nová etapa rekonštrukčných prác na Chráme Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi bola realizovaná v rozmedzí rokov 1923 – 1931. V sledovanom období bola vymenená chrámová strecha a strop, zasklili sa okná, zrekonštruoval sa oltár a ikonostas. Ikonostas zreštaurovali rezbár Anton Helfer, rezbár Jozef Zikeš a maliar a pozlacač Ján Markovič. Autorom rekonštrukcie oltára a nových rezbárskych výrobkov a konštrukcií v chráme bol rezbár Anton Helfer. Do svätyne pribudla v sledovanom období nová klenba, zdobená oválnymi stropnými obrazmi 4 evanjelistov, loď bola obohatená novými nástennými obrazmi Levočskej Panny Márie a sv. Antona. V roku 1928 boli do chrámu vďaka peniazom, získaným od krajanov žijúcich v Amerike, zakúpené dva nové zvony. Väčší zvon vážil približne 250 kg, nachádzal sa na ňom reliéfny obraz Svätej rodiny a nápis „Svätý Jozef oroduj za nás“, menší zvon vážil približne 110 kg, nachádzal sa na ňom reliéfny obraz znázorňujúci krst a nápis „O, svätý prorok, predchodca Pána a krstiteľ Ján, pros Boha za nás hriešnych“. Oba zvony boli uliate vo zvonolejárskej dielni v Prešove.⁷⁵

Na začiatku druhej svetovej vojny, počas dekanskej vizitácie farnosti Ruská Nová Ves, uskutočnenej v roku 1940, sa miestny Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky nachádzal v dobrom stave, avšak jeho exteriér bolo potrebné skrášliť. Interiér chrámu bol v poriadku. Cirkevné veci, prestol, svätostánok, liturgické knihy, bohoslužobné rúcha, čaša, diskos, darochraniteľnica, daronosica sa nachádzali v dobrom stave.⁷⁶ V roku 1941, v čase dekanskej vizitácie farnosti Ruská Nová Ves, sa interiér aj exteriér miestneho chrámu nachádzal v poriadku a nepotreboval žiadne opravy. Cirkevné veci, prestol, svätostánok, liturgické knihy, diskos a daronosica boli v poriadku. Do chrámu v danom roku pribudlo 7 nových felónov a zakúpená bola aj nová čaša a nová darochraniteľnica.⁷⁷ V roku 1943 bola v chráme inštalovaná nová cemento-betónová podlaha s imitáciou dlažby

⁷³ PAPCÚN, J. *Farnosť Ruská Nová Ves*. Ruská Nová Ves : Farnosť Ruská Nová Ves, 2010, s. 4 – 5.

⁷⁴ *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Eperjessiensis pro Anno Domini 1903. Ab erecta sede episcopali Anno 83*. Eperjesini : Typis Arpadi Kósch, 1903, s. 86.

⁷⁵ PAPCÚN, J. *Farnosť Ruská Nová Ves*. Ruská Nová Ves : Farnosť Ruská Nová Ves, 2010, s. 14, 16, 25 – 26, 28 – 30.

⁷⁶ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 483, sign. 31. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Ruská Nová Ves z roku 1940*.

⁷⁷ AGA Prešov, f. DV, inv. č. 483, sign. 31. *Protokol dekanskej vizitácie farnosti Ruská Nová Ves z roku 1941*.

v červenej farbe. Výmenu podlahy zafinancovali miestni kurátori Ján Olejár, Michal Choma a Michal Potončák.⁷⁸

Krátko po skončení druhej svetovej vojny, presnejšie v roku 1949, bola v chráme zavedená elektroinštalácia. V tom istom roku darovali robotníci z Ruskej Novej Vsi, pracujúci v Solivare, Chrámu Ochrany Presvätej Bohorodičky nový luster. V 50. a 60. rokoch 20. storočia sa chrám zo známych dôvodov dostal pod správu pravoslávnej cirkvi. Gréckokatolícka cirkev ho do opätovného užívania získala až v roku 1968. Pretože sa nachádzal v zlom stave, v roku 1969 prešiel rozsiahlou obnovou. Počas opráv bola stará drewná konštrukcia strechy veže nahradená novou, oceľovou. Vymenená bola aj strešná krytina veže. Pôvodný eternit bol nahradený plechom. Na strechu chrámovej veže pribudol nový mosadzný trojramenný kríž. Nainštalovaný bol hromozvod. Ku chrámu bola pristavaná sakristia. Zmenou prešla aj vonkajšia chrámová fasáda, ktorá bola nanovo omietnutá a vymaľovaná. V roku 1982 prešiel obnovou chrámový interiér, v rámci ktorého boli opravené vnútorné omietky, steny a stropy chrámu boli komplexne vymaľované a stropné obrazy odborne zreštaurované. Ďalšia rozsiahla obnova chrámu bola realizovaná v rokoch 1990 – 1991. V sledovanom období bola do chrámu nainštalovaná nová mramorová dlažba, zväčšil sa chór a nainštalovalo sa na ňom nové zábradlie, osadili sa nové, dubové, zdvojené zasklené okná, vymenili sa vstupné dvere i všetky ostatné dvere v chráme, odstránila sa drewná kazateľnica spolu s baldachýnom a ozdobami, zakúpili sa nové lavice a bol zreštaurovaný a pozlátený oltár spolu s baldachýnom a ikonostasom. V roku 2001 pribudol do chrámu ambon a podstavec na kvety, ktorý ma podobu hlavice a päty antického stĺpu. Uvedené predmety priniesol z rímskokatolíckeho kostola v Košických Olšanoch do chrámu v Ruskej Novej Vsi vtedajší správca miestnej farnosti Marek Storoška. V tom istom roku daroval miestnemu chrámu Ján Ivanko pozlátený kríž. Doposiaľ posledná úprava Chrámu Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi bola zrealizovaná v roku 2009. V predmetnom roku boli v celom chrámovom interiéri opravené omietky a stropné a nástenné maľby, vymenila sa dlažba pod schodištom na chór a severná a východná strana pozemku, na ktorom stojí miestny chrám, bola opatrená novým oplotením.⁷⁹ V súčasnosti sa Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi nachádza v dobrom stave a slúži svojmu účelu.

Architektúra chrámu

Z architektonického hľadiska možno Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky charakterizovať ako jednolodovú stavbu s nevýraznými výstupkami po stranách, s rovným uzáverom svätyne so zaoblenými nárožiami a vtiiahnutou západnou vežou. Výklenky v lodi sú na úrovni klenbového poľa pred svätyňou a majú charakter väčších ník. Na západnej strane chrámu je na druhom podlaží veže situovaná

⁷⁸ PAPCÚN, Jozef. *Farnosť Ruská Nová Ves*. Ruská Nová Ves : Farnosť Ruská Nová Ves, 2010, s. 14, 16, 25 – 26, 28 – 30.

⁷⁹ PAPCÚN, J. *Farnosť Ruská Nová Ves*. Ruská Nová Ves : Farnosť Ruská Nová Ves, 2010, s. 15 – 16, 28 – 31.

empora, otvorená do lode arkádou nesúcou nadstavbu veže. Svätynia chrámu je krytá korýtkovou klenbou, loď chrámu tromi poľami pruskej klenby s medziklenbovými pásmi, bočné výklenky konchou, vstupná časť podvežia rovným stropom, horná časť pruskou klenbou. Fasády lode chrámu sú podopreté trojstupňovými opornými piliermi so sedlovou strieškou vo vrchole, na svätyni sú hladké. Na lodi sú okná so segmentovými záklenkami, na svätyni segmentové a jedno kruhové okno, na výklenkoch malé kruhové okná. Fasády ukončuje jednoduchá korunná rímsa. Západná veža chrámu je vstavaná v strede štítového priečelia, ktoré je členené lizénovými rámami na dve polia. V spodnej časti priečelia je situovaný segmentový vstupný portál chránený obdĺžnikovou markízou, južne od portálu je situovaný drevený trojramenný kríž a nad markízou je umiestnené segmentové okno so šambránou, nad ktorým je osadená dlhá nadokenná rímsa, už v hornej časti priečelia. V štíte priečelia a na veži sú vytvorené kruhové a polkruhovo zaklenuté okná s hladkými šambránami. Veža je ukončená korunnou rímsou. Loď je krytá sedlovou strechou prechádzajúcou nad svätyniou do valby, strecha je krytá ihlanom, výklenky na lodi polovičnou valbou. Ako krytina sú pri strešnej konštrukcii lode a svätyně použité azbesto-cementové šablóny, pri bočných výklenkoch a západnej veži plech.⁸⁰

Obrázok 4 Chrám Ochrany Presvätej Bohorodičky v Ruskej Novej Vsi, 1790
(Zdroj: Archív autora)

⁸⁰ APÚ Bratislava, Zbierka základných výskumov (Z), sign. 1555. *Ruská Nová Ves*.

**ROZVÍJANIE ODKAZU J. A. KOMENSKÉHO
VO VEDECKO-VÝSKUMNEJ ČINNOSTI
DOC. PHDR. F. KARŠAIA, CSC.
A PROF. PHDR. A. ČUMU, CSC.**

Eduard LUKÁČ

Development of heritage of J. A. Comenius in the research work of Assistant Professor PhDr. F. Karšai, CSc. and Professor PhDr. A. Čuma, CSc.

Professor PhDr. Ján Kvačala (1862 – 1934), the Slovak pedagogist, became the founder of comeniology as the systematic scientific study of life and works of J. A. Comenius. At the instigation of him, comeniology scientific and research activities became part of many academic and scientific institutions. Assistant professor PhDr. František Karšai (1918 – 1975) was the first initiator of these research and publication activities at Prešov academic workplaces. He is the author of important monographies, studies, papers and articles, organizer of the first international comeniology conference in Slovakia and propagator of his ideas on TV and radio.

Professor PhDr. Andrej Čuma, CSc. (1927 – 1998) is, in scientific environment, known as a dignified successor of F. Karšai, founder of the Section of Comeniology at the Main committee of the Czechoslovak Pedagogical Society at the Czechoslovak Academy of Sciences and author of monographies, studies and terms and key words related to comeniology. He belonged to the major initiators and guarantees of various comeniology events, he gave lectures at comeniology conferences in foreign countries, and was the member of international comeniology committees and boards of editors.

Key words: *František Karšai, Andrej Čuma, Comeniology, History of educational system and pedagogy.*

František Karšai (1918 – 1975) sa po štúdiu a vojnových udalostiach podieľal na obnovení činnosti škôl v Prešove. Pôsobil na tunajšej učiteľskej akadémii a od 1. septembra 1947 sa stal pracovníkom Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave (ŠPÚ), s vysunutým pracoviskom v Prešove.¹ Pod jeho vedením začal ako prvý na Slovensku pracovať Okresný pedagogický zbor v Prešove a pomáhal tieto zbory zakladať i v okolitých mestách. Potom sa jeho pôsobiskami stali pedagogické od-

¹ Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. František Karšai – osobná karta datovaná 1. septembra 1955.

delenie referátu školstva KNV v Prešove, Pedagogické gymnázium K. Gottwalda v Prešove, Kabinet pedagogiky a psychológie na Krajskom ústave pre ďalšie vzdelávanie v Prešove a pod. Na návrh Rady Vyššej pedagogickej školy v Prešove bol F. Karšai od 1. septembra 1955 prijatý za odborného asistenta pre pedagogiku na Katedru pedagogických vied.²

Centrom záujmu F. Karšaia sa stali predovšetkým dejiny pedagogiky a komeniológia. Jeho prvou výskumnou témou bol „Výskum dejín prešovského školstva od XV. do XVI. storočia“. S jeho menom je späté i kreovanie Ústavu školskej praxe a systetatická činnosť pri organizovaní a zabezpečovaní praxí. „Ako vážny nedostatok videl vedúci ústavu školskej praxe to, že ešte stále rozboru vyučovacích hodín a ich hodnotenie sa robí formálne, povrchné a príčinu vidí nielen u poslucháčov, ale aj v tom, že na týchto rozboroch nezúčastňujú sa vždy metodici odborných katedrií a zástupca KPV.“³

Vďaka dobrej znalosti maďarčiny informoval na zasadnutiach katedry, ako i na neformálnych stretnutiach, ostatných kolegov o výskumných aktivitách a publikáciách maďarských pedagógov a presadzoval, aby učiteľom vysokých škôl boli umožnené študijné cesty do zahraničia. „Jeho prednášky boli na vysokej úrovni, spájal ich nielen s dejinami kultúry, ale aj s filozofickým myslením, teoretickými otázkami pedagogiky a vývojom školských sústav. Osobitnú pozornosť venoval dejinám pedagogiky a školstva v ČSSR, osobitne na Slovensku.“⁴ Dokladom tohto zamerania je napr. článok „Po stopách J. A. Komenského v Prešove“ (Učiteľské noviny, 1957, č. 13, s. 3) a významné štúdie „Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia“ (Jednotná škola, 1957, č. 5, s. 595 – 615), resp. „Lukáš Fabínius-Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí.“ (Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. I. časť pedagogicko-metodic-ká. Bratislava, SPN 1957, s. 55 – 73).

Popredné miesto v jeho výskumných aktivitách mala problematika vzťahu J. A. Komenského k Prešovu. V marci r. 1956 predniesol príhovor v československom rozhlase na tému „J. A. Komenský a Prešov“ a svoje najnovšie výsledky uverejnil v štúdií „Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu“ (Archiv pro bádání o životě a díle J. A. Komenského. Acta Comeniana ČSAV, 1958, č. 2, s. 178 – 183).

Po zriadení Filozofickej fakulty UPJŠ v roku 1959 sa F. Karšai stal členom Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove. Na katedre prednášal predmety: dejiny pedagogiky, teória výchovy, didaktika, úvod do vysokoškolského štúdia a pracoval na habilitačnej práci Jan Amos Komenský a Prešov. „Pripravil bibliofilské vydanie

² Archiv Útvaru... František Karšai, menovanie odborným asistentom pre pedagogiku, č. 2751/55.

³ Archiv Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied Filologickej fakulty. Zápisnica napísaná na zasadnutí KPV dňa 15. XII. 1955 v miestnosti KPV na Stalinovej ul. 80/II., 1955, D-I/5, 713, č. 435/1955.

⁴ RIČALKÁ, M. Vďačíme za vykonanú prácu. In *Jednotná škola*. ISSN 0323-2980, 1975, roč. 27, č. 9, s. 821.

Komenského mapy Moravy, ktorá sa našla v Prešove a doteraz je prvým známym exemplárom tohto Komenského kartografického diela na Slovensku.⁵ O svojom objave napísal štúdiu s názvom *Exemplár Komenského mapy Moravy na východnom Slovensku*. (Nové obzory, 1960, roč. 2, s. 206 – 208).

F. Karšai už od r. 1958 pracoval na téme „Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu“ a výsledkom práce bola rovnomená štúdia uverejnená v časopise *Acta Comeniana* (1958, roč. 17, č. 2, s. 178 – 183).⁶ Výskum materiálov však F. Karšaiovi ukázal, „že štúdium možno prehĺbiť a rozšíriť aj na knižné vydanie, ktoré by prinieslo nové pohľady i nové fakty k uvedenému problému, práca bola naplánovaná na rok 1959 s perspektívou ukončiť ju do decembra 1959“.⁷ Z tohto dôvodu zmenil názov práce so širším obsahovým charakterom „J. A. Komenský a Prešov“, pretože v nej chcel prihliadať i k politicko-diplomatickej činnosti Komenského po tridsaťročnej vojne prostredníctvom Prešova. Začiatkom januára 1960 informoval na zasadnutí katedry o stave rozpracovanosti: „Z naplánovaných častí práce sú hotové prvé dve. V prvej časti sa hovorí o spoločenských a hospodárskych pomeroch v Prešove v prvej polovici XVII. storočia, čo má za úlohu ukázať za akých podmienok sa rozvinuli prvé vzťahy Komenského k Prešovu. V prvej časti hovorí sa i o vývine prešovskej mestskej školy v prvej polovici XVII. storočia, aby sa ukázala organizačná a ideová stránka práce na prešovskej mestskej škole v časoch nadviazania stykov s Komenským pred jeho príchodom do Uhorska. Osobitná kapitola sa zaoberá s učiteľmi prešovskej mestskej školy v prvej polovici XVII. storočia a prostredníctvom ich účinkovania charakterizuje sa didaktický stav na prešovskej mestskej škole v časoch nadviazania stykov s Komenským. V druhej časti knihy hovorí sa o Vestfálskom mieri a o jeho následkoch pre českobratrských emigrantov a o podmienkach príchodu Komenského do Uhorska. Táto časť obsahuje aj ideu pozvania Komenského do Prešova a hovorí o jeho osobných stykoch s Prešovom počas pobytu v Blatnom Potoku. Osobitná kapitola rozoberá zväzky Komenského s Prešovom po odchode z Uhorska so zvláštnym zreteľom na politicko-diplomatickú činnosť Komenského a na úlohu Prešova v týchto akciách. Tretia časť knihy čaká na spracovanie. Bude obsahovať problémy didaktického vplyvu Komenského na prešovskú školu. Teda plán nebol splnený, keďže tretia časť knihy ešte nie je hotová. Stalo sa tak preto, že sa počas práce objavili novšie materiály, ktoré došli zo zahraničia, alebo sa našli tu v Prešove (napr. Komenského mapa Moravy) a tieto ukázali nutnosť prácu ďalej rozšíriť. Termín ukončenia práce bol pojatý do plánu na rok 1960. Katedra povolila

⁵ Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Katedra pedagogických vied – zápisnice zo zasadnutí v šk. r. 1959/60. Správa o činnosti katedry pedagogických vied za štud. rok 1959/60, D-I/5, 718.

⁶ Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Zoznam tém vedecko-výskumných prác z pedagogiky, č. 147/1959, C-I/2, 365.

⁷ Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Správa Katedry pedagogických vied o VVČ za r. 1959. František Karšai, odborný asistent KPV. Správa o vedecko-výskumnej činnosti za rok 1959, C-I/2, 366.

posunúť termín vzhľadom na nové materiály, ktoré z práce nemôžu vypadnúť.“⁸

F. Karšai koncom leta 1960 dokončil habilitačnú prácu a na zasadnutí katedry dňa 7. septembra 1960 sa konala jej interná oponentúra dvoma členmi katedry – M. Ričalkom a A. Čumom, ktorý nesúhlasil s predloženým názvom J. A. Komenského a Prešov, pretože „budí dojem popularizačnej štúdie, kdežto práca má vážny vedecký charakter“.⁹ Vyjadril názor, aby sa práca nečlenila sa navrhovanej časti, ale aby tvorila jeden celok, v ktorom by sa spájali pedagogické otázky s politickými a náboženskými pomermi.

Po dopracovaní pripomienok od členov katedry bolo na novembrovom zasadnutí katedry¹⁰ F. Karšaiovi odporúčané, aby rukopis habilitačnej práce zaslal oponentom. Jej pozmenený názov znel „Príspevok k otázke osobných vzťahov J. A. Komenského k niektorým mešťanom Prešova a jeho pedagogický vplyv na prešovskú školu“ a práca bola zaslaná na oponovanie E. Koukalovi a P. Vajcikovi. „Práca má svoj vedecko-pedagogický význam, lebo pojednáva o probléme, ktorý prispieva k parciálnemu riešeniu otázky, ktorá doteraz celkove riešená nebola – a to vzťahov Komenského ku Slovensku a jeho pôsobenie na vývin tunajšej pedagogiky. V práci je použitá celá rada nových, doteraz málo alebo vôbec neznámych materiálov, ktoré zvyšujú úroveň práce. Nie menej závažná, nová a prínosná je časť pedagogického vplyvu Komenského na prešovské školstvo, kde sa ukázalo, že neprenikla sem len Komenského metóda jazykového vyučovania, ale markantne sa odráža Komenského vplyv v oblasti organizácie školstva. V ďalších častiach autor ukázal, ako sa udržiavala Komenského tradícia v Prešove v ďalších storočiach, čo dokumentoval na základe konkrétneho materiálu.“¹¹

V škol. r. 1959/1960 boli F. Karšaiovi udelené Vedeckou radou FF UPJŠ pamätná insígnia a čestné uznanie. Okrem priamej pedagogickej aktivity viedol a usmerňoval pedagogickú a výrobnú prax, bol predsedom študijnej komisie fakulty a pedagogickým vedúcim ročníka. Katedra pripravila k dňu učiteľov 28. marca 1961 výstavu o živote a diele J. A. Komenského s jeho hlavnými publikáciami a pri jej otvorení mal F. Karšai „hodnotnú prednášku na tému „*Politický vplyv Komenského na niektorých mešťanov Prešova*“.¹² V tom období F. Karšai intenzívne pokračoval

⁸ Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Katedra pedagogických vied – zápisnice zo zasadnutí v šk. r. 1959/60. Zápisnica napísaná dňa 4. januára 1960 na zasadnutí Katedry pedagogických vied za prítomnosti podpísaných členov katedry, D-I/5, 718.

⁹ Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61. Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied dňa 7. septembra 1960, D-I/5, 719.

¹⁰ Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Zápisnice zo zasadnutí Katedry pedagogických vied v šk. r. 1960/61. Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied dňa 16. novembra 1960, D-I/5, 719.

¹¹ Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Katedra pedagogických vied – zápisnice zo zasadnutí v šk. r. 1959/60. Správa o hodnotení vedecko-výskumnej práce Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove za kalendárny rok 1960, D-I/5, 718.

¹² Archív Prešovskej univerzity v Prešove, FF. Zápisnice zo zasadnutí Katedry

vo výskumnej činnosti, čoho výsledkom bola napr. komeniologicky orientovaná práca „*Jan Amos Komenský a východné Slovensko*“, ktorú uverejnil v zborníku *Nové obzory* (roč. III, 1961, s. 327 – 333).

Dňa 6. septembra 1962 sa F. Karšai habilitoval na docenta pedagogiky a s platnosťou od 1. júna 1963 bol menovaný a ustanovený docentom pedagogiky¹³ na Katedre pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove.

So stabilizáciou vyučujúcich a ich odborným rastom sa na katedre postupne črtali presnejšie kontúry výskumného zamerania. „Pracovníci katedry sa začali zapájať do riešenia štátnych i fakultných vedeckovýskumných úloh. Objavili sa prvé komeniologické práce, ktorých rozvoj priniesol katedre závažné postavenie v československom komeniologickom výskume. Paralelne s ním pokračoval výskum v regionálnej historiografii.“¹⁴

Katedra pedagogiky a psychológie sa zásluhou F. Karšaia postarala o zavedenie priemyselnej televízie pre pedagogickú prax poslucháčov 4. a 5. ročníka, ktorá bola odovzdaná do užívania v novembri 1965 na Strednej všeobecnovzdelávacej škole na ul. T. Ševčenka v Prešove. „Z jeho iniciatívy sa vybuďovalo pre účely pedagogickej prípravy poslucháčov vo fakultnej škole (SVŠ Prešov, ul. T. Ševčenka) prvé experimentálne pracovisko s uzavretým okruhom priemyselnej televízie v ČSSR.“¹⁵ Tento televízny okruh zabezpečovali tri televízne kamery, ktoré boli inštalované v jednej triede a umožňovali zaznamenávať obraz i zvuk počas vyučovania. O toto pracovisko prejavili záujem pedagógovia z celého Československa, ale i z iných krajín – NDR, ZSSR, Rumunska. K tejto problematike publikoval F. Karšai neskôr i článok „*Využitie televízie pri náčuvoch*“ v časopise *Učební pomůcky ve škole a osvěte* (roč. IV, 1964/65, č. 8, s. 98 – 100). „Pri príležitosti započatia študijného roku 1966/67 bolo otvorené Elektronické laboratórium – Metodický kabinet, zriadený 1. septembra 1966. Je pracoviskom Katedry pedagogiky a psychológie a jeho účelom je oboznamovať poslucháčov s modernými učebnými pomôckami. Kabinet vedie doc. František Karšai, pracovník KPePs.“¹⁶

Po kompletizácii materiálov z dlhodobu vykonávaného výskumu, ku ktorému slúžil i 2-mesačný študijný pobyt v Budapešti, vydal samostatnú knižnú publikáciu „*Stúpenec Jana Amosa Komenského v politických a školských dejinách Prešova*“ (Bratislava, SPN 1965). Práca bola vysoko pozitívne hodnotená v mnohých recenziách a o značný krok posunula komeniologické bádanie v našich podmienkach.

pedagogických vied v šk. r. 1960/61. Správa o politicko-výchovnej práci Katedry pedagogických vied v r. 1961 predložená dekanátu 11. novembra 1961, D-I/5, 719.

¹³ Archív Útvary... Menovanie docentom – úprava služobných príjmov, č. 2221/1963.

¹⁴ Katedra pedagogiky. In *25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach*. 1959 – 1984. Mikuláš Štec. Prešov : Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1984, s. 387 – 388.

¹⁵ MÁTEJ, J. František Karšai 50-ročný. In *Jednotná škola*. ISSN 0323-2980, 1968, roč. 20, č. 5, s. 477.

¹⁶ Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 71.

Jej význam bol zaznamenaný aj do fakultnej kroniky zaradením medzi významné publikácie. Popredný slovenský historik školstva Jozef Mátej v recenzii tejto publikácie ocenil, že „je dôkladne spracovaná a má osobitný význam pre dejiny školstva a pedagogiky u nás, ale aj pre politické a kultúrne dejiny Prešova, východného Slovenska a vôbec pre históriu bývalého Uhorska“.¹⁷

Na návrh Dekanátu FF UPJŠ v Prešove sa F. Karšai stal od 1. septembra 1968 vedúcim katedry pedagogiky a psychológie na tejto fakulte¹⁸ a od 1. novembra 1968 i vedúcim Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove.¹⁹ Po reorganizácii pracovísk na fakulte bol od škol. r. 1969/1970 vedúcim Katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých FF UPJŠ v Prešove.²⁰ A. Čuma, ktorý bol v čase od 1. 9. 1970 do 31. 8. 1973 dekanom FF UPJŠ v Prešove, v hodnotiacej charakteristike vysoko ocenil jeho riadiace schopnosti a vedecký prínos: „Vedecký profil menovaného je veľmi pozoruhodný. Vedeckú prácu zameriava na dejiny slovenského školstva a pedagogiky. Zameriava sa tiež na komeniologickú tematiku, ktorá je obsiahnutá v jeho dvoch monografických prácach. Jeho práce sú známe ako doma, tak aj v zahraničí. Zúčastňuje sa aj vedeckých podujatí v zahraničí.“²¹ V roku 1968 F. Karšai obhájil na Univerzite Komenského v Bratislave kandidátsku dizertáciu s prácou „Štúdie dejín pedagogiky I. a II.“ a získal titul CSc., o rok neskôr získal titul doktor filozofie PhDr.

Na základe úspešnej voľby a následného potvrdenia od ministra školstva SSR,²² vykonával F. Karšai v škol. roku 1969/1970 funkciu dekana FF UPJŠ v Prešove a vo funkcii vedúceho katedry ho zastupoval A. Čuma. Funkciu dekana ukončil F. Karšai na vlastnú žiadosť 31. augusta 1970 a následne od 1. septembra 1970 zastával tri roky, t. j. do 31. augusta 1973, post prodekana FF UPJŠ pre vedecký výskum a zároveň bol opäť vedúcim katedry pedagogiky a psychológie.²³ Ako prodekan sa podieľal na plnení hlavných úloh fakulty, spracoval plán rozvoja vedeckého výskumu fakulty, mal na starosti prijatie a odborný rast aspirantov (doktorandov) na fakulte. „V rámci osláv Komenského výročia (300. výročie od smrti) prodekan doc. Karšai navštívil v novembri r. 1970 Moskvu a Tbilisi.“²⁴

¹⁷ MÁTEJ, J. Komenský a Prešov. In *Kultúrny život*. ISSN 1338-015X, 1965, roč. XX, č. 36, s. 5. (3. 9. 1965).

¹⁸ Archív Útvaru... Menovanie vedúcim Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove, č. 1104/68.

¹⁹ Archív Útvaru... Poverenie vedením Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove, č. 1894/1968.

²⁰ Archív Útvaru... Menovanie vedúcim katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých, č. 579/69.

²¹ Archív Útvaru... Charakteristika doc. PhDr. F. Karšai, CSc. vypracovaná dekanom FF UPJŠ A. Čumom.

²² Archív Útvaru... Vymenovanie za dekana FF UPJŠ v Prešove, č. 1273/69.

²³ Archív Útvaru... Poverenie voľby za prodekana pre vedecký výskum na FF UPJŠ v Prešove, č. 1607/70.

²⁴ Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Kronika FF UPJŠ

Rok 1970 sa niesol v znamení osláv venovaných 300. výročiu úmrtia J. A. Komenského a pre F. Karšaia to bolo opäť obdobie významných aktivít. V dňoch 15. – 19. septembra 1970 sa v Prešove konala I. medzinárodná komeniologická konferencia s názvom *Komenský a Slovensko*. Predsedom jej prípravného výboru, ako aj vedeckým redaktorom zborníka Jan Amos Komenský a Slovensko (Prešov, 1971) bol F. Karšai. Na konferencii boli prednesené dva hlavné referáty. Historik pedagogiky J. Mátej vystúpil s príspevkom „Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského na Slovensku“ a druhý referát mal F. Karšai na tému „Ideologické vplyvy J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku“. V obsiahlom príspevku F. Karšai osvetlil vyplývanie Komenského „v širších medzinárodných reláciách, v ktorých prebiehal vývoj 17. storočia v oblasti Slovenska“.²⁵

Prípravný výbor konferencie (FF, Prešov) zhromaždil v Prešove výkvet československých i zahraničných komeniológov, ktorí účastníkov oboznámili so súčasnými výsledkami výskumov v oblasti pokrokovej pedagogickej vedy a komeniológie.²⁶ V rámci sprievodných aktivít bola usporiadaná výstava prác Komenského z fondov východoslovenských knižníc, Divadlo poézie FF UPJŠ prezentovalo prvé divadelné predstavenie Komenského hry Diogenes Kynik v réžii K. Horáka, konali sa exkurzie v Sárospataku, Levoči, Kežmarku a popredným bádateľom bola odovzdaná pamätaná medaila. Pošta pečiatkovala listové zásielky príležitostnou pečiatkou s textom „Vedecká konferencia J. A. Komenský a Slovensko. Prešov, 15. – 16. septembra 1970.“ Cieľom F. Karšaia bolo ukotviť systematické stretávanie komeniológov na Slovensku každých päť rokov na konferenciách s názvom Komenský a Slovensko.²⁷

Účastníci konferencie dostali knihu *„Jan Amos Komenský a Slovensko“* (Bratislava, SPN 1970), ktorej autor bol F. Karšai. Publikácia je členená na úvod a štyri hlavné kapitoly:

1. Slovensko – útočisko českobratských exulantov.
2. Slovensko v politickej koncepcii J. A. Komenského.
3. Komenský v slovenskej pedagogike.
4. Komenského odkaz stále živý.

Na pozadí politických a hospodárskych pomerov vtedajšej doby sprítomnil F. Karšai význam Komenského a jeho myšlienok nielen pre pedagogické myslenie

v Prešove, s. 138.

²⁵ KARŠAI, F. Ideologické vplyvy J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku. In *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae Prešovensis. František Karšai. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 47.

²⁶ Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 131.

²⁷ KARŠAI, F. Záverečné slovo predsedu Prípravného výboru konferencie Komenský a Slovensko doc. PhDr. Františka Karšaia, CSc. In *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae Prešovensis. František Karšai. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 258.

a prax, ale i zo širšieho záberu jeho filozofických, teologických a politologických úvah. Ako sa uvádza i v recenzii na obale (autori J. Brambora a J. Mátej) „práca doc. Dr. F. Karšaiho J. A. Komenský a Slovensko je v každom ohľade originálnym a pozoruhodným vedeckým dielom, v ktorom sa nám predstavuje Komenského vplyv na Slovensko vo viacerých aspektoch v novom svetle. Tento vplyv učiteľa národov na našu vlasť skúma autor v širokých európskych reláciách, pričom si dôkladne všíma najmä politické dejiny nielen českého a slovenského národa, ale v úzkej súvislosti s nimi aj históriu susedných európskych a vzdialenejších národov – najmä počas života J. A. Komenského“. F. Karšai v tomto diele preukázal výbornú orientáciu v komeniologickej problematike, schopnosť prezentovať Komenského názory v aktuálnom kontexte, ako aj bohatú znalosť pramennej a sekundárnej komeniologickej a historickej literatúry. „Doc. dr. F. Karšaimu sa vynikajúco podarilo spracovať túto rozsiahlu a náročnú problematiku najmä preto, že ako skúsený historik pedagogiky pracoval úspešne najmä heuristickou metódou.“²⁸

Ako s popredným československým komeniológom pripravila s ním Československá televízia rozhovor, ktorý mal názov „*Jan Segeš z Komnej*“ a bol odvysielaný 6. septembra 1970. F. Karšai bol vedeckým redaktorom a členom redakčnej rady pre vydanie publikácie ďalšieho významného predstaviteľa komeniológie na Slovensku A. Čumu „*Komenskij i russkaja škola*“ (Bratislava, SPN 1970). V roku 1971 sa stal členom redakčnej rady ČSAV pre vydávanie spisov J. A. Komenského a v roku 1972 pripravil rozhlasovú reláciu „*Jan Amos Komenský – Moudrym býti*“, ktorá bola vysielaná 26. marca 1972.

V rámci 380. výročia narodenia J. A. Komenského sa v Dome kultúry ROH v Prešove dňa 16. októbra 1972 konalo celoštátne vedecké sympóziu *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*, ktorého hlavným organizátorom bola Katedra pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove. „Orientovalo sa na odhaľovanie progresívnych demokratizačných myšlienok výchovy a vzdelávania Komenského, čím sa stal vzorom pre moderné vzdelávacie systémy.“²⁹ Jeho hlavným organizátorom bol opäť doc. PhDr. F. Karšai, CSc., ktorý po privítaní hostí dekanom prof. A. Čumom predniesol aj úvodný referát *Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského*. V ňom okrem iného zdôraznil, že: „Práve v oblasti výchovy a vzdelávania sú obsiahnuté u Komenského najhlbšie prvky demokratizmu, ktoré svojou pokrokovosťou, všeobecnosťou a priebornosťou našli hlboký odraz nielen u českých a slovenských pedagogických mysliteľov, ale aj v širokých medzinárodných reláciách u tých pedagógov, ktorí kľiesnili cestu zľudoveniu vzdelávania.“³⁰ Na druhý deň sa účastníci rokovania zúčastnili výletu na pamätné miesta na Dukle.

²⁸ MÁTEJ, J. František Karšai: Jan Amos Komenský a Slovensko. (recenzia) In *Jednotná škola*. ISSN 0323-2980, 1970, roč. 22, č. 10, s. 957.

²⁹ BAČOVÁ, M. Komeniologické konferencie, sympóziá a semináre usporiadané FF UPJŠ a KPÚ v Prešove (1970 – 1990). In *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*. Ivan Pavlov. Prešov : Metodické centrum, 1998, s. 118.

³⁰ KARŠAI, F. Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského. In *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*. Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. František Karšai. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 6.

F. Karšai pracoval aktívne do posledných chvíľ svojho plodného života. Riadil Katedru pedagogiky a psychológie na FF UPJŠ, vypracovával oponentské posudky, pripravoval medzinárodné slovensko-maďarské komeniologické sympóziom v Prešove (konalo sa po jeho smrti 24. – 25. októbra 1975), pracoval ako člen autorského kolektívu vysokoškolskej učebnice „Dejiny českej a slovenskej pedagogiky“ (Bratislava, SPN 1976). Sľubná kariéra tejto významnej osobnosti, žiaľ, bola prerušená dňa 15. júla 1975, kedy F. Karšai v Prahe podľahol ťažkej chorobe autoimunitného ochorenia. Návrh na jeho menovanie za profesora pedagogiky, ktorý bol vypracovaný v máji 1973, žiaľ, už nebol v praxi realizovaný. F. Karšai „nám zanechal veľký kus práce, ktorá je výpoveďou o jeho nesmiernej pracovitosti a osobnej disciplinovanosti. Bol významným pedagógom, vedeckým pracovníkom oddaným pedagogickej vede, ktorú popularizoval medzi učiteľmi, rodičmi a mladou generáciou“.³¹

Druhým významným prešovským komeniológom bol Andrej Čuma, ktorý prebral pomyslenú komeniologickú štafetu v rámci prešovského regiónu. Prvé vzdelanie získal na ľudovej škole (Vyšné Čabiny) a meštianskej škole (Medzilaborce) a následne navštevoval tri roky Štátnu učiteľskú akadémiu v Michalovciach. Po prestupe do Prešova završil stredoškolské štúdium štúdiom 4. ročníka a úspešným vykonaním maturitnej skúšky dňa 14. júna 1947 na Štátnej ruskej učiteľskej akadémii v Prešove. Vysokoškolské štúdium začal v študijnom odbore deskriptívna geometria a výtvarná výchova na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave a po presunutí tohto študijného odboru na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Do oblasti výtvarného umenia ho zasväcovali známi umelci, ako napr. Dezider Milly a Koloman Sokol a jeho spolužiakom bol neskorší uznávaný umelec Štefan Hapák, jeho celoživotný priateľ.

Po troch rokoch štúdia na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave ho ministerstvo školstva v roku 1950 vyslalo študovať na Inštitút výtvarného umenia Vasilija Ivanoviča Surikova v Moskve. Inštitút však v tom roku neprijímal zahraničných študentov, a tak si A. Čuma zmenil zameranie štúdia na odbor pedagogika a psychológia, ktorý absolvoval 4-ročným štúdiom na Moskovskom štátnom pedagogickom inštitúte V. I. Lenina od 1. septembra 1950 do 3. júla 1954.³² Po ukončení štúdia v Moskve a návrate do vlasti bol A. Čuma na návrh Rady Vyššej pedagogickej školy v Prešove dňom 1. septembra 1954 menovaný³³ odborným asistentom pre pedagogiku na Katedre pedagogických vied na Filologickej fakulte so sídlom v Prešove Vysokej školy pedagogickej v Bratislave. Súčasne katedra zabezpečovala výučbu i na novozriadenej Vyššej pedagogickej škole v Prešove (založenej

³¹ RICÁLKA, M. Doc. PhDr. František Karšai, CSc., zakladateľ Okresného pedagogického zboru v Prešove. In *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*. Ivan Pavlov. Prešov : Metodické centrum, 1998, s. 81.

³² Súkromný archív rodiny Čumovej. Životopis datovaný 16. februára 1981.

³³ Archív Útvary... Menovanie Andreja Čumu odborným asistentom pre pedagogiku. Prípís Dekanstva Vyššej pedagogickej školy v Prešove č. 2396/54 zo dňa 21. 9. 1954, C-42.

v škol. r. 1953/1954), kde sa v 2-ročnom štúdiu pripravovali budúci učitelia pre druhý stupeň základnej školy, t. j. 6. – 8. ročníka. Katedra bola teda spoločnou pre obe uvedené školské inštitúcie a v tejto podobe existovala do konca škol. r. 1958/1959. „Obdobie od školského roku 1953/54 do 1958/59 bolo obdobím kádrovej stabilizácie katedry a intenzívnej pedagogickej, ale aj vedecko-výskumnej práce učiteľov jednotlivých ústavov.“³⁴ Tí sa prostredníctvom prevažne individuálne zameraných výskumných a publikačných aktivít snažili získať pedagogické a vedecké hodnoty nevyhnutné pre kvalifikovanosť svojho pracoviska.

Po dvojročnej činnosti na prešovskej katedre A. Čuma opäť študoval v Moskve, na Katedre pedagogiky Moskovského štátneho pedagogického inštitútu. Tu v rokoch 1956 – 1959 pracoval pod vedením profesorky V. A. Rotenbergovej, ktorej vďačil za nasmerovanie svojho vedeckého záujmu. Ako aspirant v Moskve vykonával pedagogickú prax, prednášal a viedol semináre na tamojšom Pedagogickom inštitúte a hlavne získaval cenné materiály pre svoju dizertačnú prácu. „Pobytom v Rusku sa A. Čuma dostal k svojej životnej téme v oblasti komeniologického výskumu, konkrétne štúdiu recepcie Komenského v Rusku, hlavne v 18. a 19. storočí.“³⁵ Dňa 7. decembra 1959 úspešne ukončil štúdium vedeckej aspirantúry (doktorandské štúdium) obhajobou kandidátskej dizertačnej práce s názvom „*Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského v Rusku v 18. a začiatkom 19. storočia*“. Práca bola neobyčajne rozsiahla, mala 530 strán a vo vybranej skúmanej problematike priekopnícka. Jej analýze bolo venované osobitné zasadnutie Sekcie dejín pedagogiky Akadémie pedagogických vied v Moskve dňa 14. apríla 1959, na ktorom bol prijatý nasledovný záver: „A. A. Čuma previedol veľkú výskumnú prácu, výsledkom ktorej bolo zistenie mnohých nových závažných údajov v prenikaní diel Komenského (najmä jeho učebníc) do Ruska, o ich prekladoch, vydávaní a používaní v školách XVIII. storočia. Práca A. A. Čumu je veľmi zaujímavá ako zo strany vysvetlenia historického osudu pedagogického dedičstva Komenského, tak aj zo strany dejín ruskej školy. Treba pokladať za účelné uverejniť v časopise Sovjetskaja pedagogika článok o niektorých výsledkoch prevedeného výskumu.“³⁶ Titul „kandidát pedagogických vied“ mu bol udelený Moskovským štátnym pedagogickým inštitútom dňa 28. decembra 1959.³⁷

A. Čuma sa po návrate z Mosky stal odborným asistentom na Katedre pedagogických vied na novovzniknutej Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove a rozhodnutím

³⁴ ŠPERKA, J. a kol. Katedra pedagogiky a psychológie. In *20 rokov vysokoškolského vzdelávania učiteľov základných škôl na východnom Slovensku*. Juraj Ochtinský. Košice : Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 1970, s. 3.

³⁵ STEINER, M. 1999. Andrej Čuma (1927 – 1998). In *Acta Comeniana*. ISSN 0231-5955, 1999, 13 (XXXVII), s. 346.

³⁶ Súkromný archív rodiny Čumovej. Návrh na menovanie kandidáta pedagogických vied Andreja Čumu docentom pre odbor pedagogika a jeho ustanovenie na voľné miesto.

³⁷ Archív Útvaru... Kópia diplomu, ktorým bol od 28. decembra 1959 A. Čumovi udelený titul kandidát pedagogických vied, C-42.

rektora UPJŠ č. 998/1960 bol od 1. januára 1960 poverený vedením tejto katedry.³⁸ Dňa 31. mája 1963 obhájil A. Čuma na Vedeckej rade Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove habilitačnú prácu s názvom „*Pedagogičeskoje nasledije J. A. Komenskoho v Rossiji v 18. i v pervoj polovine 19 vekov*“. Pri jej spracovaní vychádzal z dizertačnej práce, ktorú na základe ďalších konzultácií a pripomienok z moskovského Inštitútu prepracoval, doplnil ju novými faktami a vykonal hlbšiu analýzu predkladaných súvislostí. Jedným z oponentov práce bol prof. Karel Galla z FF UK v Prahe, ktorý v závere posudku hodnotil predloženú prácu: „Autor ve své práci dospěl k řadě cenných výtežků. Tak nám poprvé ukázal v soustavné úplnosti používání učebnic Komenského v Rusku. Je možno též vyzvednout ony partie, v nichž ukazuje na rusko-japonský převod spisu Orbis sensualium pictus. ... Ja sám mám za to, že hlavní přínos práce dlužno však přece jen vidět v její soustavnosti a v celkovém záměru ukázat synteticky, ovšem na základě předchozí analyticko-kritické práce, na vliv Komenského na práci ruských kulturních a pedagogických pracovníků a na práci ruské školy od poloviny 17. století až do více než poloviny 19. století.“³⁹

Vedecká rada UPJŠ v Košiciach na svojom zasadaní 11. februára 1965 odsúhlasila návrh na zmenu katedry na Katedru pedagogiky a psychológie FF UPJŠ a rektor⁴⁰ potvrdil túto zmenu s účinnosťou od 1. februára 1965 a zároveň menoval A. Čumu za vedúceho tejto katedry. V tejto podobe katedra existovala do roku 1968, keď po vzniku samostatnej katedry psychológie, stala sa i katedra pedagogiky jednodoborovou⁴¹ od škol. r. 1969/70 pracovala ako Katedra všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých. V roku 1968 získal A. Čuma titul doktora filozofie (PhDr.), ktorý mu udelil rektor Univerzity Komenského v Bratislave dňa 5. septembra 1968.

Po úspešných voľbách dekana bol A. Čuma rektorom UPJŠ poverený na obdobie troch rokov vykonávaním funkcie dekana FF UPJŠ od 1. septembra 1970.⁴² Prezident republiky rozhodnutím z 29. septembra 1970, podľa ustanovenia § 26 ods. 2 zákona č. 19/1966 Zb. o vysokých školách, vymenoval A. Čumu za mimoriadneho profesora pre odbor pedagogika s účinnosťou od 1. októbra 1970.⁴³ Post dekana A. Čuma obhájil i v ďalšom volebnom období a funkciu dekana vykonával do 31. augusta 1976.

³⁸ Archív Útvaru... Poverenie vedením katedry, č. j. 998/1960, C-42.

³⁹ Súkromný archív rodiny Čumovej. Posudok prof. dr. K. Gallu na habilitačnú prácu A. Čumu, vypracovaný dňa 2. marca 1962.

⁴⁰ Súkromný archív rodiny Čumovej. Rozhodnutie rektora UPJŠ v Košiciach prof. MUDr. E. Matejička, DrSc. č. 119/1965 z 19. februára 1965 o zmene v pomenovaní katedry a ustanovení jej vedúceho.

⁴¹ ČERNOTOVÁ, M. – LUKÁČ, E. Vedecký profil Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty PU v Prešove. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2002, roč. 54, č. 4, s. 377.

⁴² Archív Útvaru... List rektora UPJŠ prof. RNDr. Vladimíra Hajka zo dňa 28. augusta 1970, v ktorom od 1. septembra 1970 poveruje doc. PhDr. Andreja Čumu, CSc. výkonom funkcie dekana FF UPJŠ v Prešove, C-42.

⁴³ Archív Útvaru... Oznam MŠ SSR č. 12 635/70-VŠ zo dňa 30. septembra 1970 o rozhodnutí vymenovania za mimoriadneho profesora pre odbor pedagogika, C-42.

Výsledkom jeho dlhodobého komeniologického výskumu vo vzťahu k ruskej škole je publikácia „*Jan Amos Komenskij i russkaja škola /do 70 godov 18 veka/*“.⁴⁴ Práca je členená na tri kapitoly: Niektoré fakty o prieniku myšlienok J. A. Komenského do Ruska na konci 17. storočia; Učebnice J. A. Komenského v školách v Rusku v prvej polovici 18. storočia; Jan Amos Komenský a Moskovská univerzita. V úvode autor upozorňuje, že rozpracovanie Komenského odkazu v Rusku od 70. rokov 18. storočia do prvej polovice 19. storočia, bolo ním prezentované v štúdiu s názvom „*Učebnyje knigi Jana Amosa Komenskogo v russkich školach konca 18 i pervoj poloviny 19 veka*.“ (Sborník Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. I. Pedagogika. II. Metodiky. Red. A. Čuma. Bratislava : SPN, 1966, s. 63 – 129). Významný historik pedagogiky Jozef Mátej v recenzii na túto monografiu uznatoľivo napísal: „Na záver môžeme povedať, že kniha prof. dr. Andreja Čumu, CSc. Jan Amos Komenskij i russkaja škola (do 70 godov 18 veka) je originálnym a cenným príspevkom do komeniologickej literatúry. Autor sa v nej predstavil ako znalec problematiky, ktorú dôkladne preskúmal na základe rozsiahleho štúdia prameňov a literatúry.“⁴⁵

Na základe predchádzajúcich aktivít F. Karšaia bolo pripravované I. slovensko-maďarské komeniologické sympóziu, ktorého sa však už F. Karšai nedožil. Podujatie s názvom O význame J. A. Komenského pre socialistickú pedagogiku sa konalo na dvoch miestach, 28. a 29. októbra 1975 v Krajskom pedagogickom ústave v Prešove a 31. októbra a 1. novembra 1975 v Sárospataku. Prvej časti v Prešove sa zúčastnilo 20 pedagógov a vedeckých pracovníkov z Čiech a Moravy, 74 pedagógov zo Slovenska, 14 z Maďarska, dvaja z Poľska a zo ZSSR akademik I. I. Piskunov.⁴⁶ Hlavné vystúpenie na tému „*Jan Amos Komenský a súčasnosť*“ mal A. Čuma, ktorý sa vyjadril aj kriticky k vtedajším problémom: „O Komenskom právoľ sa hovorí, že bol reformátorom vyučovania a učenia. Najmä jeho didaktické pokyny neboli doposiaľ prekonané. Lenže i mnohé nedostatky, ktoré naznačil Komenský, pretrvávajú dodnes. Napríklad učí sa mnoho, osnovy sú preplnené, to núti učiteľa, aby sa ponáľľal, žiaci sa musia učiť rýchle a poväčšine naspamäť, bez pochopenia zmyslu toho, čo sa učia.“⁴⁷ A. Čuma „podal výstižný shrnujúci obraz Komenského univerzálného pedagogického systému postaveného do služieb nápravy lidstva. Vyložil jej v souvislosti s dobou jeho vzniku a vytyčil pak především jeho základní

⁴⁴ ČUMA, A. *Jan Amos Komenskij i russkaja škola /do 70 godov 18 veka/*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Monographia 4. Pedagogica. Bratislava : SPN, 1970, 153 s.

⁴⁵ MÁTEJ, J. Jan Amos Komenskij i russkaja škola /do 70 godov 18 veka/. In *Jednotná škola*. ISSN 0323-2980, 1971, roč. XXIII, č. 10, s. 955 – 956.

⁴⁶ GALLO, J. Komenského idey stále živé. I. slovensko-maďarské sympóziu. In *Spravodaj. Univerzita P. J. Šafárika*, 1976, roč. VII, č. 1 – 2, s. 6.

⁴⁷ ČUMA, A. Jan Amos Komenský a súčasnosť. In *Vplyv pokrokového dedičstva Jana Amosa Komenského na vývin socialistickej pedagogiky a školstva*. M. Ričalka. Bratislava : SPN, 1980, s. 13.

nosní principy, jež jsou aktuální pro socialistickou pedagogiku“.⁴⁸ Následne bolo prednesených 15 diskusných príspevkov. Rokovania v Sárospataku sa za UPJŠ zúčastnili prof. PhDr. A. Čuma, CSc., doc. PhDr. M. Roman, CSc., doc. PhDr. P. Uram, CSc. a s príspevkami vystúpili doc. PhDr. M. Ričalka, CSc., PhDr. J. Gallo, CSc. a PhDr. E. Hleba, CSc. Príspevky z konferencie boli neskôr uverejnené v zborníku Vplyv pokrokového dedičstva Jana Amosa Komenského na vývin socialistickej pedagogiky a školstva.

Ďalším pôsobiskom A. Čumu sa stala Katedra pedagogiky vysokých škôl FF UPJŠ, ktorá bola zriadená dňa 1. októbra 1976 vtedajším rektorom UPJŠ prof. Ing. M. Baranom, CSc.⁴⁹ Počas celej existencie katedry bol jej vedúcim A. Čuma, ktorý okrem toho plnil pedagogický úväzok aj na Katedre pedagogiky a psychológie FF UPJŠ – zabezpečoval výučbu predmetov Základy pedagogiky a Dejiny pedagogiky.⁵⁰ Na začiatku zimného semestra 1977/1978 sa na katedre spresnilo odborné zameranie jednotlivých členov: A. Čuma: teória výchovy, riadenie vyučovacieho procesu, dejiny pedagogiky a vysokých škôl; M. Bačová: vysokoškolská didaktika; M. Goga: mimoškolská pedagogika; M. Černotová: pedagogická psychológia; D. Urda: sociológia, sociológia výchovy. Pracoviskom katedry bola Filozofická fakulta UPJŠ v Prešove, no jej pôsobnosť bola orientovaná na všetky fakulty UPJŠ – teda išlo o fakultnú katedru s celouniverzitnou pôsobnosťou. Jej nadriadenými orgánmi boli vedenie FF UPJŠ, ale i Rektorát UPJŠ v zastúpení prorektora pre študijnno-pedagogické veci – teda obe schvaľovali koncepciu rozvoja katedry.

V r. 1976 – 1978 absolvoval A. Čuma študijné pobyty v Moskve, ktorých cieľom bolo naďalej rozpracovávať tému J. A. Komenský a ruská škola. Jedným z informačných zdrojov boli i materiály Pedagogického múzea vojenských škôl a jeho Oddelenia J. A. Komenského, ktoré značnou mierou prispelo k popularizácii Komenského myšlienok medzi ruskými učiteľmi.

A. Čuma pracoval v komeniologickej oblasti i v rámci prípravy 2. zväzku ruského vydania Komenského spisov, a to prostredníctvom úpravy prekladov a spoluautorstvom pri spracovaní úvodnej štúdie. Na pozvanie Leszczyńskiego Towarzystwa Kulturalnego sa v dňoch 27. – 28. mája 1978 zúčastnil na poľsko-českom sympóziu komeniológov v Lešne, ktoré bolo usporiadané pri príležitosti Dní Lešna a predniesol referát *„Ján Kvačala a ruská komeniológia koncom 19. a začiatkom 20. storočia.“*

Významným momentom v činnosti katedry bola jej aktívna účasť na organizácii a priebehu II. slovensko-maďarského komeniologického sympózia, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 27. – 28. novembra 1980 s názvom *Za hlbšie využitie pedagogického odkazu J. A. Komenského*. A. Čuma bol predsedom prípravného výboru sympózia, ktoré sa konalo pri príležitosti 310. výročia úmrtia J. A. Komenského.

⁴⁸ BEČKOVÁ, M. Sborníky z prešovských komeniologických sympozíí. In *Pedagogika*. ISSN 0031-3815, 1982, roč. XXXII, č. 1, s. 105.

⁴⁹ Archívny fond FF UPJŠ. Zriadenie katedry vysokoškolskej pedagogiky, inv. č. 77, kr. 4.

⁵⁰ Archívny fond FF UPJŠ. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. Katedra pedagogiky vysokých škôl. Individuálny plán práce na školský rok 1976/1977, inv. č. 763, kr. 43.

Jeho cieľom bolo poukázať na stálu živosť a aktuálnosť pokrokových pedagogických názorov Komenského a podať prehľad o najnovších komeniologických výskumoch. Príspevok A. Čumu mal názov „*Názory ruských pedagógov na Veľkú didaktiku Komenského v druhej polovici 19. storočia*“.

Výsledkom integračných procesov na fakulte bolo zrušenie samostatného pedagogicko-výskumného pracoviska Katedry pedagogiky vysokých škôl, ktoré fungovalo do 31. augusta 1981. V súvislosti s touto situáciou rektor UPJŠ podľa § 16 ods. 2 zákona č. 39/1980 Zb. o vysokých školách s účinnosťou od 31. augusta 1981 odvolal rozhodnutím č. j. 416/81-R/b A. Čumu z funkcie vedúceho Katedry pedagogiky vysokých škôl na FF v Prešove UPJŠ v Košiciach.⁵¹

Po úprave štruktúry fakulty smerom k centralizácii bola spojením dvoch katedier založená Katedra pedagogiky vysokých škôl, výchovy a vzdelávania dospelých na FF UPJŠ. Prvým vedúcim katedry bol na návrh dekana FF UPJŠ v Prešove prof. PhDr. M. Šteca, CSc. a na základe rozhodnutia rektora⁵² ustanovený od 1. septembra 1981 prof. A. Čuma, ktorý stál na jej čele počas celej existencie katedry – až do roku 1989. „Byť vedúcim integrovanej katedry bolo náročné na koncepcnú, riadiacu prácu. Prof. PhDr. A. Čuma, CSc. sa však vždy usiloval o rozvíjanie katedry v oboch zložkách – tak vo vysokoškolskej pedagogike, ako i VVD. Dokázal svojmu pracovisku a spolupracovníkom poskytnúť mnohé impulzy pre kvalitnú pedagogickú či výskumnú prácu, veľmi dbal o kvalifikačný rast členov katedry, bol uznávanou autoritou a vedúcim, ale zároveň poradcom i vzácnym priateľom.“⁵³

Aj počas integrácie pokračovali členovia oddelenia vysokoškolskej pedagogiky⁵⁴ v rozvíjaní komeniologického výskumu a komeniologických podujatí. Napr. v rámci osláv výročia narodenia J. A. Komenského prípravný výbor v zložení A. Čuma, T. Srogoň, J. Gallo, M. Bačová, I. Kominarec, I. Spišiak pracoval od februára 1982 na zorganizovaní slávnostnej komeniologickej akcie. Slávnostné zhromaždenie venované 390. výročiu narodenia J. A. Komenského sa konalo 30. marca 1982 v zasadačke Krajského pedagogického ústavu v Prešove, kde okrem iných vystúpili i T. Srogoň (J. A. Komenský a súčasná socialistická škola a pedagogika), J. Gallo (J. A. Komenský a súčasné otázky vzdelávania dospelých) a A. Čuma (Súčasný problém komeniológie na Slovensku).

⁵¹ Archív Útvaru... Rozhodnutie rektora UPJŠ v Košiciach prof. Ing. M. Barana, CSc. č. j. 416/81-R/b zo dňa 14. 8. 1981 o odvolaní A. Čumu z funkcie vedúceho Katedry pedagogiky vysokých škôl na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach s účinnosťou od 31. augusta 1981, C-42.

⁵² Archív Útvaru... Rozhodnutie rektora UPJŠ v Košiciach prof. Ing. M. Barana, CSc. č. j. 416/81-R/b zo dňa 14. 8. 1981 o ustanovení prof. PhDr. Andreja Čumu, CSc. za vedúceho katedry vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach s účinnosťou od 1. septembra 1981, C-42.

⁵³ BAČOVÁ, M. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. 70-ročný. In *Univ. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. Výberová bibliografia (1959 – 1997)*. Eduard Lukáč. Prešov: FF PU, 1998, s. 6.

⁵⁴ Katedra mala dve oddelenia: oddelenie vysokoškolskej pedagogiky a oddelenie výchovy a vzdelávania dospelých.

Akadémia pedagogických vied ZSSR a vedecké pedagogické a psychologické pracoviská v ČSSR podpísali dňa 14. apríla 1972 zmluvu o vedeckej spolupráci. Jedenástym bodom tejto zmluvy bola dohoda o príprave a vydaní československo-sovietskej edície vybraných pedagogických spisov J. A. Komenského v dvoch zväzkoch v ruštine. Za československú stranu bol realizáciou tejto úlohy poverený Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV v Prahe. Úloha bola zaradená do rezortného plánu R 11 J. A. Komenský, život, dielo a jeho význam pre socialistickú školu a pedagogiku. Druhý zväzok edície bol pripravovaný v Prešove pod hlavnou gesciou prof. A. Čumu.

Po rokoch poctivej práce zásluhou Akadémie pedagogických vied ZSSR a vydavateľstva Pedagogika vyšli v Moskve v roku 1982 dva diely Komenského zobraňujúcich pedagogických diel – Komenskij, J. A.: *Izbrannyje pedagogičeskije sočinenija v dvuch tomach*.⁵⁵ V tomto výbere bolo prezentovaných 23 prác Komenského a z nich bolo 9 prác uverejnených v ruštine po prvýkrát. V redakcii vybraných diel pracovali z piatich komeniológov traja z bývalej ČSSR – B. Kujal, J. Kyrášek a A. Čuma, no iba posledný z nich sa dožil aj ich vydania. Pri práci na týchto dielach sa čiastočne využili materiály československých odborníkov – M. Bečkovéj, J. Bramboru, J. Kyráška, V. T. Miškovskej, V. Petráčkovéj, J. B. Čapka, D. Čapkovej, J. Červenku, A. Čumu a M. Steinera. Okrem redakčnej práce A. Čumu nájdeme v druhom zväzku vybraných prác i jeho štúdiu „*Vydanie diel J. A. Komenského v Rusku*“ (s. 470 – 477). „Vydanie Komenského Vybraných pedagogických diel v dvoch zväzkoch v ruštine vo veľkom náklade (každý zväzok vyšiel v 30 tisíc exemplároch) je nasledovaniahodným príkladom spoločného vydávania diel niektorých ďalších klasikov pedagogiky, prípadne kolektívnych monografií sovietskych a československých pedagógov.“⁵⁶

V roku 1983 publikoval A. Čuma v *Acta Comeniana* (5, roč. XXIX, s. 75 – 84) svoju významnú štúdiu „*Jan Amos Komenskij v ocene russkich pedagogov 60-ch godov 19-vo stoletija. /K načalam russkoj komeniologii./*“ V nej „dnes najaktívnejší slovenský komeniológ A. Čuma sleduje ... ako sa začala rozvíjať ruská komeniológia, počínajúc prácami K. D. Ušinského, a jej vzťah ku Komenskému až po pedagogicko-historickú stať E. K. Kemnice z r. 1866, ktorá prezentuje pozoruhodné porovnanie Komenského s Ratkem“.⁵⁷

V rámci osláv 390. výročia narodenia J. A. Komenského sa v Prahe konalo i medzinárodné stretnutie Symposium Comenianum 1982 a na ňom bola vzkriesená

⁵⁵ Pod redakciou A. I. Piskunova (otv. redaktor), J. Kiráška, B. Kujala, D. O. Lordkipanidze, A. Čumu. Moskva : Pedagogika, 1982, Tom. I. (656 s.); Tom II. (578 s.).

⁵⁶ MÁTEJ, J. Komenskij, J. A. *Izbrannyje pedagogičeskije sočinenija v dvuch tomach*. Tom pervyj. Pod redakciou A. I. Piskunova (otv. redaktor), J. Kiráška, B. Kujala, D. O. Lordkipanidze, A. Čumy. Moskva, Pedagogika, 1982. 656 strán. – Tom vtoroj 576 strán. In *Jednotná škola*. ISSN 0323-2980, 1984, roč. XXXVI, s. 860 – 861.

⁵⁷ STEINER, M. Čuma, A. Jan Amos Komenskij v ocene russkich pedagogov 60-ch godov 19-vo stoletija. /K načalam russkoj komeniologii./. In *Pedagogika*. ISSN 0031-3815, 1985, roč. 34, č. 4, s. 467.

myšlienka založiť Komeniologickú sekciu pri Hlavnom výbore Československej pedagogickej spoločnosti pri ČSAV. Po schválení tejto myšlienky v Predsedníctve Čsl. pedagog. spoločnosti bol A. Čuma oslovený, aby sa ujal funkcie predsedu prípravného výboru. Po prípravných rokovaníach sa ustanovujúca schôdza Komeniologickej sekcie konala 22. marca 1984 v Prahe. A. Čuma vo svojom vystúpení na tému cieľ a úlohy komeniologickej sekcie prezentoval jej nasledovné úlohy:

- študovať, analyzovať, hodnotiť a interpretovať dielo Komenského a ďalej ho rozvíjať,
- prehlbovať metodologické zreteľ v komeniologickom bádání, a tak prispievať k hlbšiemu poznaniu diela Komenského,
- popularizovať Komenského myšlienky a práce smerom k praxi školy,
- organizačne upevniť sekciu a rozšíriť jej členskú základňu.⁵⁸

Po rokovaní si členovia zvolili Výbor komeniologickej sekcie, ktorej predsedom sa stal A. Čuma a tajomníčkou sekcie bola zvolená jeho prešovská kolegyňa M. Bačová. Činnosť sekcie sa v jednotlivých rokoch jej existencie riadila podľa plánov práce, ktoré vychádzali z Rámcových plánov Čsl. pedagogickej spoločnosti pri ČSAV a z riešenia naliehavých úloh a potrieb československej pedagogickej vedy, hlavne československej pedagogickej historiografie. Plány samozrejme boli rámcového charakteru a boli dopĺňané a korigované na základe pokynov, pripomienok, návrhov a požiadaviek Predsedníctva Čsl. pedagog. spoločnosti, ako i členov sekcie.

Úspešne sa rozvíjajúca činnosť komeniologickej sekcie pod vedením A. Čumu bola kladne prijímaná a hodnotená na viacerých úrovniach. Matin Steiner v rozhovore o Komenského diele a komeniologickom výskume vyslovil nasledovné stanovisko: „Na Slovensku sa úspešne rozvíja činnosť tretieho centra, sústredeného okolo profesora dr. Andreja Čumu, CSc., na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove. A. Čuma podstatne prispel k poznaniu recepcie Komenského ideí v Rusku a jeho pracovisko organizuje pravidelne raz za päť rokov kolokvia na komeniologické témy. Ďalšie prebehne práve tohto roku, a to v Levoči, pretože v tomto meste pred tristo rokmi vytlačili Komenského učebnicu *Orbis pictus*.“⁵⁹ Bolo ním komeniologické vedecké sympóziu 300. výročie levočského vydania *Orbis pictus* J. A. Komenského, ktoré sa konalo 10. – 12. októbra 1985 v Levoči. Predsedom jeho prípravného výboru bol A. Čuma, ktorý mal aj hlavné vystúpenie na tému „*Komenského Svet v obrazoch v dejinách školstva a pedagogiky*“. V príspevku „zdôraznil svetovosť uvedeného spisu a jeho dôležitosť v rámci jazykových učebníc 17. stol., význam jeho prvého norimberského vydání z r. 1658 a profil levočské školy v době kolem r. 1670, jež měla podstatný vliv na onom vydání tohoto

⁵⁸ Archív PU. Inventár archívnych dokumentov fondu Filozofickej fakulty UPJŠ. 1954 – 1990. I. Správa o činnosti Komeniologickej sekcie za obdobie od ustanovujúcej schôdzy 22. marca 1984. kr. č. 34, inv. č. 486.

⁵⁹ Odkaz Jana Amose Komenského stále živý. Nad dílem „učitele národů“. (Rozhovor s PhDr. Martinom Steinerem) In *Neděle s Lidovou demokracií*. ISSN 0323-1143, 1985, č. 12, 22. března 1985, s. 1.

díla, jehož 10 výtisků se dodnes chová v knihovnách ČSSR. ... Orbis pictus sa podľa A. Čumu udržal kvôli jazykovému postupu pri vyučovaní ... A. Čuma pripomenul ešte nemecké edice tohoto díla a také ruská vydání z druhé poloviny 18. století, dále pak zdůraznil vliv této práce na Jana Kollára a povšiml si českých edic tohoto výrazného spisu od r. 1833 do r. 1945“.⁶⁰

S hlavným referátom vystúpil A. Čuma i na XII. uhersko-brodskom komeniologickom kolokviu s názvom Jan Amos Komenský a výchovné systémy dneška. Vystúpil 24. septembra 1985 a „zameral sa na osvetlenie významu základných myšlienok Komenského pre našu súčasnú pedagogickú teóriu i prax. Podtrhol nutnosť konfrontácie výchovného systému Komenského s terajším systémom, zdôraznil myšlienku jednotnej školy, demokratizácie vzdelania a i. Zároveň poukázal na rad nedostatkov v súčasnej výchovno-vzdelávacej teórii a praxi“.⁶¹ Ďalším podujatím, na príprave ktorého sa podieľala Komeniologická sekcia bolo sympóziu Jan Amos Komenský – bojovník za svetový mier, ktoré sa konalo pri príležitosti Medzinárodného roka mieru v dňoch 19. – 20. novembra 1986 v Prešove.

Vyplyvajú z úlohy zameranej na popularizáciu Komenského diela prostredníctvom prednáškovej činnosti, ale najmä vďaka neúnavnej práci A. Čumu a M. Bačovej – predsedu a tajomníčky Komeniologickej sekcie, sa v období rokov 1987 – 1990 konali tri komeniologické semináre, resp. dvojsemináre, pretože sa konali v Banskej Bystrici a na druhý deň s tou istou tematikou v Prešove: 25. – 26. novembra 1987, 14. – 15. decembra 1988 a 23. – 24. novembra 1989. A. Čuma a M. Bačová pracovali na svojich pozíciách až do zániku Komeniologickej sekcie – dňa 26. 5. 1990, kedy prestala existovať aj Československá pedagogická spoločnosť pri ČSAV, pri ktorej pôsobila ako jedna zo sekcií i Komeniologická sekcia.

K 60. výročiu narodenia A. Čumu uverejnila popredná komeniologička prof. Dagmar Čapková príspevok s názvom K životnému jubileu A. Čumy, v ktorom vysoko hodnotí najmä jeho prínos pre rozvoj komeniologického bádania. „Po predčasnom odchode prof. dr. F. Karšaie, CSc., rovněž z Prešova, a nedávném rovněž nečekaném odchode prof. dr. J. Máteje, DrSc. z Bratislavy, je Čuma v současné době jediným představitelem systematicky pěstované komeniologie na Slovensku. Pokračuje iniciativně v pořádání pravidelných komeniologických konferencí v Prešově, které zahájil v r. 1970 Fr. Karšai. V současnosti je Čuma také předsedou komeniologické sekce při Československé pedagogické společnosti a horlivě podněcuje studium života a díla Komenského na Slovensku.“⁶²

⁶⁰ SKUTIL, J. Vědecké sympozium 300. výročí levočského vydání Orbis pictus J. A. Komenského. In *Slavia, časopis pro slovanskou filologii*. ISSN 0037-6736, 1986, roč. 55, seš. 3, str. 323.

⁶¹ NOVOTNÝ, M. Colloquium comenianum Hurnobrodense 1985. (XII. komeniologické kolokvium pod názvom „Komenský a výchovné systémy dneška“, 24. – 26. září 1985 - Uherský Brod) In *Pedagogika*. ISSN 0031-3815, 1986, roč. 36, č. 2, s. 237.

⁶² ČAPKOVÁ, D. K životnému jubileu A. Čumy. In *Studia Comeniana et historica*. ISSN 0323-2220, 1998, 18, č. 35, s. 144.

Začiatok škol. roku 1989/1990 bol pre A. Čumu náročný. Funkcia vedúceho katedry odčerpávala z už aj tak dosť podlomeného zdravia mnoho fyzických síl, čo vyvrcholilo v rozhodnutie A. Čumu rezignovať na uvedenú funkciu. Rozhodnutím rektora UPJŠ, po predchádzajúcom návrhu dekana FF UPJŠ, bol A. Čuma prípisom č. j. 189/89-K⁶³ na vlastnú žiadosť dočasne uvoľnený z funkcie vedúceho katedry v období od 1. októbra 1989 do 31. decembra 1989. Na základe výsledku volieb na post vedúceho katedry bol A. Čuma na návrh dekana FF UPJŠ v Prešove zo dňa 13. decembra 1989⁶⁴ rozhodnutím rektora UPJŠ v Košiciach č. j. 209/89 podľa § 16 zák.č. 39/1980 Zb. z. o vysokých školách A. Čuma s účinnosťou od 15. decembra 1989 odvolaný z funkcie vedúceho Katedry vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých FF UPJŠ v Prešove.⁶⁵ Ku koncu letného semestra škol. r. 1989/1990 sa rozhodol podať žiadosť o ukončení pracovného pomeru, čo sa stalo skutočnosťou k dňu 30. júna 1990.

Obdobie dôchodku však neznamenalalo ukončenie jeho plodnej práce. Láska k dejinám pedagogiky a komeniológii zvlášť podnecovali jeho vedecko-výskumnú činnosť na tomto poli. Významným uznaním jeho celoživotnej vedeckej komeniologickej práce bolo menovanie⁶⁶ za člena československého výboru pre oslavy 400. výročia narodenia J. A. Komenského od miestopredsedu vlády ČSFR J. Mikloška, ktorý bol zároveň i predsedom tohto výboru, zo dňa 3. októbra 1990. Pre organizačné a finančné problémy bol uvedený výbor reorganizovaný a A. Čuma bol v novej štruktúre opäť menovaný za člena Medzinárodného prípravného výboru vedeckej konferencie k 400. výročiu narodenia J. A. Komenského.⁶⁷ Menovanie mu z poverenia vlády Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky zaslal vtedajší rektor Karlovej univerzity v Prahe Radim Palouš, ktorá bola určená za miesto konania tejto konferencie.

Katedra pedagogiky PedF v B. Bystrici, spolu s miestnou Odbočkou Slov. ped. spoločnosti pri SAV a KPÚ, usporiadali v duchu predchádzajúcich komeniologických podujatí dňa 12. december 1990 seminár s názvom Jan Amos Komenský a Slovensko, kde mal A. Čuma vystúpenie na tému „*J. A. Komenský a Slovensko*“. Na konferencii v Nitre s názvom Medacta ,91 mal dňa 5. júna 1991 prof. dr. A. Čuma, CSc. referát „*Pedagogická hodnota názorného vyučovania a jeho história – J. A. Komenský*“, ktorý odznel v sekcii Didaktický princíp názornosti a dielach J. A. Komenského.

⁶³ Archív Útvaru... Prípis rektora UPJŠ č. j. 189/89-K zo dňa 6. októbra 1989 o dočasnom uvoľnení prof. PhDr. Andreja Čumu, CSc. z funkcie vedúceho Katedry vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých FF UPJŠ v Prešove, C-42.

⁶⁴ Archív Útvaru... Návrh na odvolanie a ustanovenie vedúceho katedry, č. j. 113/89 z 13. decembra 1989, C-42.

⁶⁵ Archív Útvaru... Rozhodnutie rektora UPJŠ v Košiciach o odvolaní prof. PhDr. Andreja Čumu, CSc. z funkcie vedúceho Katedry vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých FF UPJŠ v Prešove, č. j. 209/89 zo dňa 15. decembra 1989, C-42.

⁶⁶ Súkromný archív rodiny Čumovej.

⁶⁷ Súkromný archív rodiny Čumovej.

Posledným medzinárodným komeniologickým podujatím, na ktorom sa A. Čuma zúčastnil bolo sympóziu v Brémach J. A. Comenius und die Entwicklung des Bildungswesens in Mitteleuropa seit dem 17. Jahrhundert. Konalo sa v dňoch 11. – 13. 11. 1991 a prof. A. Čuma na ňom prezentoval svoj príspevok s názvom „Vplyv Jana Amosa Komenského na slovenskú školu a pedagogiku v rokoch 1918 – 1990“. Príspevok analyzoval prvé vedecké komeniologické podujatie, ktoré usporiadala Univerzita Komenského v Bratislave 20. 11. 1920 pri príležitosti 250. výročia úmrtia J. A. Komenského. Uvádza prácu a diela popredného slovenského komeniológa Jána Kvačalu a Komenského diela vydané v tomto období na Slovensku (prvý spis bol Labyrint sveta a raj srdca, 1952 alebo potom to boli Vybrané spisy J. A. Komenského, 1954 – 1959 a pod.). Oceňoval monografické práce F. Karšaia a zároveň oboznamoval s komeniologickými konferenciami a seminármi, ktoré sa konali v Prešove.

Rok 1992 bol zasvätený oslavám 400. výročia narodenia J. A. Komenského a komeniologická a pedagogická obec venovala tejto udalosti záslužnú mnohostrannú pozornosť. Na pôde Univerzity Komenského v Bratislave bola zorganizovaná konferencia J. A. Komenský a slovenská kultúra, ktorá sa konala v dňoch 30. – 31. marca 1992. Referát prof. dr. A. Čumu, CSc. „Komenský a slovenská škola a pedagogika v 20. storočí“ patril do bloku hlavných referátov.

Rovnako i Pedagogická fakulta UPJŠ v Prešove sa pripojila k týmto významným oslavám dňa 19. marca 1992 usporiadaním konferencie J. A. Komenský a tvorivú školu. Po rokovaní v pléne nasledovali referáty a diskusie v dvoch sekciách: Komenský a tvorivá škola a Predškolská výchova a vyučovanie na 1. stupni základnej školy. Tieto oslavy boli „tiež príležitosťou na zodpovedanie otázky, čo sa nám z jeho mysliteľsko-vychovávateľského odkazu v oblasti vzdelávania a výchovy podarilo uskutočniť a ktoré myšlienky ešte len čakajú na ich naplnenie“.⁶⁸ Zborník s rovnomeným názvom konferencie recenzoval A. Čuma.

Pri príležitosti 400. výročia narodenia J. A. Komenského zostavil A. Čuma brožúrku s názvom „Ján Amos Komenský povedal... Výber myšlienok z diela Veľká didaktika“, ktorá vyšla v náklade 300 kusov v Metodickom centre v Prešove. Na začiatku autor sprítomnil význam Komenského prostredníctvom troch citátov, ktoré z rôznych pohľadov hodnotia jeho prínos – G. W. Leibniz, F. Palacký a T. G. Masaryk. V stručnom úvode je načrtnutý prínos Komenského a krátke hodnotenie doteraz platného pedagogického poslania jeho diela Veľká didaktika, ktoré A. Čuma komentoval nasledovne: „Jeho pedagogika (didaktika) to už nie je množstvo skúseností a ojedinelých nápadov, ale je to systém dokonale premyslený. Tento systém vychádza zo zdravého náhľadu na svet, človeka a ľudskú spoločnosť. Stelesnením tohto systému je Veľká didaktika, ktorá je výchovno-vzdelávacím programom Komenského, z ktorého vychádzali a plne ho rešpektovali i rešpektujú novodobé demokratické školské systémy.“⁶⁹

⁶⁸ BAČOVÁ, M. J. A. Komenský a tvorivá škola. In J. A. Komenský a tvorivá škola. Prešov : Pedagogická fakulta v Prešove UPJŠ v Košiciach, 1995, s. 6.

⁶⁹ Ján Amos Komenský povedal ...Výber myšlienok z diela Veľká didaktika. K 400. výročiu

Jadrom práce sú vybrané a chronologicky zostavené hlavné idey Komenského z diela Veľká didaktika, začínajúc textom pred venovaním, ktorý výstižne vyjadruje poslanie Veľkej didaktiky, ako i samotného úsilia učiteľov a žiakov: „Začiatkom a koncom našej didaktiky nech je: hľadať a nachádzať spôsob, podľa ktorého by učitelia menej učili, ale žiaci sa viac naučili, aby bolo v školách menej zhonu, nechuti a márnej práce, no viac voľného času, potešenia a zaručeného úspechu, v kresťanskom štáte menej temnôt, zmätku a roztržiek, no viac svetla, poriadku, mieru a pokoja.“ Potom je uvedený citát zo samotného venovania a následne je prezentovaných 73 citácií zo samotného diela.

Namiesto záveru zvolil A. Čuma hodnotiacu citáciu od slovenského pedagóga – historika Ľudovíta Bakoša: „Komenského Veľká didaktika je dielo živé, aktuálne a plné bohatých podnetov, ktoré nemožno čítať bez vzrušenia a nadšenia.“⁷⁰ Cieľom brožúrky bolo poskytnúť čitateľom náčrt hlavných myšlienok Komenského z daného diela. Na druhej strane si však bol A. Čuma dobre vedomý toho, že samotná spracovaná brožúrka „nenahrádza čítanie tohto diela. Slúži skôr pre orientáciu obsahovú a metodickú“.⁷¹

Pri príležitosti 75. výročia založenia Univerzity Komenského v Bratislave bola v dňoch 21. a 22. novembra 1994 usporiadaná vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. V referáte „Univerzita Komenského a Jan Amos Komenský“ A. Čuma sprítomnil okolnosti udelenia názvu univerzite i jej ďalšieho neľahkého osudu. V závere jeho príspevku zaznela naliehavá výzva smerom k ďalšej koordinácii komeniologických aktivít: „Slovensko dosiaľ nemalo a nemá pracovisko, na ktorom by sa popri iných výskumných úlohách riešili aj komeniologické problémy. Na Slovensku nie je ani jeden vedecko-výskumný plán, ktorý by s Komenským počítal. To je slabina nielen našej komeniológie, ale vôbec celých dejín pedagogiky. V dôsledku toho, keď sa v komeniológii niečo robilo, tak sa to robilo nekoordinovane, väčšinou príležitostne. Keďže Slovensko má najvyššiu školskú inštitúciu pomenovanú po Komenskom, je žiadúce, aby Univerzita Komenského bola aj garantom udržiavania a rozvíjania komeniologickej tradície u nás – na Slovensku, ktorá má už vyše 300-ročnú tradíciu.“⁷² Bohužiaľ, sa tak nepodarilo realizovať výzvu, ktorá zaznela v tom istom meste na konferencii J. A. Komenský a slovenská kultúra pred dvoma rokmi, t. j. v roku 1992.

Za svoje neodškriepiteľné úspechy v oblasti komeniologického výskumu, organizátorskú prácu z pozície predsedu komeniologickej sekcie Čsl. pedagogickej spoločnosti pri SAV, ako i pre svoje domáce i zahraničné renomé sa stal A. Čuma

narodenia Jána Amosa Komenského. Andrej Čuma. Prešov : Metodické centrum, 1992, s. 2.

⁷⁰ Ján Amos Komenský povedal ...Výber myšlienok ..., s. 23.

⁷¹ Ján Amos Komenský povedal ...Výber myšlienok ..., s. 3.

⁷² ČUMA, A. Univerzita Komenského a Jan Amos Komenský. In *Univerzita Komenského a vysokoškolská edukácia - minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Pavol Hrnčiar. Bratislava : UK, 1995, s. 135 – 136.

členom čestného výboru Fondu pre vydávanie a šírenie diela J. A. Komenského.⁷³ Jeho cieľom je podporovať všetkými dostupnými a vhodnými spôsobmi vydávanie a šírenie všetkých diel Jana Amosa Komenského, poprípade závažných prác o ňom a o jeho dobe vo všetkých formách a spôsoboch i jazykoch.⁷⁴ A. Čuma sa týmto členstvom zaradil medzi najvýznamnejšie domáce a zahraničné komeniologické osobnosti, ktoré pôsobili v pozícii odborných garantov činnosti Fondu.

Cenné rady poskytol A. Čuma i pri organizovaní celoslovenského seminára s názvom František Richard Osvald a slovenská predškolská pedagogika. Seminár usporiadala dňa 19. júna 1996 Katedra pedagogiky PedF UPJŠ v Prešove, Matica slovenská a východoslovenská pobočka Slovenského výboru Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu (OMEP). Prof. A. Čuma predniesol referát „*F. R. Osvald a J. A. Komenský*“.

V roku 1990 bola založená Unie Comenius, ktorá je profesijnou a záujmovou organizáciou združujúcou odborníkov z komeniológie a z blízkych odborov, najmä histórie, pedagogiky, filozofie, jazykovedy a pod. Jedným z jej najnáročnejších projektov je snaha o vydanie rozsiahleho diela *Encyclopaedia Comeniana*, na ktorom sa začalo pracovať od polovice 90. rokov. Jeho cieľom je na vedeckej úrovni zhrnúť podstatné poznatky o živote J. A. Komenského a jeho diele i o vývoji a stave komeniológie.⁷⁵ Pre dielo, ktoré však doteraz nebolo vydané, spracoval jedno hlavné heslo a 29 stredných a malých hesiel.

V roku 1998 vyšla prof. A. Čumovi posledná štúdia s názvom „*Prenikanie jazykových učebníc J. A. Komenského do ruských škôl na sklonku 17. a 18. storočia*“.⁷⁶ Po smrti prof. A. Čumovi vyšli ešte niektoré práce, ako napr. štúdia „*Sergej Irenejevič Miropolskij – šíriteľ pedagogických ideí J. A. Komenského v Rusku*“.⁷⁷ Pri študovaní pozostalosti boli nájdené aj nenaplnené túžby A. Čumu vzťahujúce sa k rozvíjaniu komeniológie. Išlo o vydanie publikácií Ján Amos Komenský – šíriteľ mieru a pokroku. (K 400. výročiu jeho narodenia), Jan Amos Komenský a ruská škola (mala nadväzovať na publikáciu z r. 1970), pre ktorú zbieral materiál dlhé obdobie, vydanie pamätnice Východné Slovensko J. A. Komenskému a usporiadanie konferencie J. A. Komenský a súčasná škola. „V A. Čumovi stratili hlavne slovenskí, ale aj českí a ďalší komeniológovia dobrého priateľa, múdreho a láskavého učiteľa, nadšeného odborníka a neúnavného organizátora. Andrej Čuma patril k tým, na ktorých bu-

⁷³ Súkromný archív rodiny Čumovej. List Fondu pre vydávanie a šírenie diela J. A. Komenského adresovaný prof. dr. A. Čumovi, CSc. zo dňa 27. 4. 1994.

⁷⁴ Nadační fond pro vydávání a šíření díla Jana Amose Komenského. [cit. 2015.10.30.] Dostupné na internete: <<http://www.firmy-lide.cz/nadacni-fond-pro-vydavani-a-sireni-dila-jana-amose-komenskeho-9515.htm>>

⁷⁵ Unie Comenius. [cit. 2015.10.30.] Dostupné na internete: <<http://rvs.paleontologie.cz/spolecnosti/spol-76/>>

⁷⁶ In *Comenius heritage and education of man for the 21st century. Papers of section 6*. Martin Steiner. Praha : Karolinum, 1998, s. 79 – 90.

⁷⁷ In *Historia magistra vitae * Vita magistra historiae*. Sborník statí k 75. narodeninám univ. prof. dr. Josefa Cacha. Karel Rýdl. Praha : KAROLINUM, 1998, s. 34 – 39.

deme neustále myslieť – na jednej strane iste v smútku, na druhej však s pokorou a možno s trochu nostalgickým úsmevom pri spomienke na príjemné chvíle, ktoré sme strávili v jeho blízkosti: v spoločnosti veľmi ľudského človeka.“⁷⁸

Príspevok je výsledkom riešenia úlohy VEGA č. 1/0517/13 „Prínos prešovských vysokoškolských pedagógov k rozvoju komeniológie na Slovensku.“

⁷⁸ STEINER, M. Andrej Čuma (1927 – 1998). In *Acta Comeniana*. ISSN 0231-5955, 1999, 13. (XXXVII), s. 347 – 348.

DEJINY SLOVANOV:
MEDZI HISTORIOGRAFIU A GENOLÓGIU

Viera ŽEMBEROVÁ

The History of the Slavs between Historiography and Genealogy

Attention is paid to The Chronicle of the Slavs (Chronica Slavorum) by Helmold of Bosau written in the 12th century. When reconstructing the emergence and the content of the Chronicle, translators and authors of the historical commentary give attention to the interpretation of the name of the location Bosau with the parish on the coast of the Baltic Sea. The author of the Chronicle of the Slavs is the priest Helmold who led the parish Bosau and as a gratitude for the education, mission of the priest and a protection he consciously decided to record the events that were associated with the adoption of Christianity by the Slavs in northern Europe. Helmold's Chronicle has two books. In the first book, which is larger, he recorded the essence of the reproduced, heard or in-person experienced events associated with the Slavs. The second book is more concise and is dedicated to the events describing the acts of the German population in the same part of the continent after the assimilation of the Slovak population. Helmold's Chronicle does not respect the formal characteristic of a chronicle as required by the current genre. The priest collected and subjectively retold the stories which became crucial for the expansion and decline of the Slavic population in the northern part of the continent. For the historians and the social sciences, The Chronicle of the Slavs remains an exceptional document on arrival, establishment and moving of the Slavic population before the assimilation and feudal actions in particular of germanic population in the middle ages.

Key words: *Chronicle of the Slavs, Helmond of Bosau, 12th century, Christianity.*

Spoločenský záujem o národnú a európsku minulosť narastá úmerne aj prirodzene v závislosti od toho a v súvislosti s tým, ako sa zvyrazňuje globalizačný proces s jeho podnetmi a rezervami voči spoločenskej a výskumnej realite: „Expanze Slovanů, která proběhla na začátku středověku, v poměrně krátké době změnila rozsáhlou část Evropy. Mezi učenými současníky vzbudila jen naprosto

okrajový zájem, od počátku novodobé vědy se ale stala intenzivně studovaným a živě diskutovaným tématem.“¹

Napokon poznať (národnú) minulosť patrí do osobnostnej výbavy (moderného, vzdelaného) súčasníka, navyše sa navrstvuje už spomínaným procesom utvárania etnického spoločenstva s empatiou iniciovanou poznaním spoločenských vied voči minulosti a azda naliehavejšie poznatkami a výskumom historických vied. Prítomnosť Slovanov na začiatku stredoveku na európskom kontinente si latentne žiada odpoveď, od akého dejinného času a akého či ktorého emancipačného úkonu sa možno odvolať na genézu intenzívneho slovanského prvku na kontinente. Historické výskumy dávajú nateraz takú odpoveď, podľa ktorej sa pevným bodom tvrdení o počiatkoch slovanského osídlenia na kontinente stali zistenia odvodené z výskumov dendrochronológie a archeológie.

Slovanský svet a jeho vývinové roly, peripetie a následky v európskom spoločenstve sa z okraja historických dejov v raných storočiach nášho letopočtu presúvajú za istých, nie vždy voči realite a jej dejom žičlivých súvislostí a spoločenských okolností takmer do epicentra historiografického výskumu, a tak „Díky ním bezpečně víme, že před rokem 700 slovanské osídlení přesáhlo řeku Odru. Jeho nejzápadnější mezí se stala oblast při dolním Labi a Sále. Slovanské prvopočátky se i zde předpokládají v 6. až 7. století, mnoho jistoty ale nemáme a o hustotě raného osídlení a dynamice jeho růstu se vedou diskuse. Během několika staletí čekaly nejzápadnější část slovanského osídlení převratné změny. Velký díl území mezi Labem, Sálou a Odrou už v 10. století otonští panovníci trvale připoutali k říši. Naprosto zásadní zlom přišel ve 12. a 13. století. Kolonizační vlna nesená příchozími ze západu střední Evropy začala radikálně měnit celé území, jemuž dnes někdy říkáme Germania slavica.“²

Slovanský svet sprevádza na kontinente geograficky a geopoliticky, kultúrne a etnicky tenzijná premenlivosť, ktorá sa, popri ďalších prirodzených podnetoch presadzovaných inými etnickými spoločenstvami, iniciuje a navrstvuje aj jeho vnútornou nejednotnosťou aj nestálosťou v procese európskych mocenských, humanizačných a civilizačných, nie raz vypäto dramatických, okolností práve v stredoveku.

Historiografia pracuje s viacerými dokumentmi, ktoré zaznamenali alebo objasňovali prítomnosť slovanských kmeňov a neskôr spôsob organizovania ich spoločenstva.³ Historiografický výskum existencie pobaltských Slovanov sa opiera o dvojaký postup: o výskum zameraný na dostupné písomné dokumenty a o výskum odvodený z archeologických svedectiev.⁴

Dokumenty uchované a dostupné z odlišných zdrojov spravidla vznikali alebo sa

¹ KLÁPŠTE, J. Historie bez přímých dědiců, s. 5. In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*. Přeložil Jan Zdichynec. K vydání připravila Madgalena Moravová. Praha : Argo 2014. 298 s. ISBN 978-80-257-0786-9.

² KLÁPŠTE, J. Historie bez přímých dědiců. In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 5.

³ Zaujímavý je súbor Neslovania o počátcích Slovanů z roku 2011.

⁴ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 8.

uchovali ako súčasť záznamov z vojenských výprav či z rozlične iniciovaných ciest/ výprav po kontinente, ale Kronika Slovanov spísaná kňazom Helmoldom v Bosau si všima slovanské spoločenstvá okolo Baltického mora v čase opakovaných pokusov získať ich natrvalo pre kresťanské učenie a vieru. Najsôr preto sa historici venujúci sa slovanským dejinám označujú za látku a tematiku jeho kroniky tú naračnú líniu, podľa ktorej sa kňaz z Bosau venoval predovšetkým odlišne získaným záznamom o histórii polabských Slovanov, ktorí boli postupne a dramaticky asimilovaní susediacimi etnickými spoločenstvami.

Lokalita Bosau má v dostupných záznamoch historiografov, ktorí sa dejinám pobaltských Slovanov venovali a venujú⁵ viacero podôb: v origináli má lokalita pomenovanie in Buzu, neskôr je známe ako Bosau patriace do Lübeckej diecézy. Z prekladov pomenovanie lokality Bosau v Kronike Slovanů sú zaznamenané aj ďalšie jeho varianty: Bozoviensisi, Božov, Buzov.⁶

Autorstvo Kroniky Slovanov nevyvoláva medzi historiografmi a historikmi otázky. Vo vydaní Kroniky Slovanů v roku 2014 sa konštatuje i to, že sa autor ukrýva vo svojom diele,⁷ čo by mal byť predovšetkým odkaz na žánrovú kompetenciu spisu s pomenovaním kronika. Autorove osobné súradnice poskytujú údaje, podľa ktorých sa Helmold narodil pred rokom 1120, študoval v Segenburgu, Brunšviku, asi po roku 1156 sa stal farárom v Bosau pri Plonskom jazere, ktorá vo svojom čase mala ako jediná tie kompetencie a tú spoločenskú vážnosť, ako ich naznačuje v expozícii kroniky jej autor.

Kňaz Helmold si uvedomoval závažnosť, ojedinelosť, hodnotu aj funkciu svojho zámeru, reálne odhadol význam svojich zápisov pre budúcnosť, ktoré na počiatku vznikli ako jeho prejav vďaka svojmu ochrancovi a podporovateľovi,⁸ aby sa zápisy dotvorili do dobovej výpovede o závažných územných, etnických, mocenských, konfesijných a vojenských pohyboch na kontinente.

Kňaz Helmold opakovane zaznamenáva, že jeho Kronika Slovanov začala pôvodne vznikať na podnet biskupa Gerolda, aj preto jej dominantou témou mala byť misijná činnosť biskupstva v Starigarde, neskôr v Lübecku. Do samostatných jednotiek sústredené zápisy však potvrdzujú, že pôvodná tematika a pozornosť kronikára sa posunuli z misijnej činnosti biskupstva na aktuálne deje súvisiace s osvojovaním si kresťanskej viery medzi pobaltskými Slovanmi, zvlášť medzi Obodritmi. Popri týchto udalostiach zaznamenal Helmold aj početné a personalizované mocenské spory, aj násilné rozhodnutia pri počiatkoch

⁵ Preklad Karala Vrátneho: Helmolda knéze buzovského Slovanská kronika. Praha 1947. Preklad Libuše Hrábovej dokumentu Adama Brémského: Činy biskupů hamburského kostela. Praha 2009. Monografická práca Libuše Hrábovej: Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Pobaltských Slovanů v historiografii. České Budějovice 2006. In *Kronika Slovanů*, Poznámky a vysvetlivky, s. 196.

⁶ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, Poznámky a vysvetlivky, s. 196.

⁷ Autor skrytý za svým dílem. In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 6.

⁸ Ide o biskupa Gerolda.

nemeckého osídľovania oblastí medzi Labem a Odrou,⁹ čím sa pôvodne úspešné rozhodnutie Slovanov prijať kresťanskú vieru, s ňou si však uchovať svoju nezávislosť, čo si žiadalo ustáliť svoje osídlenie v lokalite, menilo na početné kruté vojenské strety, vzbury, s dôsledkom odmietnutia kresťanstva, ba viac, ako zaznamenal kronikár, Slovania sa menili na bojovníkov s povestou obávaného, krutého a drancujúceho spoločenstva, čo vyústilo do ich postupnej ekonomickej a etnickej asimilácie a k podriadeniu sa nemeckej správe nimi obývaného územia.

Presvedčenie o vrstevnatosti Helmoldovej kroniky ustálilo historiografy v skutočnosti, že sa do kroniky dostali záznamy, ktoré Helmold prevzal zo zápisov Adama Brémskeho a postupne ich rozširuje, spresňuje a komentuje o tie udalosti, ktoré si vypočul z ústnych podaní súčasníkov alebo sa ich zúčastnil sám. Helmoldov sofistikovaný prístup k zapisovaným dejom znamená, že mal premyslenú stratégiu svojej kroniky ako celku, ale aj metodiku „naväzovania“ svojich zápisov: „Dlouho jsem přemýšlel o tom, jaké dílo bych měl vykonat, abych uctil svůj mateřský, svatý kostel v Lübecku. Nenapadlo mě ale nic vhodnějšího, než abych k jeho počtě popsal obrácení slovanského lidu, tedy abych vylíčil, jací králové a kazatelé svou píli do těchto končin poprvé přinesli křesťanskou víru a posléze jí tu obnovili.“¹⁰ Skutočnosťou ostáva ďalšia istota pre historiografy podporená mnohoročným výskumom, podľa ktorej sa o osudoch Slovanov uchovali správy aj v anonymnom svedectve známom ako Bovorský geograf z polovice 9. storočia: v ňom sú uchované také správy o Slovanoch, ktoré sa viažu na podrobné opisy spôsobu organizovania ich početne a etnicky členitého spoločenstva, čo vyústilo do formy regines a civitates.¹¹

Zápisy v *Kronike Slovanov* sú látkou a tematikou, ale aj spoločenskými a mocenskými dejmi rozčlenené do dvoch častí, ktoré znútra textu vymedzujú „vyššie“ autorské ambície a získané reálie, ktoré naznačujú, že do roku 1066 sa jeho sprievodcom pri zápisoch do *Kroniky Slovanov* stali aj uchované pramenné Činy biskupov hamburského kostola, ktoré 100 rokov pred kňazom Helmoldom spísal Adam Brémsky, neskôr sa spoliehal vo svojom spoločenskom prostredí na dostupnú a stále živú ústnu tradíciu. Posledný dokument o kňazovi Helmoldovi vznikol pred jeho smrťou v roku 1177.

Stredoveká kronika má voči dnešnému chápaniu odlišné žánrové a autorské koncepty, funkciu a poslanie dôveryhodného dokumentu, a tak v jeho zápisoch pokračoval Arnold z Lübecku, ktorý zachytil udalosti do roku 1210. Historici a lingvisti pracujúci s jeho zápsmi konštatovali, že Arnoldove zápisy nedosahujú svojou informáciou a štylistikou, ale ani konceptom vyrozprávania početných a svojím dosahom odlišných udalostí z pôvodnej *Kroniky Slovanov* takú hodnotu a literárnosť, akú im vpísal talentovaný kňaz Holmold. Početné a generačne napredujúce výskumy dokumentu i napriek tejto skutočnosti pragmaticky konštatujú, že Arnoldovým pričinením sa uchovala informácia, podľa ktorej si

⁹ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 6.

¹⁰ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 10.

¹¹ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 10.

Kronika Slovanov uchovala – popri iných podobenstvách – známe pomenovanie Chronika Slavorum a jej tvorcom bol farár z Bosau.¹²

Helmold prvú knihu (I. – LII.) začal panovaním Karola Veľkého a ukončil ju smrťou biskupa Gerolda v roku 1163. Druhá kniha (XCVI. – CX.) končí zápismi spojenými s rokom 1171. Stratégia autora Kroniky Slovanov má sofistikované pozadie, ktoré charakterizuje jej autora v role vzdelanca a muža s nadhľadom voči traumatizujúcim aj emotívnym či mravne sporným udalostiam, ktoré zapísal, komentoval, prerozprával svojmu budúcemu čitateľovi s nádejou, že jeho Kronika Slovanov prečká v čase a v jeho dramatických posunoch. Svoju funkciu kronikára a genézu kroniky objašňuje takto: „Mezi autory, kteří píší o dejinách, se jen zřídka nacházejí tací, kteří líčí události zcela důvěryhodně“, väčšinou „To jsou vsutku lidé, kteří vydávají světlo za tmu a noc nazývají dnem“. Uvedomuje si, že sa musí vyhnúť ním odmietnutých nástrah, čo si žiada „velikou zkušenost a také obrovskou obratnost“, a to aj preto, lebo „Občas se mezi dějepisci našli i tací, kteří se pro [možné] škody na majetku či tělesná muka obávali otevřeně psát o bezbožnosti knížat. Lze ovšem spíše odpustit, když někdo smlčel pravdu z malomyslnosti ducha či kvůli bouřlivé době, než když někdo vymyslel lež z naděje na marný zisk.“¹³

Stratégia kronikára Helmolda sa prelína s poslaním kresťanského kňaza Helmolda a ním vytvoreného textu. Obidva komponenty obsiahnuté vo funkcii a v hodnote textu sa viažu na jeho dve autorské a koncepcné rozhodnutia.

Prvé rozhodnutie zachytil ako vďačný kňaz a premýšľal, ako by napomohol tomu, aby sa natrvalo do dejín zapísali jeho skúsenosti kňaza, činy a obety aj jeho kresťanskej farnosti, ale predovšetkým výnimočnosť svätého kostola v Lübecku: „Já se ale domnívám, že je třeba stránky tohoto díla přirknout oslavě těch, kteří krajiny Slovanů v různých dobách prozážili svými skutky slov, mnohdy dokonce vlastní prolitou krví“, a to preto, lebo „(...) slavné město Lübeck (...) mezi všemi proslulými sídly Slovanů právě ono získalo přední místo jak díky svému bohatství, tak díky svatému náboženství.“¹⁴

Druhé rozhodnutie má zvýraznený autorský a noetický podtón: „Rozhodl jsem se dále, že vynechám jiné události a popíšu důvěryhodně a s Boží pomoci příběhy naší doby: dozvěděl jsem se o nich buď z vyprávění starých mužů, nebo jsem byl jejich očitým svědkem. Přirozene bude mé vyprávění o to podrobnější, oč hojnější látku ke psaní akýtají veliké události naší doby. Zdůrazním ještě, že mě k tomuto dílu nepodnědčuje trouflost. Přivedlo mě k němu přesvědčení mého učitele, ctihodného biskupa Gerolda (...).“¹⁵ Pointou scelujúcou stratégiu, funkciu s ambíciou Kroniky Slovanov, ktorú vyjadril obrazne, keď označil kroniku za „loď vyprávění“.¹⁶

¹² In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 6.

¹³ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů* s. 173.

¹⁴ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 23.

¹⁵ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů* s. 23 – 24.

¹⁶ In Helmold z Bosau: *Kronika Slovanů*, s. 173.

Genologické vymedzenie kroniky odkazuje na prítomnosť literárneho žánru v prozaickej alebo viazanej forme, ktorý jednak chronologicky a vo vzťahu k času udalosti zaznamenáva, ale súbežne aj subjektom kronikára modifikuje zápis, čo súvisí s jeho spoločenskou a filozofujúcou koncepciou a iniciujúcim myšlienkovým zámerom na jej vznik, poslanie a na hodnotu „výpovede“. Kronika ako žáner a nazeracia forma na prítomnosť mala žičlivé obdobie v stredoveku. V typológii žánrov má v diachróonii žánrov k stredovekej kronike blízko letopis, ním býva ako žáner etablovaná, ním je komparovaná v látke a detailne v tematike aj kvalite záznamu. Od udalostných, personálnych či iných dobových jednotlivostí v zápise stredovekej kroniky sa jej žánrové danosti menia a kronika mení svoju jednotlivosť záznamu na ich logický a kauzálny vzťah, zo zápisu sa sústreďuje na objektivizovaný záznam, ale predovšetkým kronikárov výklad skutočného, skutočnosti, verifikovateľného z iných písomných či ďalších dobových zdrojov sa sústreďuje na väčší časový záber, ale aj na zvýraznenie osobného, formou komentára, dopovedania, subjektivizovaného zhodnotenia problému. Poučenosť, rozhladenosť, ambícia a schopnosť kronikára kauzálné otvárať jav a naznačovať jeho širšie spoločenské následky/dôsledky sa prirodzene premietli do organizovania výpovede a do jej štylistiky. Kronikárovi po stredovekom zapájaní žánru kroniky do spoločenského, rodového, etnického, do organizovania predmetného života, do pamäti času ako verifikovateľného dokumentu s povinnosťou správy pre potomkov, mal uchovať, čo najviac dobového a „pravdivého“ sa postupne a neprehliadnuteľne v jednotlivých národných kultúrach presúva do literárneho prostredia.¹⁷

Kronika Slovanov, ktorá sa uchovala a spája sa s menom kňaza Helmolda, svoj historický kontext a dobovú spoločenskú funkciu neproblematizuje. Kronikár žáner kroniky chápanej ako stredoveký dokument, kroniky verných zápisov o konkrétnej skutočnosti v jej formálnej norme nedodrížiava: nezaťažuje svoje zápisy takými faktami, ktoré odkážu na dátum, nepracuje s aktuálnou udalosťou, miesto nej ponúka zanietené výpravné náučné rozprávanie s pre neho a jeho spoločenský štatút kňaza základnou témou šíriť kresťanstvo medzi nekresťanmi („barbari“) ako náročný a nie vždy dokonaný proces. Kronika Slovanov prináša početné informácie o geografii, politickom, mocenskom, vojenskom dejepise stredoveku, komentárom urovnáva ním z iného prameňa získané nejasnosti, vysvetľuje dávne i súčasné. Kronika Slovanom pripomína výpravné rozprávanie z odstupu o niekom i o niečom, čo sa svojím pôdorysom alebo okružím dotýkalo kristianizácie pobaltských Slovanov a potupného premysleného asimilačného procesu, ktorému podľahli a začali nový presun po kontinente hľadaním nových geografických opôr, kde sa usadili a žili svoju predstavu slobodného a voľného etnika.

Kronika Slovanov vo svojej – voči prvej knihe – rozsahom útlejšej časti, v druhej knihe, beletrizovaným naračným postupom si všíma rafinované spoločenské a mocenské nástroje na úspešnú asimiláciu slovanského obyvateľstva, obnovuje personálne a vzťahovo oživuje mocenské nemecké rodokmene, komentuje

¹⁷ PAVERA, L. – VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*, s.193 – 194; POSPÍŠIL, I. *Ruská románová kronika*, 1983.

početné vojenské výpravy, ale i to, ako sa skončí vojna synov o majetok otca kráľa, kto z cirkevných činníkov dostal, aký kostol do správy, ako sa panovník správa k cirkvi a biskupom.

Kronika Slovanom časom vzniku patrí do stredoveku, svojím komponovaním sa radí k textom písomne zachytávajúcim mravy, aktivity, zvyky a hodnoty svojej doby, ale spôsobom narácie naznačuje rozprávačský talent svojho tvorcu, čím sa jeho kronika stáva výzvou pre svoje literárne iniciované žánrové varianty a invarianty.

Literatúra

- HELMOLD z Bosau: Kronika Slovanů. Přeložil Jan Zdichynec. K vydání připravila Madgalena Moravová. Praha : Argo, 2014. ISBN 978-80-257-0786-9.
- HODROVÁ, D. *Hledání románu. Kapitoly z historie a typologie žánru*. Recenzovali Josef Hrabák, Štěpán Vlašín, Miroslav Zelenka. Praha : Československý spisovatel.
- PAVERA, L. -VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-124-1.
- POSPÍŠIL, I. *Ruská románová kronika*. Brno : Masarykova univerzita, 1983.
- URBAŇCZYK, P. (ed.). *„Neslované“ o počátcích Slovanů*. Praha : Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1945-3.

INŠPIRATÍVNY ŽIVOT A TESTAMENT
ZUZANY LORÁNTFFYOVEJ

Annamária KÓNYOVÁ

Zuzana Lorántffy's inspiring life and last will

A lot of extraordinary women lived in Hungary, and thus also in Slovakia, who did not lag behind the men within their close family (fathers or husbands) in terms of their performance and thinking. One of those strong-minded and inspiring women though not very well known in our setting was Zuzana Lorántffy. Considering her appearance and behaviour, this modest woman proved herself to be very energetic and goal-seeking as she was able to prove competent in many areas of social life. The article deals with this extraordinary woman, her curriculum and diverse activities. The paper includes the translation of her last will, as well.

Key words: Zuzana Lorántffy, last will, Hungary, early modern period, charity.

Aj keď dejinný vývoj v minulých storočiach, v podstate až po vznik feministického hnutia a hnutí za zrovnoprávenie žien v rôznych oblastiach spoločenského života v 19. storočí, sa jednoznačne niesol v znamení dominancie mužského pohlavia, nemožno povedať, že ženy ako individuálne osobnosti by v histórii úplne absentovali. V každej historickej etape, v rôznych sférach života, pochádzajúc z rôznych spoločenských vrstiev sa vždy našli jedinečné ženy – osobnosti, ktoré sa predsa len dokázali zviditeľniť a natrvalo zapísať do histórie. Samozrejme, že najväčšiu šancu na realizáciu svojich cieľov, predstáv mali z logických dôvodov hlavne ženy pochádzajúce z vyšších spoločenských vrstiev, ktoré sa vďaka majetku, vzdelaniu, spoločenskému postaveniu predsa len dokázali presadiť v dominantne mužskom svete.

Aj v Uhorsku a v rámci neho i na Slovensku žili mnohé výnimočné ženy, ktoré svojím konaním či myslením v žiadnom prípade nezaostávali za mužským osadenstvom ich najbližšej rodiny (či už otcov alebo manželov). Jednou z takýchto „emancipovaných“ a v mnohých smeroch inšpiratívnych, ale žiaľ v našom prostredí málo známych, ženských osobností bola Zuzana Lorántffyová. Výzorom i prejavom veľmi skromná, ale o to energetickejšia, cieľavedomá žena sa dokázala uplatniť v mnohých oblastiach spoločenského života a zanechať trvalý odkaz.

Zuzana Lorántffy sa narodila v roku 1600 v Ónóde (Maďarsko) v šľachtickej rodine Michala Lorántffyho a Borbály Kamarás. Hoci nenavštevovala žiadnu školu, podľa dobových zvyklostí v aristokratických rodinách získala dostatočné

a kvalitné vzdelanie od svojich domácich vychovávateľov a učiteľov. Už v mladosti prejavovala intenzívny záujem o rôzne oblasti života, veľa čítala, poznala diela mnohých dobových vzdelancov. Bola vychovávaná v hlbokkej zbožnosti v kalvínskej viere, samotnú Bibliu prečítala niekoľkokrát. Obdobie bezstarostného detstva u nej netrvalo dlho, vo veku 9 rokov stratila mamu a keď mala 14 rokov zomrel jej aj otec. Krátko nato v roku 1616 sa vydala za Juraja Rákócziho, potomka jednej z najvýznamnejších aristokratických rodín Sedmohradska. Vzťah 16-ročnej Zuzany a o niekoľko rokov staršieho Juraja bol založený na obojstranných sympatiách, celoživotnej hlbokej úcte a porozumení oboch manželov. To, že Juraj Rákóczi si svoju manželku veľmi vážil a ctíť dosvedčuje aj to, že väčšinu svojich rozhodnutí, tak politických, ako aj vojenských s ňou konzultoval a jej názor bol pre neho veľmi dôležitý.¹

Manželom sa narodilo šesť chlapcov, ale dospelosti sa dožili iba dvaja Juraj a Žigmund, hoci Juraj zomrel v mladom veku (30) na ovčie kiahne² a aj Žigmund prežil svoju matku Zuzanu iba o niekoľko týždňov. Zuzana Lorántffyová počas celého života veľmi trúchlila za svojím najmladším synom Františkom, ktorý zomrel vo veku 6 rokov.

V roku 1630 bol Juraj I. Rákóczi zvolený za sedmohradskeho kniežaťa a rodina sa presťahovala do Karlovho Belehradu (Alba Iulia, RO), Zuzana Lorántffyová však najradšej trávila čas na rodinných majetkoch v Blatnom Potoku. Tu sa venovala nielen zveľaďovaniu rodinných majetkov, ale aj ďalším iným aktivitám, dokazujúcich jej všestrannosť, energickosť a široký rozhľad. S menom Zuzany Lorántffyovej sa spája široká stavebná činnosť. Na hrade v Blatnom Potoku dala zrealizovať niekoľko stavebných úprav, k najvýznamnejším patrí rekonštrukcia tzv. červenej veže, v nej honosne upravenej prijímacej sály (vybudovanie kachľovej pece, obloženie interiéru kazetovým stropom, stien tureckými kachličkami), čo bolo dôkazom, že poznala najnovšie trendy v architektúre na západe.³ Okrem toho vyše 20 000 zlatými prispela na opravu hradu vo svojom rodisku v Ónode.⁴ Jej stavebná činnosť

¹ PÉTER, K. Milyenek voltak az erdélyi fejedelemasszonyok?. In *Erdély és Patak fejedelemasszonya I.*, Sárospatak, 2000, s. 15 – 16.

² Zaujímavý bol vzťah Zuzany Lorántffyovej k svojim nevestám. Kým Jurajova manželka, dcéra falckého kurfirstu Fridricha V., Henrieta si získala veľkú obľubu svojej svokry, so Žigmundovou manželkou Žofiou Báthoryovou mala od počiatku značne negatívny vzťah, poznačený najmä katolíckou vierou nevesty. Tá síce prestúpila na kalvinizmus, ale vo svojom vnútri ostala verná svojej viere a po smrti svojho manžela sa krátko nato aj so svojim synom vrátila späť ku katolicizmu. Táto skutočnosť sa premietla aj do závetu starej kňažnej, ktorá svojej neveste nielenže nič neodkázala, ale ju v testamente ani len nespomenula. Táto skutočnosť naštrbila aj tak dosť problematický vzťah Zuzany Lorántffyovej k svojej neveste, čo sa odzrkadlilo aj v jej závete, kde svoju nevestu ani len nespomenula, nieže by jej niečo zanechala.

³ DÉTSHY, M. Sárospatak vára. Sárospatak : Sárospataki Rákóczi Múzeum, 2008, s. 207 – 216.

⁴ DEMJÉN, I. Lorántffy Zsuzsanna. A sokoldalú fejedelemasszony. In *Erdély és Patak*

sa však neobmedzovala len na zveľaďovanie rodinných sídel, ale aj na budovanie verejných a cirkevných budov, ako boli školy, kostoly. Tak v roku 1644 dala znova vybudovať zničený kostol a školu v Szendrő (HU). Dokonca kostolu darovala aj pozemky. Nové sídlo, kúriu a majer dala postaviť v Örményesi (RO), Pocsaji (HU), Kráľovskom Chlmci a Sátoraljaújhelyi (HU). Rozsiahle stavebné a fortifikačné úpravy nariadila a osobne na ne aj dozerala na hrade v Mukačeve (UA). So všetkých jej nariadení pre správcov svojich majetkov vyplýva, že mala veľkú záľubu vo zveľaďovaní svojich sídel, avšak sama aj dobre poznala všetky práce a náležitosti, ktoré s tým súviseli, a preto ich aj starostlivo kontrolovala a zasahovala.

Vyplynúc zo silného náboženského presvedčenia a oddanosti kalvínskej viere, sedmohradská kňažná Zuzana Lorántffyová počas celého svojho života vynakladala veľké úsilie a finančné prostriedky na účely reformovanej cirkvi. So svojím manželom finančne alebo darovaním majetkov podporila mnohé reformované farnosti, či už v Uhorsku, hlavne na Zemplíne, ale aj v Sedmohradsku, prispievala na stavbu reformovaných kostolov alebo škôl. Na druhej strane prejavom jej pokrokových názorov bola aj náboženská tolerancia, ktorá sa prejavila i v podpore katolíckej cirkvi, napríklad pavlínskeho rádu alebo grécko-katolíckeho biskupstva v Mukačeve. Nikdy pre ňu nebolo príznačné náboženské prenasledovanie alebo násilné nútenie poddaných na prestup na kalvínsku vieru. Na svojich majetkoch vo Fogarašskej stolici v Sedmohradsku sa jej podarilo práve zakladaním farností a škôl obrátiť na reformovanú vieru rumunské ortodoxné obyvateľstvo.⁵ S tým súviselo aj vydávanie náboženskej literatúry v rumunskom jazyku, čím sa jednak kultivoval rumunský literárny jazyk, ale aj zvyšovala vzdelanostná úroveň rumunského obyvateľstva. V tomto smere bolo najväčším počinom preloženie Biblie do rumunského jazyka a jej vydanie.⁶

V súlade s učením reformácie, ktorá pre lepšie umocnenie viery hlásala potrebu rozširovania vzdelanosti, základných znalostí medzi ľudom, aby si sami mohli čítať Bibliu, bola oblasť školstva z ďalších sfér, kde sa výraznou mierou sedmohradská kňažná Zuzana Lorántffyová realizovala. Okrem zakladania škôl starostlivo dozerala na zabezpečenie kvalitných učiteľov, ktorí by svojou prácou aj životom boli príkladom pre svojich zverencov. So svojím manželom bohato finančne podporovala všetkých nádejných študentov na ich štúdiách na zahraničných univerzitách v Anglicku, Nizozemsku či nemeckých krajinách. K najvýznamnejším školským inštitúciám, ktoré užívali štedrú podporu kniežacieho páru bolo, samozrejme, reformované kolégium v Blatnom Potoku, predstavujúce akési

fejedelemasszonya I., Sárospatak, 2000, s. 61.

⁵ Bližšie CRACUIN, M. Building a Romanian Reformed community in seventeenth-century Transylvania. In CRACUIN, M. – GHITTA, O. – MURDOCK, G. (eds.). *Confesional identity in east-central Europe*. Aldershot, Burlington: Ashgate, 2002, s. 99 – 119.

⁶ KÖDÖBÖC, J. Lorántffy Zsuzsanna „Sárospatak nagyasszonya”. In *Erdély és Patak fejedelemasszonya I.*, Sárospatak, 2000, s. 45

náboženské a kultúrne centrum kalvinizmu Horného Uhorska. K ďalším vyšším typom škôl patrilo kolégium vo Veľkom Varadíne (Oradea, RO), Debrecíne (Debrecen, HU) či Koložvári (Cluj-Napoca, RO). Aj zriadenie prvej reformovanej školy v Košiciach bolo späté s menom jej manžela Juraja I. Rákócziho, financujúceho plat farára i učiteľa.⁷ Znáμου epizódou školskej politiky sedmohradského kniežata a jeho manželky Zuzany Lorántffyovej bolo pozvanie slávneho pedagóga Jána Amosa Komenského do Blatného Potoka, aby v miestnom kolégiu realizoval svoje pedagogické názory. Dokonca v miestnej tlačiarňi boli vydané aj niektoré jeho svetoznáme diela (*Orbis Pictus*).⁸

S podporou vzdelávania súvisí aj získavanie a vydávanie širokej škály literatúry. Zuzana Lorántffyová povzbudzovala svojich vzdelancov, učiteľov duchovných, aby písali odborné i náboženské práce, na vydávanie ktorých im samozrejme sama prispievala. Zakladala tlačiarne, zabezpečovala a platila tlačiarov. V roku 1652, po smrti svojho syna Žigmunda, darovala kolégiu v Blatnom Potoku jeho rozsiahlu a veľmi cennú zbierku kníh. Na poli literatúry sa Zuzana Lorántffyová zapísala ako prvá uhorská spisovateľka, ktorej dielo vyšlo tlačou. Keďže sama poznala mnohé teologické diela, zúčastnila sa mnohých debát, rozhodla sa, že svoje teologické názory napíše a vydá. Tak jej v roku 1641 v Karlovom Belehrade tlačou vyšla práca *Mojžiš a kazatelia*, teda nepopierateľné potvrdenie pravej kresťanskej viery v štyridsiatich piatich *bodoch*.⁹ Aj keď práca vo svojej podstate nepriniesla nejaké zásadné myšlienky, v krajine spôsobila pomerne veľké odozvy, hlavne z dôvodu, že v teologických otázkach sa odvážila svoj názor vyjadriť aj žena. Najtvrdšia reakcia prišla vo forme ironizujúceho letáku, ktorý pravdepodobne napísal nejaký katolícky duchovný.¹⁰

V rámci dejín reformovanej teológie v Uhorsku sa Zuzana Lorántffyová zrejme pod vplyvom dvoch najvýznamnejších predstaviteľov puritánskeho hnutia v Uhorsku, Jána Tolnai Daliho (bol kazateľom kňaznej a rektorom školy v Blatnom Potoku) a Pavla Medgyesiho tiež stala prívrženkynou tohto nového myšlienkového prúdu v rámci kalvinizmu.¹¹ Tu sa dokonca dostala do rozporu so svojím manželom,

⁷ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 152.

⁸ KOMLÓSI, S. Lorántffy Zsuzsanna iskolákat támogató tevékenysége. In *Erdély és Patak fejedelemszonya I.*, Sárospatak, 2000, s. 145 – 149.

⁹ FEHÉR, E. Az első magyar nőíró: Lorántffy Zsuzsanna. In *Erdély és Patak fejedelemszonya I.*, Sárospatak, 2000, s. 206.

¹⁰ PÉTER, K. Lorántffy Zsuzsanna. In *Lorántffy Zsuzsanna album*. Sárospatak, 2000, s. 60.

¹¹ Puritanizmus sa snažil úplne odbúrať hierarchické usporiadanie cirkvi a založiť ju na princípe rovnosti všetkých veriacich s cirkevnými predstaviteľmi, čo zároveň malo viesť k tomu, aby sa na riadení zborov podieľali samotní veriaci. Aj keď sa v podstate tieto názory v reformovanej cirkvi presadili o niekoľko storočí a viedli k jej presbyteriálno-synodálnemu usporiadaniu, v danej dobe vyvolali pomerne vážny rozkol nielen v rámci reformovanej cirkvi

odmietajúcim prenikanie a šírenie puritanizmu v uhorskom kalvinizme.¹²

Zuzana Lorántffyová sa však nevenovala len záležitostiam týkajúcich sa duchovných činností, ako školstvo, cirkev, ale okrem spomínanej záľuby v stavebníctve vykonávala mnohé praktické činnosti, súvisiace s chodom domácnosti. K takejto oblasti patrila starostlivosť o záhradu. Každé rákóciovské sídlo bolo, samozrejme, obklopené rozsiahlymi pozemkami, kde sa mohli zakladať ovocné sady, parky, kvetinové záhrady. Hlavne v letnom období a kým mala na to kňažná dostatok síl patrila táto činnosť k jej obľúbeným. Zo zachovaných listín vyplýva, že najväčšia starosť bola pre kňažnú zabezpečiť dobrého a skúseného záhradníka. Veľa zachovaných správ hovorí o posielaní stromov, sadeníc z jedného majetku na druhý, zachoval sa aj zoznam ovocných drevín a kríkov (jablko, hruška, čerešňa, višňa, broskyňa, marhuľa, egreš, ríbezľa), ktoré boli vysádzané na jednotlivých panstvách, ale spomínajú sa aj odrody kvetín (klinček, ruža, fialka, ľalia, mäta, levanduľa). Svoje skúsenosti z oblasti záhradníctva sa snažila rozšíriť hlavne na svojich sedmohradských majetkoch, aby sa aj tie vyrovnali novým trendom a úrovni záhrad západnej Európy. Starostlivo dbala o výber dobrého záhradníka, plánovala výsadbu rastlín, dozerala na zber a ďalšie využívanie plodov. Plody zo svojich záhrad využívala hlavne na výrobu rôznych lekvárov, bylenných vodičiek, odvarov, ktoré sa už mohli používať napríklad pri liečení rôznych chorôb. Vo väčších sídlach, kde Zuzana Lorántffyová zriaďovala a finančne vydržovala špitály a sirotince mohli byť prípravky z plodín jej záhrad využité aj na liečenie chorých.¹³ Podľa niektorých správ sa venovala hlavne liečeniu chorôb oka a zlomeninám kostí.

K najčastejším domácim prácam, resp. typickým aktivitám aristokratických a šľachtických žien v danom období patrilo vyšívanie. Medzi bežnými požiadavkami výchovy žien v stredoveku a ranom novoveku bolo osvojenie si rôznych techník vyšívania a ručných prác vôbec. Výnimkou nebola ani kňažná. Sama dokonale ovládala nové techniky a vzory súvisiace s renesančnou módou aj v oblasti vyšívania. Kombináciou zahraničných a domácich vplyvov sa vytvoril osobitý uhorský štýl, ktorý sa až do 19. storočia zachoval v aristokratických a šľachtických kruhoch, tzv. šľachtická výšivka. Ňou sa zdobili rôzne úžitkové predmety, ako obrusy, poťahy na vankúše, paplóny, šatky a pod. Zuzana Lorántffyová, aby pomohla miestnym šľachtickým dievčatám osvojiť si tieto zručnosti, vo svojom sídle v Blatnom Potoku viedla školu vyšívania. Dievčatá väčšinou vyšívali pre seba výbavu, ale mnohé predmety, ktoré vyšili darovali, najčastejšie miestnemu kostolu. Aj samotná kňažná darovala kostolu v Blatnom Potoku mnoho obrusov na stôl Pána a podľa istých správ jeden rozmernejší obrus (184x156) vyšívala 12 rokov. Okrem toho často obdarovávala kostoly liturgickými predmetmi, ako boli krčahy, kalichy na Večeru

¹² PÉTER, K. Lorántffy Zsuzsanna. In *Lorántffy Zsuzsanna album*. Sárospatak, 2000, s. 60 – 61.

¹³ NAGY-TÓTH, F. – FODORPATAKI, L. Tundérkertész – Lorántffy Zsuzsanna kertészeti jelentősége. In *Erdély és Patak fejedelemasszonya II.*, Sárospatak, 2000, s. 123 – 137.

Pánovu. Mimo vyšívania kňazná učila svoje zverienkyne ďalším domácim prácam, starostlivosti o domácnosť, záhradu a vôbec o chod celého hospodárstva.¹⁴ Takouto významnou chránenkyňou Zuzany Lorántffyovej bola Anna Bornemisszová, ktorá ako odchovankyňa kňaznej potom pokračovala v rozvíjaní podobných aktivít.

Sedmohradská kňazná Zuzana Lorántffyová zomrela v roku 1660 v Blatnom Potoku. Okrem posledných troch rokov života, kedy stále viac chorľavela sa takmer do konca s rovnakým zanietením venovala všetkým svojim aktivitám. V roku 1648 po smrti svojho manžela Juraja I. Rákócziho sa vďaka obrovskému zdedenému majetku stala najbohatšou ženou Uhorska. Po získaných skúsenostiach však všetky náležitosti okolo obrovského majetku dokázala zvládnuť a dokonca ho ešte aj zveľadiť. Naďalej sa s rovnakou zanietenosťou venovala záležitostiam reformovanej cirkvi, správe blatnopotockého kolégia, ale aj rozvoju svojej hlbokaj vnútornej zbožnosti. Jej život, ale aj rôznorodé aktivity a záujmy môžu dodnes poslúžiť ako dobrá inšpirácia.

Testament Zuzany Lorántffyovej, vdovy po Jurajovi I. Rákóczim Blatný Potok, 30. októbra 1659¹⁵

V mene Otca, Syna a Ducha Svätého.

Ja Zuzana Lorántffyová, vdova po veľaváženom kniežati, ctenom a veľkomožnom Jurajovi Rákóczim¹⁶ starším, z Božej milosti kniežata Sedmohradska, pána časti Uhorska a sikulského špána:

Neustále rozmyšľajúc o pomínutelnosti tohto sveta a o rýchlom uplynutí ľudského života, som už predtým urobila isté nariadenia. Ale keďže ľudské myšlienky a múdre slová sú pomínutelné a jediným stálym je slovo Pána; jeho svätá vznešenosť z jeho nepreskúmateľného rozhodnutia môjho milovaného a mojej vôle blízkeho syna; Žigmunda Rákóczyho (ktorého som niekedy ustanovila za dediča veľkej časti môjho majetku) s pred mojich očí až na moju do smrti trvajúcu horkosť zobral: z toho dôvodu svoj predchádzajúci testament anulujem a namiesto neho svoj konečný testament a poslednú vôľu v takomto zmysle nariaďujem:

¹⁴ POCSAINÉ EPERJESI, E. A Lorántffy Zsuzsanna hímzöműhely úrihímzéses úrasztali terítői a Sárospataki Református Kollégium Múzeumában. In *Erdély és Patak fejedelemszonya II.*, Sárospatak, 2000, s.141 – 146.

¹⁵ Testament bol v maďarskom jazyku publikovaný v SZILÁGYI, Sándor. A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. Budapest, 1875, s. 594 – 605. Latinský text, ako aj maďarský preklad je dostupný aj na http://www.patakarchiv.hu/wa_files/Rakoczi.pdf

¹⁶ V texte je meno Rákóczi použité aj vo variante Rákóczy, pri preklade boli ponechané verzie z pôvodného latinského textu.

V prvom rade vyjadrujem veľkú chválu nekonečne slobodne panujúcemu svätému Bohu, že z jeho nekonečnej milosti mi dovolil, aby som bola stvorená na jeho obraz, cez kresťanských rodičov ma dal na tento svet a od môjho detstva ma bez akýchkoľvek zásluh navštívil duchovnými a telesnými danosťami a vo všetkých mojich neduhoch a nepokojných časoch milostivo o mňa staral, v mnohých smútočných chvíľach bol mojím utešovateľom a čo je najdôležitejšie, jeho poznanie ma nasmerovalo do cirkvi a ním vedeného zástupu vo viere vo večný život: tomuto milostivému Pánovi, Bohu, jeho svätému Synovi a utešujúcemu Duchu vkladám do rúk svoju dušu, aby v čase zmrŕtvychvstania sa duša znova zjednotiac s telom, čo v pravej viere a silnej nádeji očakávam, aby jeho výsosť som skutočne videla a spolu s ostatnými svätými vo večnej spásе ho bez konca mohla velebiť. Amen.

Preto všetky svoje svetské pominuteľné veci, či zostali po predkoch alebo som ich nadobudla so svojím už Bohom spaseným manželom, alebo po jeho smrti nadobudla sama a ktoré by som ešte mohla nadobudnúť tak v Uhorsku, ako v Sedmohradsku, veci hnutelnej a nehnuteľnej povahy, ktoré nenechám vyslovene niekomu inému odkazujem svojmu synovi Jurajovi Rákóczymu, kniežaťu Sedmohradska a jeho potomkom z obidvoch vetiev, ale najprv v mužskej vetve, po ich vymretí ženskej vetve, prostredníctvom donácie poskytujem na slobodné užívanie, to isté platí aj v prípade, ak by ostala len jedna vetva.

Po smrti môjho syna Juraja Rákóczyho a jeho potomkov (aby odchádzali velebiac meno Boha) v obidvoch vetvách (nech ich Boh udrží ešte dlhé obdobie), aby môj majetok a nadobudnuté statky neostali bez poručenia, po povolení naším cisárom Ferdinandom tretím a korunovaným uhorským kráľom, že o donáciách sa môžeme slobodne rozhodnúť, tak preto o nich prinášam takého nariadenie:

Blatný Potok so všetkým statkom, ktoré so všetkým činí majetok tristo tisíc a trinásť tisíc zlatých, mimo budovy a munície po smrti menovaného syna a jeho potomkov z obidvoch vetiev odkazujem celému šľachtickému Uhorsku, tak že ani jeho kráľovská pokladnica, ani nikto iný mimo krajiny to nemohol zobrať, odcudziť, aby ani za stanovenú sumu za budovu a muníciu ju krajina nepredala, ale aby štát stanovil jedného svedomitého hornouhorskeho obyvateľa, v helvétskej konfesii, schopného a dobrého administrátora, ktorý by Blatný Potok, spolu so statkami dobrými nariadeniami a s už overeným slúžnym a pokladníkom spolu spravovali; vyzbierané príjmy každý rok nemá použiť na žiadny iný cieľ, než na podporu domácich, v žiadnom prípade nie cudzích vojsk, v použití príjmu sa má zhodnúť s vyberačmi daní na insurekciu pre jeho výsosť o týchto príjmoch a ich použití má každý rok podať správu v Košiciach hornouhorskému generálovi, prepošťovi Jágerskej kapituly a kráľovskému tabulárnemu sudcovi, podobne každý rok má podať správu pred podžupanom Abovskej, Zemplínskej a Šarišskej stolice, aby sa tieto príjmy nepremrhali, ale aby boli obrátené na ochranu krajiny.

Tokajský hrad po smrti môjho syna a potomkov v obidvoch vetvách zanechávam jeho výsosti korunovanému uhorskému kráľovi a jeho fiškáľovi, keďže hodnota Tokajského hradu spolu so statkami je stanovená na tristo tisíc zlatých a v testamente dobrého pána Františka Dobóa boli odkazy nám aj viacerým Zelmériovcom ohľadom Blatného Potoka, že po našom skone majú tieto majetky prejsť na deti Jána Balassu, pochádzajúcich od Anny Sulyokovej: potom na deti niekdajšej Anny Balassovej vydanej za Františka Paczotha a Márie Balassovej, vydanej za Andreja Paczótha, potom ich dediči a potomkovia sú Sennyeiovcí: nechcem rozhodnutie testamentu pána Františka Dobóa narušiť a zabezpečenie spomínaných dvoch žien a ich potomkov nejako ohroziť, lebo v čase spisania testamentu Františka Dobóa statky v Blatnom Potoku boli stanovené len na sto dvadsaťosem tisíc zlatých:

Spomínaní potomkovia dvoch Balassovských žien, nech dovtedy užívajú príjmy mestečka Keresztúr alebo Tarczal, kým spomínanú sumu sto dvadsaťosem tisíc zlatých im fiškál jeho výsosti nevyplatí. Páni Zelmériovci nemajú už so statkami v Blatnom Potoku nič, pretože z toho vyplývajúcej zmluvy boli ohľadom stanoveného dedičstva uspokojené bez nárokov na dedičstvo z ďalších statkov.

Mukačevský hrad so všetkým statkom po smrti syna a potomkov obidvoch vetiev: keďže syn môjho syna a môjho nebohého manžela začal svoju dobrú vôľu obracať na nepriateľstvo a napriek našej nádeji vo svojej láske ochladol, natoľko, že ani u cudzinca sa nestretávame s toľkou divokosťou: v dôsledku tejto príčiny sme museli našu dobrú vôľu od neho odvrátiť, Mukačevský hrad so všetkými statkami, s cenou budovy a munície odkazujem deťom Františka Forgácha a pána Jána, v mužskej línii v helvétskej a evanjelickej konfesii zotrvajúcim potomkom. Ak by sa im mužská vetva pretrhla alebo by svoju vieru v Augustanu alebo Helvétsku konfesiou zanechali, nech Mukačevský hrad prejde do rúk Jána Keménya a na mužských potomkoch Šimona Keménya a jeho manželky Alia Márie. Alebo ak aj tí by opustili vieru na mužských potomkov Gabriela Bakosa, ak by aj tí opustili, tak na potomstvo v mužskej vetve Jána Daniela. Tak nech títo dediči zotrávajú vo svojej evanjelickej alebo helvétskej konfesii. Títo vlastnia hrad v kapitálovej sume dvesto tisíc zlatých a samotnú budovu za dvadsaťpäť tisíc zlatých; takáto suma je napísaná a s dovolením jeho výsosti bola rozšírená na dvadsaťpäť tisíc zlatých, aby sme my pozostali a dediči mohli na tom stavať.

Popri všetkom nie je zanedbateľné, že hoci Mukačevský hrad so statkami dostane pán Forgách alebo pán Kemény, či Bakos alebo pán Ján Daniel, na výstavbu vo Varadíne majú dať z kapitálu sto tisíc zlatých. Tiež na budovy v Diós-Györi desať tisíc zlatých. Ak hrad so statkami dostanú mužskí potomkovia Františka Forgácha a pána Jána zotrvajúcí v helvétskej a evanjelickej konfesii, aj tak sú povinní potomkom Jána Keménya a potomkom Šimona Keménya a Alia Márie z kapitálnej sumy deponovať štyridsať tisíc zlatých. Ján Kemény o tejto sume nemá právo rozhodovať alebo ináč s ňou naložiť, ale suma určená jemu, ako

aj podiel zo statku má byť po jeho smrti daný potomkom Simona Keménya a jeho manželky Alie Marie.

Hrad Regéc so všetkými statkami po smrti môjho syna a jeho dvoch línií výhradne venujem dvom synom pána Štefana Forgácha a ich potomkom v mužskej línií a po ich vymretí na ich miesto nastupujúcim potomkom v ženskej vetve; s tým, že budú oddaní helvétskej viere, v nej zotrvať, cirkevných a školských učiteľov budú podporovať a ctíť a ich prvoradou úlohou bude šíriť Božiu slávu a šírenie kresťanskej helvétskej viery. Nech hrad Regéc so statkom činí dvesto šesťdesiat tisíc zlatých, takto bola totiž stanovená suma jeho odstúpenia a z tejto sumy sú v prvom rade povinní použiť dvadsať tisíc zlatých na budovy ónódskeho domu. A potom toľko veľa dať na dobudovanie Szendrő.

Na sedmohradské zbory a školy v helvétskej konfesii pre daných seniorov a kazateľov tiež dvadsať tisíc zlatých. Takisto pre potomkov v obidvoch vetvách Alia Marie, pána Gabriela Bakosa, manželky Štefana Máriássyho, Štefana Ibrányiho a Michala zanecháva šesťdesiat tisíc zlatých, pričom z toho je polovica pre potomkov Alia Márie a zvyšnú časť si majú v rovnakom pomere rozdeliť moji ostatní spomínaní dediči, avšak časť toho, kto medzitým zmení vieru nech sa rovnomerne rozdelí medzi ostatných.

Z tej istej regéczkej sumy nech pozostalým dediči dajú peniaze na vydržiavanie zborov helvétskej konfesie v Zadunajsku a Podunajsku, nieže ich premrhajú alebo dajú na neužitočné veci, alebo radšej nech kúpia za to statok alebo nejaké užitočné dedičstvo, z ktorého výnosov môžu platiť štúdiá majstrov (kazateľov, učiteľov), podporovať chudobných kazateľov a študentov v zboroch, aby sa aj takýmto spôsobom každý deň zväčšovala Božia sláva. Na to nech dohliadnu svetské a cirkevné stavy našej viery.

Okrem toho moji dediči régéczkého statku sú povinní dať potomkom Michalova Bossániho a Mikulášai Goszthoniho zo Zelemárskej vetvy, ktorí majú helvétsku alebo evanjelickú konfesiю dvadsať tisíc zlatých, pričom túto sumu si majú rovnako rozdeliť potomkovia obidvoch vetiev.

Okrem toho moji dediči a namiesto nich nastupujúci potomkovia tak tokajských, mukačevských a régéczkých hradov a statkov sú povinní, tak ako som uviedla, všetky sumy odovzdať a od prebratia príjmov každé tri roky všetko overiť a sumu každého dotknutého pri všetkom poriadku vyplatiť.

Ak sa tak nestane, ak teda dedičstvo nebude podľa určenej miery, tak podžupan, slúžny a prísažný danej stolice, odkiaľ neboli príjmy odovzdané môžu s vylúčením akéhokoľvek súdneho riešenia alebo právnickej kľučky zabráť statok v takej hodnote, akú sumu sme my určili a môže si ho ponechať až dovtedy, kým sa určená suma nevyplatí.

Kráľovský Chlmec a statky v Ruskove po smrti môjho syna a jeho potomkov v obidvoch vetvách ponechávam na kresťanskú školu v mojej viere v Blatnom potoku, tak aby počestnými inšpektormi (správcami) mojich statkov boli helvétske aristokratické a šľachtické stavy v Zemplínskej, Abovskej, Užskej, Satmárskej a Sabolčskej stolici spolu s reformovanými seniormi stolíc; ktorí po vzájomnej dohode majú za správcu vybrať dôveryhodného, v našej viere veriaceho kresťana, svedomitého šľachtica a cez neho sa majú starať o zanechané statky; a z nich sa má každý rok pohostiť dvadsať šľachtických synov, ktorí nie sú dostatočne zabezpečení. Ostatné sa má použiť na školu a na zabezpečenie jeho statkov, pretože je známe, že blatnopotocká škola je záhradou pre našu cirkev. A ak z provízií zo statkov v Kráľovskom Chlmcí a Ruskove popri spomenutom stolovaní šľachtických synov, príjmoch pre školu a vydržiavaní jeho statkov ešte niečo ostane; treba usilovne dohliadať a inšpektor pri svojom svedomí má o to dbať, aby sa nevyužili na iné, neosožné ciele, ale aby sa použili na pomoc učiteľom a študentom v Blatnom Potoku alebo pre študentov idúcich na akademické štúdiá.

V žiadnom období nie je dovolené môjmu synovi alebo jeho potomkom, aby akýkoľvek statok z Kráľovského Chlmcu alebo Ruskova predal alebo dal do zálohy, alebo z hocijakej príčiny odcudzil. Keby niečo také urobili, vyššie spomínaní inšpektori z uvedených piatich stolíc, šľachtické a cirkevné stavy s využitím sily podžupana, slúžneho a prísažných jednej stolice bez akýchkoľvek brzdiacich šetrení a skúmaní, tie kráľovskochlmecské a ruskovské statky, ktoré môj syn alebo jeho potomkovia predali, zálohovali alebo odcudzili majú zabráť a všetko použiť na blatnopotockú školu.

Svoj dom v Tarczali a k tomu patriace vinice po smrti môjho syna a jeho potomkov ponechávam školám a cirkevným zborom v mojej viere v Komárne, Pápe, Nových Zámkoch, Trnave, Nagy Győri, aby dali tieto vinice obrábať a z výnosov sa majú podporovať kazatelia a učitelia v daných zboroch a školách.

Svetské stavy a superintendenti v helvétskej viere nech dbajú o to, aby výnosy z tej kúrie a viníc boli použité iba na uvedené účely, každému zboru a škole sa majú rovnomerne rozdeliť, nech je na slobodnej vôli podunajských svetských stavov a kazateľov, aby pre väčší úžitok spomínanú kúriu a vinice predali a v mieste si kúpili statky alebo dedičstvo, z výnosov ktorých by podporovali spomínané zbory a školy.

Svoju starú kúriu v Tokaji, ktorú aj teraz nazývajú Zelemérovským domom, k tomu patriace všetky vinice po smrti môjho syna a jeho potomkov v obidvoch vetvách, zanechávam Gabrielovi Bakosovi a jeho potomkom v mužskej línii, ak by konvertovali alebo neboli, tak potomkom v ženskej línii, ale s tým aby aj oni ostali v pravej helvétskej alebo evanjelickej konfesii, aby ju podporovali, učiteľov a stavy si ctili, ich nadanie zväčšovali a šírili Božiu slávu. V ostatnom prípade nech moja tokajská kúria a vinice sa stanú majetkom školy v mojej viere v Blatnom Potoku.

A pretože v nie tak dávnom čase uskutočnenom nariadení jeho výsosť nám dala slobodu nad disponovaním ohľadom dedičstva v Telki Bánya: túto dedinu po smrti svojho syna a jeho potomkov v obidvoch vetvách zanechávam Gabrielovi Giczeimu a jeho potomkom v obidvoch líniiach.

Hrad v Lednici po smrti svojho syna a jeho potomkov odkazujem mužským členom rodu Zeleméri a podľa zmluvy uzavretej medzi nami a nimi porcie z Úpora a Nižného Žipova.

Tých stotisíc toliarov, spolu so šesťtisíc toliarmi úrokov za šesť rokov, ktoré máme u jeho výsosti, ak nám ich do našej smrti nevrátia, nech dostane môj syn a jeho potomkovia; ale tak, že z jeho úroku okrem jazdcov v Ónóde držaných na ochranu vlasti, sa má z úrokov každý rok platiť v prípade potreby na ochranu Horného Uhorska a Tokajského Podhoria dvesto jazdcov v Szerencsi. Ak by sa táto suma ani v čase nášho syna a jeho potomkov nevrátila naspäť, tak tých stotisíc toliarov a úrok šesť tisíc toliarov nech ostane vznešenému štátu a horným častiam Uhorska, na platenie uhorských vojakov.

V čase mojej smrti, nech môj syn a jeho potomkovia v danom stave podržia cirkev, školy, ale hlavne školu v Blatnom Potoku, kazateľov, majstrov (profesorov) a študentov nech podporujú. Aby mala blatnopotocká škola vždy toľko akademických majstrov, koľko je potrebných a ako nariadenia inšpektori. Všetky platby, ktoré som ja dala majstrom a pomocným učiteľom, nech môj syn aj jeho potomkovia dávajú rovnako.

Ak by môj syn alebo jeho potomkovia z hocijakých dôvodov stanovené platy nechceli dávať: šľachtické a cirkevné stavy v helvétskej konfesii zo spomínaných piatich stolíc, nech zaberú statky v Kráľovskom Chlmcí a Ruskove a použijú ich na účely školy. Toho nech sa pridŕžiavajú všetci naši potomkovia a dediči našich spomínaných statkov.

Môj syn a jeho potomkovia nech financujú štúdium ročne dvom a dvom študentom na akadémii, aby boli potom vhodnými na povolanie školských majstrov (učiteľov); aby z akýchkoľvek príčin nenastal nedostatok učiteľov. Dokonca môžu nachádzať takýchto majstrov v podunajských zboroch, keďže oni sami nemajú dostatok peňazí na financovanie ich štúdiá. Ak by celých stotisíc toliarov nebolo použitých na žold pre vojakov pôsobiacich v Szerencsi, tak zvyšok spolu s príjmami zo statkov z Kráľovského Chlmcu a Rusku majú byť použité na kontinuálnu podporu dvoch študentov.

Svojho syna v mene Boha prosím, aby každý jeho cieľ a koniec jeho života mal, čo najlepší koniec, aby celým svojím nadaním si ctí Boha a usiloval sa o rozšírenie a napredovanie cirkvi.

Na svadbu môjho vnuka Františka Rákóczyho nechávam dva riadne kamenné statky a poriadne stavovské odevy a dva páry topánok. Taktiež dva zlaté poháre,

sto starých strieborných tanierov a dvadsať štyri čiaš. V prípade smrti môjho syna a potomkov (nech nás od toho Boh milostivo ochráni) jeho obidvoch vetiev nech z môjho zlatého a strieborného imania dostane Ladislav Rákóczy a jeho potomkovia diela a statky v hodnote pätnásť tisíc toliarov.

Ak by po mojej smrti ostali platy mojich dobrosrdečných sluhov nevyplatené, môj syn nech ich vyplatí a vyrovná sa s nimi, vďaka Božej milosti mu zanechávam dostatok. Bola som matkou budujúcou a nie ničiacou, to dobre vedia a vidia všetci.

Ak by som niečo niekomu dala alebo potom by som dala, nech nikto ho v tomto dare neruší, ja i môj nebohý manžel sme sa snažili vychovávať služobníctvo s ohľadom na verejné dobro. Nech si ich radšej váži, ako by spôsobil ich odcudzenie, dobre zväziac skutočnosť, že veci môžu napredovať dobre iba vtedy, ak budú pri ňom dobrí a učení sluhovia a statky.

Iné moje nariadenia so synovskou poslušnosťou sa snažte splniť; dobre uvážiac, že rozhodnutia svojich drahých otcov a matiek netreba odmietnuť, ale skôr sa ich treba snažiť naplniť vediac, že Boh zvykol takéto konanie odmeniť.

V mene všemohúceho Boha a pre spásu tvojej duše tá môj drahý syn nútim, aby si sa snažil napredovať vo svojej kresťanskej viere, buď usilovný a vytrvalý; aj svoje deti vychovávaj v tomto duchu, od útleho veku sa ich snaž naučiť kresťanským veciam a uctievaniu Boha. Tých, čo sú nasledovníkmi, milovníkmi a podporovateľmi pravej kresťanskej viery, máj rád, uctievaj a v tom napomáhaj a buď si istý, že iba tak budeš napredovať vo svojich veciach; a len tak dosiahneš mierumilovnú vládu, uctievanie Boha, čistú a pravú vieru sa snaž radšej posúvať dopredu, ako by si jej bránil. Aby aj iní brali z teba príklad, tak buduj Božiu kresťanskú cirkev. Príklad si zober zo svojho drahého otca a drahej matky. Ničomu inému nemôžeme vďačiť za napredovanie našich svetských vecí, len tomu, že svojou vlastnou silou a vlastným nadaním budeme ochraňovať a podporovať uctievanie Boha, svoju čistú kresťanskú vieru.

Keď ma pán života povolá a vyslobodí z trpkého prelievania slz a môjho smútku, či tu vonku alebo v Sedmohradsku – nech môj pohreb je v belehradskom kostole, keďže aj môj milovaný muž a drahý syn sú takisto pochovaní tam. To, aký má byť pohreb som už predtým uviedla vo svojom nariadení.

Ak moja smrť nastane tu vonku, naloženie s mojím telom a jeho pochovanie je v rozhodnutí môjho syna, na jeho dobrej vôli. Bude pochválený Bohom, ak svojej matke vychovávajúcej ho v Božej viere a dobre preukáže poslednú úctu; Božie prikázanie si takto vyžaduje synovskú poslušnosť.

Ak je dĺžka trvania môjho života vo svete tieňov len na rozhodnutí Božskej moci, tak ak by som k svojmu testamentu niečo pridala alebo nejakú jeho časť by som pozmenila, alebo by som niečo z neho odobrala, alebo aj po tomto nariadení by som niekomu rozdala nejaký statok, či už v zdravom stave, alebo chorobe, alebo by

som vydala list so svojím podpisom a pečaťou: nech aj to má svoju váhu a silu, tak ako tento môj testament a nariadenie.

Na záver a naposledy, drahý môj syn so všetkými obyvateľmi tvojho domu ťa zverujem do starostlivosti všemocného svätého Boha; nech sa tvoj život, ako aj život tvojich milovaných dlhú dobu vyvíja šťastne, nech je Boh tvojím strážcom a opatrovateľom, nech spravuje tvoje srdce, ovláda tvoju dušu, každý tvoj krok nech smeruje k velebeniu Boha. Nech ti dá v tvojej kresťanskej viere zanietenosť a dokonalé zotrvanie, aby nielen svojím menom, ale aj svojím konaním zachoval svoju vernosť svojmu kresťanstvu. Nech ti dá múdrosť, aby si vedel dostatočne zastávať post, na ktorý si bol dosadený, aby ľudí nachádzajúcich sa pod tvojou správou si viedol krotko a riadil ich múdro. Nech ťa ochraňuje voči všetkým tvojím vnútorným i vonkajším nepriateľom, nech ti dá pokojnú ríšu a krajinu, aby aj tebe dovolil, keď dobehneš tvoju životnú púť, aby som ťa mohla stretnúť v jeho kráľovstve. Amen

Tento svoj testament som dala písať v Blatnom Potoku, v dôsledku mnohých mojich útrap a horkosti podlomená, ale s jasnou myslou a v uspokojivom zdraví. Dňa 30. mesiaca októbra roku pána 1659. Zuzana Lorántffy.

KATALÓG ČLENOV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ
PÔSOBIACICH V HUMENNOM V ROKOCH 1612 – 1646

Monika BIZOŇOVÁ

The catalogue of the members of the Society of Jesus serving in Humenné in 1612 – 1646

Humenné was the most important administrative and economic center of the Upper Zemplin in early modern period. One of the most important task in its history family Drughet has played, which in 16th century became protestant. Situation has changed in 1609 with person of George Drughet, who became catholic and he had called Jesuits to his manor. A Jesuit College and gymnasium were established here in 1615 and they were very important for recatholisation of town Humenné and its surroundings. But in 1640 there was a relocation of the College to town Užhorod. In Humenné only some fathers stayed. Finally in 1648 gymnasium was relocated to Užhorod and Jesuits worked here till year 1773.

Key words: *Society of Jesus, Jesuits, Humenné, Užhorod, recatholisation, reformation, Zemplín.*

Humenné v období raného novoveku bolo najvýznamnejším administratívnym a hospodárskym centrom horného Zemplína. Jednu z dôležitých úloh v jeho dejinách hrala práve rodina Drugetovcov, ktorej počiatky môžeme nájsť ešte v období stredoveku. A práve rod Drugetovcov ešte v 30. rokoch 16. storočia prijal reformáciu a na svoje majetky si povolal protestantského kazateľa.¹ V tomto čase z Humenného odišli aj samotní františkáni.

Situácia sa zmenila v roku 1609, keď po smrti Valentína Drugeta prevzal Humenské panstvo Juraj III. Druget, ktorý ešte predtým konvertoval na katolícku vieru. Taktiež sa v tejto dobe zaujímal o účinkovanie jezuitov u Pavla Rákócziho a požiadal ho o misionárov. Nakoniec provinciál Alfonz Carillo posla prvých dvoch pátrov, ktorí tvorili misiu a ktorá mala slúžiť pre pastoraáciu v meste a v okolí.² Od roku 1609 na čele tejto misie stál p. Alexander Dobokai.

Juraj Druget sa snažil o povýšenie tejto misie na kolégium, čo aj v roku 1612

¹ KÓNYA, P. Lutherská konfesionalizácia. Proces vieroučného, organizačného a cirkevnosprávneho zjednocovania evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na území Slovenska. In KÓNYA, P. a kol. *Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov 2010, s. 23.

² KRAPKA, E. – MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) 1990, s. 50.

proklamoval svojím listom generálnemu predstavenému Spoločnosti Ježišovej P. Claudiovi Acquavivovi. Súhlas na založenie kolégia došiel roku 1615, čím v Humennom vzniklo jezuitské kolégium³ a zároveň aj gymnázium, ktoré už v roku 1619 bolo úplným jezuitským gymnáziom.

Nádejný vývoj tohto kolégia a gymnázia prerušilo povstanie Gabriela Bethlena, keď v lete 1619 museli jezuiti z Humenného odísť. Niektorí sa utiahli do Poľska a poniektorí z nich odišli aj do Viedne či Záhrebu. Naspäť sa vrátili pravdepodobne v roku 1629 a ďalšie záznamy o nich nachádzame v roku 1630, keď tu pôsobili štyria pátri.⁴ Po svojom návrate museli začať s opravami budov, ktoré boli po povstaní zničené.

Od roku 1631 začal počet jezuitov znovu narastať, bolo ich už sedem.⁵ No už čoskoro sa začala vynárať myšlienka o ich presťahovaní do Užhorodu, kde Drugetovci vlastnili ďalšie majetky a kde bola činnosť jezuitov viac potrebná a naliehavá. Samotné presťahovanie bolo ukončené 31. augusta 1640,⁶ no v Humennom aj naďalej pôsobili jezuiti a ich gymnázium. Samotné gymnázium bolo do Užhorodu prenesené až v roku 1648.⁷ Jezuitské kolégium v Užhorode existovalo až do zrušenia Spoločnosti Ježišovej v roku 1773.

Na nasledujúcich stranách ponúkame katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiacich v Humennom v rokoch 1612 – 1646, ktorý bol spracovaný na základe *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698*,⁸ uložených v Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni a na základe diela⁹ Ladislava Lukácsa, SJ.

³ STOLÁRIK, S. *Humenské kolégium a traja košickí mučeníci*. Humenné 1995, s. 23 – 24.

⁴ LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 2.* (1601 – 1640). Romae 1982, s. 337.

⁵ LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 2.* (1601 – 1640). Romae 1982, s. 353 – 354.

⁶ KRAPKA, E. – MIKULA, V. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge (Ontario) 1990, s. 52.

⁷ STOLÁRIK, S. *Humenské kolégium a traja košickí mučeníci*. Humenné 1995, s. 40.

⁸ Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Jesu a. 1635 – 1698*, inv.č. 12032 – 12095.

⁹ LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 2.* (1601 – 1640). Romae : Societas Iesu, 1982. 798 s. LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. Vol. 3.* (1641 – 1665). Romae : Societas Iesu, 1990. 855 s.

**Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej
v Humennom v rokoch 1612 – 1646**

1612

P. Alexander Dobokay
P. Michael Besko
P. Daniel Vasarheli
P. Georgius Forro
P. Ioannes Szentgeorgii
P. Ioannes Bistricensis

1613

P. Paulus Ferensffi
P. Ioannes Szängorgy (Szentgyörgyi)
P. Matthias Semtczi
P. Michael Besko
P. Ioannes Bistricensis
P. Franciscus Lovas
P. Ioannes Sölössi

1614

P. Alexander Dobokay
P. Ioannes Santgeorgi (Szentgyörgyi)
P. Paulus Ferensfy
P. Ioannes Bistricensis

1615

P. Alexander Dobokay, superior
P. Paulus Ferentzffi, minister,
praefectus studiorum et templi
P. Ioannes Szentgeorgii, confessarius
et concionator apud Ill.mum D.
Homonay
P. Leonardus Classovitius, praefectus
studiorum, consultor, pater
spiritualis et confessarius
nostrorum, concionator in parochia
P. Ioannes Bistricensis, operarius apud
D.nam Telegdi
P. Matthias Semzy, procurator,
consultor
P. Ioannes Szölössy, operarius, obit
omnia parochialia circa Unghwar

P. Michael Besko, operarius, obit omnia
parochialia in aliquorum parochiis,
consultor
P. Valentinus Lado, valetudinarius
P. Georgius Moyses, profesor supremae
grammaticae
P. Franciscus Lovas, concionator et obit
parochialia in Ungvar
M. Iacobus Meth, infimae grammaticae
Ioannes Porubsky, dispensator, emptor
Ambrosius Hary, cocus
Georgius Sobitsch, vestiarius, aedituus,
ianitor

1616

P. Alexander Dobokay, superior et,
quando se offert occasio domi et
foris, concionator hungaricus
P. Leonardus Classovitius, concionator
in parochia, monitor superioris,
confessarius collegii et externorum,
scholarum praefectus
P. Michael Besko, procurator collegii,
consultor et omnium parochiarum
in rebus temporalibus oeconomus,
concionator sclavonicus et
confessarius externorum
P. Ioannes Sölössi, parochiarum in
rebus spiritualibus administrator,
operarius inter sclavos et
confessarius studiosorum
P. Georgius Moyses, profesor
humanitatis
P. Leonardus Praesul, principiorum
et infimae profesor, concionator
sclavonicus et parochiarum aliquot
curator
P. Stephanus Pangratz, concionator
domesticus hungaricus

M. Iacobus Meth, supremae scholae
grammatices profesor
M. Georgius Dobronoky, mediae
classis grammaticae profesor
Ioannes Porubsky, sacristanus et
hortulanus
Ambrosius Hary, dispensator et
cellarius
Martinus Ignatius, cocus

1617

P. Alexander Dobokay, superior
P. Matthias Szemsi, minister, consultor
P. Leonardus Classovitus, admonitor,
consultor, confessarius collegii,
concionator slavonicus in templo
parochiali
P. Michael Besko, consultor,
procurator, operarius in diversis
parochiis
P. Ioannes Szölessi, operarius in
diversis parochiis
P. Stephanus Punguratz, praefectus
scholarum, concionator ungaricus
P. Georgius Moyses, humanitatis
profesor
P. Leonardus Praesul, operarius
M. Iacobus Meth, supremae
grammaticae
M. Georgius Dobronoky, mediae
grammaticae
M. Petrus Rumer, infimae grammaticae
Ioannes Porubsky, sacristanus,
credentiarius, socius procuratoris
Ambrosius Hary, cocus
Martinus Ignatius (Dingik),
dispensator, excitator

1618

P. Alexander Dobokay, rector
P. Stephanus Mori, minister
P. Leonardus Classovitus, confessarius
et pater spiritualis collegii,
praefectus templi

P. Michael Besko, operarius Unguarini
in absentia p. Martini Kaldi
P. Stephanus Pungratz, praefectus
scholarum et sanitatis, concionator
hungaricus in templo nostro
P. Georgius Moyses
P. Ioannes Szölössi, subit vices
parochorum in pagis Ill.mi
Fundatoris (Homonnai)
P. Ioannes Bistricensis, operarius
P. Leonardus Praesul, magister
syntaxeos et concionator in vicinis
pagis
P. Matthias Szemsi, operarius in
missionibus
Georgius Dobronoky, magister poeseos
Andreas Pestvármegyei, magister
grammaticae
Petrus Rumer, magister principiorum
Daniel Berlich, magister infimae
scholae
Ioannes Porubsky, procurator
Martinus Ignatius, cellarius,
dispensator
Ambrosius Hari, cocus
Sigismundus Dobai, sacristanus
Gasparus Hopfenmüller, sartor,
novitius

1619

P. Alexander Dobokai, superior
P. Leonardus Classovitus, confessarius
collegii, monitor, consultor rectoris,
praefectus ecclesiae, valetudinarius
P. Martinus Kaldy, concionator aulicus
Ill.mi Fundatoris (Homonnai)
P. Michael Besko, consultor, operarius
et excurrens ad varia loca
P. Ioannes Szölösi, operarius item.
P. Ioannes Bistricensis, operarius
excurrens, confessarius
studiosorum et aliorum
P. Matthias Szemczi, consultor rectoris,
confessarius studiosorum

P. Franciscus Keczkemeti, in missione
apud D. Alagi
P. Stephanus Mori, in missione apud ...
P. Georgius Moyses, praefectus
scholarum, lector mensae et chori
P. Ioannes Szentgyörgyi, in missione
apud D. Esterhasi
P. Ioannes antali, operarius
M. Georgius Aquitanus, profesor
rhetoricae
M. Matthaeus Seifrid, poeseos
M. Andreas Pestvármegyey, syntaxeos
M. Daniel Berlich, principiorum,
excitator, visitator orationis
M. Petrus Rumer, grammatices
M. Lucas Ravas, elementarius, visitator
examinum
Ioannes Porubsky, procurator, visitator
nocturnus
Martinus Ignatius, ianitor, infirmarius,
vestiarius
Sigismundus Dobai, cocus
Ambrosius Hari, sacristanus,
credentiarius
Caspar Hoffenmüller, novitius, sartor
Paulus Csomafay, dispensator, cellarius

1630

P. Michael Besko, superior
P. Georgius Moyses
P. Michael Czeri
P. Daniel Zednik

1631

P. Michael Besko, superior et
concionator slavus
P. Daniel Zednik, confessarius
nostrorum, operarius, consultor
P. Georgius Moyses, operarius,
praefectus scholarum, consultor
P. Michael Czeri, concionator et
operarius ungaricus
P. Michael Velikai, docet grammaticam

M. Martinus Fabri, docet principia et
infimam
Paulus Czomofai, coadiutor pro cura
domestica et praesii laboribus

1632

P. Michael Besko, superior, concionator
sclavonius et hungaricus
P. Casparus Radich, minister et
confessarius studiosorum,
consultor
P. Georgius Moyses, praefectus
scholarum, confessarius nostrorum,
operarius, monitor superioris
P. Michael Cheri, concionator et
operarius hungaricus, consultor
M. Michael Salckovich, syntaxista et
grammatista, visitator orationis
M. Paulus Longarich, principista,
parvista, visitator examinis
utriusque
Paulus Chomofai, curator temporalium
in oeconomicis, sacristnus, visitator
nocturnus
Andreas Binar, sartor, credentiarius,
dispensator, cellarius et excitator

1633

P. Michael Besko, superior,
concionator, operarius lingua
slvonica et hungarica
P. Georgius Moyses, operarius
slavonicus et excurrit etiam foras
ad pagos, confessarius nostrorum,
scholarum praefectus, monitor et
consultor superioris
P. Casparus Radich, minister,
consultor superioris, confessarius
studiosorum, supplet cum abest
superior
P. Michael Cheri, concionator
hungaricus Ill.mi D.nii comitis
Homonnai et aulae, confessarius

hungarorum et operarius

M. Michael Szalkovich, syntaxista
et aliquid ex poeticis, visitor
orationis bibliothecarius

M. Paulus Loncharich, docet
a grammatica deorsum, visitor
utriusque examinis

Paulus Chomofai, subprocurator
et praedii curator, dispensator,
emptor, cellarius

Andreas Binar, sartor, sacristanus,
credentiarius, excitator

1634

P. Georgius Janchovitius, superior,
concionator ac operarius slavonicus

P. Michael Besko, in aula Ill.mi comitis
Hommonai, concionator ungaricus,
sclavonicus, consultor superioris

P. Michael Cheri, socius P. Beskonis
concionator, confessarius

P. Georgius Moyses, concionator
slavonicus, operarius, consultor,
nostrorum confessarius

P. Andreas Satko, minister, operarius,
consultor et fratrum coadiutorum
exhortator

P. Casparus Radich, profesor poeseos,
praefectus scholarum, praefectus
lectionis mensae

M. Michael Szalkovich, syntaxista,
visitor nocturnus et orationis

M. Paulus Loncharicz, grammatista,
visitor examinum

Paulus Chomofay, procurator, emptor
Blasius Szepesi, cocus, dispensator,
credentiarius

Andreas Binar, sartor, sacristanus,
excitator

1635

P. Franciscus Paczot, superior
residentiae, concionator in aula
comitis Homonnai et operarius
hungaricus

P. Michael Besko, procurator collegii,
confessarius hungarorum et
slavorum domi et per pagos,
consultor superioris

P. Ioannes Szölösy, confessarius
collegii, monitor superioris,
exhortator fratrum coadiutorum,
operarius slavorum

P. Georgius jantzovitius, confessarius
residentiae, concionator in parochia
homonnensi, operarius slavorum,
praefectus templi, consultor

P. Daniel Berlich, praefectus scholarum
et lectorum mensae, consultor
superioris, operarius slavorum et
hungarorum

P. Ioannes Magula, minister
residentiae, docet principia et
infimam, diebus dominicis et festis
excurrit ad parochiam Szinnensem

M. Balthasar Petruss, poeta, visitor
orationis, bibliothecarius

M. Andreas Zelenich, grammatista,
visitor examinum

M. Nicolaus Blaskovich, syntaxista,
visitor orationis

Ioannes Uyvari, socius procuratoris
Blasius Szepesi, sacristanus, cellarius,
excitator, sartor

Petrus Susith, cocus, dispensator,
visitor nocturnus

1636

P. Franciscus Paczoth, superior,
concionator ungaricus

P. Michael Besko, procurator, consultor
superioris, concionator et operarius
pro slavis, ungaris, ruthenis; iam est
Unguarini cum Domino Comite

P. Ioannes Szölösi, confessarius
residentiae, catechista slavonicus,
confessarius, operarius pro iisdem
apud Dominam Rakozianam
P. Georgius Moyses, operarius domi
forisque, confessarius nostrorum
P. Daniel Berlich, praefectus
scholarum, consultor, operarius
pro slavis et hungaris, minister,
concionator in parochia
P. Iacobus Kirinitz, procurator
M. Andreas Bornemisza, docet
rhetoricam, visitat examen
matutinum
M. Nicolaus Blaskovitsch, syntaxim,
visitat examen vespertinum
M. Andreas Zelenitsch, grammaticam,
visitat orationem
M. Ioannes Lindvay, principia et
infimam
M. Paulus Beke, docet poesin
Blasius Szepesi, sacristanus, cellarius,
dispensator
Petrus Szusich, sartor, excitator, est iam
Tirnaviae
Georgius Jaszi, infirmarius
Ioannes Oslatizh

1637

P. Franciscus Paczot, superior
P. Daniel Berlicz, minister, confessarius
externorum
P. Ioannes Szölösi, pater spiritualis et
confessarius residentiae
P. Georgius Moyses, operarius domi
forisque, confessarius domesticus,
praefectus scholarum
P. Iacobus Kirincz, procurator,
operarius
P. Andreas Szatko, Carolini in missione
apud Magnificam Dominam
Carolynam

M. Andreas Bornemisza, rhetor
M. Andreas Helleschwench
(Helesfényi), poeta
M. Andreas Zelenich, docet syntaxin
M. Paulus Novak, grammaticam
M. Iacobus Palkovich, principia
Blasius Szepesi
Ioannes Lubetich
Emericus Sardi

1638

P. Thomas Jasberini, rector
P. Ioannes Magula, minister
P. Franciscus Pazot, praefectus
fabricae, consultor
P. Ioannes Szölessi, pater spiritualis et
confessarius collegii, monitor
P. Daniel Berlich, operarius, consultor
P. Iacobus Kirinich, procurator,
consultor
P. Andreas Pestvarmegyey
M. Andreas Hellensveni, rhetoricae
M. Andreas Szölenich (Zelenich),
poeseos
M. Paulus Noak (Novak), syntaxeos
M. Stephanus Vissochani, grammaticae
M. Iacobus Palkovich, principiorum
Iacobus Sepessi, socius procuratoris
Ioannes Ljubetich, dispensator, emptor
Andreas Binar, cocus
Emericus Sardi, inspector fabricae

1639

P. Thomas Jasberini, superior
P. Daniel Berlich, minister, catechista
templi, confessarius externorum,
consultor
P. Elias Turoci, praefectus spiritualis et
confessarius nostrorum, praefectus
scholarum, consultor et monitor,
concionator ad studiosos
P. Iacobus Kirinich, procurator,
consultor

P. Ioannes Magula, conversator
et confessarius externorum,
missionarius ad pagos vicinos
P. Elias Draskovski, conversator,
confessarius externorum,
missionarius ad pagos
P. Paulus Opacevski, profesor
rhetoricae, confessarius quantum
potest externorum, praeses
congregationis studiosorum
M. Stanislaus Gasecki, poeseos
M. Stephanus Visochani, syntaxeos
M. Georgius Czaki, grammaticae
M. principiorum: candidatus Societatis
ob defectum nostrorum
Blasius Sepessi, socius procuratoris,
interdum coquus
Ioannes Lubetich, sacristanus, emptor,
dispensator, cellarius, sartor
Martinus Szentbenedeki, credentarius,
socius exeuntium

1640

P. Georgius Dobronoki, rector
P. Daniel Berlich, minister, consultor,
catechista et confessarius templi
P. Elias Thuroci, pater spiritualis
et confessarius collegii,
praefectus scholarum, exhortator
studiosorum, monitor, consultor
P. Iacobus Kirinich, procurator,
consultor
P. Ioannes Magula, confessarius templi,
missionarius ad vicinos pagos
P. Elias Draskowsky, confessarius
templi, missionarius ad vicinos
pagos
P. Stephanus Gosztony, destinatus ad
missionem senderoviensem
P. Ioannes Beregsazy, rhetor
P. Andreas Sednik, syntaxista
M. Stephanus Visochany, poeta
M. Alexius fronde, grammatista

M. Franciscus Nedeczky, principista
Blasius Szepessy, socius procuratoris
Ioannes Ljubetich, emptor, dispensator,
cellarius
Martinus Szentbenedeky,
credentarius, ianitor
Petrus Deportes, sacristanus,
infirmarius

1641

P. Georgius Dobronoki, rector, praeses
casuum domesticorum
P. Simon Szel, minister
P. Michael Pesho, praefectus spiritus
et confessarius collegii, monitor,
consultor
P. Thomas Jasberini, confessarius Ill.mi
Comitis Homonnensis, consultor
P. Georgius Hölgy, operarius
P. Iacobus Kirinich, operarius
P. Daniel Zednik, operarius, consultor
P. Paulus Hellesfeni, profesor
rhetoricae, confessarius collegii
P. Martinus Dubocy, poeta
P. Martinus Michael Szalkovich,
syntaxista
M. Franciscus Nedeczky, grammatista
M. Andreas Banko, principista et
infimista
Blasius Szepesy, socius procuratoris
Ioannes lebetich, emptor, dispensator,
cellarius
Petrus Deportes, sacristanus,
infirmarius

1642

P. Georgius Dobronoki, rector
P. Simon Szél, minister
P. Michael Besko, praefectus spiritus,
consultor, confessarius collegii,
monitor
P. Franciscus Pazott, missionarius
P. Daniel Zednik, operarius, consultor

P. Michael Salkovicz, confessarius
hungarorum et sclavorum
P. Paulus Hellesfeni, rhetor, praefectus
scholarum, confessarius collegii
P. Balthasar Petrusch, poeta
M. Franciscus Nedecky, syntaxista
M. Lucas Buriani, grammatices
M. Franciscus Visozani, principista et
infirmista
Blasius Sapesy
Ioannes Lubetisch, emptor,
dispensator, cellarius
Petrus Deportes, sacristanus et
infirmarius

1643

P. Georgius Dobronoky, rector
P. Simon Szel, minister, praefectus
templi et sanitatis
P. Michael Besko, praefectus spiritus
et confessarius collegii, monitor,
consultor, operarius
P. Daniel Zednik, concionator,
catechista studiosorum,
confessarius collegii et templi,
consultor
P. Michael Salkovich, concionator
studiosorum, praeses
congregationis B.V., confessarius
templi, consultor, excitator
P. Paulus Helesfeny, rhetor, praefectus
scholarum et lectorum mensae,
confessarius externorum
P. Balthasar Petruss, poeta,
bibliothecarius, confessarius
studiosorum
P. Matthias Jascay, syntaxista,
confessarius studiosorum
M. Lucas Buriany, grammatica,
visitator orationis
M. Stanislaus Ziviecky, principista
et infimista, visitator utriusque
examinis

Blasius Szepesy, curator praediorum et
linearum
Petrus Deportes, apothecarius,
infirmarius, sacristanus, visitator
nocturnus
Ioannes Lubetich, cellarius, praefectus
vestiarii et lotionis

1644

P. Gerogius Dobronoki, rector
P. Simon Szel, minister, praefectus
templi et sanitatis
P. Michael Besko, praefectus spiritus,
confessarius collegii, monitor,
consultor, operarius
P. Daniel Zednik, concionator,
catechista studiosorum,
confessarius collegii et templi,
consultor
P. Michael Salkovich, concionator
studiosorum, praeses
congregationis B. Virginis,
confessarius templi, excitator
P. Paulus Helesfeni, praefectus
scholarum et atri, consultor,
concionator hungaricus et latinus
P. Martinus Fabri, casuum
domesticorum praeses, concionator
slavonicus et latinus
P. Christophorus Pottenhover, profesor
rhetoricae
M. Stephanus Arborell, poeta, visitator
orationis
M. Gabriel Ivul, syntaxista, visitator
utriusque examinis
M. Ludovicus (Ladislaus) Gomboss,
grammatista
M. Stanislaus Ziviezki, principista,
visitator nocturnus
M. Nicolaus Rutkai, parvista
Martinus Szentbenedeki, sacristanus,
infirmarius, ianitor cum vacat

Ioannes Keesghi (Köszeghi),
procurator

Ioannes Lubetich, cellarius, praefectus
vestiarii et lotionis

1645

P. Sigismundus Katai, rector

P. Simon Szel, minister

P. Michael Besco

P. Daniel Zetnik, confessarius
illustrissimi Comitis Homonnai

P. Paulus Hellesfeni

Martinus Szentbenedeki

Ioannes Lubedich

1646

P. Nicolaus Seczeni

P. Hieronymus Germersheim

P. Paulus Hellesfeni

P. Stephanus Gosthoni

P. Paulus Suhai (Szuhay)

P. Ioannes Magula

P. Andreas Satko

P. Ioannes Stankovich

P. Lucas Remetei

Martinus Szenbenedeki

Ioannes Lubesich

POČIATKY KOREŠPONDENCIE JÁNA KVAČALU
S VÁCLAVOM NOVOTNÝM DO ROKU 1918¹

Libor BERNÁT

Beginnings of Correspondence Between Ján Kvačala and Václav Novotný to the year 1918

The world famous specialist in the work of Komenský and religious historian Ján Kvačala (1862 – 1934) was a remarkable personality, who left the extensive work and rich correspondence. Unfortunately, not the whole decedent's estate of Kvačala has been processed. J. Kvačala met and carried on correspondence with a lot of personalities and a lot of institutions. The attention should also be paid to his correspondence with members of Goll school, the group of historians at the Faculty of Arts in Prague, who were formed under the influence of Jaroslav Goll (1846 – 1929). The major task of this paper is to elaborate the beginnings of the correspondence between Kvačala and one of the most prominent representatives of Goll school V. Novotný.

Key words: Ján Kvačala, Václav Novotný, School of J. Goll, correspondence, Comeniology.

Komeniológ svetového mena a cirkevný historik J. Kvačala (1862 – 1934) bol pozoruhodnou osobnosťou, ktorá po sebe zanechala rozsiahle dielo a bohatú korešpondenciu. Žiaľ, nie celá Kvačalova je spracovaná. J. Kvačala sa stretával a dopisoval si s množstvom osobností a inštitúcií. Za pozornosť stojí aj jeho korešpondencia s členmi Gollovej školy, zoskupenia historikov na Filozofickej fakulte v Prahe, ktorých sa formovali predovšetkým pod vplyvom Jaroslava Golla (1846 – 1929).

Úlohou nášho príspevku bude spracovať počiatky korešpondencie J. Kvačalu s jedným najvýznamnejších predstaviteľov Gollovej školy V. Novotným. Nadväzujeme tu na štúdiu o korešpondencii J. Kvačalu a Gollovej školy² a zároveň pokračujeme vo vydávaní edície J. Kvačalu, ktorú sme začali v prípade

¹ Časť práce bola uskutočnená v rámci projektu VEGA 1/0226/12 Korešpondencia Jána Kvačalu (1862 – 1934) na Materiálovotechnologickej fakulte Slovenskej technickej univerzity v Trnave v rokoch 2012 – 2013.

² BERNÁT, L. Ján Radomil Kvačala a Gollova škola. In *Dejiny: internetový časopis inštitutu historie FF PU v Prešove* [online]. 2007, č. 2, s. 127-134 [cit. 2015-12-12]. Dostupné na internete <http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_2_2007.pdf>. ISSN 1337-0707.

korešpondencie Gollovej školy s K. Kroftom.³

J. Kvačala mal pohnutý osud. Narodil sa v Báčskom Petrovci (Petrovec, Баčki Петровац, Bački Petrovac, Vojvodina), kam odišiel jeho otec z Beckova. Obaja, J. Kvačala a V. Novotný, pochádzali z učiteľských rodín. J. Kvačala po štúdiách doma a na gymnáziu v Sarvaši sa rozhodol pre štúdium evanjelickej teológie v Bratislave a v Lipsku, kde získal v roku 1886 doktorát z filozofie. V roku 1892 získal doktorát z teológie na viedenskej univerzite. Obidve rigorózne práce sa zaoberali Janom Amosom Komenským. Práca *Johann Amos Comenius : sein Leben und Schriften* (1892) ho preslávila. Pomohla mu získať miesto na univerzite v Dorpate (Tartu, Jurjev). Prednášal cirkevné dejiny, patristiku a dejiny dogmatiky.

Mladší V. Novotný sa narodil 5. septembra 1869 v Ivančiciach na Morave, v rodisku biskupa Jednoty bratskej a českého spisovateľa Jana Blahoslava (1523 – 1571). Jeho otec bol učiteľom a matka pochádzala z Bystřice nad Pernštejnem, z rodiny kedysi sa hlásiacej k Jednote bratskej. Tieto reformačné reminiscencie mali v jeho rodine podobu nejasných spomienok, s ktorými sa dobre stotožnilo rímskokatolícke milieu, v ktorom vyrastal.⁴ V roku 1873 sa rodina Novotných presťahovala do Českých Budějovic. Po maturite V. Novotný odišiel do Prahy, kde na Filozofickej fakulte Univerzity Karlo-Ferdinandovej študoval dejiny a pomocné vedy historické. Jeho profesormi boli Jaroslav Goll a Josef Emler (1836 – 1899), prví riaditelia historického seminára. V. Novotný hodnotil J. Golla a jeho semináre slovami: „Osvojiv si studiem i v cizině moderní metody badatelské, přísnou péčí o kritiku textovou a zejména neúprosnou střízlivost ve výkladu pramenů, odmítající všechny předpoklady a vycházející ze znění pramene ze sama sebe posuzovaného a jinými zprávami kontrolovaného, neulpěl přece na úzkoprsmém přečtení, „samospasitelnosti“ toho všeho, nýbrž dovedl zpřístupnit i jeho účelnost i oprávněnost. Zkrátka, jako učitel je Goll prostě nezapomenutelný“.⁵ K jeho učiteľom patrili tiež Konstantin Jireček (1854 – 1918), Josef Kalousek (1838 – 1915), Antonín Rezek (1853 – 1909), Václav Vladivoj Tomek (1818 – 1905) a ďalší. Tiež Tomáš Gariqque Masaryk (1850 – 1937) zaujal V. Novotného, oceňoval jeho vysokú odbornú úroveň, ale neprijímal ho nekriticky.⁶

V. Novotný obhájil doktorát z filozofie v roku 1893 a v rokoch 1895 – 1896 učil ako profesor na gymnáziu, podobne ako J. Kvačala, ale kratšiu dobu. V. Novotný potom prešiel na úradnícke miesto v miestodržiteľskom archíve v Prahe. V roku 1898 sa habilitoval ako súkromný docent. Od roku 1904 sa stal mimoriadnym členom „Královské české společnosti nauk“. Na rozdiel od J. Kvačalu mal V. Novotný obrovskú výhodu v tom, že vyrastal pod vplyvom J. Golla, ktorý mu pomáhal, podobne ako iným svojim žiakom, v jeho kariére. J. Goll sa stal jeho vzorom a mal

³ Ten istý Korespondencie Kamila Krofty s Jánem Kvačalou. In *Práce z dějin Akademie věd*. ISSN 1803-9448, 2014, roč. 6, č. 1, s. 61-120.

⁴ URBÁNEK, R. *Václav Novotný*. Praha : Nákladem České akademie věd a umění, 1933, s. 9.

⁵ NOVOTNÝ, V. Jaroslav Goll. In *ČMM*, 1929, roč. 53, s. 278-279.

⁶ HOFFMANNOVÁ, J. *Václav Novotný (1869 – 1932) : život a dílo univerzitního profesora českých dějin*. Praha : Academia, 2014, s. 65.

ho v úcte, i keď sa s ním osobne a politicky rozišiel. V roku 1899 sa postupne odcudzil V. Novotný od J. Golla. Prvotnou príčinou sa stalo negatívne vyjadrenie

J. Čelakovského na Krajinskom sneme o práci V. Novotného vo vatikánskych archívoch v Ríme.⁷ J. Goll na to nereagoval a nebránil svojho žiaka. Pozval V. Novotného po odchode A. Rezka do Viedne k spoluredaktorstvu *Českého časopisu historického*. Popri J. Gollovi ovplyvnil V. Novotného tiež J. Emler a V. V. Tomek.⁸

J. Kvačala už v tej dobe odborne vyvíjal sám, bez vplyvu akejkoľvek historickej školy, alebo historika, i keď študoval v Lipsku, kde pôsobilo na univerzite niekoľko kvalitných historikov tej doby. Vo svojej rigoróznej práci z filozofie z roku 1886 *Über J. A. Comenius' Philosophie insbesondere Physik* uvádza, že navštevoval prednášky teológov, pedagógov a filozofov, ale nezmieňuje sa ani o jednom historikovi. Na druhej strane J. Kvačala už od roku 1893 prednášal na fakulte, zatiaľ čo V. Novotný bol zamestnaný pre neho v nie príliš zaujímavej práci archivára, naviac v prostredí pre neho byrokratickom, nemeckom, kde nemal voľný prístup k archívnemu materiálu a od predstaviteľov inštitúcie mála pochopenia.⁹ V roku 1893 bol V. Novotnému udelený titul doktora filozofie za prácu *Styky Slovanů Polabských s říší německou za Oty II. a II.*, ktorá bola rozšírením seminárnej práce u J. Golla. Oponentmi práce boli J. Emler a J. Goll.¹⁰

V. Novotný sa habilitoval v roku 1898 pre odbor českých dejín. Na rozdiel od „Kronprinza“ J. Pekařa jeho situácia bola podstatne komplikovanejšia. Výstižne ju charakterizoval Jaroslav Marek: „... byl badatel rovněž vynikající, ovšem typem lidským i vědeckým pravý Pekařův protiklad ... dlouhá léta se musel spokojovat podřízeným místem v archívu. Pro své velké vědecké dílo si doslova ukrádal čas svého života.“¹¹

V októbri 1905 sa stal V. Novotný titulárnym mimoriadnym profesorom na filozofickej fakulte v Prahe. Skutočným mimoriadnym profesorom bol menovaný až v roku 1908. Vtedy, ako píše Milada Sekyrková: „Jako každý vysokoškolský profesor se Novotný snažil upevniť své postavení vůči posluchačům tím, že kolem sebe vytvářel kroužek sobě názorově blízkých studentů, později mladších kolegů. Mezi nimi snad jednou chtěl vyhlédnout svého nástupce a postupně mu pomáhat k vyšším pedagogickým postům. Protože sám získal řádnou profesuru – podle

⁷ ŠUSTA, J. *Mladá léta učňovská a vandrovní : PRAHA – VÍDEŇ – ŘÍM : vzpomínky II*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1963, s. 404. Porovnaj HOFFMANNOVÁ, J. *Václav Novotný (1869 – 1932)*, s. 119 a n.

⁸ V. Novotný sa mu tiež venoval v niekoľkých štúdiách, napr. V. V. Tomek. 1818 – 1918. Prednáška, proslovená 30. května 1918 v slavnostní schůzi na paměť Tomkovu v zasedací síni radnice Staroměstské. In V. V. Tomek. 1818 – 1918 : *na památku jeho stých narozenin*. Praha : Historický spolek, 1918, s. 9-25, alebo Bibliografický přehled literární činnosti V. V. Tomka. In Tamtiež, s. 53-71.

⁹ VOJTÍŠEK, V. *Václav Novotný : o jeho osobě a díle*. Praha : Nákladem společnosti Husova musea a historického spolku, 1932, s. 121.

¹⁰ HOFFMANNOVÁ, J. *Václav Novotný (1869 – 1932) : život*, s. 91.

¹¹ MAREK, J. *Jaroslav Goll*. Praha : Melantrich, 1991, s. 323.

svého mínění – poměrně pozdě, nijak na to nespěchal.“¹²

V. Novotný a B. Navrátil, ako jedni z mála Gollových žiakov, neprispeli do jeho zborníku k 60. narodeninám. J. Pekař sa k tomu vyjadril v list J. Gollovi z 10. júla 1906 kritickými slovami: „... nemohu tu demonstraci položit jinam, že do kategorie *hlouposti*, o níž jsem zejména u jednoho z obou pánů nepochyboval.“¹³ Niektorí Gollovi žiaci nedodali príspevky z technických dôvodov, ale v prípade V. Novotného to boli dôvody osobné. Cítil sa byť urazený Gollovým prístupom k nemu. Unikátny zborník však vyvolal priaznivý ohlas v českej spoločnosti a s tým spojenú tiež závisť.¹⁴

V. Novotný, hoci oficiálne blahoželal J. Gollovi, nezúčastnil sa na oficiálnej oslave, ktorá sa konala v júli 1906 v sále v Lázeňskej ulici na Malej Strane za účasti rektora Antonína Vřešťala (1849 – 1928) a dekana Filozofickej fakulty Karlo-Ferdinandovej Univerzity, ktorým bol vtedy František Drtina (1861 – 1925).¹⁵ Novotného postoj ho „zblížil“ s Č. Zíbrtom, „... jeho chování ke mně je nyní nesmírně vlídné.“¹⁶

Z roku 1908 máme doložený prvý písomný styk s J. Kvačalom. Z korešpondenčného lístku (dok. 1) vyplýva, že sa poznali už skôr. Kedy a kde sa prvýkrát stretli, presne nevieme. Asi sa zoznámili, keď J. Kvačala bádal v pražských archívoch a knižniciach. J. Kvačala pri príprave dizertačnej práce z teológie a spracovávaní korešpondencie Jana Amosa Komenského najčastejšie bádala v knižnici Národného múzea v Prahe.¹⁷ Je tiež veľmi pravdepodobné, že V. Novotný navštívil v marci 1898 Kvačalovu prednášku v Kráľovskej českej spoločnosti náuk.¹⁸ V korešpondencii s predstaviteľmi Národného múzea v Prahe Adolfom Paterom (1836 – 1912), Jaroslavom Antonínom Vrtátkom (1815 – 1892) a ďalšími, alebo s redaktorom Časopisu musea království českého s Antonínom Truhlářom (1849 – 1908),¹⁹ sa meno V. Novotného nespomína.

¹² SEKYRKOVÁ, M. Jaroslav Prokeš a Otakar Odložilík ve vzájemném poměru a poměru ke Gollovi a jeho odkazu. In *Jaroslav Goll a jeho žáci*. Ed. B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blümov. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2005, s. 466.

¹³ *Listy úcty a přátelství : vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*. Ed. J. Klik – J. Šusta. V Praze : Vyšehrad, 1941, s. 453.

¹⁴ Pozri tamtiež „... staří páni Gollovi závidí.“ Závisť bola pochopiteľná. Bol to v Čechách len druhý zborník, po zborníku V. V. Tomka, venovaný životnému jubileu.

¹⁵ MAREK, J. *Jaroslav Goll*, s. 236.

¹⁶ V. Novotný B. Navrátilovi z 11. 2. 1907 (?), s. 4. MZA Brno, G 57 Bohumil Navrátil, škatuľa 4, dr. Novotný Václav.

¹⁷ J. Kvačala, podobne ako ostatní bádatelia, mal problémy s dostupnosťou niektorých prameňov. O tom pozri BERNÁT, L. Tri listy Josefa Šmahu Jánovi Kvačalovi. In *Studia Comeniana et historica (ďalej SCetH)*. ISSN 0323-2220, 2007, roč. 37, č. 77-78, s. 259-264.

¹⁸ Túto tézu zastáva J. Hofmanová v štúdií Prednášková činnosť Kráľovské české společnosti nauk 1890 – 1952. In *Práce z dějin Akademie věd*, 2011, roč. 3, s. 10.

¹⁹ BERNÁT, L. Listy Antonína Truhláře Jánovi Kvačalovi. In *SCetH*. ISSN 0323-2220, 2008, roč. 38, č. 80, s. 215-220.

J. Kvačala v liste K. Kroftovi z januára 1901 píše, že sa stretol s V. Novotným v divadle.²⁰ V Prahe sa mali stretnúť s Novotného žiakom, Jaroslavom Bidlom. S J. Bidlom máme doloženú korešpondenciu už z roku 1901, ale o V. Novotnom tu niet zmienky.²¹

Okrem roku 1908 sa J. Bidlo v ich korešpondencii nevyskytuje, asi to súviselo s ochladením vzťahov medzi obidvomi bádateľmi, keď sa J. Bidlo vyjadril kriticky na stránkach *Českého časopisu historického*²² ku Kvačalovej monografii o vplyve Komenského na nemecké školstvo *Die pädagogische Reform des Comenius in Deutschland bis zum Ausganges des XVII. Jahrhunderts ...* (Berlín : 1903). Spis vyšiel v známej nemeckej zbierke *Monumenta Germaniae paedagogica* zväzok 26 a 32.

Obsah korešpondencie medzi V. Novotným a J. Kvačalom sa týkal odborných otázok. O rodinných pomeroch v písomnom styku sme nenašli zmienky. Navzájom si posielali napr. knihy. V. Novotný poslal napr. J. Kvačalovi diela V. Flajšhansa, J. Kalouska, V. Kybala, J. E. Sedláka, a naopak J. Kvačala posielal Novotnému svoje diela *Prielomy vo viere Komenského a Mickiewicza* (Petrohrad : 1907), *Listové do nebe* (1925). Niekedy si píše o spoločných známych, okrem už spomenutého J. Bidla, O. Odložilíka, napr. o filozofovi F. Drtinovi, J. Kvačala píše, že spolu budú obedovať (dok. 2).

Veľmi často sa v korešpondencii, najmä po 1. svetovej vojne, venovali J. Husovi a husitológii. Okrem zmienených českých historikov, sú to napr. rakúsky historik Johann Loserth, americký historik Herbert B. Workman a ďalší.

Z korešpondencie sa dozvedáme, že miestom ich stretnutia bola kaviareň Slávie, ležiaca na pravom brehu Vltavy pri Národnom divadle. V medzivojnovom období bola prebudovaná vo francúzskom štýle art deco a posedenie tu bolo veľmi príjemné. J. Kvačala sa tam často stretával s inými bádateľmi, ako písal: „kávu pijavam o 5. hodine“.²³ Neskôr sa miestom stretnutí stávala tiež kaviareň v hoteli Gráf. Obidve kaviarne často navštevovali tiež Gollovi žiaci a využívali na spoločné posedenia.

V roku 1905 sa stretol J. Kvačala s Josefom Úlehlovičom vo Viedni a prejednávali otázku vydávaniu spisov Komenského. „Ústřední spolek učitelských jednot na Moravě“ sa rozhodol vydávať zbierku *Veškeré spisy Jana Amosa Komenského*. Takmer paralelne boli v rokoch 1905 – 1926 vydávané *Vybrané spisy Jana Amosa Komenského I.-III.* nakladateľstvom-Dědictví Komenského. Zbytočne sa trieštili sily a finančné prostriedky.

²⁰ List J. Kvačaly K. Kroftovi 24. 1. 1901, s. 3. A AV ČR, 347 Kamil Krofta i. č. 151 Ján Kvačala, škatuľa č. 3. Pozri BERNÁT, L. Korespondence Kamila Krofta s Jánem Kvačalou, s. 74.

²¹ Pohľadnica Jána Kvačaly Jaroslavovi Bidlovi z 22. 10. 1901 A AV ČR Praha, fond 258 Jaroslav Bidlo II b, 1901 – 1932, škatuľa č. 5, i. č. 375 Ján Kvačala. O korešpondencii obidvoch osôb pozri BERNÁT, L. Korespondence Jaroslava Bidla s Jánem Kvačalou. In *Středočeský sborník historický*. ISSN 0585-4172, 2014, roč. 40, s. 215-242.

²² J. B. In *Český časopis historický* (ďalej ČČH), 1904, roč. 10, s. 235.

²³ Korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 15. 1. 1924. A AV ČR, V. Novotný, i. č. 549, skupina II. škatuľa 12.

V *Zprávě odboru literárně-kritického* sa doslovne v 11. bode písalo: „Pro studia k dílům jednotlivým se má založiti osobitý periodický spis, v němž spolupracovníci o svých předpracích podají úplnou zprávu“. J. Kvačala Pravidlá rozosiela mnohým bádateľom, napr. aj V. I. Lamanskému. Očakával od nich podporu a dúfal, že sa pripoja k projektu. Súhlas s Pravidlami potom mali bádatelia vyjadriť podpisom. O kvalite a monumentálnosti diela informoval vo viacerých časopisoch, tiež v nemeckých.²⁴

Veľkú časť korešpondencie zaberala snaha J. Kvačalu presvedčiť V. Novotného, aby sa zúčastnil na vydávaní *Veškerých spisů J. A. Komenského*. J. Kvačala dúfal, že V. Novotný spracuje vizionárske diela a niektoré diela historického charakteru. Napr. žiadal V. Novotného, aby vydal *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae*. Podrobne ho informoval (dok. 6) o exemplároch v zahraničných knižniciach, kde mal bádať. Okrem toho boli Novotného skúsenosti s vydávaním edícií pre projekt „Veškeré spisy Jana Amose Komenského“ (ďalej VSJAK) veľmi cenné.

V. Novotný sa nakoniec do vydávania VSJAK nezapojil, hoci sa niektorých zasadnutí zúčastnil, napr. 17. januára 1912. J. Kvačala s ním konzultoval niektoré otázky ešte pred poradou. Predtým sa stretol s ním v kaviarni hotela Gráf a tu dojednali „Hlavné predmety porady dňa 17. januára“.²⁵ Najskôr sa V. Novotný vzdal prípravy apokalyptických spisov do tlače, ako vyplýva z listu J. Kvačalu predsedníctvu „Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě“ (ďalej ÚSJU) so sídlom v Brne.²⁶

Tiež v *Archivu pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského* (ďalej AJAK) nepublikoval svoje príspevky s výnimkou štúdie „Nepovšimnutá zpráva o rodném domku a činnosti Husové“ v 13. ročníku (1932), ktorý bol venovaný 70. narodeninám J. Kvačalu. Informácie nachádzajúce sa vo vzájomnej korešpondencii obidvoch bádateľov približujú problémy, s ktorými sa edícia Komenského spisov potýkala aj z inej stránky, než ju poznáme doteraz.

J. Kvačala využíval V. Novotného tiež k získaniu informácií, napr. kedy budú študovne pražských knižníc a archívov otvorené a k objednaniu kníh a rukopisov k bádaniu. Mnohé informácie, hoci napísané na korešpondenčnom lístku, boli diskrétné, dôverné. Hoci sedávali pri šálke kávy, keď J. Kvačala pobýval v Prahe, zostali kolegami, dobrými kolegami, ale nie priateľmi. Tých ostatne mal J. Kvačala málo, držal si dištanc od ľudí. Ani s K. Kroftom, kde si v korešpondencii vymieňajú názory o ženách a ženbe, si netykali. Z Gollovej školy si J. Kvačala tykal len s Josefom Pekařom.

²⁴ Über einen Plan zur Herausgabe der gesammelten Werke des Comenius. In *Monatshefte der Comenius-Gesellschaft*. 1905, roč. 15, s. 248-252, In *Cirkevní listy*. 1905, roč. 19, č. 10, s. 311-312, In *Slovenské pohľady*. 1905, roč. 25, č. 1, s. 37-53.

²⁵ Moravský zemský archív (ďalej MZA), fond G 384 Josef Krumpholz II. korespondence, i. č. 208 s Jánem Kvačalou.

²⁶ List J. Kvačaly „Predsedníctvu ústředného spolku jednot učitelských na Moravě“ v Brne 21. 2. 1912. Múzeum Komenského v Přerove, pozostalost F. Slaměníka AP 47.

V. Novotný sa 3. decembra 1909 stal dopisujúcim členom Českej akadémie vied a umení. Riadnym profesorom sa stal v roku 1911 a zostal ním až do konca svojho života. Prvá svetová vojna prerušila vzájomnú korešpondenciu. J. Kvačala napísal korešpondenčný listok V. Novotnému (dok. 13) z Viedne, kde bádal v univerzitnej knižnici. Položil V. Novotnému otázku: „Či sa dakde po julu nestretneme?“ Nenašli sme zmienku o schôdzke, pravdepodobne vojna zabránila ich stretnutiu.

V. Novotný zostal v Prahe. V roku 1915 bol riadnym členom „Kráľovské společnosti nauk“ a predsedom Historického spolku. V roku 1918 sa stal mimoriadnym členom Českej akadémie vied a umení. J. Kvačala prednášal na univerzite v Dorpate. Z fakulty museli odísť nemeckí profesori a fakulta sa rusifikovala. J. Kvačala tiež prednášal rusky.²⁷ Ich korešpondencia prestala z dôvodu vojny a kontakty sa prerhli. J. Kvačala mal problémy vôbec korešpondovať s rodinou v Báčskom Petrovci. Kvačalova staršia sestra si s ním dopisovala cez Kodaň a mala s tým veľké problémy.²⁸

V máji a auguste 1918 poslal J. Kvačala nemecky písané korešpondenčné listky V. Novotnému (dok. 15 a 16). Podobne poslal J. Krumpholcovi 27. mája korešpondenčný listok písaný nemecky, asi kvôli cenzúre.²⁹ Neobjavili sme korešpondenciu s inými osobnosťami v tomto období.

Po obsadení Dorpatu nemeckými vojskami bol J. Kvačala do 31. augusta 1918 profesorom. Ruská univerzita bola evakuovaná do Voroneže. J. Kvačala sa tu stal knihovníkom gubernského múzea a zastupujúcim farárom. Kvôli revolučným udalostiam v Rusku a neistým pomerom sa rozhodol pre návrat domov.

Cez Dorpat, Prahu, Turčiansky sv. Martin a Bratislavu cestoval do Báčskeho Petrovca. Po návrate do vlasti bol zamestnaný v Turčianskom Sv. Martine, kde mal byť riaditeľom podľa pozývacieho listu, ale v skutočnosti do funkcie nikdy nebol uvedený. Túžil po akademickej kariére, chýbala mu fakulta a študenti. Nakoniec sa stal profesorom cirkevných dejín a dejín dogmatiky na Teologickej vysokej škole ev. a. v. cirkvi v Bratislave až do svojej smrti.

Zatiaľ čo sa J. Kvačala nikdy neoženil, ani nenašiel družku svojho života, okrem komeniológie a cirkevných dejín, V. Novotný našiel oporu vo svojej manželke. Ako napísal v roku 1907 pri vydaní spisu J. Husa *O svatokupectví*: „... té, která každou moji práci chápala a usnadňovala – své ženě.“ V. Novotný taktiež neopustil akademickú pôdu a až do svojej smrti prednášal na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe.

²⁷ O prednášaní po rusky na svetovom historickom kongrese v Londýne, pozri stručnú správu Ze slovanského světa. In *Zlatá Praha*, 1913, roč. 30, č. 33, s. 396, porovnaj KYBAL, V. Mezinárodní kongres historický v Londýně. In *Naše doba*, 1913, roč. 13, s. 727-734, 804-812, 894-907.

²⁸ Korešpondenčný listok L. Kvačalovej J. Krumpholcovi z 14. 1. 1915. MZA, fond G 384 Josef Krumpholc II. korešpondencia, i. č. 207, Kvačalová Ľudmila.

²⁹ Korešpondenčný listok J. Kvačalu J. Krumpholcovi z 27. 5. 1918. MZA Brno, fond G 384 Josef Krumpholc, II. korešpondencia, i. č. 206, 1915/2.

J. Kvačala sa bádateľsky stretával s V. Novotným, napr. v osobe M. Jana Husa. Skúmaná korešpondencia nám umožňuje zachytiť Kvačalove formovanie názorov na M. J. Husa a husitizmus.

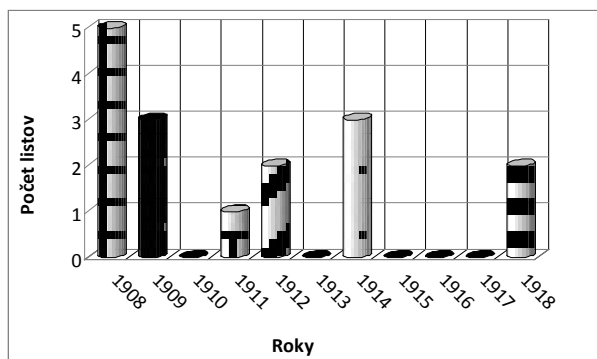
Je zaujímavé, koľko mali spoločných bádateľských tém, a predsa sa v korešpondencii neobjavujú. Napr. otázka F. Palackého. J. Kvačala recenzoval Masarykovo dielo Palackého idea národa českého (*Naše doba*, 1898, roč. 5, s. 769-795). V. Novotný, ale tiež O. Odložilík, F. M. Bartoš, R. Urbánek a ďalší, sa k základom Palackého koncepcie dejín vrátili, alebo s ňou potichu pracovali.³⁰

Obsah korešpondencie v skúmanom období, ale tiež v neskorších rokoch, bol vecný, chladný, kolegiálny a plný rešpektu. Osobného života sa nedotýka. Hoci mal J. Kvačala s V. Novotným asi najkorektnejší vzťah z celej školy, nepotýkal si s ním ako s J. Pekařom. Nedopisoval si s ním ako s K. Kroftom o ženách a ani s ním nechodieval na pivo ako s J. Bidlom. Nikde sme tiež nenašli zmienky, že by došlo k stretnutiu s rodinnými príslušníkmi, ako v prípade K. Kroftu alebo J. Pekařa. Na rozdiel od J. Bidla, K. Kroftu, J. Pekařa a niektorých iných členov Gollovej školy ani nenastala roztržka, ktorá by pretrhala vzájomnú kolegiálnu komunikáciu. V. Novotný J. Kvačalovi skoro nikdy neodmietol pomoc.

* * *

Celkom sme zatiaľ objavili 115 listov, korešpondenčných lístkov a jednu pohľadnicu od J. Kvačalu V. Novotnému. Zaujímavé je, že sa tu nachádza len jedna pohľadnica. Naopak J. Kvačala často posielal K. Kroftovi pohľadnice.³¹ Do roku 1918 máme k dispozícii len 16 jednotiek, v tom 14 korešpondenčných lístkov a dva listy. Všetky sú od J. Kvačalu. Pritom obsah niektorých korešpondenčných lístkov je rozsiahlejší ako listov. Korešpondencia od V. Novotného sa nachádza v Kvačalovej pozostalosti až od roku 1920.

Graf č. 1 Korešpondencia Kvačala – Novotný v rokoch 1908 – 1918

³⁰ VOJTĚCH, T. *Česká historiografie a pozitivismus*. Praha : Academia, 1984, s. 19.

³¹ O tom viz BERNÁT, L. *Korespondence Kamila Krofty...*

Ako vyplýva z grafu, najviac korešpondencie máme k dispozícii z roku 1908 (päť jednotiek), potom z rokov 1909 a 1914 (po tri jednotky) a z rokov 1912 a 1918 (po dve jednotky). Z rokov 1910, 1913 a 1915 – 1917 nemáme k dispozícii žiadnu korešpondenciu. Absencia korešpondencie počas vojny bola pochopiteľná, písomný styk nebol možný. Korešpondencia medzi obidvomi osobnosťami sa rozvinula po 1. svetovej vojne. J. Kvačala sa snažil získať V. Novotného pre VSJAK a J. Kvačala prednášal v Prahe v rokoch 1924 a 1928, aj vďaka zásluhou V. Novotného, ktorý bol tajomníkom III. triedy a organizoval prednášky. Nezodpovedanou otázkou je, koľko korešpondencie sa nezachovalo.³² J. Kvačala nestihol previesť z Ruska všetky svoje knihy a korešpondenciu. O tom svedčí list J. Rotnáglovi, v ktorom sa pokúsil previesť niekoľko debien z Voroneže a Dorpatu.³³

J. Kvačala oslovoval V. Novotného „Veľactený pane kollego!“ a v adrese uvádzal vždy titul univerzitného profesora. Pokiaľ písal z cudziny titul, tak ho uvádzal v cudzom jazyku - Товарищ профессор университета Вацлав Новотны, Monsienieur le professore á l'univ., Hochgeehrter Herr Universität Professor.

J. Kvačala písal V. Novotnému z rôznych miest - z Berlína, Bratislavy, Dorpatu, Prahy, Viedne a iných, zatiaľ čo korešpondencia V. Novotného bola posielaná z Prahy. J. Kvačala písal V. Novotnému do Prahy na súkromný byt v Palackého ulici, po presťahovaní asi v marci 1912 v Hořejší ulici, výnimočne na fakultu.

Pozostalosť V. Novotného sa nachádza v Masarykovom ústave a Archíve akademie vied Českej republiky v Prahe (A AV ČR), vo fonde V. Novotný, inventárne číslo 549, skupina II., v škatuli číslo 12 je uložená korešpondencia s J. Kvačalom. Obsahuje celkom 105 jednotiek, v tom jeden korešpondenčný lístok adresovaný sekretariátu Kráľovskej českej spoločnosti náuk z 15. decembra 1925.

V pozostalosti J. Kvačalu na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského (ďalej EBF UK) v Bratislave sa nachádza jedenásť jednotiek, v tom jeden list a desať korešpondenčných lístkov. Žiaľ, korešpondencia uložená EBF UK v Bratislave „už nie je a ani nebude k dispozícii“.³⁴ Kvačalova pozostalosť nie je skatalogizovaná.³⁵ Usporiadateľ Kvačalovej pozostalosti nevenoval pozornosť Gollovej škole, pravdepodobne nepoznal všetkých jej predstaviteľov a ich rukopisy. Preto je veľmi pravdepodobné, že sú tu uložené ešte ďalšie dokumenty.

* * *

³² Pozri BERNÁT, L. Profesori FF UK v Prahe J. Bidlo, K. Krofta, V. Novotný a J. Kvačala. In *Historicko-pedagogické fórum* (ďalej HPF). ISSN 1338-693X, 2014, roč. 3, č. 1, s. 12-17.

³³ List J. Kvačalu J. Rotnáglovi z 24. 12. 1922. Slovenská národná knižnica Literárny archív, Martin, fond J. Rotnágla, sign. 64 D 14.

³⁴ Email dekana EBF UK v Bratislave L. Batku z 24. 4. 2014.

³⁵ BERNÁT, L. – MICHALIČKA, V. Korešpondencia Jána Kvačalu. In *HPF*. ISSN 1338-693X. 2014, roč. 3, č. 1, s. 4-11.

Kvačalovu korešpondenciu ponechávame kvôli jeho špecifickej slovenčine transliterovanú. Predsa len vyrastal v slovenskej enkláve vo Vojvodine, a od gymnaziálnych štúdií, s výnimkou rokov 1888 – 1893, žil mimo územia Slovenska, až do svojho návratu v roku 1920. J. Kvačala ovládal niekoľko jazykov aktívne a pasívne, čo sa nutne prejavilo v jeho písaní a štylizácii. Ovládal plynulo nemecky, maďarsky, francúzsky, dokázal sa dohovoriť rusky, čiastočne taliansky a anglicky. Ako teológ zvládol klasické jazyky – latinský, starogrécky a hebrejský. Keď mu viedenská evanjelická teologická fakulta ponúkala profesúru praktickej teológie, tak práve vyzdvihovala jeho jazykové znalosti, predovšetkým slovanských jazykov (slovenčiny, češtiny /sic!/, poľštiny, ruštiny), v ktorých by bol schopný viesť homiletické a liturgické cvičenia.³⁶

Špecifickosť Kvačalovej slovenčiny spočíva tiež v jeho osobitných termínoch, často používal bohemizmy (jestli, jiný, sdeliť, výtka, atď.), rusizmy (približiteľno), alebo nemecké slová. Písal veľmi nečitateľne. Redaktorovi *Slovenských pohľadov* Jozefovi Škultétymu (1853 – 1948) došla trpezlivosť, a tak napísal básnikovi Pavlu Országovi Hviezdoslavovi: „Korektúru Kvačalovho článku poslal som za pôvodcom (lebo má veľmi nečitateľné písmo, bez pomoci jeho samého nemôže sa tlačiť z neho), pritom stratil som až 16 dní, preto zo dvoch zošitov v marci nebolo nič. Vyšla z toho pre mňa len tá nepríjemnosť...“³⁷

Interpunkciu sme upravili v zhode so súčasnou pravopisnou normou. Bez označenia ponechávame všetky špecifiká, pokiaľ neodporujú logike vetnej štruktúry. Bežne používané skratky a značky nerozpisujeme (p., roč., prof., atď.). Menej známe skratky, alebo ak skratky lepšie vysvetľujú text, rozpisujeme ich. Použité skratky zjednocujeme. Ideogramy sú ponechané (§ paragraf, * narodil sa, † zomrel, atď.). Ďalšie skratky sú rozpísané v hranatých zátvorkách. V špicatých zátvorkách „< >“ sa nachádzajú slová, ktoré pisateľ prečiarkol, alebo začiernil.

Dokumenty sú vybavené textovými a vecnými poznámkami. V niektorých prípadoch bolo nutné glosovať obsah poznámky. Textové poznámky označené písmenami latinskej abecedy prinášajú výsledky ďalšej prameňovej a textovej kritiky. Sú vypracované autonómne pre každý dokument edície. Vecné poznámky sú označené arabskými číslicami a prinášajú rozširujúce informácie, výsledky historickej kritiky obsahu, bibliografické údaje, vysvetlenia a komentáre faktov, reálií, udalostí, identifikáciu osôb, atď. Sú spracované s ohľadom na editovaný celok.

Dokumenty sú usporiadané chronologicky a samostatne číslované. V hlavičke dokumentu najskôr uvádzame poradové číslo, potom dátum a miesto vzniku. Ďalej nasleduje druh korešpondencie (list, korešpondenčný lístok, pohľadnica,

³⁶ SCHWARZ, Karl. Jeden z listov Jána Kvačalu. In *Metanoia : zborník pri príležitosti sedemdesiatky Prof. ThDr. Karola Nandráškeho*. Bratislava : EBF UK, 1998, s. 176, porovnaj tent istý Der lutherische Theologe Ján Kvačala – ein Bahnbrecher der modernen Comeniusforschung und eine Brücke zwischen Pressburg/Bratislava und Wien. In *Slowakei und Österreich im 20. Jahrhundert*. Eds. E. Hrabovec – B. Katrebova-Blehova. Wien – Berlin : LIT Verlag, 2008, s. 77.

³⁷ List J. Škultétyho P. O. Hviezdoslavovi z 27. 3. 1904. SNK LA, Martin, sign. 49 M 34.

vizitka), údaj o adresátovi a prijímateľovi. Po prepise korešpondencie uvádzame miesto uloženia archívneho prameňa. V prípade, že po sebe nasledujú, z dôvodu prehľadnosti, miesto uloženia zapisujeme v poslednom zázname. Vo všetkých prípadoch išlo o originál a rukopis, preto to na tomto mieste neuvádzame. Potom nasleduje údaj, či text bol písaný perom (príp. farbu atramentu), alebo ceruzkou. Informujeme tiež o umiestnení textu na neobvyklom mieste.

Formou úpravy korešpondencie sme sa nechali inšpirovať vydávaním korešpondencie T. G. Masaryka MÚ a A AV ČR v Prahe. Vyšlo už desať zväzkov od roku 2001 do roku 2015 a predstavujú jednu z najkvalitnejších edícií v strednej Európe.

* * *

Za pomoc pri tvorbe článku ďakujeme PhDr. Hane Kábovej, PhD. z A AV ČR v Prahe a PhDr. Báhenskej PhD. z A AV ČR v Prahe za umožnenie publikovania obrazovej prílohy. Ďalej patrí naša vďaka prof. ThDr. Karlovi Schwarzovi z Viedne za korektúry nemeckej korešpondencie.

Edícia

1

1908, 25. 6., Praha

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Veľmi ľutujem, že sme sa nestretli u mňa. Jestli ste v sobotu¹ večer voľný, veľmi rád príjdem, kde Vám bude ľúbo, bárs i do Smíchova, len mi sdeľte miesto a čas. I coll[ega] Bidlo riekol, žeby sa on po prípade (jestli mu domáce okolnosti dovoľia) tiež súčasnil. Zajtra som v Česko-Slov[anskej] Jednote² a v nedeľu a pondelok budú tu moraviania.³

Čakajúc Vašu ľúbeznú odpoveď
som Váš oddaný
J. Kvačala

Praha, Vávrová 4⁴
dňa 25. VI. [1]908.

Písané perom.

- a Korešpondenčný listok adresovaný: Slov[utný] pán univ[erzitný] prof. Dr. Václav Novotný, Smíchov, Palackého tř[ída] 23.¹
- 1. V sobotu bolo 27. júna 1908.
- 2. Československá jednota – národno obranný spolok založený v roku 1896 so sídlom v Prahe. Zanikol po vypuknutí 1. svetovej vojny. J. Kvačala bol jeho

- podporovateľom. O tom pozri ŠUSTA, J. *Mladá léta učňovská a vandrovní*, s. 331.
3. Pravdepodobne predstavitelia ÚSJU na Morave, ktorí s J. Kvačalom rokovali o vydávaní VSJAK:
 4. Na danej adrese býval K. Krofta. J. Kvačala využíval jeho pohostinnosť. Pozri korešpondenciu s K. Kroftom.

2

1908, 1. 7., Praha

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Dr. Ján Kvačala, Praha III.

Durdíková 603 pt.

Veľactený pane kollego!

Za Vašho „Kalouska“¹ prijmite moju srdečnú vďaku.² Včera som mal nepredvídanú poradu a do Slávie prísť nemohol som, ale zostanem tu ešte do 15. júla a žijem na vyše udanom mieste. Mám pevnú nádej, že sa ešte uvidíme, žiaľ by si s Vami i známom Vám novom podujatí,³ ale i o inom pohovoriť. Snáď mi sdelite, zakiaľ ste ešte tu. Dnes obedujem s coll[egom] Drtinom⁴ v jeho dome.⁵

Pozdravuje Vás s úctou

Váš oddaný

J. Kvačala

V Prahe dňa 1. VII. [1]908.

Písané perom.

- a Korešpondenčný listok adresovaný: Slov[utný] pán prof. Dr V. Novotný, Smíchov, Palackého tř[ída] 23.¹
1. Rozumej J. Kalousek.
2. V. Novotný J. Kvačalovi poslal asi článok článok Josef Kalousek : ve schůzi Hist. spolku dne 31. března přednesl Václav Novotný. (Otisk z Hlídky Času). Praha : Historický spolek, 1908.
3. Rozumej o vydávaní VSJAK.
4. Rozumej F. Drtina. Pritom v liste z 10. 2. 1907 J. Bidlovi napísal: „Do Prahy sa ale bojím, Zíbrta a Drtinu ač ma trochu uspokojuje, že Vy píšete celkom kollegiálne.“ BERNÁT, L. Korespondence Jaroslava Bidla s Jánem Kvačalou, s. 228.
5. F. Drtina, v tejto dobe poslanec ríšskej rady, podporoval V. Novotného v kariére a bol akýmsi jeho patrónom. Preto Kvačalova informácia.

3

[1908, 11. 9., Praha]

Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Musel jsem se přestěhovat a bydlím již od dnes Hotel de Saxe na Hybernské.¹ [.]
kolem šesté sme tu

J. Kvačala

Písané perom. Dátum a miesto je určené podľa pečiatky pražskej pošty 11. 9. 1908.

- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Sl[ovutný] pán prof. Dr V. Novotný,
Smíchov, Palackého tř[ída] 25.¹[!]
1. Hotel De Saxe sa nachádzal na Hybernskej ulici č. 2.

4

1908, 20. 10., Dorpat

List Jána Kvačalu Václavovi Novotnému

Veľactený pane kollego!

V lete som mal to šťastie s Vami o nádejnej Vašej účasti pri vydávaní spisov
Komenského Ú[stredným] S[polkom] J[ednôt] U[čiteľských] na Morave mlúviť
a o Vaše ochote slyšať. Teraz by Vás prosil mne

- a. definitívne sdeliť, či ste ochotný na základe Vám pripojených pravidiel
spracovaniu sv[azkov] 16.17.18.20.21.2 na seba vziať? Mám nádej, že ste sa už
ráčili orientovať, a jestli úlohu prevezmite, buďte prosím Vás tak lúbezný, mi
- b. sdeliť, zakiaľ by mohol asi na jednotlivé sväzky počito-
- c. vat? Či ste s honorárom, vydateľmi navrhnutým (40 Kor[ún])
- d. za arch pôvodného, 30 za otisk) spokojný? Či ste s prítomný-
- e. mi pravidlami usrozmění, a či môžem Váš nádejný sľub teraz už za definitívny
záväzok považovať?3

V nádeji na skorú odpoveď som Váš, veľactený pane kollego, oddaný sluha
Dr. Ján Kvačala

V Jurjeve dňa 7. 20. X. [1]908.

Gratulujem k vymenovaniu!^{5a}

Písané perom na s. l.

- a Veta je napísaná v pravom dolnom okraji diagonálne.
1. K listu bola pripojená *Zpráva odboru literárně-kritického*.

2. Malo ísť o teologické diela: prorocktva 16. Kotterove prorocktva. De veris et falsis prophetis. Lux in tenebris. Revelationum epitome. 17. a 18. Lux e tenebris. Ďalej to boli diela „zmiešané“ historické a politické 20. Historia persecutionum. Lasitius. Lesnae Excidium. Ecclesiae Slavonicae ruina. Mapa Moravy. 21. Gentis felicitas. Panegyricus Carolo Gustavo. Syllogismus practicus. De principis Transsylvaniae ruina. Vindicatio famae. Angelus pacis. Letzte Posaune über Deutschland. J. Kvačala ich podčiarkol v priloženej *Zpráve odboru literárně-kritického*. O „Ecclesiae Slavonicae ruina“ pozri pozn. 3 k dok. 5.
3. V. Novotný sa vyjadroval najmä k transkripcii českých textov. S K. Kroftom konzultoval J. Kvačala transkripciu latinských textov. Pozri list J. Kvačalu K. Kroftovi z 12. 12. 1908. BERNÁT, L. Korespondence Kamila Krofty s Jánem Kvačalou, s. 11-113.
4. V. Novotný nepripravil pre VSJAK ani jediné dielo.
5. V. Novotný bol po odchode J. Kalouska menovaný mimoriadnym profesorom, predtým bol len titulárnym mimoriadnym profesorom.

5

1908, 7. 11., Dorpat

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Teší ma veľmi, že pri svojom sľube i po prehliadnutí pravidiel¹ zostávate. Tisk tých „pravidiel“ má svoju históriu, dostal som ho po troch mesiacoch – neskorigovaný, je v ňom moc nesmyslu (napr. III. Náb[oženské] dľa II. diela theol[ogické] atď.),² tak sa má v sv[azku] 20 čítať Eccles[iae] slavonicae historiola³ na ktorú sa doptávate. Ohľadom mappy⁴ Vám snáď nebude ťažko nejakého odborníka navrhnúť a získať. Ponechám to predbežne na Vás, jestli by ste neboli s tým usrozmeneý, by som sám hľadal.

Ohľadom českého pravopisu a jiných otázok sa ešte poradíme (ja sa snád podrobím českým vydavateľom), bo drív ako čo on vec začne ja príjdem na Moravu smlúvu so Spolkom osobne uzavrieť.⁵ Čas do výhľadu vzatý je 10-15 rokov, teda Vám jiné práce nemuseju byť prekážkou. Obširnejšie predpráce môžeme dľa p[unktu] 11. umiestniť.⁶ Po 13 menovite pri Vašich a mojich sväzkoch bude mať platnosť. I tak by Vás prosil, keby ste mi ešte aspoň približiteľno^b napísal vo vytknutých medzách roky, kde by sa mohly Vaše práce očakávať. Rozumie sa samo sebou, že návrhy Vaše o usporiadaní textov atď. budú ujasnené a nepochybne že i prijaté.

Som s úprimnou úctou

Váš oddaný

J. Kvačala

Jurjev dňa 25. X. [1]908.

Neposlal som Vám „Mickiewicza“?^c

Písané perom na ruský korešpondenčný listok.

- a Korešpondenčný listok adresovaný: Slov[utný] pán univ prof[esor] Dr. V. Novotný, Prague (La Bohéme) Smíchov, Palackého tř[ída] 23.¹
- b Z ruš. približne.
- c Posledná veta je otočená o 180° a napísaná nad oslovením adresáta.
- 1. Vytlačená *Zpráva odboru literárně-kritického*, bola súčasťou dok. 4.
- 2. J. Kvačala oprávnene kritizoval štruktúru vydávania spisov, kde došlo k rozdeleniu na päť častí a samostatne mali byť diela náboženskéééééééééé a samostatne teologické.
- 3. V 20. svazku zväzku mala byť vydaná podľa *Zpráv...* Ecclesiae Slavonicae ruina.
- 4. Komenského mapa vznikla asi v roku 1624.
- 5. J. Kvačala sa definitívne rozhodol o prevzatí hlavného redaktorstva VSJAK až po sneme ÚSJU na Morave v Kroměříži.
- 6. V 11. bode sa písalo: „Pro studia k dílům jednotlivým se má založiti osobitný periodický spis...“, t. j. AJAK.
- 7. J. Kvačala tým myslel svoju monografiu *Prielomy vo viere Komenského a Mickiewicza* (Petrohrad : Tlačiareň Akademie, 1907).

6

1909, 21. 2., Dorpat

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Dostanete po tieto dni korektúru našich znovu ustálených Pravidiel. Prosím Vás, ráčte jich ešte raz prehliadnuť, jestli máte nejakú výtku, naznačiť a pak s vlastnoručným podpisom na znak súhlasu mne doposlať. Dáme to potom s podpisom všetkých p. spolupracovníkov vytisknúť.¹ I prosil by som s tým trochu spešiť, by každý z nás potom mal definitívnu rukoväť.

V Berlíne² som sa dozvedel o nasledujúcich exemplároch Historia protivenství:³

1) Synopis histor[ica] persec[uctionum] etc. Lugd[uni] Bat[avorum] D[avid] Lopes de Haro, 1647.⁴ (v univ[ersitnej] bibl[iothek]e) Kielu)

2) „ „ „ F. Majard „ („ Göttingen)

3) „ „ „ ? 1648.⁵ (Berlin K[öni]gl[iche] Bibl[iothek]⁶)

4. Kurtzer (Begriff etc. 1650 („ „ „

Z tej 3., sú 4. vydania. 5. Anglické vyd[anie] 1650 London⁷ (Götting[ener] Univ[ersität] Bibl[iothek]⁸)

Musite pozreť, kde máte v Prahe, a čo nemáte, to si ľahko dáte poslať, keď

prijdete k práci: zatiaľ môž byť ešte i iné sa vyskytnú.

S úprimným pozdravením Váš oddaný

J. Kvačala

V Jurjeve dňa 8. / 21. II. [1]909.

Písané perom na ruský korešpondenčný lístok.

- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Hochgeehrter Herr Univ[ersität] Prof[essor] Dr V. Novotný, Prag, Smíchov, Palackyst[r]aße 23.¹
1. J. Kvačala napísal V. Novotnému po spoločnom stretnutí komeniológov v januári v Brne. V. Novotného potom urgoval, pozri dok. 7.
2. Počiatkom roku 1909 bádala J. Kvačala v Berlín, pozri tiež list J. Kvačalu redakcii ČČH z 20. 1. 1909. Archív Národného múzea Praha, fond Josef Pekař (1870 – 1937), škatuľa 25, i. č. 1217, korešpondencia s J. Kvačalom.
3. *Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae* – spis mal byť štvordielny. Mal poukázať na utrpenie Čechov skrz vieru. Dôkazy boli zhromaždené z rôznych prameňov a tiež od očitých svedkov. J. A. Komenský dielo len redigoval.
4. Dielo bolo vydané v Leydene.
5. Spis vyšiel v druhom vydaní v Leydene alebo v Amsterdame.
6. Königlich Preussische Staatsbibliothek alebo Königliche Bibliothek dnes Staatsbibliothek zu Berlin na Unter den Linden.
7. Anglické vydanie vyšlo pod názvom *The History of the Bohemian Persecution*.
8. Dnes Niedersächsische Staats-und Universitätsbibliothek Göttingen.

7

1909, 27. 4., Berlín

Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Už len Váš súhlas chýba,¹ jestli len náhodou, to prosím Vás, pošlite mi ho sem, ešte kým som tu, by som mohol ešte odtiaľto urobiť poriadku ohľadom tisku s podpisami.²

České pravidlá môž byť osobitne rozdané.

S úctou a pozdravom Váš oddaný

J. Kvačala

Berlin, Kochstrasse 3¹

dňa 27. / IV. [1]909.³

Písané perom na nemecký korešpondenčný lístok.

- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Hochwohlgeboren Herr Univ[eristäts] prof[essor] Dr V. Novotný, Prag-Smíchov, Palackyst[r]aße 23¹

1. Souhlas s ustálenými pravidly, viz dok. 6.
2. J. Kvačala potom bádala vo Viedni.
3. Kochstrasse se nachádza neďaleko Potsdamer Platz. J. Kvačala na svojich bádateľských pobytoch v Berlíne býval často v tejto časti mesta.

8

1909, 28. 4., Berlín

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Ponáhľam sa Vám sdeliť že som Vás výtisk Pravidiel obdržal, stilisáciu dľa neho v r[iadku] jedna a dva bodu 6. skorigoval. S orthografiou vlastných mien dľa Vášho návrhu^b tiež sice súhlasím, a myslím, že i všetci jiní,^c no nachodím, že je nie dosť jasne rečeno, že sa mienime držať predlohy (či som Vás dobre pochopil?). V predlohách ale to isté meno často býva rôznym spôsobom pisané. Preto, prosím Vás, premiňte, že som prídavok ten nevzal do textu, postarám sa, by sa o to pečovalo. Mám nádej, že nebudete mať nič proti tomu, keď Vás i bez toho prídavku pod pravidla vytlačím, a tak verejnosti úplnu shodu našu dané najavo. Inač by som Vás prosil o skoré uvedomenie, by sme to ešte s ostatnými p. spolupracovníci ustálili. Do utorka¹ som ešte tu.

Úprimne Vás pozdravuje Váš oddaný

J. Kvačala

Berlín, Kochstr[asse] 3^l dňa 28. IV. [1]909.^d

Písané perom na nemecký korešpondenčný listok.

- a Korešpondenčný listok adresovaný: Slov[utný] p. univ[erzitný] prof[esor] D^r. V. Novotný, Prag-Smíchov, Palackého tř[ída] 23^l
 - b Tri slová vložené do textu.
 - c Slovo vložené do textu.
 - d Posledný riadok je napísaný vertikálne na ľavej strane.
1. T. j. do 4. mája 1909.

9

1911, 26. 11., Dorpat

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

V mesiaci januári bud[úceho] r[oku] má byť v Prahe porada spolupracovníkov pri vydávaní spisov Komenského.¹ Preto sa týmto k Vám obraciam s otázkou, či na nej budete môcť byť prítomným a ktorý čas by Vám bol vhod, a s[íce] Vás prosím, označiť viacej dní, by sa Vaše prípadné želania mohli v súpise preniesť s želaniami druhých osôb.

V nádeji na skorú zprávu
som Váš sluha
J. Kvačala

V Jurjeve dňa 13. / 26. XI. [1]911.

Písané perom na ruský korešpondenčný lístok.

- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slovný pán prof[esor] univ[erzitný] D^r
V. Novotný, Prague (Bohème), (Česká universita).
1. Porada sa nakoniec konala 17. januára 1912 a V. Novotný sa porady zúčastnil.

10

1912, 12. 1., Berlín

Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Týmto mám česť Vás úradne pozvať na poradu ohľadom ďalšieho vydávania spisov Komenského, ktorá sa bude vydržiavať dňa 17. januára b[ežiaceho] m[esiaca] poč[iatkem] 10. hodin rano, v učiteľskom dome vo Vyšehrade, Vratislavova 8.¹

16. večer od 8.ej počnúc² sa môžeme stretnúťv restaurácii Gráfa, Komen[sk]ého náměstí (Vinohr[ady]).

S úctou a pozdravom Váš sluha
J. Kvačala

V Berlíne dňa 12. / I. [1]912.

Písané perom na nemecký korešpondenčný lístok.

- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slov[utný] p. prof[esor] univ[erzitný] D^r
Václav Novotný, Prag (Böhmen) Böhm[ische] Univers[ität] <Klementinum>
Smíchov, Palackého tř[ída] 23¹
1. Pozri zápisnicu od J. Kvačalu K histórii nášho vydania spisov Komenského. In *AJAK*, 1910, roč. 1, s. 50.
2. J. Kvačala pripravil „Hlavné predmety porady dňa 17.ho januára“ MZA Brno, fond G 384 Josef Krumpholz ... i. č. 206, Ján Kvačala.

11

1912, 31. 1., Berlín

Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený pane kollego!

Váš pozdrav došol. Bol slabo merkovaný,^b 20 pf[enigov] som pripísal na útraty Spolku,¹ ktorému som i tak málo zarátať. Zajtra odchádzam do Ruska.²

S úprimným pozdravom Váš

J. Kvačala

B[erlín] dňa 31. / I. [1]912.

Písané obyčajnou ceruzkou na nemecký korešpondenčný lístok.

a Korešpondenčný lístok adresovaný: Sl[ovutný] p. prof[esor] Dr Václav Novotný, Prag (Bohéme), (Česká universita).

b Známkou bola nižšej hodnoty, než ako mala byť.

1 Rozumej ÚSJU na Morave.

2 T. j. vo štvrtok.

12

1914, 31. 3., Dorpat

Líst Jána Kvačalu Václavovi Novotnému

Veľactený pane kollego!

Za Váš nový dar Vám vyslovujem svoju úprimnú vďaku znova. Obdivujem Vašu plodnosť a teším sa, že po voľných večeroch budem musieť doplniť svoje dosť slabé znalosti o dejoch budovania českej XI. a XII. storočia.¹

Bohužiaľ Vám sľúbeného „Komenského“² ešte nemôžem poslať. Náš Škultéty,³ ináč milovania hodný človek, príliš mnoho bere na seba a tak niekedy zaviazne až k neuvereniu. Všetko je hotovo, len dať sviazať knihárovi, ale na to mu bude treba niekoľko týždňov.⁴

Neviem, či by som Vám nemal poslať nemecký výtisk.⁵ Tak trochu počkám a potom sa rozhodnem.

Snáď mi dovolíte niekoľko otázok ohľadom Husa.⁶ Či Vám je známa nejaká práca o výklade k Sentenciám?⁷ Či by ste mi nemohol dopomôcť k Flajšhansovmu programu o Husovej filozofickej činnosti?⁸ Alebo k niektorým prácam Lenza⁹ menovite o učení J. Husi a o učení Wyclifa?¹⁰ Kúpil by som tie práce!^a Dve brožúrky som vlni v Prahe u Cyrillo-Metodejov¹¹ našiel, dačo majú i v Petrohrade, ale spomenutú knihu nie.

P. Kybala pozdravte, ďakujem mu za korektúru na Archive Komensk[ého],¹² zato som viedol v petrohradskej publikačnej bibl[iografii] úspešnú propagandu v prospech jeho vydania Regálii Janova.¹³ Výtisk Archivu obdržím, jestli a jakonáhle sa vytiskne ešte dodatok.

V nádeji, že mi odpustíte,¹⁴ keď Vás zase unúvam a s opakovaním svojej srdečnej vďaky som Váš veľactený pane kollego oddaný

J. Kvačala

V Jurjeve dňa 18. / 31. III. 1914.

Dvojlist, písané perom na linajkový papier na s. 1-3.

a Veta vložená do textu.

1. V. Novotný J. Kvačalovi daroval svoje objemné dielo *České dějiny. Dílu I. část II. Od Břetislava do Přemysla I.* (Praha : Laichter, 1913).
2. *Komenský : jeho osobnosť a jeho sústava vedy pädagogickej* (Martin : KÚS, 1914).
3. J. Škultéty, v tejto dobe bol redaktorom *Národných novín a Slovenských pohľadov*.
4. O tom pozri bohatú korešpondenciu medzi J. Kvačalom a J. Škultétym, uloženú v SNK LA, Martin.
5. *J. A. Comenius* (Berlin : 1914).
6. V. Novotný sa už na Gollovom seminári sústredil na osobu J. Husa. Habilitačnú prácu napísal na tému *Husův glejt* a opublikoval ju v ČČH (1896, roč. 2, č. 1, s. 10-24, č. 2, s. 67-86, č. 3, s. 146-171).
7. Počiatkom roku 1407 J. Hus písal *Super Sententiarum* (O sentenciách). Najskôr sa zaoberal hriešnymi duchovnými – svätokupectvo, predávaním odpustkov, trojičnou dogmou. Prvú knihu dokončil v roku 1408 a v druhej knihe, tiež z roku 1408, sa zaoberal otázkou stvorenia sveta, anjelmi, atď. Tým získal titul sentenciára. Dielo *Mag. Joannis Hus Super IV. Sententiarium* zv. 3. a 4. vyšlo v Prahe 1909 – 1910.
8. V. Flajšhans vydával *Mag. Joannis Hus opera omnia I.-VIII.* (1903 – 1908).
9. Max Albert Wilhelm Lenz (1850 – 1932), nemecký historik, od roku 1890 profesor novovekých dejín v Berlíne.
10. J. Kvačalu už v tejto dobe napadla myšlienka napísať dielo *Wicklefa Husa jako filosofo*. O tvorbe článku pozri korešpondenciu J. Kvačalu s V. Novotným v 20. rokoch. BERNÁT, L. Korešpondencia Václava Novotného s Jánom Kvačalom. In *HPF*. ISSN 1338-693X. 2015, roč. 4, č. 2, s. 30-42.
11. Vydavateľ Cyrillo-Methodějské knihkupectví Gustav Franci v Prahe.
12. *AJAK*, štvrtý ročník vyšiel v roku 1914.
13. *Regulae Veteris et Novi Testamenti (Matthiae de Janov dicti Magister Parisiensis)*. Päťzväzkové dielo vychádzalo v Innsbrucku v rokoch 1908 – 1926.
14. V. Novotný mu odpustil, pretože sa spolu stretli v júni v Prahe, ako vyplýva z korešpondenčného lístku. J. Kvačalu J. Krumpholcovi zo 7. júla 1914. MZA Brno, fond G 384 Josef Krumpholc ... i. č. 206, 1913/15, dr. Kvačala Ján.

Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Veľactený p. kollego!

Snáď mi neodopriete i pri svojej veľkej zaujatosti krátky vývod. Bibl[iothéka] university¹ je v auguste zatvorená. Ale či by vypožičala knihy a rukopisy do muzeálnej,² ktorá je od 15.^{ho} augusta otvorená? A či dostačí poprosiť muzeálnu o prostriedkovanie?

Veľmi by ste ma zaviazal, keby ste Vy sám mohol mne podať kratičku orientáciu v ru-kopise XA. 26, totiž o komentáre Piesničiek³ v ňom obsaženom, či je to nie originálom českého vydania Husovho, ktorý aj tak dobre znáte, ako z Vašej recenzie Flajšhansovej knihy⁴ vidim. Dosiaľ som totiž svoju^b prácu neodoslal, a to by som ešte chcel vedieť, veď Vás to v negatívnom páde nemusí stáť viac ako desať minút, a prositi v inom páde ale ja budem musieť si rukopis ešte raz obzreť.

Tiež by som prosil o vývod, pokiaľ možno podať prosbu v univ[ersitnej] bibl[iotheke], keďže ona bude v auguste zatvorená? Vede sa mi dobre, ale mám práce i s inou publikáciou.

Úprimne pozdravuje Vás
oddaný
J. Kvačala

Wien II. Ausstellungstr[asse] 27 Th 11.⁵
dňa 15. / VII. [1914].

O Sedlákovom⁶ nalezte doloženo Misc[ellanea] philos[ophica]⁷ som sa ľahko orientoval. J. K.^c

Písané perom. Rok 1914 byl doplnený podľa pečiatky viedenskej pošty.

- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Slovný p. prof[esor] univer[sity] D^c V. Novotný, Prag Smíchov, Hořejší nábr[eží] 6^{ll}.
- b Slovo vložené do textu.
- c Veta je napísaná diagonálne.
1. „Veřejná a univerzitní knihovna“ sa nachádza v Klementine. Od roku 1919 bol jej súčasťou tiež Československý ústav bibliografický.
2. Knižnica Národného múzea. J. Kvačala v júni 1914 bádala asi dva týždne v Prahe a nestihol dokončiť svoj výskum. V tejto dobe sa stretol minimálne trikrát s V. Novotným.
3. Pieseň piesní, alebo Pieseň Šalamúnova, jedna z najčarovnejších a najoriginálnejších erotických poém vo svetovej literatúre.
4. Pravdepodobne mal na mysli Novotného recenziu na dielo V. Flajšhansa Literární činnost M. Jana Husi In *Listy filologické*, 1900, roč. 27, s. 457-504.
5. J. Kvačala často býval na svojich bádateľských cestách vo Viedni na danej adrese, pozri napr. pohľadnicu J. Kvačalu J. Škultétymu z 15. 7. 1907, pozri BERNÁT, L. a kol. c. d., s. 110.
6. J. E. Sedlák svojím dielom o J. Husovi vyvolal polemiku v českej historiografii

a k jeho koncepcii J. Husa sa vyjadrovali ako F. M. Bartoš, K. Krofta, B. Navrátil, tak i J. Šusta, F. Falkenauer, F. Hrubý a ďalší.

7. *Studie a texty k náboženským dějinám českým*. Redakciou J. E. Sedláka a nákladom Cyrilomethodějskej Matice v Olomouci vychádzali od roku 1913/4. Prvý ročník mal podtitul *Studie a texty k životu Husovu*.

14

1914, 23. 7., Viedeň

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Wien. II. Café [.]

dňa 23. / VII. [1]914.

V[ážený] p. collegu!

Srdečná vďaka za Vašu lúbeznosť i zpravu. Som už pri pripravách odjazdu, ale zajtra ešte mienim napísať predsa na Muzeum,¹ by mi niektoré veci z Univerzitnej bibl[ilothéky]² sprostredkovalo od 15. aug[usta].

Či sa dakde po julu nestretneme?³

S úprimným pozdravom Váš vďačný

J. Kvačala

Písané obyčajnou ceruzkou.

- a Korešpondenčný listok adresovaný: Sl[ovutný] p. prof[esor] univ[ersity] Dr Václav Novotný, <Prag Smíchov, Hořejší nábr[eží] 6^{II}> Zelč u Tábora.

1. Národné múzeum v Prahe.
2. Cisársko-kráľovská verejná a univerzitná knižnica.
3. Stretnutiu zabránilo vypuknutie 1. svetovej vojny.

15

[1918, 27. 5., Dorpat]

Korešpondenčný listok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Viele Grüße an gemeinsame Bekannte von J. K.^b

Hochgeehrter Herr College!

Sie haben mir z[ur] Z[eit] durch den Kopenhagener¹ Coll[ege] Anderson² einige Nachrichten gekommen haben, für die ich Ihnen hiermit danke. Jetzt möchte ich Sie bitten mir noch einiges zu sagen, wie Sie und unsere Bekannten den Krieg miterlebt haben, wie Sie sich befinden und Sie gearbeitet haben. Haben Sie etwas über Hus publiziert, oder ist etwas von Bedeutung über Hus erschienen? Sie könnten mir es vielleicht schicken, obwohl ich nicht weiss, wie lange wir noch sind. Sind Sedlak's³ Studien weiter gekommen, und sind sie so gediegen und werthvoll, wie die drei erste Hefte, die ich besitze? Und was macht Ihre große „Geschichte B[öhmen]“?⁴ Ich bin mit meinem Hus fast fertig, aber ich kann ihn nicht abschliessen, bis den Krieg endet.⁵ Wir werden im Sommer ins innere Russland ziehen.

Hoffentlich (begrüsse) ich Sie während (?)
Ihnen ergeben Kvačala

Písané perom na nemecký korešpondenčný lístok. Dátum a miesto odoslania sú určené podľa pečiatky pošty.

- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Herr Universit[ät] professor D^r. V. Novotný, Prag Smíchov, Unterer quai Nr. 6.
- b Text je otočený o 180°.
- 1. 1 Rozumej Kodaň.
- 2. Bližšie neznáma osobnosť.
- 3. J. Kvačala oceňoval editorskú činnosť J. Sedláka, na ktorého práci sa prejavilo jeho odborné školenie na viedenskom Institut für österreichische Geschichtsforschung.
- 4. Novotného dielo zostalo torzom, napísal ešte dva diely. Tretí diel vyšiel v roku 1928 a štvrtý diel až po jeho smrti v roku 1937.
- 5. J. Kvačala sa k štúdiu J. Husa dostal až v 20. rokoch 20. storočia.

16

1918, 27. 8., Dorpat

Korešpondenčný lístok Jána Kvačalu Václavovi Novotnému^a

Hochgeehrte Herr College!

Ich verlaße Sonnabend d. 31. VIII. Dorpat um nach Woronesch zu ziehen. Ich bitte mir dementsprechend nichts mehr zu schicken! Ob zur Zeit eine direkte Verbindung zwischen Voronež und Böhmen entstanden ist, weiss ich nicht, jedenfalls werde ich Ihnen an daß gleich schreiben, wenn es geht, an [Sie] Geld schicken, damit Sie mir Sedlak's Buch¹ schicken und [...] werde nachfinden können. Sonst geht es mir nicht übel, aber es herrscht bei uns eine große Ungewissheit, noch größere als in der Welt, und so fühlt man sich ein wenig unbehaglich.

Viele Grüße an Ihnen Ergeben

Kvačala

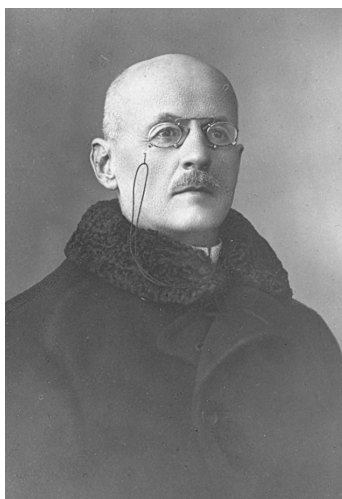
27. VIII. [1]918.

Písané perom na nemecký korešpondenčný lístok.

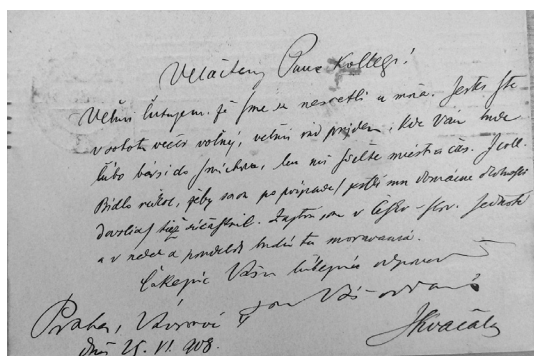
- a Korešpondenčný lístok adresovaný: Hochgeehrter Herr Professor D^r. V. Novotný, <Prag Smíchov> t. č. Strunkovice u Volyně.
- 1. V. Novotný poslal J. Kvačalovi Sedlákovu dielo *M. Jan Hus* (V Praze : Dědictví sv. Prokopa, 1915).

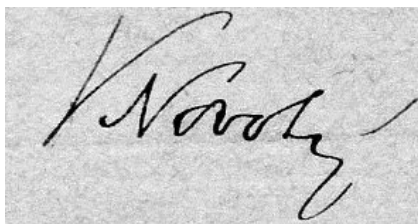
Obr.1: Portrét V. Novotného, 1912.
AAV ČR, fond Fotosbírka Bohumila
Vavrouška, i. č. 6729.

Obr.2: Zbierka fotodokumentov
osobností SNK LA, Martin, SK 91/8
Podobižen Jána Kvačalu z r. 1922.

Obr.3: Korešpondenčný lístok J. Kvačalu V. Novotnému z 25. 6. 1908 (dok. 1).

Obr. 4: Podpis V. Novotného z 18. 2. 1928. Korešpondenčný lístok V. Novotného J.
Kvačalovi. EBF UK Bratislava, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa F.

**Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle
– Reconzje i omówienia**

ÁBEL, František a kol.
Univerzalizmus a prekonávanie
náboženských rozdielov v Pavlových
textoch. Bratislava : Univerzita
Komenského v Bratislave,
Evanjelická bohoslovecká fakulta,
2011. 138 s.
ISBN 978-80-223-3102-9.

Táto monografia vyšla ako výsledok vedecko-výskumného projektu *Corpus Paulinum ako paradigma medzinárodného dialógu v multikultúrnej spoločnosti*. Jedným z hlavných cieľov tohto vedeckého projektu bolo v prvom rade overenie hypotézy, ktorá pokladá zvesť apoštola Pavla za koncepcné východisko pre funkčný medzináboženský dialóg v súčasnej spoločnosti. Toto kolektívne dielo je záverečným publikačným výstupom riešiteľov uvedeného projektu.

V prvej kapitole s názvom *Z ortodoxného Žida apoštol pohanov (Univerzalizácia židovstva na kresťanstvo apoštolom Pavlom)* sa Igor Kišš pokúša o hĺbkovú analýzu Pavlovej misijnej činnosti v kontexte vzájomného stretu židovstva a kresťanstva. Autor zdôrazňuje intenzitu a rozmach kresťanstva práve pod vplyvom misijnej činnosti apoštola Pavla.

V poradí druhá kapitola s názvom *Úsilie apoštola Pavla o prekonávanie antagonizmov v prvotnej cirkvi*, jej autor Ján Grešo si všíma cestu prvotnej cirkvi

k univerzalizmu. Pozornosť je venovaná aj niektorým napätiam, ktoré vznikali už v prvých rokoch jestvovania kresťanskej cirkvi, ale aj Pavlovmu úsiliu o ich riešenie.

V tretej kapitole s názvom *Podobenstvo o tele a zbierka pre Jeruzalem ako model vzťahu odlišných skupín u apoštola Pavla* sa autor Ondrej Prostredník venuje textom apoštola Pavla, ktoré sú dokladom jeho vyrovnávania sa s napätím medzi rozličnými skupinami vo vznikajúcej cirkvi. Predložená kapitola približuje dve takéto miesta: podobenstvo o tele a texty o zbierke pre Jeruzalem.

V ďalšej kapitole, v poradí štvrtej s názvom *Ťažiskové témy a problémy Pavlovej misie v Liste Galatským a ich odkaz pre súčasný medzináboženský dialóg* sa Miroslava Franková zameriava na Pavlove ťažiskové témy v Liste Galatským a dôležitými sú práve prvé dve kapitoly tohto listu.

V poslednej kapitole s názvom *Paradoxy apoštola Pavla* sa František Ábel zaoberá predstavením troch vybraných príkladov Pavlových paradoxov vo vzťahu k zákonu (Tóre) a jeho významu pre život veriaceho človeka (Žida i Nežida), vrátane vzťahu zákona k evanjeliu Ježiša Krista.

Monika Bizoňová

PRUŽINSKÝ, Štefan. *Všeobecný list svätého apoštola Jakuba (Exegéza 2. kapitoly)*. Gorlice : Diecezjalny osrodek kultury prawoslawnej ELPIS, 2015. 206 s. ISBN 978-83-63055-25-7.

Predložená vedecká monografia **doc. ThDr. Štefana Pružinského, PhD.** je pokračovaním k historicko-kritickému úvodu a exegéze prvej kapitoly všeobecného listu svätého apoštola Jakuba, ktorý vyšiel v roku 2009 vo vydavateľstve ELPIS v Gorliciach (Poľsko) v rámci série „Pravoslávne biblické komentáre“ ako zväzok 19/2. Je preto prirodzené, že autor pokračuje v tejto exegetickej práci na spomínaný biblický spis. Pri práci bol použitý dostatočný počet (više 90 titulov) vedeckej a odbornej, domácej aj zahraničnej literatúry, vrátane pramennej aj patristickej. Oceňujeme, že autor bibliografické zdroje rozdelil na pramene, patristické komentáre, patristické a cirkevné texty, novodobé komentáre pravoslávnych a nepravoslávnych autorov a ostatnú odbornú literatúru k listu svätého apoštola Jakuba. Rozsah práce je više 200 strán formátu A5.

Téma práce je aktuálna a pre naše prostredie prínosná z teoretického aj praktického hľadiska, keďže prináša podrobný výklad obsahu druhej kapitoly všeobecného listu svätého apoštola Jakuba. Každé exegetické dielo v našom cirkevnom i vedeckom priestore musí byť nevyhnutne komplexné, t. j. s patričným historicko-kritickým úvodom (ten bol publikovaný skôr) a exegézou v duchu patristickej syntézy. Domnievame sa, že sa to autorovi veľmi dobre podarilo. Podľa nás autor úspešne sprá-

coval daný text listu tak, že podal nielen dobrý biblicko-teologický i mravoučný výklad v duchu pravoslávnej vierouky a Tradície Cirkvi, ale aj zaktualizoval jeho obsah pre súčasný dušpastiersky a liturgický život. Môžeme preto povedať, že autor vhodným spôsobom zaktualizoval obsah druhej kapitoly spomínaného listu a jeho obsah pre súčasné biblické štúdie, teologické myslenie i duchovný život pravoslávneho kresťana. Prínosom tejto práce je, že autor venoval veľkú pozornosť predovšetkým patristickej i novej pravoslávnej literatúre a nepodľahol sekularizáciou ovplyvneným metódam a spôsobom západných nepravoslávnych biblistov.

Formálna, technická aj jazyková stránka práce je na veľmi dobrej úrovni. Malým nedostatkom podľa nás je, že autor v práci nedelí slová. Tiež si myslíme, že po predslove by mohol autor umiestniť celý text druhej kapitoly, napr. aj paralelne s gréckym či cirkevnoslovanským textom. Bolo by to praktické riešenie, keďže text listu je v práci uvedený po jednotlivých veršoch.

Obsahová stránka práce poukazuje na výborné znalosti autora zo skúmanej problematiky. Druhá kapitola všeobecného listu svätého apoštola Jakuba obsahuje niekoľko významných biblicko-teologických východísk – o pokrytectve a uprednostňovaní bohatých, o nepokryteckej láske, o živej viere doloženej skutkami. Všetky tieto témy sú rozhodne určujúcimi v každodennom živote každého pravoslávneho kresťana, obzvlášť v dnešnej dobe, kedy pokrytectvo, chválenkárstvo, faloš, obojakosť, pretváрка, neúprimnosť, nadržíavanie, vtieranie sa do priazne bohatým a vysokopostaveným ľuďom je trendom

a úplne bežným javom, avšak v úplnom protiklade s biblickým odkazom o nepokrytectve, úprimnej a nezištnej láske či činorodej viere v duchu Evanjelia.

Autor komentáru postupuje metodicky a presvedčivo. Nepodáva iba etický výklad, ako by sa mohlo zdať vzhľadom k témam druhej kapitoly listu, no každý svoj argument podopiera aj teologicky. Podrobne objaňuje každý termín, každé dôležité slovo, ktoré spolu tvoria ideovú líniu spomínaných tém. Podrobná analýza textu listu s patričným komentárom sa stali dôležitým základom pre úspešnú prácu autora na tomto výklade. Oceňujeme preto najmä zvolené metódy a ich správne použitie, čoho výsledkom je veľmi praktický, zároveň komplexný a teologicky jasný komentár na druhú kapitolu všeobecného listu svätého apoštola Jakuba.

Práca je podľa nášho názoru vhodným študijným materiálom pre študijný odbor Pravoslávna teológia v rámci biblických vied a rozširuje poznatky v danej disciplíne.

Ján Husár

VALČO, Michal – ŠKOVIERA, Daniel. *Catechesis D. Leonarti Stöckelii pro iuventute Barthphensis composita (anno 1556). Katechizmus Leonarda Stöckela a jeho teologicko-filozofický odkaz.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2014. 198 s. ISBN 978-80-8149-043-9.

Publikácia *Catechesis D. Leonarti Stöckelii pro iuventute Barthphensis composita (anno 1556)*. Katechizmus Leonarda Stöckela a jeho teologicko-filozofický odkaz dvojice autorov doc.

Michala Valča, PhD. a prof. Daniela Škovieru, PhD. má ambíciu sprístupniť tento vzácny historický prameň v knižnej forme širšej odbornej verejnosti.

Autorom tohto historického prameňa z roku 1556 s názvom *Catechesis D. Leonarti Stockelii pro iuventute Barthphensis composita*, ktorý knižne vyšiel v Bardejove v roku 1581, bol významný predstaviteľ reformačného hnutia na Slovensku, resp. v celom Uhorsku – Leonard Stöckel (1510 – 1560). Predkladaná publikácia predstavuje významný počin vo vedeckom bádaní so zameraním na osobu a dielo Leonarda Stöckela, významného humanistu, učiteľa, rektora slávnej Bardejovskej školy, cirkevného organizátora a teológa. Osoba L. Stöckela a jeho teologické, literárne a pedagogické dielo výrazne ovplyvnili podobu východoslovenskej reformácie v 16. storočí. Jeho katechizmus je považovaný za významnú ukážku procesu katechetizácie obyvateľstva, ktorá prispievala k šíreniu Lutherových reformačných myšlienok na našom území. Stöckelov katechizmus sa tak zaraďuje medzi tie diela teologicko-katechetického charakteru, ktoré zohrali dôležitú formatívnu úlohu pri budovaní náboženskej identity a kultúrneho povedomia obyvateľstva na našom území.

Stöckelov Katechizmus sa donedávna považoval na Slovensku za stratené dielo, až v roku 2013 sa podarilo doc. PaedDr. Milošovi Kovačkovi, PhD. zo Slovenskej národnej knižnice v Martine lokalizovať jeho umiestnenie v archíve reformovanej cirkvi v maďarskom Debrecíne (Tiszántúli református egyházkerületi és kollégiumi levéltár). S podporou vtedajšej riaditeľky Ná-

rodnej bibliografie SNK, Dr. Agáty Klimkovej, sa v lete roku 2013 podarilo získať z knižnice Reformovaného kolégia v Debrecíne vzácny rukopis, ktorý možno celkom spoľahlivo považovať za odpis Stöckelovho katechizmu – *Catechesis D. Leonarti Stockelii pro iuventute Barthphensis composita* [Anno 1556. 10. calen. Junij]. Knižnica Reformovaného kolégia v Debrecíne žiadosť Slovenskej národnej knižnice vyšla v ústrety a sken rukopisu *Catechesis Stoeckelii* jej za odplatu sprístupnila.

Autorstvo nájdeného rukopisu katechizmu nie je úplne potvrdené. Dostupné indície naznačujú len to, že je napísaný úhladnou humanistickou kurzívou, ktorá čiastočne pripomína autentický rukopis toho, kto prepísal Stöckelove latinské učebnice počtov a hudby, no nemožno to s istotou potvrdiť. Obsahovo však text vyjadruje myšlienky, ktoré možno nájsť v iných dôležitých teologických diela Stöckela, takže jeho myšlienkové autorstvo predloženého rukopisu je vysoko pravdepodobné.

Publikácia s názvom „*Catechesis Stöckelii – Katechismus Leonarda Stöckela*“ sprístupňuje tento vzácny historický prameň, spolu so základnými informáciami o kultúrno-historickom kontexte jeho vzniku a jeho teologicko-filozofickom odkaze, odbornej verejnosti vôbec po prvýkrát v knižnej forme. Je potrebné vyzdvihnúť tú skutočnosť, že autori sa vydaním tejto publikácie rozhodli sprístupniť preklad tohto vzácného historického rukopisu. Publikácia okrem lingvistického prekladu obsahuje aj diplomatický prepis textu, ako aj obrazové faksimile pôvodného rukopisu. Samotný prepis, ako aj preklad pôvodného textu je na vysokej

odbornej úrovni. Prepis a preklad textu je zreteľný, čitateľný a zrozumiteľný nielen pre úzky okruh odborníkov, špecializujúcich sa na túto problematiku. Autori publikácie preukázali výbornú jazykovú, gramatickú a štylistickú úroveň, čo taktiež zvyšuje jej kvalitu. Aj keď sa autori primárne sústredili na literárno-lingvistické detaily prekladu a prepisu rukopisu, tento vzácny historický prameň vhodne dopĺňajú a obohacujú základné informácie o kultúrno-historickom kontexte jeho vzniku a jeho teologicko-filozofickom odkaze pre súčasnú cirkev a spoločnosť. Historický úvod k téme formou predhovoru oboch autorov je primerane spracovaný, pozitívom sa javí aj bohatý poznámkový aparát s „odvolávkami“ na literatúru a pramene venujúce sa tejto problematike. Autori preukázali odbornú znalosť predmetných reálií a problematiky a využili dostatočné množstvo prameňov i vedeckej literatúry. Vysoko vyzdvihnúť je potrebné aj fakt, že historický predhovor je napísaný trojjazyčne – latinsky, slovensky a anglicky, čím sa toto dielo stalo dostupným aj pre odborníkov a záujemcov zo zahraničia. Použitie latinčiny pripomína čitateľovi reč, ktorou v akademickom prostredí komunikoval pôvodný autor katechizmu. Predstavená teologicko-filozofická štúdia, ktorá skúma odkaz Stöckelovho myslenia pre súčasnú cirkev a spoločnosť a je vhodným doplnením diela, ktoré inak má skôr historicko-dokumentačný charakter.

Predloženú monografiu by obohatilo doplnenie niektorých registrov, predovšetkým registra vlastných mien. Prínosom by bolo aj použitie väčšieho množstva vysvetliviek, ktoré by kom-

plexnejšie vysvetlili dobové reálie, resp. viaceré lingvistické, teologické či filozofické pojmy. Publikácii by určite prospel aj rozšírený zoznam skratiek použitých v texte. Tieto pripomienky však nie sú zásadného charakteru a nijako neznižujú obsahovú alebo formálnu úroveň predmetnej publikácie.

Záverom je potrebné skonštatovať, že predmetná publikácia Katechizmus Leonarda Stöckela a jeho teologicko-filozofický odkaz autorov doc. Michala Valča, PhD. a prof. Daniela Škovieru, PhD. spĺňa všetky požadované kritériá kladené na vedecké monografie. Má vedecký charakter a celkom iste je významným prínosom pre ďalší rozvoj historickej, teologickej a lingvistickej vedy.

Jaroslav Coranič

PETRŐCZI, Éva. *Prédikátorok és Poéták. Komárom : Szlovákiai Református keresztyény egyház, 2015. 166 s. ISBN 978-80-89269-38-9.*

Predstavovaná práca *Prédikátorok és Poéták* (Kazatelia a Básnici) je v poradí už ôsmou zbierkou štúdií od maďarskej autorky, odborníčky na dejiny uhorského puritanizmu a jeho prejavov hlavne v oblasti literárneho pôsobenia mnohých uhorských cirkevných predstaviteľov. Ako samotná Éva Petrőczi uvádza v úvode knihy, motiváciou na vydanie takejto zbierky štúdií, venovaných osobám, ktorých pôsobenie sa dotýkalo hlavne územia dnešného Slovenska, bola snaha o lepšie priblíženie kazateľskej, literárnej činnosti, myslenia, ale aj humoru či irónie cirkevných predstaviteľov z obdobia 17. a začiatku 18.

storočia. Okrem známejších kazateľov, akým bol košický reformovaný kazateľ Štefan Czeglédi alebo známy kalvínsky teológ a spisovateľ Albert Molnár Szenci, sú v práci predstavované doteraz menej známe osoby, ktorých práca a vklad do kultúrnych dejín uhorského a tým aj slovenského protestantizmu má značný rozmer.

Práca je rozdelená do štyroch kapitol zameraných na predstavenie jednotlivých reformovaných kazateľov – básnikov. Prvá s tromi štúdiami je venovaná spomínanému Albertovi Molnárovi Szencimu a jeho európskym kontaktom, najmä na jeho prepojenie s anglosaským puritánskym prostredím. Práve vďaka Szencimu sa dostalo do Uhorska mnoho prác významných predstaviteľov anglického puritanizmu, v dôsledku čoho sa v 17. storočí aj v našom prostredí výraznejšie rozšírili myšlienky tohto hnutia. Ďalšou oblasťou záujmu Szencziho bola Biblia, preto druhá štúdia tejto kapitoly je venovaná práve Szencziho vzťahu k Bibliám. Druhá kapitola práce v štyroch štúdiách predstavuje rôznorodé pôsobenie a úseky života Štefana Czeglédiho. Prvá štúdia s názvom *Oratio politico-ecclesiastica* podrobne rozoberá obsah a príčiny, ako aj skrytý význam pohrebnej kázne Štefana Czeglédiho na pohrebe kniežata Juraja II. Rákócziho. V štúdiu sa takisto ukazuje význam košického reformovaného zboru a jeho silná prepojenosť na Biatny Potok. Nasledujúca štúdia má tiež literárno-historické konotácie, keďže autorka v nej predstavuje baladu o Štefanovi Czeglégim. Jeho pohnutý osud, prenasledovanie, ako aj martýrska smrť boli „vhodnými“ námetmi aj na takéto stvárnenie kazateľa,

pričom autorka poznamenáva, že nielen v nej, ale aj v mnohých spisoch či zápisniciach, napísaných už po Czeglédiho smrti, je veľa zmienok o ňom, dokonca ešte v prítomnom čase. Rodinnému prostrediu a výchove Czeglédiho synov je venovaný nasledujúci príspevok s poetickým názvom *Kazateľ s otcovským srdcom...*, kde autorkina analýza veršov poukazuje na láskyplný vzťah otca a mladšieho syna. Smútiace verše sú vyjadrením nielen vrúcneho vzťahu otca a syna, ale aj silného vzťahu zboru k svojmu kazateľovi. Veselší nádych má posledná štúdia o Czeglédim, kde autorka poukázala na osobitý ironizujúci a veľmi cielený Czeglédiho humor, ktorý napriek ťažkým časom, vlastnému pohnutému osudu dokázal vniesť do svojej tvorby. Tento typ písania využil Czeglédi vo svojej polemike s názvom *Priateľské pokarhanie*, kde cez pomyselnú diskusiu s Pázmáňom svojím humorom kritizuje katolícku cirkev, vysmieva sa jej rituálom, mníšskemu životu.

Tretia a najrozsiahlejšia kapitola knihy má názov *Potulky od Dolnej Strebovej po Lučenec a Komárno*. Každá z piatich štúdií rozoberá spisovateľskú či básnickú činnosť rôznych cirkevných osôb, ktorých život sa viazal aj k územiu dnešného Slovenska. Jedna zo štúdií sa venuje osobe kremnického rektora školy Michala Raaba (Corvinus), sympatizujúceho s anglickým puritanizmom, v tejto súvislosti je zaujímavé venovanie jednej básne Johna Donneho práve Raabovi. Okolnosti vzniku tohto venovania, ako aj osvetlenie činnosti kremnického rektora je obsahom danej štúdie. Ďalší príspevok je venovaný Alexandrovi Felvinczimi, istý čas zastávajúceho post košického reformovaného kaza-

teľa a rektora školy a jeho veršovanej laudácii. Podobný obsah má aj štúdia o lučeneckom kazateľovi Jukubovi Cseh Czúzim, ktorého pôsobenie a životný osud je zachovaný v troch oslavných básňach. Hrdinom básne známeho maďarského básnika Michala Vitéza Csokanaiho bol komárňanský kazateľ Samuel Mindszenti. Ďalším košickým kazateľom predstavovaným v tvorbe Évy Petrőczy bol Mikuláš Lippóci, evanjelický kazateľ Imricha Thökölyho. Leitmotívom štúdie je analýza bohoslužobnej kázne Lippóciho v košickom dóme 17. augusta 1682 pri príležitosti prinavrátenia chrámu evanjelikom.

Posledná, štvrtá kapitola anotovanej práce pozostáva z troch štúdií písaných v anglickom jazyku a sú venované tvorbe Johna Donneho, Alberta Molnára Szenciho a martýrstvu Štefana Czeglédiho.

Predstavovaná práca Évy Petrőczy je zaujímavým zhrnutím jedného rozmeru vedeckého a bádateľského záujmu autorky. Zjednocujúcim motívom všetkých predstavovaných štúdií boli cirkevné osoby pôsobiace na území Slovenska s tvorbou ovplyvnenou práve myšlienkami puritánskeho hnutia a transformovanej aj do ich literárnej, básnickej tvorby. Štúdie sú zaujímavým a poučným čítaním, prinášajúcim osvetlenie ďalšieho rozmeru uhorského, a tým aj slovenského kalvinizmu.

Annamária Kónyová

MARCHEVSKÝ, Ondrej. *Národná filozofia (z) dejín v ruskom myslení 2. polovice 19. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2015. 186 s. ISBN 978-80-555-1285-3.

Monografia, ktorá sa nám v týchto dňoch dostáva do rúk, je venovaná téme u nás prakticky nerozpracovanej, no o to zaujímavejšej, a to národnickej filozofii v ruskom myslení druhej polovice 19. storočia.

Národnictvo má v ruskom myslení viacero významov a historických prejavov. Po prvé predstavuje spoločenský prúd poslednej tretiny 19. a začiatku 20. storočia. Po druhé je osobitným prejavom ruskej kultúry. Po tretie ho môžeme vnímať v oveľa širšom kontexte, a to ako ideológiu, ktorá vytvára komplex ekonomických, politických, filozoficko-sociologických teórií samobytnosti ruskej cesty spoločenského rozvinutia. Práve v tomto treťom prípade je pre súčasného mysliteľa alebo politického predstaviteľa asi najzaujímavejšie. Zvlášť v spojitosti s vývojom, ktorého sme živými svedkami. No základom k tomuto postoju je teoretická báza, na ktorej sa národnictvo formovalo. A tu nachádzame predovšetkým v našom pomyselnom prvom bode, čiže v onom spoločenskom pohybe, ktorý je taký charakteristický pre dobu predchádzajúcu revolučným búrkam v cárskom Rusku. V tomto vývoji nie je ťažké vybádať, ako národnictvo prešlo cestou od rôznych krúžkov do väčších celkov spojených revolučných tzv. raznočincov ako je „Národná vôľa“, pričom v 20. storočí sa vtelilo do najmasovejšej demokratickej strany v Rusku socialistov-re-

volucionárov, ale taktiež do strany národných socialistov, zachovajúc si svoj vplyv aj po revolučných udalostiach r. 1917, a to zvlášť v krúžkoch anarchistov a kooperatívnych hnutiach. Svoj odraz našlo ako v umeleckej literatúre (napríklad čiastočne aj u slávneho Tolstého), tak aj v historickej, etnografickej, ekonomickej vede. Morálny pátos národnictva a jeho teóriou dlhu inteligencie pred národom, ako o tom hovoril napríklad P. Lavrov, formoval základné črty ideovej podoby ruskej demokraticky naladenej a vzdelanej časti spoločnosti. Ideovými prameňmi národnictva boli diela takých známych západných mysliteľov ako bol napríklad August Comte, Herbert Spencer, John S. Mill. P. J. Proudhon, Ludwig Feuerbach, Georg F. Hegel, mladohegeliáni, Imanuel Kant či iní. Z ruských inšpirátorov národnictva spomeňme dekabristov, Belinského, Gercena, Ogareva, Černyševského, Dobroľubova, Pisareva a i. Osobitným teoretickým prameňom pre národnictvo 70. – 80. rokov 19. storočia bol marxizmus, ktorý bol prijímaný spolu s inými socialistickými, vedeckými a filozofickými teóriami, vrátane lassailianstva, pozitivizmu, darwinizmu. Mimochodom Karol Marx bol aktívne využívaný v posledných desaťročiach svojho života národníkmi pre štúdium ekonomiky predkapitalistickej spoločnosti. Aj z toho krátkeho exkurzu do otázky národnictva v Rusku môžeme vidieť, že nejde o tuctový a nezaujímavý smer vo vtedajšom Rusku, ale o hnutie, ktoré je svojím spôsobom dodnes aktuálne, hoci prešlo nespornými modifikáciami. Preto treba uvítať snahu mladého pracovníka Filozofickej fakulty v Prešove O. Marchevského pustiť sa do tejto von-

koncom nie jednoduchéj témy a ešte na ňu vypracovať monografiu. No ako sa vraví, niekto začať musí, a keď nezačínajú ostrieľaní kozáci, potom treba uvítať snahu tých, o ktorých ešte Michail Bakunin hovoril, že prídu po nás a budú sviežejší, lepší a pracovitejší...

Pokiaľ ide o samotnú prácu, tá sa okrem predhovoru s poďakovaním a pomerne rozsiahleho úvodu skladá z týchto dvoch častí a kapitol. Prvá časť – personálny exkurz do ruskej filozofie 2. polovice. 19. storočia kapitola 1. V. S. Solovjov anima condida, pia ac vere sancta est. kapitola 2. Čičerin a Kant – racionalita, náboženstvo – dve sily.

Druhá časť národnické hnutie v dejinách ruskej filozofie 2. polovice. 19. storočia: Čo máme na mysli ak hovoríme o filozofii dejín a historiozofii v kontexte národnického filozofického myslenia? Synonymá! Národníci a ich dvojníci; O filozofii (z) dejín ruského národnictva; Človek, utilitarizmus, progres vo filozofickom odkaze N. G. Černyševského; Na hraniciach agnosticizmu dejín A. I. Gercena... Ďalej záver, resumé, summary, резюме, bibliografia.

Je zrejmé, že autor si vytýčil za cieľ sústrediť sa iba na niektoré body z národnického hnutia, a tiež na niektorých predstaviteľov, hoci v prípade Solovjeva hovoriť o národnictve zďaleka nemôžeme. Avšak ako o mysliteľovi, ktorý hádam najviac ovplyvnil vtedajšiu sekulárnu inteligenciu v Rusku sa nezmieniť nemôže, preto je pochopiteľná jeho voľba Vladimíra Solovjeva ako „prvého hýbateľa“ filozoficko-politického myslenia v Rusku.

Pokiaľ ide o samotné kapitoly, tie sú pomerne stručné na nejaké hlbšie analýzy a odbočenia, preto majú viac

informatívny charakter. Avšak nechýba im vlastný pohľad autora na celú túto problematiku. Vďaka tomu práca nepôsobí príliš nezaujímavo a nesamostatne. Ako sám píše: „V snahe vyhnúť sa istým nedorozumeniam chceli by sme vopred poukázať na jedno špecifikum, ktoré bude badateľné predovšetkým pri našej práci s národníctvom ako takým a čiastočne aj v rovine hľadania povahy filozofických názorov na dejiny. V našej práci sa budeme totiž odvolávať a spomínať takých autorov ako N. K. Michajlovskij, P. L. Lavrov, P. N. Tkačov, ktorí stelesňujú *jadro* ruského národnictva, no podrobnejšie sa im venovať nebudeme. Sú to myslitelia, bez ktorých vymedzenie národnictva ako takého nie je možné, no v tejto práci sa podrobnej analýze ich historiozofickej tvorby venovať nebudeme. V *Závere* práce by sme sa o nich chceli zmieniť ako o možných horizontoch, ktorých skúmanie by bolo možné pretaviť do obdobnej knižnej podoby, o akú sa snažíme v tomto momente. Ešte raz deklarujeme, že sa sústredíme na analýzu tvorby ranej fázy ruského národnictva, ktorú pre nás zastupujú, ako sme to už uviedli N. G. Černyševskij a A. I. Gercen.“

Túto prácu považujeme za prínosnú a veríme, že autor nezostane iba pri tomto náčrte ruského národnictva, ale že aj naďalej bude rozvíjať jednotlivé jeho body a oboznamovať verejnosť u nás aj v zahraničí s vlastným pohľadom na toto nedocenené hnutie.

Ján Šafin

KRÁNITZ, Zsolt (szerk.). „A késő idők emlékezetében éljenek...”

A Dunántúli Református

Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápa : Pápai Református

Gyűjtemények, 2013. 1216 s. ISBN 978-963-89597-4-4.

Zadunajský reformovaný dištrikt oslavoval v roku 2012 svoje 400. narodeniny, preto bol tento rok v živote Zadunajského reformovaného dištriktu označený za jubilejný. Pri príležitosti tohto jubilea dištrikt s úctou spomína na všetkých farárov, učiteľov, kantorov, zvonárov, spolupracovníkov, ale aj na veriacich, ktorí boli súčasťou jeho bohatej histórie. Jubilejný rok bol oficiálne uzatvorený slávnostným dištriktuálnym verejným zhromaždením spojeným s vysvätením farárov, ktoré sa konalo 13. októbra 2012. Pri tejto príležitosti bol verejnosti predstavený prvý zväzok edície s názvom *Jubilejné zväzky*, venovaný farárskym obligáciám a matričným knihám.

V roku 2006 začala výskumná skupina spolupracovníkov Archívu Zadunajského reformovaného dištriktu rozsiahly projekt, ktorého cieľom bolo zostavenie životopisného korpusu farárov a učiteľov, pôsobiach na území dištriktu. Počas tejto práce sa do pozornosti výskumníkov dostal fond s názvom *Údaje vzťahujúce sa na farárov dištriktu*. Fond obsahoval spisy, ktoré vznikli na základe centrálného nariadenia v roku 1943, keď farári na základe miestnych matrik a iných prameňov spísali údaje o ich predkoch. K týmto údajom boli vo všetkých prípadoch pripojené aj vlastnoručne napísané životopisy vtedy slúžiacich farárov, čím bola

odhalená ďalšia veľmi zaujímavá skupina prameňov. Tieto vlastnoručne napísané životopisy sú predmetom predkladanej publikácie, ktorá je druhým zväzkom spomenutej edície Jubilejných vydaní a zároveň 13. zväzkom publikovaných prameňov, ktoré boli vydané Reformovanými zbierkami v meste Pápa.

Predkladanú publikáciu je možné rozdeliť na niekoľko menších jednotiek. V jej úvode (s. 5 – 6) sa nachádza krátky príhovor biskupa Zadunajského reformovaného dištriktu Józsefa Steinbacha. Po ňom nasleduje úvodná štúdia (s. 7 – 76), ktorej autorom je zostavovateľ zväzku Zsolt Kránitz. V rámci tohto úvodného príspevku autor predstavuje doteraz vydané domáce publikácie, obsahujúce farárske životopisy, následne analyzuje historické pozadie publikácie, venuje sa územným stratám Zadunajského reformovaného dištriktu po prvej svetovej vojne a životu na území Predunajského reformovaného dištriktu na území prvej Československej republiky. Ďalej sa autor zaoberal okolnosťami vzniku životopisov a štruktúrou zväzku. Úvodná štúdia je doplnená prílohou, ktorá obsahuje prepis obežníka biskupa Elemíra Győryho v záujme zhromaždenia farárskych životopisov na základe projektu univerzitného profesora Vojtecha Soósa, a po nej nasleduje zoznam bibliografických odkazov.

Druhou, nosnou kapitolou je samotný publikovaný prameň, teda vlastnoručne písané životopisy farárov pôsobiach v roku 1943 na území Zadunajského reformovaného dištriktu (s. 77 – 1065). Zbieranie týchto údajov bolo súčasťou celoštátneho projektu, ktorý bol naplánovaný a riadený debrecínskym profesorom cirkevných dejín

a farárom Vojtechom Soósom. Z jeho podnetu bol zber údajov začatý v Zatis-kom reformovanom dištrikte už v roku 1941, k čomu získal aj podporu bisku-pa dištriktu. V Zadunajskom reformo-vanom dištrikte nariadil zber údajov biskup Elemír Győry v marci 1943 pro-stredníctvom obežníka. Farári museli vyhotoviť dva exempláre hlásení, ktoré obsahovali údaje o ich predkoch a ich vlastné životopisy, pričom jeden exem-plár predostreli biskupskému úradu svojho dištriktu, druhý poslali profe-sorovi Vojtechovi Soósovi, ktorý údaje následne spracoval. V Zadunajskom reformovanom dištrikte bolo vyhotove-ných a pozbieraných celkom 452 živo-topisov, ktoré pripravilo 295 farárov, 54 pomocných farárov, 25 farárov v penzii, 76 vdov po farároch, 1 manželka a 1 dcéra farára. Okrem týchto životopisov obsahuje publikovaný prameň ďalších 8 životopisov, zostavených nástupcami farárov. V prípade piatich diecéz (Bars, Drégelypalánk, Komárom, Tata, Pápa) sú životopisy kompletne, v prípade zvyšných štyroch diecéz sa našli chýba-júce údaje.

Publikované životopisy farárov boli rozdelené podľa jednotlivých diecéz, zoradené sú v abecednom poradí jed-notlivých cirkevných obcí. Rovnako aj diecézy nasledujú po sebe podľa abe-cedného poradia. V prípade, že z jednej cirkevnej obce bolo predstretých viac životopisov, prvý je uvedený životopis farára, potom nasleduje životopis za-stupujúceho, resp. pomocného farára, farára v penzii a napokon vdov po fará-roch. O farároch a učiteľoch na rôznych školách, ktorí životopis nepripravili, sú údaje publikované v poznámkach. Rovnako v poznámkach sú publikované

najdôležitejšie údaje o cirkevných or-ganizáciách, mládežníckych hnutiach, spolkoch a pod. Pri literárnej činnosti farárov sú poskytnuté krátke informá-cie o spomínaných tlačových orgánoch.

V závere predloženej publikácie sa nachádzajú registre k publikovaným prameňom. Keďže väčšina čitateľov tejto publikácie bude hľadať konkrét-nu osobu, boli vyhotovené kompletne menné registre vlastných a cudzích mien. V registri vlastných mien sú tuč-ným písmom označené strany, kde sa nachádza životopis konkrétnej osoby, resp. normálnym písmom, keď sa oso-ba spomína aj inde. Register cudzích mien obsahuje mená tých, ktorí živo-topis nepripravili, v ich prípade bolo tučným písmom označené číslo strany, kde sa nachádza poznámka, obsahujú-ca detailnejšie údaje o danej osobe. Pre ľahšiu geografickú orientáciu bol pri-pravený identifikátor miestnych názvov, bez uvedenia čísel strán, ktorý obsahuje používaný miestny názov a v zátvorke dnešný názov a župu, resp. v prípade zahraničných obcí názov v maďarskom a štátnom jazyku. Registre obsahujú aj mená a miestne názvy spomenuté v úvodnej štúdii. Po registroch je uve-dený ešte výkladový slovník cudzích výrazov, ktorý má napomôcť lepšiemu pochopeniu textov.

Druhý diel Jubilejných zväzkov vy-daný Reformovanými zbierkami v mes-te Pápa prináša širokej čitateľskej ve-rejnosti texty životopisov farárov, ktorí pôsobili na území Zadunajského refor-movaného dištriktu v roku 1943. Pub-likovaných je 452 životopisov, ktoré sú zaujímavé nielen pre potomkov dotýč-ných farárov. Životopisy totiž obsahujú množstvo údajov v súvislosti s politic-

kým, hospodárskym a spoločenským životom, s demografickými problémami a s duchovno-morálnym životom veriacich danej doby, ďalej prinášajú informácie o tom, aké úlohy zastávali farári v spoločenskom a hospodárskom živote, a tak predstavujú vítanú a cennú pramennú bázu pre výskumy genealógov a cirkevných a ďalších historikov. Okrem toho prinášajú životopisy zaujímavé informácie aj pre čitateľov, ktorých zaujímajú osudy jednotlivcov alebo život danej spoločenskej vrstvy. Zároveň môžu byť zaujímavým čítaním aj pre súčasných farárov, ktorí takto môžu nazrieť do jednej kapitoly minulosti svojej cirkevnej obce.

Tibor Dohnanec

BALOGHOVÁ, Barbara
 – **KURILCOVÁ, Katarína** –
MALCOVSKÁ, Jana – **NOVÁKOVÁ,**
Silvia. *Religiozita v perspektíve*
súčasných zmien. Prešov :
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity,
2015. 148 s.
ISBN 978-80-555-1446-8.

Monografia *Religiozita v perspektíve súčasných zmien* bola vydaná v rámci grantového projektu Grantovej agentúry pre doktorandov a mladých vedecko-pedagogických pracovníkov Prešovskej univerzity v Prešove. Venuje sa aktuálnej problematike náboženských a kultúrnospoločenských procesov so zreteľom na jej vzťah s religiozitou a religióznym prežívaním človeka.

Postavenie, význam, funkcie a podoby religiozity v súčasnej spoločnosti sú aktuálnym predmetom diskusie v odborných aj laických kruhoch. Pred-

ložená monografia je tematicky rozdelená do štyroch tematicky a logicky usporiadaných kapitol, z ktorých každá je členená do na seba voľne nadväzujúcich podkapitol. V predslove je podaná stručná charakteristika a hlavný cieľ celej monografie.

Prvá kapitola sa zaoberá náboženskými podnetmi renesancie pojmu osoba. Jej prvotnou snahou je poukázať na skutočnosť, že v histórii ľudstva možno vypozerovať obdobia, kedy sa správanie človeka dostáva na hranu ľudskosti a takéto fázy otvárajú potrebu nanovo definovať ľudskú osobu a poukázať na jej hodnotu. Ďalším javom, ktorý s vypovedanou myšlienkou úzko súvisí je tvrdenie, že v podstatnej miere na vytvorenie a formovanie definície osoby malo i naďalej má vplyv náboženské myslenie. Prvá kapitola podáva stručnú introdukciu do histórie pojmu persona, charakterizuje okolnosti vzniku personalizmu a popisuje filozofické myslenie popredných predstaviteľov francúzskej, nemeckej a poľskej personalistickej školy. Záver prvej kapitoly je venovaný dialogickému personalizmu, konkrétne filozofii Martina Bubera, pre ktorého je vzťah skutočného dialógu jedinou nádejou v čase krízy, dehumanizácie a degradácie človeka.

Druhá kapitola popisuje religiozitu a hodnotovú orientáciu človeka. Zaoberá sa zadefinovaním kľúčových pojmov (religiozita, náboženstvo, hodnota) a vzťahom vnútorného vnímania a vonkajšieho konania človeka. Podrobnejšie sa venuje trom monoteistickým náboženstvám a morálnym povinnostiam, ktoré ukladajú svojim vyznávačom. V rámci kresťanstva popisuje Dekalóg a novozákonné Blahoslavenstvá. Pri

definovaní islamských hodnôt je základom doktrína náboženstva a v judaizme sa autorita opiera výlučne o Tóru a jej výklad.

Ďalšia kapitola sa venuje procesu dekristianizácie a detradicionalizácie súčasnej spoločnosti. Poukazuje na fakt, že proces individualizácie sa preniesol do náboženskej sféry a má nepochopiteľný vplyv na vytváranie identity človeka. Snahou tejto kapitoly je poukázať na fakt, že cieľom kultúry postmodernej spoločnosti je naplnenie potrieb vlastného ja. Súčasná spoločnosť v sebe nesie len málo jednotiacich prvkov. Náboženstvo čoraz zreteľnejšie stráca svoju istotu voči radikálne presadzovanému individualizmu a flexibilnosti a stáva sa individuálnou voľbou. Kultúrny rozpad spoločnosti spôsobuje vzostup masovej spoločnosti. Jednou z možností ako reintegrovať spoločnosť je znovu ukotviť človeka v pevnej sieti rodinných a komunitných väzieb.

Záverečná kapitola pojednáva o činnosti Katolíckej cirkvi v masmediálnom priestore a analyzuje postoje pápežov 20. storočia k masmédiám, teda príhovory na 7. veľkonočnú nedeľu. V úvode sa venuje dokumentom Druhého vatikánskeho koncilu o médiách – *Inter mirifica*, *Communio et progressio* a *Aetatis novae*. Snahou kapitoly je poukázať na skutočnosť, že Katolícka cirkev verná svojmu povolaniu prináša spásu prostredníctvom ohlasovania Evanjelia, na čo využíva okrem klasických foriem aj spoločenské komunikačné prostriedky, masmédiá.

Obsah monografie *Religiozita v perspektíve súčasných zmien* prináša nové a zaujímavé postrehy v danej problematike a jeho spracovanie je adekvátne

k zvolenej téme. Hlavným prínosom je komplexnosť a rôznorodosť pohľadov na túto problematiku, čím sa vytvára ucelený obraz o povahe religiozity v súčasnej spoločnosti a zároveň sa nastoľujú nové otázky, ktoré môžu následne obohatiť odbornú aj laickú diskusiu.

Martin Tkáč

HERUCOVÁ, Marta – NOVOTNÁ, Mária. *ACTA MUSAEI SCEPUSIENSIS 2012 – 2013*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2015. 231 s. ISBN 978-80-85167-56-6.

Aj v roku 2015 Spišské múzeum v Levoči vydáva svoje *Acta Musaei Scepusiensis*, i keď s časovým odstupom za roky 2012 a 2013. *Acta* už nie sú zborníkom, ale ročenkou múzea a pribudli v nej nové časti – štúdie a odborné články, pramene a varia najmä o činnosti múzea.

Vo svojej prvej časti táto dvojročenka prináša príspevky, ktoré odzneli v IX. ročníku prednáškového cyklu *Pohľady do minulosti* za roky 2012 a 2013. Prvým príspevkom je príspevok Hany Zelinovej s názvom *Aké to bolo, byť dieťaťom pred sto rokmi*, v ktorom ozrejmla postavenie dieťaťa v rodine v 20. storočí. V ďalšom príspevku *Listy a osudy Klimkovičovcov* Marta Herucová približuje život jednotlivých členov tejto známej umeleckej rodiny. Nasleduje obsiahla štúdia Magdalény Janovskej s názvom *Kostol sv. Jakuba v Levoči – nové poznatky na základe architektonicko-historického výskumu exteriéru a podstrešia*, v ktorom prináša nové informácie k dejinám stavby tohto

kostola. V ďalšom príspevku sa František Dluhoš zaoberá životom a dielom pápežského preláta Viktora Trstenského. Tento príspevok nesie názov *Nemohol som mlčať. Mons. Viktor Trstenský. Život a dielo*. Posledným pohľadom do minulosti je príspevok Františka Žáka Matyasowszkého s názvom *Objavenie starej Levoče? Archeologické výskumy na trase diaľnice D1*.

Ďalšia časť ročenky je venovaná príspevkom z medzinárodnej konferencie Súhradnice 2013, ktorá bola venovaná 20. výročiu zápisu prvých lokalít zo Slovenska do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO. Prvým príspevkom je *Informácia o podujatí súHRADnice 2013 – Dvadsať rokov v UNESCO*, ktorého autorkou je Dáša Uharčeková Pavúková. Stručnými dejinami UNESCO a výhľadom do jeho budúcnosti sa v príspevku *Minulosť, súčasnosť a budúcnosť svetového dedičstva* zaoberala Ľubica Pinčíková. Postavenie Levoče v zozname svetového dedičstva priniesol v príspevku *Levoča v Zozname svetového dedičstva UNESCO* Ivan Dunčko. Pozornosť bola venovaná aj Spišskej Kapitule, ktorej situáciu predstavil Ľubomír Štefaňák v príspevku *Spišská Kapitula ako súčasť lokality UNESCO*. V rámci tejto konferencie odznel aj príspevok Magdalény Janovskej a Vladimíra Olejníka *Vplyv kráľovského Spišského hradu na svoje okolie v 12. – 14. storočí*, v ktorom prezentovali najnovšie výsledky výskumu.

V časti štúdie a odborné články prispel Martin Stejskal štúdiou *Archeologický výskum na dolnom nádvorí Spišského hradu v roku 2010*, v ktorej priniesol analýzu stavebného vývoja na dolnom nádvorí hradu. Veľmi zaují-

mavým príspevkom je príspevok Petra Labanca *Sakrálna architektúra na Spiši v písomných prameňoch 13. storočia*, v ktorej sa zaoberal patrocíniami jednotlivých kostolov na základe stredovekého písomníctva. Ďalšou štúdiou je štúdia Marty Herucovej *Levočské obrazy Vergíliovej Eneidy a Johann Andreas Thelot*, v ktorej priniesla rozbor série štyroch obrazov s mytologickými námetmi. Posledným príspevkom v tejto časti ročenky je spoločná štúdia Márie Novotnej a Anny Svetkovej *Reštaurovanie štyroch obrazov z cyklu Eneida*, ktorými sa zaoberala už predchádzajúca štúdia.

Nasleduje časť Varia, ktorá prináša *Prírastky knižnice SNM – Spišského múzea v Levoči za rok 2012* a *Prírastky knižnice SNM – Spišského múzea v Levoči za rok 2013*, ktoré spracovala Lucia Laciňáková.

Monika Bizoňová

***A debreceni Déri Múzeum Évkönyve*
2013. Debrecen : Déri Múzeum,
2013. 180 s. ISSN 0418-4513.**

Výročné publikácie vydávané väčšími múzeami spravidla čitateľom ponúkajú, aj vzhľadom na ich široké zameranie, zaujímavú zmes tém i rôznych, vedeckých, odborných i populárno-náučných príspevkov. S cieľom predstaviť svoju dlhoročnú úspešnú prácu je podobným spôsobom koncipovaná tiež publikácia, ktorú Déri múzeum v Debrecíne pripravilo v roku 2013. Zastúpené sú v nej všetky najdôležitejšie oblasti, ktorým sa pracovníci tejto inštitúcie dlhodobo venujú. Okrem prírodopisných zbierok ide najmä o his-

torické zbierky predmetov z rôznych období, umelecko-priemyselné či literárno-historické kolekcie. Súčasne ide o pracovisko, ktoré má už dlhodobo svoje miesto medzi najvýznamnejšími odbornými múzejnými pracoviskami v Maďarsku.

Viacere z oblastí, ktorým pracovníci múzea venujú svoju pozornosť si našli v uvedenej ročenke svoje zastúpenie. Napriek tomu, že sa v rámci nej podarilo zhromaždiť množstvo naozaj pozoruhodných textov, spomenúť ako z nášho pohľadu najzaujímavejšie by sme chceli aspoň niektoré z nich. K. Zoffmann Zsuzsanna sa v štúdiu *Bronzkori embertani leletek a Kárpát-medence keleti térségeiből* venuje analýze ľudských pozostatkov v samostatných hrobách z doby bronzovej, pochádzajúcich z nálezísk vo východnej časti Karpatskej kotliny. Popisované nálezy, usporiadané podľa nálezísk, člení ďalej v rámci jednotlivých kultúr doby bronzovej. Následne kostrové pozostatky vyhodnocuje prostredníctvom prehľadných tabuliek. Je pozoruhodné, že aj keď ide len o čiastkové údaje o kostrových zvyškoch uložených navyše mimo vtedajších pohrebísk, u viacerých z nich je možné predpokladať rituálne usmrtenie nájdených jedincov.

K pozoruhodným textom možno zaradiť i štúdiu, ktorú autor Hullám Dienes nazval *Elfeledett sírok elfeledett leletei 1. – Római császárkori sírleletek a Sebes-Körös alsó folyásánál*. I v tomto prípade sa ukazuje, aké dôležité je primeranú pozornosť venovať i starším, v depozitoch múzeí uloženým nálezom. Práve ich prostredníctvom možno neraz podrobnejšie nazrieť i do minulosti lokalít, na ktorých ešte nebol realizo-

vaný systematický výskum. Autor príspevku si vybral pomerne odľahlú oblasť, ležiacu dnes na maďarsko-rumunských hraniciach. Vo vzťahu k osídleniu v dobe rímskej sa na tomto území opiera jednak o staršie záznamy a písomné správy, jednak o samotné nálezy, nachádzajúce sa v súčasnosti v depozitoch. Štúdia je zaujímavá i z metodického hľadiska. Autor prostredníctvom náleзовých správ a záznamov sleduje vybrané územie i jednotlivé lokality. Následne predstavuje viaceré skupiny typických nálezov (šperky, nádoby), ktoré sa s nimi spájajú. Práve ich typológia mu umožňuje určiť časové zaradenie, a tým tiež hustotu prevažne sarmatských sídel v sledovanej oblasti, do ktorej postupne prenikali tiež kresťanské vplyvy. Na území troch dnešných obcí sa mu tak podarilo zistiť zatiaľ šesť možných, aspoň približne datovateľných lokalít z rôznych období 1. – 4. storočia nášho letopočtu, i keď v teréne sa neskúmalo zatiaľ ani jedno z nich.

Pomerne rozsiahla štúdia autorky Vozil Irén s názvom *Újbirodalmi és későkori egyiptomi koporsók* predstavuje nielen viaceré konkrétne zbierkové predmety múzea v Debrecíne. Vzhľadom na podrobný výskum, ktorému jednotlivé múmie i sarkofágy podrobili v súvislosti s ich vystavovaním, resp. dôkladným reštaurovaním, ponúka čitateľovi tiež viacero iba zriedkavo prezentovaných podrobností a súvislostí. Približuje i krátku genézu vzniku zbierky starovekých predmetov F. Dériho. Viaceré z nich pochádzajú ešte z cesty okolo sveta uskutočnenej veľkovojskom Františkom Ferdinandom d'Este v deväťdesiatych rokoch 19. storočia. Následne sa podrobnejšie venuje kon-

krétnym artefaktom, predstavujúcim dôležitú súčasť náboženských predstáv Egypťanov o posmrtnom živote. Okrem základného všeobecného popisu typológie sarkofágov z obdobia Novej ríše a Neskorej doby nachádzajúcich sa v tamojšej muzeálnej zbierke, uvádza výsledky konkrétnej analýzy výzdoby a nápisov na jednotlivých sarkofágoch. Vo viacerých prípadoch ich porovnáva aj s inými zachovanými artefaktmi. Čitateľovi v lepšej orientácii pomáha tiež množstvo sprievodného obrazového materiálu a prepisov prevažne náboženských textov.

Príkladom produkcie jednej z oblastí umeleckého priemyslu, ale i sakrálného umenia sú v štúdií *Rézedények északkelet-magyarországi református templomokban* od autorky P. Szalay Emőke prezentované náboženské predmety. V priebehu druhej polovice 16. storočia sa na cirkevných synodách okrem viacerých dôležitých dokumentov a zásad, prijali tiež pravidlá spojené s využívaním konkrétnych nádob potrebných pri bohoslužbách. Mohli sa zhotovovať z rôznych materiálov, okrem iného z medi a mosadze. Práve týmito nádobám, zachovaným v zbierkach múzea či jednotlivých sakrálnych objektoch, venuje autorka podrobnejšiu pozornosť. Popis rozdelila do viacerých častí. Okrem krátkej historickej sondy do oblasti výroby a používania týchto predmetov, ich následne charakterizuje postupujúc podľa geografických lokalít, resp. podľa používaného typu a výzdoby nádoby. Napriek tomu, že sa pri každodennom používaní množstvo týchto artefaktov poškodilo, resp. neprežilo nepriateľov vojnových či politických zmien, i to málo čo zostalo predstavuje

zaujímavý pohľad do každodenného náboženského života našich predkov.

Záver publikácie vedenie múzea celkom prirodzene venovalo rôznym aktivitám z oblasti múzejníctva. Prostredníctvom osobitnej rubriky zaradili medzi uverejnené texty tiež viaceré správy, zamyslenia či informácie o výstavách. Solídna grafická úprava, kvalitný text i množstvo obrazového materiálu robia z ročenky nielen peknú príležitostnú publikáciu, ale predovšetkým trvalý zdroj poznatkov, ktoré využívajú a verme, že i naďalej budú môcť využívať bádatelia z rôznych oblastí.

Patrik Derfiňák

***Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei.* ISSN 1587-6292. 2013, roč. XIII, č. 2, 159 s. (s. 143 – 301).**

Periodikum *Acta Papensia* je vydávaná inštitúciou s názvom Reformované zbierky v Pápe, ktorá je členskou inštitúciou Reformovaného kolégia v meste Pápa, disponujúceho 475-ročnou históriou a organizačne patriaceho pod patronát Zadunajského reformovaného dištriktu. Periodikum bolo založené v roku 2001, odvtedy vychádzajú každoročne štyri čísla, niekedy dvakrát ročne v spojených vydaniach. Každé vydanie obsahuje príspevky v stálych rubrikách *Dielňa, Publikované prameňe, Menšie štúdie, Opakované vydania a Rozhlady*. Samostatné druhé číslo vydané v roku 2013 obsahuje 8 príspevkov.

Aktuálne vydanie periodika *Acta Papensia* sa začína v netradičnom duchu. Úvodný článok je totiž gratuláciou

k životnému jubileu riaditeľa Reformovaných zbierok v Pápe, reformovaného farára Lászlóa Köntösa (*Köntös László köszöntése*, s. 143 – 147), ktorý v roku 2013 dovŕšil 60 rokov. Zároveň on je autorom prvého príspevku rubriky Dielňa v tomto čísle, v rámci ktorého venoval niekoľko myšlienok Reformovanému kolégiu v meste Pápa (*Vallomás a kollégiumról*, s. 149 – 152).

Nasledujúca štúdia je pokračovacím príspevku, uverejneného v prvom čísle periodika vydanom v roku 2013, s názvom *Egy genfi atikva restaurálása a Pápai Református Gyűjtemények könyvtárából : 2. közlemény (Reštaurovanie ženevskej antikvy z knižnice Reformovaných zbierok v Pápe: 2. časť*, s. 153 – 174). Autorka Eszter Fa Lili bola poslucháčkou kurzu reštaurátorstva kníh a papierov v Štátnej Széchényiho knižnici v Budapešti a pre záverečné skúšky si zvolila ženevskú antikvu, vytlačenú na konci 16. storočia, ktorá mala ešte pravú koženú väzbu a bola všeobecne v zlom stave. Išlo o dielo Theodora Bézu s názvom *Ad acta collocui Montisbelgradensis* z roku 1588. Majiteľ tohto diela poprosil autorku príspevku o úplné reštaurovanie tohto, v Maďarsku zriedkavého, zväzku. Pre zachovanie diela a pre to, aby bolo použiteľné, bolo potrebné vykonať niekoľko reštaurátorských úloh, napr. napraviť poškodenú väzbu, zafixovať strany, ktoré vypadli z väzby, posilniť a doplniť okraje strán zasiahnutých plesňou a čo najúplnejšie zachovať prvky a techniku väzby. Samotné dielo obsahuje zbierku dogmatických odpovedí na otázky, ktoré odzneli na náboženskej diskusii v Mömpelgarde v roku 1585, kde sa Theodor Béza zúčastnil na búrlivej

diskusii s luteránskymi teológmi. Autorka sa v druhej časti svojho príspevku bližšie zamerala na techniku prípravy, na kontrolu materiálu a na popis stavu knihy, následne detailne popisuje postup pri reštaurovaní, pričom jednotlivé postupy pri práci názorne predstavuje bohatý obrazový materiál.

Ďalšou pravidelnou rubrikou periodika sú publikované pramene a tiež obsahuje dva príspevky. Prvý má názov *Bizonyságlevelék Páli Mihály lelkész pályaútásának kezdetéről (Dosvedčujúce listy o začiatkoch farárskej kariéry Michala Páliho*, s. 175 – 211), úvodnú štúdiu k nemu napísal József Köblös. Pri spracovávaní životopisov farárov sa bádateľ viackrát stretáva s faktom, že budúci farári pred skúškami, vyslaním a vysvätením museli o ich dovtedajšej kariére predstaviť dosvedčujúce listy. Ich obsah nie je celkom neznámy, avšak doteraz sa v archíve Zadunajského reformovaného dištriktu nenašiel taký súbor spisov, ktorý by obsahoval pozbierané dokumenty jednej osoby. Práve dosvedčujúce listy farára Michala Páliho boli prvým nájdeným celkom a aj napriek tomu, že spisový materiál je neúplný o jeho vzácnosti niet pochyb. Úvodná štúdia sa obsahovo delí na dve časti. V rámci prvej predstavuje autor príspevku predkov, kariéru a rodinu niekdajšieho reformovaného farára Michala Páliho a tiež druhú vetvu Páliovcov, kým druhá časť obsahuje niekoľko poznámok k dosvedčujúcim listom. Potom nasleduje samotný prameň, ktorý obsahuje 10 dosvedčujúcich listov v originálnej podobe a v maďarskom preklade. Na konci prílohy sa nachádza aj rodokmeň rodiny Páliovcov.

Druhým publikovaným prameňom

je štvrtá, záverečná časť spomienok Adolfa Voytu (*Voyta Adolf visszaemlékezései*, s. 212 – 274). Staviteľský majster a stavebný inžinier Adolf Voyta začal písať svoje pamäte iba potom, ako dovŕšil 80 rokov. Žiaľ, dodnes sa tento prameň ako celok nezachoval, posledné strany sa stratili, ale nie je vylúčené, že ich autor už nestihol dokončiť, tým pádom sa zachovali len jeho pamäte na obdobie od svojho narodenia po rok 1894. Tento prameň bol známy iba pre veľmi malý počet ľudí, jeho dielo zostalo neznáme dokonca aj v rámci svojho rodiska. Z jeho poznámok je evidentný jeho protinemecký a protirakúsky postoj, bol oddaným prívržencom národnej nezávislosti Uhorska a obdivovateľom anglickej kultúry. Jeho pamäte obsahujú len veľmi málo zmienok o histórii a vnútornom živote jeho rodiny, jeho správanie bolo zdržanlivé, štýl vecný, miestami však používal výrazy, ktoré sa javili ako cudzie. Celkovo však dokázal pomerne objektívne priblížiť dobu, v ktorej žil a pôsobil. Pri prepise textu bol dôraz kladený na dnešné nároky čitateľov, v texte sa ponechali isté pravopisné osobitosti, väčšinou sa však používa dnešná forma cudzích a starších výrazov, dátumov a pod. Text bol rozdelený na kapitoly s osobitnými názvami, ktoré však Voyta v pôvodnej forme pamätí takmer vôbec nepoužíval.

V rámci rubriky opakované vydanie bol do tohto čísla zaradený text prednášky profesora teológie Jozefa Pongrácza s názvom *A pápai kollégium női pártfogói* (*Ženské patrónky kolégia v Pápe*, s. 275 – 290), ktorý k publikovaniu pripravil József Hudí. Prednáška profesora Pongrácza sa uskutočnila 18. januára 1931, v jubilejnom roku

400-ročného pôsobenia kolégia, na pohostení miestneho Reformovaného ženského spolku. Prednáška bola najdôležitejším programom tohto náboženského večera a uznanlivo o nej písala aj miestna tlač. Výber témy profesora Pongrácza bol veľmi dobrý: historickými argumentmi sa mu podarilo doložiť, akú dôležitú úlohu zohrali ženy vo vydržiavaní reformovaného kolégia, majúceho vo výchove chlapcov dôležitú regionálnu úlohu, zároveň však upozornil, že patrónky sú potrebné aj vo vtedajšej súčasnosti kolégia. Pri príprave popularizujúcej vedeckej prednášky mu pomohol aj cirkevný historik a dištriktuálny archivár dr. Andrej Tóth. Text jeho prednášky je doplnený poznámkovým aparátom a publikovaný členito, podľa súčasných pravidiel pravopisu.

Záverečná časť periodika patrí už tradične rubrike Rozhľady, v ktorej sú uverejnené recenzie na nasledovné publikácie: NÉMETH, Tibor. „... mások szegénységén segíthetni...“ *Ihász Lajos élete (1850 – 1908)*. Pápa, 2012. 299 s.; *Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátor-szága – 1919 vidéken*. Szerkesztette Nagy Szabolcs. Veszprém, 2013. 112 s.

Tibor Dohnanec

THEOLOGOS 1/2015. Prešov :
Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
2015. 394 s. ISSN 1335-5570.

Tak ako každý rok, aj tento rok vydala Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove teologický vedecký recenzovaný akademický časopis Theologos. Ide o prvé číslo toho časopisu za rok 2015, v ktorom sú

zverejnené príspevky z oblasti teológie, histórie, filozofie, religionistiky, náboženskej pedagogiky a iných príbuzných disciplín.

V prvom čísle tohto časopisu publikovali svoje príspevky (vedecké a odborné štúdie, príhovory, prednášky a recenzie) 10 zahraniční a 20 slovenskí autori. K zahraničným autorom patrí: ks. dr hab. Szymon Drzyżdzyk, Dr. hab. Małgorzata Duda a Ks. dr hab. Bogdan Zbroja, Dr. Ivancsó István, Dr. Viktor Vasilovič Kičera, Ks. dr hab. Marek Kluz, doc. Michal Opatrný, Dr. theol. a Mgr. Jaroslav Kozák a ks. dr Jarosław Woźniak.

Prvý príspevok v predstavovanom čísle časopisu má názov *The Sacrament of the Sick in the Teaching of the Second Vatican Council* a jeho autorom je Szymon Drzyżdzyk. Tento príspevok je venovaný sviatosti pomazania chorých, konkrétne analýze zmien v prístupe k sviatosti chorých. Ďalším príspevkom je *Samotność we współczesnej rodzinie – wybrane zagadnienia*, ktorý napísali dvaja autori Małgorzata Duda a Bogdan Zbroja. Zaoberajú sa v ňom osamelosťou, konkrétne samotou v spojení s rodinou. Opisujú zažívanie samoty v rodinách ako fenomén, ktorý sa v súčasnosti objavuje čoraz častejšie. Ivancsó István sa vo svojom príspevku *Pojem „ecclesia domestica“ – katolícky pohľad a jeho priblíženie z pravoslávneho hľadiska s osobitným zreteľom na Evdokimova* zaoberá pohľadom na domácu, teda rodinnú cirkev z pohľadu Katolíckej cirkvi a z Pravoslávnej Cirkvi so zreteľom na doktrínu pravoslávneho teológa Evdokimova. Ďalšie štúdiu pod názvom *From f. Peter Gojdic to Bishop Paul: spiritual formation as a result of*

social issues of pastoral letters of Pavol Peter Gojdic (OSBM), bishop of Presov eparchy publikoval Viktor Vasilovič Kičera, ktorý sa zaoberá duchovnou formáciou biskupa Pavla Gojdiča – od Petra Gojdiča k biskupovi Pavlovi, vo svetle pastierskych listov, ktoré boli publikované ním ako biskupom diecézy Prešova. Marek Kluz je autorom príspevku *Kult Boży w procesie formacji moralnej człowieka*, v ktorom sa venuje kultu Boha ako primárnej, prvoradej úlohy človeka. To je podstata a sila mravného života. Uctievanie, kult má rôzne formy ako je modlitba, oslava dňa Pána, púte... Vďaka sľubom a prisahám, kresťania vyjadrujú vďačnosť Bohu za to, že je a za to, čo pre nich urobil. Uctievať ho, radujú sa a Jemu umožňujú, aby sa stal účastníkom na ich živote. Všetky prvky kresťanskej zbožnosti, ktorých cieľom je oslavovať a chváliť Boha, vyžadujú stálu formáciu. Iba správne formovaný človek bude schopný účinne reagovať na Božie povolanie. Michal Opatrný a Jaroslav Kozák sú spoluautormi príspevku *Pastoralni pristup k problematice zla v intencijah Druhého vatikánskeho koncilu*, v ktorom sa zaoberajú tzv. pastoračným charakterom Druhého vatikánskeho koncilu a konštitúcie Gaudium et spes so zreteľom na problém zla. Pastoračný prístup k problému zla je formulovaný ako skutočnosť, že ľudia sa musia popasovať so zlom ako súčasťou života človeka a zároveň je to aj úloha kresťana. Príspevok *Konieczność edukacji medialnej wobec kultury medialno-genderowej* publikoval Jarosław Woźniak. V tomto príspevku reaguje na problém mediálneho vzdelávania, s osobitným dôrazom na vzdelávanie v rodine. Táto potreba je určená extrémne rýchlemu

rozvoju médií a generálnym prístupom k nim. Sú prezentované nevhodne, deformujú pohľad na život, rodinu, náboženstvo a morálku. Rodina môže a mala by prijať výzvu na vytvorenie vhodných postojov mladých, mediálnych spotrebiteľov pri absencii systémových riešení pre mediálnu výchovu v školách a školských zariadeniach.

V ďalšej časti predstavovaného čísla časopisu *Theologos* publikovali svoje štúdie a príspevky slovenskí autori. Možnosť publikovania do časopisu *Theologos* dostali profesori, docenti i odborní asistenti pôsobiaci na rôznych univerzitách a fakultách na Slovensku. Prvým z nich je *Ladislav Csontos* so svojím príspevkom *Komunikácia viery v prostredí rozvedených katolíkov*. Autor sa zaoberá problematikou rozvodovosti, pričom upriamuje pozornosť na rozvedených katolíkov. Mení sa aj kultúrna mentalita. Sme svedkami rastúcej tolerance katolíkov voči predmanželskému spolužitiu či fenoménu rozvodovosti. Skúsenosti z pastoračnej práce s rozvedenými odhaľujú značnú povrchnosť a nedostatok hlbokých osobných vzťahov v živote farnosti komunity, a preto je naliehavo potrebná obnova a reštrukturalizácia farnosti, aby sa stala komunitou komunít. *František Dluhoš* sa vo svojom príspevku *Koncil v Kostnici – 600 rokov od začiatku koncilu (1414)*, venuje koncilu v Kostnici, ktorý patrí medzi zásadné historické míľniky Katolíckej cirkvi. Delegáti tohto koncilu v Kostnici v prvom rade riešili vnútornú krízu duchovenstva. Jednoznačne odmietli a odsúdili heretické učenie Jána Husa a jeho nasledovníkov. Autor tejto štúdie dôkladne analyzuje sekulárne, politické, sociálne a náboženské situá-

cie v čase prípravy koncilu a jej priebeh. Vyhodnocuje výsledky rokovaní koncilových Otcov v Kostnici a vplyv dokumentov prijatých na tomto koncile, čo sa odráža aj v živote Cirkvi. Ďalšou štúdiou je *Aplikácia Katechizmu Katolíckej cirkvi na Slovensku*, ktorú publikoval *Jozef Jurko*. Tento príspevok poukazuje na významné miesto Katechizmu Katolíckej cirkvi v živote každého veriaceho. Katechizmus Katolíckej cirkvi dokáže dať odpovede na otázky tak neveriacim, ako i veriacim. *Peter Vansač* vo svojom príspevku *Duchovné sprevádzanie osôb s psychickými poruchami* poukazuje na dôležitosť duchovného sprevádzania duševne chorých ľudí. Je potrebné rozlišovať duchovného sprievodcu vo sviatosti zmierenia a duchovné vedenie, pokiaľ ide o psychologické a duchovné problémy. Autor analyzuje, kto môže vykonávať duchovné sprevádzanie a aké zdroje môžu byť poskytnuté osobe s duševnými poruchami. *Monika Zaviš* sa vo svojom príspevku *Otázka biologického materstva v islame* venuje bioetickým otázkam, ktoré sa týkajú reprodukčného zdravia. Najviac sú spracované, po zvážení všetkých svetových náboženstiev, v kresťanstve a islame. Táto štúdia je zameraná na náboženské vnímanie biologického materstva v islame. Kým islamské sväté písma sú v tejto otázke pomerne jednoznačné, moderné pozície náboženských autorít dvoch hlavných prúdov v islame robia rozdiely a namietajú proti tomu. Ďalší príspevok s názvom *Človek, hodnoty a morálka v informačnej spoločnosti* publikoval *Marián Bednár*. Zaoberá sa v ňom rýchlym vedeckým a technickým pokrokom, ktorý ovplyvňuje náš každodenný život. Táto nová éra neznamená

iba fúziu vedy a technológie, ale tiež premenu informačnej spoločnosti. Pod vplyvom zmien v informačnej spoločnosti človek stráca kontakt sám so sebou, s inými, s prírodou, s Bohom.

Autormi publikácií v prvom čísle predstavenej teologickej revue sú aj profesori, docenti, odborní asistenti a doktorandi pôsobiaci na Gréckokatolíckej teologickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Prvým z nich je *Vojtech Boháč* so svojím príspevkom *Maďarské gréckokatolícke farnosti na Slovensku I.*, v ktorom popisuje situáciu cirkevného územného a právneho rozdelenia maďarských gréckokatolíkov na Slovensku a opisuje jednotlivé farnosti Maďarského dekanátu. Ďalší príspevok má názov *Od legalizácie po normalizáciu – vývoj gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1968 – 1970*, ktorého autorom je *Jaroslav Coranič*. V tejto štúdii sa zaoberá krátkym, ale dôležitým obdobím vývoja gréckokatolíckej cirkvi v Československu. Toto obdobie je ohraničené rokmi 1968 – 1970, teda rokom 1968, kedy došlo k schváleniu legalizácie cirkvi a rokom 1970, kedy bol začatý tzv. proces normalizácie v Československu. *Radovan Šoltés* sa vo svojom príspevku *Problémy pri formovaní náboženského myslenia dieťaťa z pohľadu psychológie náboženstva* zaoberá náboženským myslením. Viera v Boha nie je založená len na doktrínach, ale aj na emocionálnej a sociálnej rovine ľudského života a mnoho postojov získaných v detstve sa stáva základnými vzormi správania v dospelom veku. Podobne náboženské myslenie orientované k Bohu je neoddeliteľné od týchto psychologických súvislostí. Ďalšou autorkou príspevku je *Barbara*

Baloghová, ktorá svoj príspevok publikovala pod názvom *Teoretické východiská ekumenického dialógu medzi Katolíckou cirkvou a Evanjelickou cirkvou augsburského vyznania I.* Autorka porovnáva niektoré dogmatické body Katolíckej cirkvi a Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, s ohľadom na možnosti ekumenickej spolupráce. Pritom využíva analyticko-syntetické metódy a porovnania. Príspevok *Literárne a pronárodné aktivity predstaviteľov slovenskej katolíckej Cirkvi v novoveku*, publikovala *Gabriela Kolšovská*. Zaoberá sa literárnou činnosťou katolíckych kňazov a ďalšími aktivitami národného záujmu v novoveku. Snaží sa poukázať na to, akú veľkú úlohu zohrala Katolícka cirkev pre našu kultúru a národný život, čo bolo dosiahnuté obetavým úsilím jednotlivých katolíckych kňazov. Príspevok *Stret civilizácií, kultúr a náboženstiev – reálna hrozba alebo neopodstatnený predpoklad? Pár poznámok k teórii S. P. Huntingtona*, ktorého autorom je *Jana Malcovská*, je považovaný za paradigmu stretu civilizácie, kultúry a náboženstva. Autorom tejto teórie je Samuel P. Huntington. Článok poukazuje na niektoré úvahy o tejto teórii a krátko odráža niektoré súčasné podmienky islamského náboženstva a jeho základné hnutia. *Silvia Nováková* publikovala svoju štúdiu pod názvom *Súčasný systém vzdelávania v slovenskom školstve a celoživotné vzdelávanie ako jeho nevyhnutná súčasť*. Článok analyzuje súčasný vzdelávací systém, ktorý funguje v školskom systéme na Slovensku. Charakterizuje vzdelávanie ako nevyhnutnú súčasť modernej spoločnosti a jej pozornosť zameriava na celoživotné vzdelávanie. Porovná-

va celoživotné learningové systémy na Slovensku a vo vybraných krajinách Európskej únie. *Martin Tkáč* je ďalším autorom príspevku s názvom *Tajomstvo krstu a myropomazania a ich prepojenosť s Eucharistiou v Malom trebníku*. Autor sa v ňom zaoberá tajomstvom krstu a myropomazania s prepojením na Eucharistiu v Malom trebníku – bohoslužobnej knihe na vysluhovanie svätých tajomstiev používanej v Prešovskej gréckokatolíckej metropolii na Slovensku. *Nikol Volková* je autorkou článku *Rodina ako prioritná pastoračná skupina*. Autorka sa zaoberá významom manželstva a rodiny, ale i krízou rodiny a poukazuje na dôležitosť pastorácie rodín.

Ďalšiu časť prvého čísla predstavovaného časopisu *Theologos* tvorí *Príhovor rektora, prof. RNDr. Reného Matloviča, PhD., pri príležitosti udelenia titulu Doctor honoris causa J. E. Mons. Stanisławowi Dziwiszowi, dňa 12. novembra 2014 na Prešovskej univerzite v Prešove a Laudatio dekana GTF PU, Mons. prof. ThDr. Petra Šturáka, PhD., pri príležitosti udelenia čestného titulu doctor honoris causa (Dr. h. c.) (12. novembra 2014) J. E. kardinálovi Dr. h. c. Stanislavovi Dziwiszowi, krakovskému arcibiskupovi a metropolitovi*. Obaja vo svojich príhovoroch s potešením vítajú Mons. Stanisława kardinála Dziwisza, vyzdvihujú jeho osobnosť, jeho pôsobenie, život, kvality vo vedecko-výskumnej činnosti v oblasti katolíckej teológie, ekumenizmu a medzináboženského dialógu, jeho dielo a prínos v oblasti šírenia základných hodnôt v Európe i jeho pôsobenie v praktickej rovine a mnohé ďalšie kvality a úspechy. Po oboch príhovoroch

nasleduje aj *Prednáška J. E. kardinála Dr. h. c. Stanisława Dziwisza, krakovského arcibiskupa a metropolitu, pri príležitosti udelenia čestného titulu doctor honoris causa (Dr. h. c.) 12. novembra 2014*. V tejto prednáške opisuje veľkú vďaku a radosť, že môže prijať Doctorat honoris causa Prešovskej Univerzity v Prešove. Vyjadruje svoju vďačnosť rektorovi a vedeckej rade za priznanie takého vzácneho a významného ocenenia. V krátkosti opisuje svoje dvanásťročné pôsobenie po boku kardinála Wojtyły v Krakove, a potom stručne predstavuje učenie Jána Pavla II. o rodine.

V poslednej časti časopisu *Theologos* sú uvedené recenzie šiestich publikácií: štyri publikácie z edície GTF PU, jedna publikácia z edície Katolíckej univerzity v Ružomberku a jedna publikácia bola vydaná v Petre, n. o. v Prešove. *Pavol Dancák* je recenzentom dvoch publikácií, prvou je *Problém identity osoby v stredovekej a súčasnej analytickej filozofii*, na ktorej sa podieľalo viacero autorov: *Volek, P., Korinek, D., Kuric, M., Chabada, M. a Odorčák, J.* Druhá publikácia má názov: *Spiritualita, náboženstvo a adolescent*, ktorého autormi sú *Duda, M. a Smělý, I.* *Peter Tírpák* napísal recenziu na publikáciu *Dancáka, F.*, ktorá má názov *Veľké tajomstvo*. Ďalším recenzentom je *Silvia Nováková*, ktorá napísala recenziu na dve publikácie: *On-line doba, on-line Cirkev I a II.*, ich autormi sú *Paľa G. a Poláková M.* *Lenka Holá* svoju pozornosť venovala recenzii publikácie s názvom *Mediácia a ďalšie ADR metódy v kontexte postmodernej spoločnosti*, ktorej autorkami sú *Halagová, E. a Dolanská, R.*

Z hľadiska formálnej stránky publikovaných príspevkov a štúdií je potrebné kladne ohodnotiť abstrakt v cudzom jazyku, teda anglickom a v jednom prípade v nemeckom jazyku. Zároveň je nutné zaujať kritické stanovisko voči niektorým formálnym nedostatkom, ako je nejednotná úprava jednotlivých príspevkov a nejednotné používanie citácií v poznámkach pod čiarou. Časopis *Theologos* má však širokospektrálne zameranie a obsahovo hodnotné príspevky, preto dokáže osloviť širokú verejnosť, a to nielen odborníkov v oblasti teológie a príbuzných disciplín, ale i laikov, či už domácich alebo zahraničných.

Zuzana Čandová

***THEOLOGOS* 2/2015. Prešov :
Prešovská univerzita v Prešove,
Gréckokatolícka teologická fakulta,
2015. 296 s. ISSN 1335-5570.**

V roku 2015 vedecký recenzovaný akademický časopis *Theologos* opäť priniesol pre odbornú aj laickú verejnosť výsledky výskumov z oblasti spoločenských aj humanitných vied. Sedemnásť ročník tejto teologickej revue, obsahuje štúdie prevažne z oblasti teológie, filozofie, histórie, religionistiky, náboženskej pedagogiky, ale aj z iných príbuzných disciplín. Tradične vydáva Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove dve čísla tohto recenzovaného časopisu, a ani v roku 2015 tomu nebolo inak. V apríli 2015 vyšlo prvé číslo teologickej revue, obsahujúce dvadsaťdva príspevkov a päť recenzií. Súčasťou tohto čísla boli aj tri príspevky týkajúce sa slávnostného udelenia titulu *Doctor*

honoris causa J. E. Mons. Stanisławovi Dziwiszovi, ktoré sa konalo dňa 12. novembra 2014 na Prešovskej univerzite v Prešove.

Do septembra 2015 sa redakčnej rade podarilo zozbierať a zrecenzovať dvadsaťjeden príspevkov, ktoré sa následne stali súčasťou druhého čísla časopisu *Theologos*. Kolektív autorov tak svojou prácou prispel k vzniku vzácného diela, ktoré svojím obsahom prináša mnohé cenné informácie do oblasti teológie, etiky, sociológie, religionistiky, ale aj mnohých iných. Obsahovo aj štrukturálne obohacujú toto druhé číslo aj príspevky z laudačného podujatia pri príležitosti významného životného jubilea kňaza, básnika a pedagóga Mons. Dr. h. c. Jozefa Tótha. Konkrétne ide o päť príspevkov, ktoré sú odrazom úcty, vďaky, radosti, spomienok, ale hlavne vyjadrením obrovskej pocty človeku, ktorý sa môže hrdlo pýšiť múdrosťou svojho srdca. Poďakovanie za tieto príspevky patrí doc. ThDr. Michalovi Hospodárovi, PhD.; Mons. ThDr. Jánovi Babjakovi SJ; doc. PhDr. Marte Germuškovej, CSc. a PhDr. Jánovi Gallíkovi, PhD. Súčasťou druhého čísla teologickej revue je aj recenzia prof. ThDr. Petra Šturáka, PhD., ktorá sa zaoberá najnovšou publikáciou PhDr. Jaroslava Coraniča PhD. Ide o monografiu, ktorá podáva živý obraz o neľahkej ceste miestnej cirkvi od najstarších dôb až po súčasnosť. Publikovaná bola v Českých Budějoviciach a nesie názov *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*.

Ako sme už vyššie spomenuli predstavované číslo akademického časopisu tvorí dvadsaťjeden štúdií, z toho päť štúdií je výsledkom práce zahraničných autorov. Prvá v obsahu uvádzaná štúdia,

patrí ukrajinskému autorovi, konkrétne Ľvovskému pomocnému biskupovi vladykovi Venedyktovi Aleksijčukovi. V práci sa venoval veľmi aktuálnej téme, jej názov autor formuloval ako otázku: „*Prečo Boh povoláva k zasvätenému životu?*“, čím vzbudzuje u čitateľa túžbu po hľadaní odpovedí. V úvodnej časti venuje pozornosť samotnému pojmu povolanie, úvahy nad tajomstvom tohto slova sú akoby popretkávané celou jeho prácou, až v závere vrcholia v znamenitej myšlienke *Boh nikdy neutícha. Boh neustále posielá svoje vnuknutia Božiemu ľudu, a len na nás záleží ako ich prijme*. Ústrednou myšlienkou tohto príspevku je, aby si všetci v správnej miere uvedomovali úlohy a povolania zasvätených osôb v živote cirkvi. Druhý v poradí uverejnený príspevok predstavuje štatistickú analýzu prípadov vyšetrovania štátnej bezpečnosti mníchov baziliánov v Zakarpatsku, jeho autorom je Dr. Viktor Vasilovič Kičera.

Prof. Germano Marani SJ sa vo svojej štúdii venoval taktiež mníšskemu životu, pričom rozvíja najmä problematiku spoločenstva, ktoré by malo svoj vzor, podľa jeho slov, nachádzať v Najsvätejšej Trojici a zároveň byť bohaté na plody. Avšak ak má plniť túto svoju dôležitú funkciu musí *znova začať od Krista, lebo bez Krista nie je možné žiť Božiu lásku*. Táto myšlienka je obsiahnutá už v samotnom názve jeho príspevku, ktorý znie *Mníšsky život ako svedectvo. Spoločenstvo a poslanie v mníšskom živote*. V poradí štvrtá štúdia publikovaná v tejto teologickej revue nesie názov *Vízia Európy podľa Jána Pavla II.*, jej autorom je Dr. Wieslav Pieja. Posledná, zahraničná štúdia pochádza od poľského auto-

ra ThLic. Tomasza Góru a zaoberá sa odpoveďou človeka na ulitárny postoj k starobe a smrti.

Zvyšných šesťnásť štúdií je výsledkom snaživej práce slovenských autorov, konkrétne ide o profesorov, docentov, doktorov a doktorandov pôsobiacich na Prešovskej univerzite v Prešove na Gréckokatolíckej teologickej fakulte. Svoje zastúpenie má aj Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Košiciach, svojimi publikáciami prispeli JUDr. Milan Molokáč; ThLic. Juraj Gradoš; prof. ThDr. PhDr. PaedDr. Jozef Jurko, Phd. Pani PaedDr. Martina Petriková, PhD., ako jediná autorka s pôsobením na Inštitúte slovakistických, mediálnych a knižných štúdií v rámci Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, predstavila v tomto čísle Biblický príbeh o stvorení sveta v literárnej interpretácii Daniela Pastirčáka.

V obsahu je ako prvá štúdia slovenského autora uvádzaná *Teológia očami Martina Heideggera pred Kehre* a jej autorom je Mgr. Marián Ambrózy, PhD., pôsobiaci na Vysokej škole medzinárodného podnikania v Prešove. Ďalšou v poradí je štúdia, ktorá sa zaoberá interpretáciou postáv a textov na plaketách z Bojne, jej autorom je ThLic. Juraj Gradoš. Pán prof. ThDr. PhDr. PaedDr. Jozef Jurko, PhD. si za tému svojho príspevku zvolil Kresťanskú modlitbu, ktorá je podľa jeho slov odrazom komunikácie človeka s Bohom, a tak sa následne stáva prostriedkom k budovaniu živého a osobného vzťahu človeka s Bohom.

Nasledujúce dve štúdie majú historický charakter. Autorom prvej štúdie (s. 96 – 109) s názvom *Územno-správna organizácia Mukačevského grécko-*

katolíckeho biskupstva na Slovensku v rokoch 1918 – 1939 je PhDr. Jaroslav Coranič PhD. Autor sa v nej venuje vývoju územno-správneho členenia biskupstva, na ktorý mali veľký vplyv obidve svetové vojny 20. storočia, ktoré hlboko zasiahli do života tohto biskupstva. Po prvej svetovej vojne došlo k rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku Československa, v predvečer vypuknutia druhej svetovej vojny zase vznikol samostatný Slovenský štát (14. 3. 1939) a Karpatská Ukrajina (15. 3. 1939). Obe tieto udalosti spôsobili revíziu štátnych hraníc, čoho dôsledkom bola aj revízia územno-správneho členenia Mukačevského biskupstva. Druhá štúdia s názvom *Chrám sv. Kozmu a Damiána vo Fulianke* patrí doc. ThDr. Petrovi Borzovi, PhD. Obaja autori pôsobia na Katedre historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty.

ThLic. Emília Halagová sa rozhodla prispieť do teologickej revue štúdiu, ktorá sa zaoberá komunikačnými bariérami v rodine a spoločnosti. V rámci svojej štúdie predstavuje mediáciu, ako medicínálny prvok, priaznivo pôsobiaci v rámci danej problematiky. V druhom čísle recenzovaného časopisu nachádzame aj štúdiu z oblasti dogmatickej teológie, ktorej autorom je doc. ThDr. Štefan Paločko, PhD. Veľmi pekne rozpracoval teológiu dogmy Chalcedónskeho koncilu. Doc. ThDr. Ľubomír Petrík, PhD. rozšíril obsahové zameranie tohto čísla o oblasť homiletiky, konkrétne čitateľom predstavuje kazateľskú činnosť kňaza Alexandra Duchnoviča.

Prof. ThDr. Marek Petro, PhD. prispel do tohto ročníka časopisu Theologos štúdiu s názvom *Environmentálna etika a pokoncilové pretenzie*

v Octogesimo Adveniens a Laudato Si. Nasledujúca práca sa venuje ignaciánskej spiritualite. Autor v rámci tejto štúdie poukazuje na proces sebazpoznania, ktorého podstata, v rámci ignaciánskej spirituality, je obsiahnutá v procese rozhodovania. Autorom tohto príspevku je ThDr. Radovan Šoltés, PhD.

Témou ekumenického dialógu medzi Katolíckou a Evanjelickou cirkvou augsburského vyznania sa zaoberala Ing. Mgr. Barbara Baloghová. Z pohľadu náboženskej sociológie nachádzame v Theologose rozpracovanú štúdiu ohľadom problematiky desekularizácie a vzniku nových náboženských hnutí, ktorej autorkou je Mgr. Jana Malcovská. Ďalšou v poradí je práca venovaná problematike politickej propagandy v rokoch 1933 – 1944, konkrétne práca rozoberá propagandu týkajúcu sa charitatívneho časopisu *Srdiečko*. Autorom tejto témy je JUDr. Milan Molokáč. Predposledná štúdia uvádzaná v obsahu teologickej revue predstavuje fenomén špiritizmu v kontexte katolíckej teológie. Posledná štúdia druhého čísla časopisu Theologos vydaného v roku 2015 pochádza od ThLic. Bohumila Zachara, ktorý sa venuje téme „*Etika života*“.

Jaromíra Sedláková

ACTA THEOLOGICA ET RELIGIONISTICA 2/2015.

**Internetový časopis doktorandov
GTF PU v Prešove. Prešov, 2015, roč.
IV, číslo 2. 109 s. ISSN 1338-7251.**

Acta theologica et religionistica je internetový vedecký recenzovaný akademický časopis doktorandov Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej

univerzity v Prešove. Vychádza dvakrát ročne v elektronickej podobe. Elektronická verzia periodika je zverejňovaná na internetovej stránke Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove vždy v posledný pracovný deň kalendárneho mesiaca, v ktorom časopis vychádza. Jeho tradícia siaha do roku 2012. Časopis uverejňuje zásadne len vedecké štúdiá a odborné články doktorandov z domácich i zahraničných univerzít, vysokých škôl, vedeckých a vedecko-výskumných pracovísk a inštitútov zo spoločensko-vedných a humanitných odborov, recenzie a anotácie vedeckej a odbornej literatúry, glosy a správy týkajúce sa vedeckého a spoločenského života doktorandov.

Druhé číslo štvrtého ročníka *Acta theologica et religionistica* z roku 2015 prinieslo odbornej i laickej verejnosti 11 zaujímavých a pútavých štúdií doktorandov z tuzemska i zahraničia. Svoju vedeckú činnosť vo forme štúdií zverejnili interní a externí doktorandi Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, doktorandka Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity a doktorand Teologickej fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějoviach.

Autorom prvého príspevku *Sakrament bierzmowania – od katechumenatu do świadectwa* je ThLic. Tomasz Góra. Štúdiá je venovaná sviatosti birmovania, ktorá je v západnej tradícii nazývaná aj sviatosťou kresťanskej dospelosti. Snahou príspevku je poukázať na skutočnosť, že sviatosť birmovania by mohla byť príležitosťou prebudenia života s Bohom a ohlasovania evanjeliovej blahozvesti. Aby sa tak stalo, je podľa autora potrebné pozývať kandidátov

sviatosti k zodpovednosti za cirkev.

Mgr. Terézia Kaššovicová, autorka druhej štúdie s názvom *Naliehavosť potreby prosociálnej výchovy a výchovy cností*, sa opiera predovšetkým o Aristotelovo chápanie pojmu cnosť. Konštatuje, že súčasný celospoločenský trend v procese edukácie smeruje skôr k formovaniu akejsi umelej tváre človeka, ktorý je stratený v pluralite všetkých rozličných kultúr, identít či trendov. Zároveň súčasný prúd celej edukácie vidí v prílišnej abstrakcii pojmov, vo vytváraní čoraz nezmyselných zákonov, noriem i pravidiel – a zároveň v ich zneužívaní. A práve preto je veľmi potrebná výchova k prosociálnemu správaniu, k cnostiam a morálnym hodnotám.

Cieľom štúdie *Tři inspirace katolické teologie sportu*, ktorej autorom je Mgr. Bc. Vojtěch Svoboda, je poukázať na tri možné zdroje katolíckej teológie športu. Ide konkrétne o starocirkevný ideál kresťanského atléta, koncept hry u Tomáša Akvinského a učenie pápežov modernej doby.

Ing. Mgr. Barbara Baloghová je autorkou štúdie *Náuka o sviatostiach Reformovanej kresťanskej cirkvi v ekumenickom kontexte*, ktorej cieľom je nájsť spoločné body vo vierouke týkajúcej sa sviatostí Reformovanej kresťanskej cirkvi a Katolíckej cirkvi. Štúdiá okrem toho sumarizuje prehľad príčin a koreňov rozdielnych postojov k sakramentológii oboch denominácií.

Ďalším prispievateľom je Mgr. Zuzana Čandová. Vo svojom príspevku *Právna úprava mediácie ako možnosti mimosúdneho vyrovnania upravená Zákonom o mediácii č. 420/2004 Z. z.* sa venuje mediácii ako forme alternatívneho riešenia sporov. Autorka konštatuje,

že mediácia otvára dvere k vyriešeniu konfliktov, kde dve predtým znepriatelené strany môžu spoločne nájsť cestu k riešeniu sporu a dosiahnuť dohodu. Vyhnú sa tým zdĺhavému a formálnemu súdnemu konaniu, urýchlia vyriešenie svojho konfliktu, ušetria čas a peniaze, vzniknutý konflikt, prostredníctvom mediátora zvládnu diskretné a obnovia vzájomnú komunikáciu a dôveru.

Cieľom štúdie PaedDr. Moniky Lašovej *Politické náboženstvo v kontexte sekularizačnej a desekularizačnej paradigmy v kontexte sociológie náboženstva* je opis politických náboženstiev v kontexte sekularizačnej a desekularizačnej paradigmy a v kontexte sociológie náboženstva. Štúdia obsahuje vyobrazenie niektorých politických náboženstiev, typických črt ich kultu a spôsobov manipulácie. Taktiež upozorňuje na nebezpečenstvo ich vplyvu na spoločnosť i jednotlivca.

Identita človeka v individualizovanej religiozite ako proces samostatnej voľby je názov príspevku Mgr. Jany Malcovskej. Autorka sa venuje pojmom identita a náboženská identita, ktorým je v súčasnej sociológii náboženstva venovaná značná pozornosť. Tvorba identity v dnešnej postmodernej spoločnosti je ovplyvnená mnohými faktormi. Tento článok popisuje proces vytvárania identity vo vysoko individualizovanej spoločnosti neskorej modernity.

Ďalším prispievateľom je Mgr. Antónia Rabatinová, ktorej štúdia nesie názov *Vybrané fenomény alternatívnej spirituality. Ochranné predmety*. Venuje sa otázke javov alternatívnej spirituality v kresťanskom živote. Štúdia opisuje rôzne prejavy fenoménu alternatívne duchovno.

PhDr. Veronika Schlosserová sa vo svojom príspevku *Historický vývin záujmu o fenomén okultizmu* venuje pojmu okultizmus a sústreďuje svoju pozornosť na záujem o tento fenomén z historického hľadiska. Autorka konštatuje, že mágia sa spája s človekom od obdobia praveku. Je odvodená z perzského slova a symbolizuje moc. Rozmach záujmu o jednotlivé okultné praktiky a tzv. duchovný aspekt jednotlivca je viditeľný od konca 20. storočia. Staršie formy mágie možno nanovo bádať nielen v kinematografii, ale aj literatúre. Človek má, ako poukazuje autorka štúdie, možnosť výberu a objednania si rozličných šamanských kurzov, kurzov reiki, silvovej metódy a rôznych iných psychologických metód.

Ďalším prispievateľom je Mgr. Jaromíra Sedláková. Autorka vo svojej štúdii *Fenomén kultúrnej krízy* poukazuje na fakt, že kultúrna kríza je v súčasnosti vnímaná ako niečo kolosálne. Niektorí autori však tvrdia, že v podstate nie je o nič horšia ako boli tie predchádzajúce. Jediné, čo sa zmenilo je podľa autorky pohľad ľudí na túto krízu.

Autorom poslednej štúdie *Matúšovo evanjelium – Ježišova reč na vrchu* je ThLic. Bohumil Zachar. V centre pozornosti autora stojí „Magna charta“ nebeského kráľovstva. Blahoslavenstvá prezentuje ako návod dokonalosti života, ku ktorej Ježiš človeka vyzýva.

Kronika *Acta theologica et religionistica* informuje o organizovaní vedeckého kolokvia s medzinárodnou účasťou *Disputationes quodlibetales* s podtémou *Sloboda a vôľa ako antropologický problém*. Kolokvium bolo realizované pri príležitosti konania celoslovenskej akcie „Týždeň vedy a tech-

niky na Slovensku“ organizovanej Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky v spolupráci s Centrom vedecko-technických informácií SR a Národným centrom pre popularizáciu vedy a techniky v spoločnosti na pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Internetový vedecký recenzovaný akademický časopis doktorandov *Acta theologica et religionistica* prináša plnohodnotných 109 strán, ktoré môžu obohatiť čitateľov z odbornej i laickej verejnosti.

Barbara Baloghová

IN MEMORIAM PROF. PAVEL FILIPI

26. 5. 1936 – 28. 12. 2015

In den frühen Morgenstunden des 28. Dezember 2015 ist Prof. ThDr. Pavel Filipi ein halbes Jahr vor seinem 80. Geburtstag in Prag verstorben. Er entstammte einer Familie, die, wie es im Nachruf der Evangelisch-theologischen Fakultät steht, sich seit der Zeit des Toleranzpatents „zu den Schriftgetreuen im Ort Telecí auf der Böhmischem-Mährischen Höhe“ zählte.

Pavel Filipi wurde am 26. Mai 1936 in Prag geboren, sein Vater Jan Filipi war Presbyter der Evangelischen Kirche der Böhmischen Brüder und gehörte zum Kreis der Laienschüler des Alttestamentlers Slavomil C. Daněk (1885-1946), dessen biblischen Studien Pavel Filipi vertraut waren, als er 1954 das Studium der evangelischen Theologie an der damaligen Hus-Fakultät aufnahm. In die Zeit seines Studiums 1954-1959 fällt die Teilung der Hus-Fakultät in eine hussitische und eine evangelische nach Jan Amos Comenius (1592-1670) benannte Fakultät, die beide von der Karlsuniversität streng separiert waren. Seine erste akademische Arbeit widmete er 1958 den systematischen Folgerungen aus der bibelwissenschaftlichen Arbeit von Slavomil Daněk.

Nach dem vorgeschriebenen Militärdienst wirkte er als Vikar seiner Kirche mit dem besonderen Amtsauftrag für Jugendarbeit im Prager Seniorat. 1967 wechselte er an die Comenius-Fakultät, wurde Assistent von Josef Lukl Hromadka (1889-1969) und schlug in der Folge die akademische Laufbahn ein. Seine Dissertation war der bedeutendsten Lehrerpersönlichkeit der Prager Fakultät gewidmet, eben seinem Lehrer Hromadka, dessen pastorales Wirken als Pfarrer Thema der 1970 approbierten Dissertation war. Mit ihm setzte er sich in zahlreichen weiteren Studien im In- und Ausland auseinander, so gab er auch einige Schriften Hromadkas heraus und unternahm den Versuch einer theologischen Biographie (*Do nehlubších hlubin* [In die tiefsten Tiefen] – Praha 1990). 1974 erfolgte die Habilitation mit einer Arbeit über Ökumenische Motive im tschechischen Protestantismus des 19. Jahrhunderts (*Ekumenické motivy v českém protestantismu 19. století*), 1978 die Ernennung zum Professor für Praktische und Ökumenische Theologie an der Comenius-Fakultät, als der er über viele Jahre das Ökumenische Institut der Fakultät leitete und den Lehrstuhl für Praktische Theologie versah. 1999-2005 war er Dekan seiner Fakultät, die 1990 der Karlsuniversität inkorporiert wurde.

Pavel Filipi war Praktischer Theologe und Ökumeniker, aber auch ein sensibler Interpret der tschechischen Theologiegeschichte, insbesondere des 19.

Jahrhunderts. Dazu soll abschließend Stellung genommen werden. Hier gilt es zunächst auf die Monographien hinzuweisen, die in der Praktischen Theologie und Ökumenik beheimatet waren: er schrieb ein Buch über das Abendmahl (Hostina chudých. Kapitoly o večeři Páně) Praha 1991; das Handbuch zu Ökumenischen Gottesdiensten (Příručka pro ekumenické bohoslužby) Praha 1991; das in vier Auflagen erschienene Buch über das Christentum 1996-2012; über die Botschaft der Bußpsalmen (Kdo slyší můj nářek? Poselství kajících žalmů) Třebenice 1997, schließlich eine ökumenische Ekklesiologie (Církev a církve. Kapitoly z ekumenické ekklesiologie), Brno 2000, auf die er stets großen Wert legte und als sein wichtigstes systematisches Werk bezeichnete. Anlässlich seines 60. Geburtstages erschien die Festschrift „Ministerium Verbi Divini“ (Praha 1996), zum 70. Geburtstag seine Predigtsammlung „Wieviel noch von der Nacht bleibt“ (Praha 2006).

Das ökumenische Engagement führte ihn aus der tschechischen Binnenperspektive ins Ausland, er begann als theologischer Berater des Ökumenischen Rates der Kirchen in der Tschechischen Republik, wurde 1982 aber in internationale Gremien der Leuenberg-Konferenz berufen, 1992 in die Kommission für Glaube und Kirchenverfassung (Faith and Order) des Ökumenischen Rates der Kirchen in Genf.

Als Gastprofessor war er ein geschätzter Vortragender an den Universitäten Siegen, Halle, Leipzig und Wien, wo er auch über die Lage der Kirche(n) in einer von extremer Säkularität bestimmten Atmosphäre das Wort nahm und auf dieser Folie die Erwartungen an den Prozess der Europäischen Einigung erörterte. In besonderer Weise war er der Kirchengemeinschaft der Leuenberger Konkordie (1973), nunmehr Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE) verbunden. Er gehörte deren Exekutivausschuss in den Jahren 1987-2001 als Mitglied, zeitweise als reformierter Präsident, an.

Als langjähriges Mitglied der Lehrgesprächsgruppe Südosteuropa war er an der Erarbeitung des Leuenberg-Textes: „Kirche – Volk – Staat – Nation“ (2002) beteiligt; das war ein ganz wichtiges Dokument, denn es lotete nicht nur das diffuse Verhältnis zwischen Kirche, Volk, Staat und Nation aus, das in den Ländern des Donau- und Karpatenraumes besonders sensibel ist, das erwähnte Dokument unternahm auch den Versuch, dem zutage getretenen Nationalismus theologisch Paroli zu bieten.

Ein kurzes Zitat aus der Denkschrift der Leuenberg-Kirchen *„über den Beitrag der ... Leuenberg-Kirchen zur Verständigung zwischen Tschechien und Österreich“* aus demselben Jahr 2002 fängt das damalige Problembewusstsein sehr gut ein, es lässt die Stimme von Pavel Filipi hören:

„In der Geschichte sind die Kirchen aufgrund ihrer Identifikation mit Nationen und ethnischen Gruppierungen häufig in Konflikte hineingezogen worden und haben daher nicht immer eine versöhnende und ausgleichende Rolle wahrgenommen. Es wird daher von entscheidender Bedeutung sein, dass die Kirchen lernen, sich der Manipulation für politische und nationalistische Zwecke zu widersetzen.“

Die besondere Nachbarschaftsarbeit zwischen Tschechien und Österreich führte zu erfreulichen und fruchtbaren Begegnungen beider Ökumenischen Räte, zu einer von Filipi und mir herausgegebenen Darstellung der „Friedenswege durch Brunn“ über Christen und Juden in Geschichte und Gegenwart (Brnem cestami pokoje, Brno 2008). Sie wurde nach einer feierlichen Prozession von der römisch-katholischen Kathedrale zur „Roten Kirche“, in der nach dem Lehrer der Nationen Comenius/Komenský benannten evangelischen Kirche im Brünner Rathaus präsentiert.

Den Leserkreis von *Historia Ecclesiastica* interessiert der theologiegeschichtliche Schwerpunkt im Wirken Filipis, wie er in seiner Habilitationsschrift und in zahlreichen Studien über die von den tschechischen Protestanten benützten Katechismen, aber auch fokussiert auf die Schüler des Wiener Theologieprofessors Eduard Böhl (1836-1903) in Böhmen und Mähren niederschlug. Gerade diese Arbeiten über die „Böhlovci“ sind nicht bloß Kabinettstücke protestantischer Bildungs- und Theologiegeschichte, sondern überzeugen durch ihre feinsinnige bis ins Psychologische reichende Beobachtung von Milieu und Alltag jener Pfarrergeneration im 19. Jahrhundert. Damit kam Filipi einem gesteigerten Interesse der Sozialgeschichte an kirchen- und religionsgeschichtlichen Daten und Fragestellungen entgegen.

Eduard Böhl war 1864 als Professor für Reformierte Theologie nach Wien berufen worden. Er galt als reformierter Konfessionalist, der seine Kirche auf die *Confessio Helvetica Posterior* und den Heidelberger Katechismus einschwor, zwei Bekenntnisschriften, die durch die herrschende spätrationalistisch-liberale Theologie in Vergessenheit geraten waren. Unter dem Einfluss seines Lehrers und Schwiegervaters Hermann Friedrich Kohlbrügge (1803-1875) verband er Pietismus, Erweckung und reformierten Konfessionalismus zu einer Gemengelage, die in der Zeit eines nationalen Aufbruchs, dem sogenannten „tschechischen Frühling“, Gefahr lief, vom Nationalismus eingeholt zu werden. Dagegen wussten sich die Böhl Schüler theologisch zu wappnen. Die „verspätete Erweckung im böhmisch-mährischen Raum“ hat Filipi eingehend analysiert, den Geltungskampf um den „Katechismus“, zwischen dem Heidelberger und dem Bräderkatechismus, der gewissermaßen unentschieden ausging, hat er konzise nachgezeichnet, den Diskurs zwischen den Konfessionalisten und den Erweckungspredigern dargestellt, wobei er auch auf die Einflüsse aus dem Ausland (Schottland, Schweiz, Rheinland) einging. Er hat aber auch die Kommunikation der Böhl Schüler berücksichtigt, ihre Konferenzen und Rundbriefe ausgewertet und damit jener Pfarrergeneration an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert ein bleibendes Denkmal gesetzt.

Als wir 1996 anlässlich des 175-Jahr-Jubiläums der Wiener Evangelisch-theologischen Fakultät den Südostmitteleuropäischen Fakultätentag für evangelische Theologie ins Leben riefen, war Pavel Filipi einer der ersten, der sich dieser Aufgabe stellte, das nackte Netzwerk zwischen den einzelnen theologischen Ausbildungsstätten mit dem rätselhaften Kurzsigle SOMEF mit Leben zu erfüllen. So darf an dieser Stelle der Dank nicht fehlen, den wir Pavel Filipi schulden. In diesem

Zusammenhang darf auch daran erinnert werden, dass ihm das Österreichische Ehrenkreuz für Wissenschaft und Kunst I. Klasse 2004 als Zeichen des Dankes von Wiener Seite verliehen wurde. In der Laudatio wurde damals ein Wort des deutschen Physikers Carl Friedrich von Weizsäcker (1912-2007) aufgegriffen, der über die Theologen die bemerkenswerte Aussage machte, dass sie „die einzige Wahrheit“ bewahren, die „tiefer reicht als die Wahrheit der Wissenschaft, auf der das Atomzeitalter beruht“. Sie bewahren nämlich „ein Wissen vom Wesen des Menschen, das tiefer wurzelt als die Rationalität der Neuzeit“.

Der vollmächtige Theologe Pavel Filipi hat an verantwortungsreicher Stelle um diese tiefe Wahrheit gerungen: als Wissenschaftler und Forscher, als akademischer Funktionär, aber auch als Prediger und gläubiger Christ. Und er hat sich nicht gescheut, diese Wahrheit auch zu bezeugen, das also zu tun, was einem Professor dem Wortsinn nach aufgetragen ist.

R.i.p.

Karl W. Schwarz

Medzinárodná konferencia
Človek – rodina – spoločnosť v modernom svete
Prešov, 6. – 7. november 2015

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Teologickou fakultou Sliezskej univerzity v Katoviciach usporiadala druhú medzinárodnú filozofickú a kánonicko-právnu konferenciu s názvom *Človek – rodina – spoločnosť v modernom svete*. Konferencia bola organizovaná z príležitosti päťdesiatej promulgácie konštitúcie „Gaudium et Spes“. Konferenciu organizačne a odborne zabezpečili prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD., prof. dr. hab. Krzysztof Wiecek, prof. doc. ICDr. František Čitbaj, PhD. a prof. UŚ dr. hab. Andrzej Pastwa.

Záštitu nad konferenciou prevzali: rektor Prešovskej univerzity prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., rektor Sliezskej univerzity v Katoviciach prof. zw. Dr. hab. Wiesław Banyś, prešovský arcibiskup a metropolita Mons. ThDr. Ján Babjak SJ, PhD., veľký kancelár Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, katovický arcibiskup Mons. dr. Wiktor Skworc, veľký kancelár Teologickej fakulty Sliezskej univerzity v Katoviciach, Mons. Milan Chatur CSsR, predseda Rady Konferencie biskupov Slovenska pre rodinu a Mons. prof. dr. hab. Artur Miziński, generálny sekretár Konferencie biskupov Poľska.

Konferenciu, ktorá bola rozdelená na dve základné časti, otvoril dekan fakulty Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD. Prvá časť sa uskutočnila 6. 11. 2015 a bola venovaná prednáškam, ktoré analyzovali súčasný kultúrny kontext diskurzu o spoločnosti aj v súvislosti s aktuálnou imigračnou krízou. Prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD. predstavil sekulárne súvislosti súčasného *kresťanského myslenia*. Dr. Witold Kania (University of Silesia in Katowice, Poland) poukázal na bioetické

implikácie konštitúcie *Gaudium et Spes* v otázke ľudskej dôstojnosti. Význam úcty k druhému človeku v rodinných vzťahoch v súčasnosti pripomenul dr. hab. Mariusz Wojewoda (University of Silesia in Katowice, Poland). Pozornosť bola venovaná aj humanizmu a kresťanskej výchove (dr. hab. Marek Rembierz, University of Silesia in Katowice, Poland) a ohlas medzi poslucháčmi vzbudila aj prednáška o kontextoch predstáv o dialógu kultúr v súčasnom svete, ale aj problematika adekvátneho kresťanského postoja k imigrácii (Dr. h. c. prof. PhDr. Rudolf Dupkala, PhD., prof. dr. hab. Krzysztof Wieczorek, University of Silesia in Katowice, Poland). Potom nasledovala diskusia pri okrúhlom stole, ktorá pokračovala aj po večeri.

Druhý deň bol venovaný cirkevno-právnym konzekvenciám dokumentu Druhého vatikánskeho koncilu *Gaudium et Spes*. Pozornosť bola venovaná pastoračnému charakteru konštitúcie a jej normatívnej záväznosti (doc. dr. hab. Stanislaw Pribyl, University in České Budějovice, Czech Republic, prof. UKSW dr. hab. Tomasz Gałkowski, University of Cardinal Stefan Wyszyński, Warsaw, Poland, doc. dr. hab. Damian Nemec, Palacký University in Olomouc, Czech Republic). Ďalšie prednášky boli venované rodine, manželstvu a zodpovednému rodičovstvu. Podrobne bol analyzovaný cirkevno-právny pohľad na *bonum commune* manželstva a rodiny v podmienkach globalizovaného sveta (prof. UŚ dr. hab. Andrzej Pastwa, University of Silesia in Katowice, Poland, prof. KUL dr. hab. Elżbieta Szczot, The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland). Otázkam femininity a maskulinity v právnych systémoch (prof. UWM dr. hab. Lucjan Świto, dr. Małgorzata Tomkiewicz, University of Warmia and Mazury in Olsztyn). Prednášky, ktoré rozoberali problematiku mnohorakých vzťahov kultúry, práva, štátu a Cirkvi na základe konštitúcie *Gaudium et Spes*, vytvorili vhodné podmienky pre nasledujúcu živú diskusu (prof. zw. dr. hab. Józef Krukowski, University of Cardinal Stefan Wyszyński, Warsaw, Poland, prof. KUL dr. hab. Mirosław Sitarz, The John Paul II Catholic University of Lublin, Poland, prof. UPJPII dr. hab. Piotr Krocze, The Pontifical University of John Paul II, Cracow, Poland, doc. dr. hab. Frantisek Citbaj, University of Prešov in Prešov, Slovak Republic).

V diskusiách, ktoré prebiehali aj mimo konferenčných priestorov, zaznievalo, že rozvoj súčasnej civilizácie je ohrozovaný utilitaristickým redukcionizmom, v ktorom muži a ženy sú „používaní ako veci“ a jednostranne sa zdôrazňuje individuálny prínos jedinca, ktorý je chápaný separovane od ostatných členov rodiny aj spoločstva. Preto je dôležité, ešte dôležitejšie ako pred päťdesiatimi rokmi, kedy bola vyhlásená konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu *Gaudium et Spes*, reflektovať ľudské spoločenstvo ako *communio personarum*.

Emília Halagová

Medzinárodná vedecká konferencia o prvom preklade Biblie do maďarského jazyka

Sárospatak – Gönc, 6. – 7. november 2015

V roku 2015 uplynulo 425 rokov od preloženia a vydania prvého uceleného prekladu Biblie do maďarského jazyka, ktorý sa viaže k menu reformovaného kazateľa, neskôr abovského seniora v Gönci Gašpara Károlyiho. Biblia bola vytlačená v abovskej obci Vizsoly a podľa toho dostala i pomenovanie ako Vizsolyská Biblia. Tento významný počin sa rozhodlo vedenie Reformovaného kolégia v Sárospataku pripomenúť usporiadaním medzinárodnej vedeckej konferencie v dňoch 6. a 7. novembra 2015.

Prvý deň konferencie referáty prebiehali v priestoroch reformovaného kolégia v Sárospataku. S prvým príspevkom vystúpil Áron Németh, ktorý priblížil knihu žalmov Štefana Székelya Benczédiho s názvom „Už znie teraz Dávid maďarsky“. Preklad Novej zmluvy od Tomáša Félegyháziho analyzoval vo svojom referáte András Szabó. Samotnou Vizsolyskou Bibliou sa vo svojom referáte zaoberal Dénes Dienes, ktorý sa zároveň bližšie venoval pohrebnej kázni nad Žigmundom Rákócziom a danej Biblie. Po krátkej prestávke nasledoval druhý blok referátov, kde ako prvý vystúpil Peter Kónya. Vo svojom príspevku predstavil Kralickú Bibliu a jej význam pre slovenských evanjelikov. Annamária Kónyová sa vo svojom referáte venovala zaujímavým Bibliám zachovaným v zbierkach prešovskej evanjelickej kolegiálnej knižnice. Vizsolyské Biblie v Koložvári a ich „osudy“ počas komunistického režimu v Rumunsku predstavil vo svojom príspevku Előd Ősz. Vzťah šľachty k Biblii na príklade Jána Hídvégiho podrobne rozobrala Judit Balogh. Prvý deň konferencie zakončil referát Ádama Hegyiho s názvom Čítanie Biblie na juhu Alföldu (Veľká Uhorská nížina) v reformovaných zboroch v 18. storočí.

Druhý deň pokračovala konferencia v Gönci, pred širším publikom vystúpil István Monok s referátom Tradícia, historický text alebo prameň viery, kde analyzoval vnímanie a výklad Biblie pred obdobím reformácie. Následne s koreferátom vystúpil Štefan Monok a Dénes Dienes, ktorí predstavili nové vydanie Vizsolyskej Biblie, redakčné práce a celkovú vizualizáciu.

Medzinárodná vedecká konferencia v Sárospataku bola dôstojným pripomenutím prvého vydania maďarského prekladu Biblie, popri ktorom sa odhalilo mnoho doteraz nepoznaných súvislostí a poznatkov týkajúcich sa významu Biblie v dejinách reformácie a kultúrnej histórie.

Annamária Kónyová

Vedecké kolokvium
Znak, symbol a rituál v dokumentoch a listinách
Prešov, 26. november 2015

Bol názov medzinárodného vedeckého kolokvia, ktoré sa konalo na Gréckokatolíckej teologickej fakulte PU v Prešove (ďalej len GTF PU). Po prvýkrát sa vedecké kolokvium tohto druhu uskutočnilo v roku 2011. V tom čase bol jeho obsahom znak, symbol a rituál vo forme spoločenskej komunikácie. Organizátorom podujatia, ktoré sa konalo v rámci Týždňa vedy a techniky dňa 26. 11. 2015, bola Katedra aplikovanej edukológie a Katedra historických vied na GTF PU. Spoluorganizátorom bol Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Instytut Historii.

Špecifikom každoročne organizovaného podujatia je jeho zameranie, ktoré prezrádza aj zoznam a profesijné zameranie prednášajúcich. Prof. dr. hab. Józef Marecki z Krakova sa venoval monogramom v rehoľnej heraldike, Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD. priblížil snahy a pokusy štátnej moci o likvidáciu Gréckokatolíckej cirkvi v Československu na základe dobových dokumentov. Stálym členom podujatia je aj prof. dr. hab. Ludwik Frey z Inštitútu botaniky v Krakove, ktorý sa venoval botanickému názvosloviu v minulosti a dnes. Doc. ThDr. PaedDr. Ing. Gabriel Paľa, PhD. zaujal svojím vstupom spojeným s aktivitou, prostredníctvom ktorej bola omnoho jasnejšie vnímaná skutočnosť využívania znakov a symbolov v printových médiách. Z oblasti verejnoprávnej prijala pozvanie doc. JUDr. Alena Krunková, PhD. z Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach. Cieľom jej príspevku bolo objasnenie pôvodu a využitia štátnych symbolov v legislatíve Slovenskej republiky. Medzi mimofakultné aktivity, ktoré Katedra aplikovanej edukológie vyvíja, patrilo aj pozvanie doc. RNDr. Ivana Šalamona, CSc. z Fakulty humanitných a prírodných vied PU v Prešove. Jeho príspevok poukazoval na mýtické rastliny (lipa, ruža a fialka), čo malo akoby svoje pokračovanie vo výstupe – po prvýkrát od vzniku kolokvia – pozvaného hosťa z Karlovej univerzity v Prahe, doc. ThLic. Mgr. Karla Sládka, Th.D. Ten sa zaoberal symbolikou včiel v hagiografických rozprávaniach a liturgickej tradícii. Zaujímavou a podnetnou bola aj prednáška, či skôr predstavenie PaedDr. Mgr. Dariny Petříkovej, PhD., ktorá priblížila „originál svojho druhu“ – piktogram pri vzdelávaní žiakov s viacnásobným postihnutím. Spomínaná prednáška bola originálna v tom, že jej súčasťou bolo predstavenie aktuálnej prekladateľskej práce evanjelia v textovej podobe do „jazyka“ piktogramu. Druhou v poradí historickou témou bolo oboznámenie sa s inventárom gréckokatolíckej farnosti Fulianka z 19. storočia, na ktoré poukázal doc. ThDr. Peter Borza, PhD. Kolokvium svojou prednáškou a prezentáciou ukončil doc. ThDr. Peter Tirpák, PhD., ktorý sa zaoberal životom a dielom apoštolov vo vybraných textoch Nového zákona.

Súčasťou príspevkov boli aj podnetné diskusie, ktoré potvrdili zámer a cieľ podujatia – vytvorenie a využitie interdisciplinárnych poznatkov v prospech rozvoja bádania a posilnenia fungujúcej spolupráce. Tak ako to bolo pri zrode

prvého organizovaného kolokvia, aj naďalej totiž platí, že kolokvium Znak, symbol a rituál sa bude konať recipročne medzi GTF PU a Pápežskou univerzitou Jána Pavla II. v Krakove, ktorá bude hostiteľom prednášajúcich v roku 2016.

Peter Tirpák

Medzinárodná vedecká konferencia
Snem r. 1715 a multikonfesijná uhorská spoločnosť v 18. storočí
Nemzetközi tudományos konferencia
Az 1715-ik évi országgyűlés és a sokfelekezetű magyar társadalom a
18. században
Prešov, 2. – 3. december 2015

Satmársky mier, podpísaný 30. apríla 1711, uzavrel v dejinách Uhorska obdobie stavovských povstaní. Nový panovník, Karol III. sa hneď na ďalší rok rozhodol zvolať uhorský snem, ktorý bol otvorený 3. apríla 1712. Rokovania charakterizovala búrlivá atmosféra, stavy sa snažili dosiahnuť zachovanie svojich výsad a autonómiu krajiny do najväčšej možnej miery. Najdôležitejšou úlohou snemu malo byť usporiadanie krajiny po Satmárskom mieri, k čomu bol komisiou, vedenou kaločským arcibiskupom Imrichom Csáky, vytvorený projekt. Väčšinu jeho návrhov však stavy odmietli. V auguste 1712 bol snem na viac ako dva roky prerušený, k jeho opätovnému otvoreniu došlo až v októbri 1714. Rokovania trvali do júna 1715, prijatých bolo celkom 136 zákonných článkov, ktoré z veľkej časti vychádzali z uhorskej stavovskej tradície a zdanlivo zachovali štátoprávne postavenie krajiny zo 17. storočia. Snem v rokoch 1712 – 1715 na jednej strane zachoval stavovský charakter Uhorska a jeho autonómie, na druhej strane odhalil panovníkovi nejednotnosť stavov, konflikt medzi katolíkmi a protestantmi a ochotu katolíckej hierarchie úzko spolupracovať s panovníckym dvorom.

Dňa 2. a 3. decembra 2015 sa na pôde Prešovskej univerzity v Prešove konala medzinárodná vedecká konferencia, prostredníctvom ktorej si účastníci pripomenuli 300. výročie ukončenia spomenutého snemu. Organizátorom tohto vedeckého podujatia bolo Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove v spolupráci s Inštitútom histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Na konferencii vystúpilo vyše 30 referujúcich historikov z piatich krajín. Rokovanie prebiehalo na pôde Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu v dvoch sekciách súčasne.

Konferenciu otvoril príhovorom rektor Prešovskej univerzity v Prešove prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., ktorý hostí srdečne privítal a zaželel všetkým úspešné rokovanie. Vzápätí vystúpila Marie Marečková, ktorá predniesla plenárny príspevok s názvom Humanizace práva a formování občanské společnosti v zemích habsburské monarchie. Po úvodnej prednáške nasledovala krátka prestávka na

občerstvenie, počas ktorej si mohli hostia prezrieť priestory a vybavenie Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu.

Po prestávke pokračovalo rokovanie v dvoch sekciách súčasne. Prvú sekciu otvoril prednáškou István Orosz, ktorý predstavil proces schvaľovania titulu slobodného kráľovského mesta pre Debrecín na sneme v roku 1715 (Debrecen szabad királyi városi címének 1715. évi országgyűlési jóváhagyása). Po ňom vystúpil Sándor Gebei, ktorého príspevok bol venovaný okolnostiam zvolania snemu v rokoch 1708 – 1715 (Az 1708 – 1715. évi országgyűlés összehívásának körülményei). V rámci ďalšej prednášky sa korunováciou Karola III. za uhorského kráľa (III. Károly magyar királlyá koronázása) zaoberal Antal Miskei a sekciu uzatvárala so svojím príspevkom Edit Tamás, ktorej téma bola multikonfesijná Zemplínska stolica v 18. storočí (A sokfelekezetű Zemplén vármegye a XVIII. században). Súčasne s prvou sekciou prebiehalo rokovanie aj v druhej sekcii, ktorú otvorila prednáška Miloslavy Bodnárovej s názvom Náboženská politika Habsburgovcov v 18. storočí a jej dôsledky na príklade zemplínskych evanjelikov. Potom nasledoval príspevok s názvom Snem r. 1712 – 1715 a prešovskí evanjelici, ktorý predniesol Peter Kónya. S ďalším referátom vystúpil Jaroslav Coranič, ktorého príspevok mal názov Gréckokatolícka cirkev v Uhorsku v prvej polovici 18. storočia s dôrazom na vývoj v Mukačevskom gréckokatolíckom biskupstve a sekciu ukončil referát s názvom Prínos mukačevských biskupov pochádzajúcich z územia Slovenska v rámci osamostatnenia Mukačevskej eparchie v 18. storočí, ktorý predniesol Peter Šturák.

Po obednejšej prestávke pokračovala konferencia ďalšími prednáškami naďalej v dvoch paralelných sekciách. Prvá sekcia bola zahájená referátom o šľachte zemplínskej stolice v 18. storočí (A zempléni nemesség a 18. században), ktorý predniesol János Barta. Následne dostala slovo Klára Papp, ktorá skúmala vzťah Imricha Csákyho, Alexandra Károlyiho a Jána Pálffyho v zrkadle ich korešpondencie (Csáky Imre, Károlyi Sándor és Pálffy János kapcsolata levelezésük tükrében). Po nej vystúpila s prednáškou Éva Gyulai, ktorá sa venovala Boršodskej stolici na sneme v roku 1715 (Borsod Vármegye az 1715-ik évi országgyűlésen). Témou ďalšieho príspevku, s ktorým vystúpil Zoltán Bagi, bola opäť korunovácia kráľa v roku 1712 a kráľovnej v roku 1714 a odraz týchto udalostí na stránkach Wienerisches Diarium, Theatrum Europaeum a súdobej nemeckej tlače (Az 1712. évi királyi és az 1714. évi királynői koronázás a Wienerisches Diariumban, egykorú német röplapokban és a Theatrum Europaeumban). Rokovanie prvej sekcie v prvý deň konferencie ukončila prednáška Józsefa Pálfiho, ktorý oboznámil poslucháčov s agóniou reformovaných vo Veľkom Varadíne v 18. storočí (A 18. századi váradi reformátusok agóniája). Paralelnú druhú sekciu otvoril svojou prednáškou s názvom Náboženské pomery v Uhorsku v prvej polovici 18. storočia Viliam Čičaj, následne vystúpila Annamária Kónyová, ktorej referát mal názov Príklady rekatalizácie v Hornom Uhorsku v 18. storočí. Ako ďalší dostal slovo Attila Lévai, ktorého príspevok mapoval pomery v Zadunajskom reformovanom dištrikte po sneme v roku 1715 (Az 1715-ös országgyűlés utáni állapotok a dunántúli

református egyházkerületben). V závere prvého dňa v rámci druhej sekcie odznali ešte dva referáty. Prvý s názvom Latinský pohľad na uniátov v rokoch 1726 – 1749 predniesol Peter Zubko a sekciu uzatvárala prednáškou s názvom Náboženský stav na Spiši v prvých troch decéniách 18. storočia Monika Bizoňová.

Na druhý deň pokračovala konferencia opäť v priestoroch Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu rovnako rokovaním v dvoch paralelných sekciách. Úvodný príspevok prvej sekcie, ktorý predniesol József Pap, ukázal, ako si odborná verejnosť pripomenula predmetný snem po dvoch storočiach, v rokoch 1907 – 1915 (Országgyűlés emlékezete 200 év múltán, 1907 – 1915). Po ňom vystúpil Tibor Dohnanec, ktorého referát mal názov Vývoj mesta a pevnosti Komárno v prvej polovici 18. storočia. V rámci tretej prednášky sa Attila Ulrich zmienil o kríze v spravovaní viníc a o jej vplyve na cudziu držbu v 18. storočí (A borkezelés válsága és hatása az extraneus birtoklásra a 18. században). Posledným referujúcim v tomto bloku bol István Czigány, ktorý predstavil otázku vojnových záležitostí Uhorského kráľovstva na sneme v roku 1715 (A Magyar Királyság hadügyének kérdése az 1715. évi országgyűlésen). Rokovanie druhej sekcie zahájil Ján Adam s referátom Konfesionalne pomery na korunnom panstve Diósgyőr v polovici 18. storočia. Následne vystúpil Eduard Lukáč, ktorého príspevok mal názov Záslužné pedagogické aktivity Gregora Fábriho. Po ňom dostal slovo Ján Šafin, ktorého prednáška mala názov Jakov Frank a Moses Dobruška a blok uzatváral Vladimír Olejník s témou Bratstvo sv. Jozefa na Spiši ako príklad obnovy duchovného života katolíckeho duchovenstva na začiatku 18. storočia.

Po krátkej prestávke na občerstvenie nasledovali posledné bloky prednášok v oboch sekciách. Rokovanie prvej sekcie otvoril Dávid Palaščák s témou Obyvateľstvo Humenského panstva v roku 1715. Po ňom nasledoval referát s názvom Od optimizmu ku skepse (Premennivý obraz kurucov v slovenskej historickej próze), ktorý predniesol Peter Káša. Ako ďalšia vystúpila Judit Balogh, ktorá predstavila poslucháčom vplyv náboženského zákona z roku 1715 na reformované obyvateľstvo mesta Miškovec (Az 1715-ös vallásügyi törvény hatása a miskolci reformátusságra). Prvú sekciu uzatvoril prednáškou s názvom Šariš v závere 18. storočia. Obraz regiónu vo vybraných prameňoch a dielach Patrik Derfiňák. Aj v rámci druhej sekcie odznali v záverečnom bloku štyri referáty. Prvý s názvom Historické a architektonické súvislosti vzniku gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu predniesol Anton Liška. Po ňom dostala slovo Lucia Šteflová, ktorá predstavila príspevok Evanjelická cirkev a. v. vo svetle kanonickej vizitácie z Gemerskej superintendencie z roku 1720. Predposledný referát s názvom Konfesionalne zloženie uhorských slobodomurárskych lóží v 18. storočí predniesol Martin Javor a na záver vystúpil Wladyslaw Tabasz s príspevkom Z dejín židov v poľskom Podkarpatsku v 18. storočí.

Po odznení prednášok v rámci jednotlivých blokov a sekcií bol vytvorený priestor pre diskusiu, kde mohli referujúci a poslucháči prerokovať a zodpovedať otázky, týkajúce sa odprednášaných tém.

Záverom možno skonštatovať, že medzinárodná vedecká konferencia Snem r. 1715 a multikonfesijná uhorská spoločnosť v 18. storočí, konaná v Prešove 2. a 3. decembra 2015, priniesla množstvo zaujímavých a nových poznatkov a informácií, ktoré umožňujú doplnenie, prehĺbenie a rozšírenie výskumov pre odborníkov. Organizátorom sa podarilo vytvoriť podnetné prostredie doplnené kvalitnými referátmi, ktoré prispeli k vysokej odbornej úrovni vedeckého podujatia, ktoré tak predstavuje cenný príspevok k poznaniu danej problematiky.

Tibor Dohnanec

ZOZNAM AUTOROV:

Mgr. Adriána Voľanská

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

HEDr. Peter Olexák, PhD.

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Mgr. Monika Bizoňová, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.

Katedra cirkevných dejín, byzantológie a gréckeho jazyka, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

PaedDr. ThLic. Anton Liška, PhD.

Katedra historických vied, Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.

Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove

RECENZENTI:

Doc. Mgr. Ján Adam, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc.

Katedra archívnictva a pomocných vied historických, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.

Katedra historických vied, Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Miroslav Daniš, CSc.

Katedra všeobecných dejín, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.

Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Marcela Domenová, PhD.

Katedra archívnictva a pomocných vied historických, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.

Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD.

Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Karol Horák, CSc.

Katedra vied o umení, Inštitút estetiky a umeleckej kultúry, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.

Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Ján Mojdis, PhD.

Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín, Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Informácia pre prispievateľov do časopisu *Historia Ecclesiastica*

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

Príklady popisu dokumentov citácií podľa ISO 690 a ISO 690-2

1. Knihy / Monografie. *Prvky popisu:*

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise *Prvky popisu:*

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie. *Prvky popisu:*
Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice: Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie. *Prvky popisu:* Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Články v elektronických časopisoch a iné príspevky. *Prvky popisu:*

Autor. *Názov*. In *Názov časopisu*. [Druh nosiča]. rok vydania, ročník, číslo [dátum citovania]. Dostupnosť a prístup. ISSN.

Príklad:

HOGGAN, D. Challenges, Strategies, and Tools for Research Scientists. In *Electronic Journal of Academic and Special Librarianship* [online]. 2002, vol. 3, no. 3 [cit. 2003-01-10]. Dostupné na internete: <http://southernlibrarianship.icaap.org/content/v03n03/Hoggan_d01.htm>. ISSN 1525-321X.

6. Príspevok v zborníku na CD-ROM. *Prvky popisu:* Autor. *Názov*. In *Názov zborníka* [Druh nosiča]. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture* [CD-ROM]. Peter Mulčák. Lednice : Mendel University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

7. Vedecko-kvalifikačné práce. *Prvky popisu:*

Autor. *Názov práce* : označenie druhu práce (dizertačná, doktorandská). Miesto vydania : *Názov* vysokej školy, rok vydania. Rozsah strán.

Príklad:

MIKULÁŠIKOVÁ, M. *Didaktické pomôcka pre praktickú výučbu na hodinách výtvarnej výchovy pre 2. stupeň základných škôl* : diplomová práca. Nitra : UKF, 1999. 62 s.

8. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zomp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

9. Odkaz na archívny dokument. *Prvky popisu:*

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

Historia Ecclesiastica je vedecké periodikum, ktoré vydáva Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove.

Historia Ecclesiastica publikuje zásadne len vedecké práce (štúdie) z dejín cirkví a náboženstiev na území Slovenska a ostatných krajín strednej Európy, materiály, resp. pramene k tej istej problematike, ďalej recenzie vedeckej literatúry a informácie o vedeckých podujatiach s problematikou dejín cirkví a náboženstiev. Vedecké práce, materiály a stále rubriky (recenzie, anotácie, správy) sa uverejňujú v slovenčine, resp. vo svetovom, príp. českom, maďarskom a poľskom jazyku.

Historia Ecclesiastica vychádza dvakrát ročne.

Historia Ecclesiastica is a scientific periodical by University of Prešov Centre of excellence for socio-historical and culture-historical research published by University of Prešov.

Historia Ecclesiastica publishes solely academic papers (studies) dealing with the history of churches and religions in the territory of Slovakia and other central European countries; materials or sources related to such topics, scientific literature reviews and information on scientific events relevant to the field of church and religion history. Scientific works, materials and regular columns (literature reviews, annotations, reports) are published in Slovak, world language, alternatively in Czech, Hungarian or Polish languages.

Historia Ecclesiastica is published on a bi-yearly basis.

